પ્રસ્તુત ગ્રંથકર્ત્તા રા. ઠક્કુર નારાયણનાં પુસ્તકો.

ઐતિહાસિક નવલકથાઓ.

		રૂ. આ. પૈ.
૧	આનંદાશ્રમ	૧—૪—૦
૨	×ચંદ્રશેખર	૧—૪—૦
૩	§પ્લાસીનું યુદ્ધ	૨—૦—૦
૪	હળદીઘાટનું યુદ્ધ	૧—૦—૦
૫	×મહારાષ્ટ્રીય ઉષઃકાળ	૧—૪—૦
૬	*નાયકનંદિની	૦-૧૨—૦
૭	રજીયા બેગમ	૧—૮—૦
૮	§બહાદુરશાહ જફર	૧—૦—૦
૯	પદ્મિની અથવા ભસ્મીભૂત ચિત્તોડ ...	૨—૦—૦
૧૦	કત્લેઆમ અથવા દિલ્લીનો ડગમગતો રાજમુકુટ	૨—૦—૦
૧૧	ભદ્રકાળી અથવા પાવાગઢનો પ્રલય	૨—૦—૦
૧૨	વિશ્વરંગ (ઐતિહાસિક કથા પંચક)	૦-૧૨—૦
૧૩	શાહજહાનના છેલ્લા દિવસો અથવા માધવી કંકણ	૧—૮—૦
૧૪	૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વેનું હિન્દુસ્તાન	૦-૧૨—૦
૧૫	જગન્નાથની મૂર્ત્તિ અને ભારતનું ભવિષ્ય	૨—૦—૦
૧૬	નાદિરનો દોરદમામ અથવા બાહુબળનું પરિણામ (છપાય છે)	૧—૮—૦

સામાજિક નવલકથાઓ.

૧૭	આજકાલનો સુધારો કે રમણીય ભયંકરતા?	૧—૪—૦
૧૮	વિલાયતી વિલાસમાં ફેશનબાઇ ખલાસ!	૧—૪—૦

× આ પુસ્તકોની પ્રથમાવૃત્તિ ખપી ગઈ છે, એટલે બીજી આવૃત્તિ છપાશે ત્યારે મળશે.

*'નાયકનંદિની' અમદાવાદના 'પ્રજાબંધુ' પત્રમાં પ્રકટ થઇ હતી, પણ તેનું જૂદું પુસ્તક છપાયું નથી. થોડા વખતમાં પુસ્તક રૂપે છપાઇને બહાર પડશે.

§ આ પુસ્તકો બિલકુલ મળી શકે તેમ નથી.

		રૂ. આ. પૈ.
૧૯	સંદિગ્ધસંસાર અથવા સાધુ કે શયતાન ? (છપાય છે)	૧—૪—૦
૨૦	વિયોગિની	૦—૮—૦
૨૧	કુસુમકંટક અથવા રમણી કે રાક્ષસી ?	૧—૪—૦
૨૨	દગાબાજ ટ્રસ્ટી અથવા વિધવા કે સૌભાગ્યવતી ? (છપાય છે)	૨—૦—૦

નાટક.

૨૩	માલવકેતુ અથવા માયાપ્રભાવ	૦-૧૨—૦
૨૪	કૃષ્ણ ભક્ત બોડાણો	૦—૮—૦
૨૫	પરશુરામ (સાર અને ગાયન) .	૦—૨—૦
૨૬	માયામોહિની (સાર અને ગાયન) . .	૦—૨—૦
૨૭	વસુંધરા (સાર અને ગાયન) હવેપછી બહાર પડશે	૦—૨—૦

ધર્મ અને ઇતિહાસ.

૨૮	વિવેકાનંદ વિચારમાળા (પ્રથમ પુષ્પ) .	૨—૪—૦
૨૯	વિવેકાનંદ વિચારમાળા (દ્વિતીય પુષ્પ)	૨—૪—૦
૩૦	જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા (સચિત્ર)	૪—૦—૦
૩૧	મૃગશીર્ષ અથવા વેદોની પ્રાચીનતાનો વિચાર અને વેદોમા આર્યોનો ઉત્તરધ્રુવનિવાસ	૨—૦—૦

સર્વનું પોસ્ટેજ અને વી. પી. ખર્ચ કીંમતથી જૂદું.

મળવાનું ઠેકાણું—

પી. ડી. પંડિતની કંપની

બુકસેલર્સ અને પબ્લીશર્સ

કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ

કુસુમકંટક

અથવા

રમણી કે રાક્ષસી?

અનુવાદક

ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી

મુંબઈ.

"What mighty ills have not been done by woman?
Who was't betray'd the Capitol? A woman!
Who lost Mark Antony the world? A woman!
Who was the cause of a long ten years' war,
And laid at last old Troy in ashes? Woman!
Destructive, damnable, deceitful woman!"

OTWAY

પ્રકાશક

કવિ દેવશંકર કેશવજી પંડિત-મુંબઈ.

સોલ એજંટ્સ્

મેસર્સ્ પી. ડી. પંડિતની કંપની

બુકસેલર્સ અને પબ્લીશર્સ

કાલબાદેવી રોડ-મુંબઈ.

પ્રથમાવૃત્તિ. પ્રત ૧૦૦૦.

વિક્રમાર્ક ૧૯૬૯. ઈ. સ. ૧૯૧૩.

મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

અમદાવાદ.
ધી "ડાયમંડ જ્યુબિલી" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યુ.

ગ્રંથસમર્પણ.

મિત્રવર્ય મોતીરામ બેચર નંદવાણા,

ને "**શ્રી દેશી નાટક સમાજ**"ના ભૂતપૂર્વ ડાયરેકટર અને "**શ્રી આર્યનીતિદર્શક નાટક સમાજ**"ના એક વર્ત્તમાન માલેક,

સ્વર્ગવાસી ડાહ્યાભાઈ ધોળશાજી જેવા એક સમર્થ નાટ્ય લેખકની છાયામાં નાટકના વ્યવસાયમાં આગળ વધી પોતાના બાહુબળ અને બુદ્ધિબળથી પ્રકાશમાં આવી આપણી પ્રાચીન નાટ્યકળાને ઉન્નતાવસ્થામાં લાવવાના તમોએ અત્યાર સુધીમાં શ્રી દેશી નાટક સમાજના ડાયરેકટર તરીકે અને શ્રી આર્યનીતિદર્શક નાટક સમાજના એક માલેક તરીકે જે જે પોતાથી બનતા પ્રયત્નો કર્યા છે, તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેમજ આપણી મિત્રતાના છેલ્લા છ વર્ષના કાળાવધિમાં તમારામાંના ગુણ-ગ્રાહકતા, યોગ્ય ઉદારતા, અનુકંપા અને સહનશીલતા આદિ જે સદ્‌ગુણોનો મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ મળી ચૂકયો છે, તે સદ્‌ગુણોથી લુબ્ધ થઈ પ્રસ્તુત '**કુસુમકંટક અથવા રમણી કે રાક્ષસી?**' નામક નવલકથાનું લઘુ પુસ્તક આપણી મિત્રતાના એક સ્વલ્પ સ્મરણ તરીકે તમારા કરકમળમાં સ્નેહપૂર્વક સમર્પું છું, તેનો, આશા છે કે, સાદર સ્વીકાર થશેજ.

હું છું, નિરંતર તમારો સ્નેહાભિલાષી

ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી

અનુવાદક.

પ્રસ્તાવના.

પ્રસ્તુત નવલકથા વિષે અહીં કેટલોક અગત્યનો ખુલાસો આપવો ઉચિત છે અને તે એ કે, ઈ. સ. ૧૯૦૨ માં મારા જન્નતનશીન મિત્ર મી. અલારખા ચાંદભાઈ ઉમેદ ઉમતાનિવાસીની ગુજરાતી ભાષામાં એક નવલકથા લખવાની ઇચ્છા થતા તેમણે ભાષાંતર માટે કોઇ સારી હિન્દી નવલકથા શોધી આપવાનુ મને કહ્યું, અને તેમની ઇચ્છાને અનુસરી મે બનારસનિવાસી બાબૂ દેવકીનંદન ખત્રીકૃત એક હિન્દી નવલકથા તેમને આપી. પુસ્તક તો તેમને પસંદ આવ્યુ પણ પોતે કોઈવાર ગ્રંથલેખન કિવા અનુવાદનુ વિશેષ કાર્ય કરેલુ ન હોવાથી મને તેમણે એમ કહ્યું કે,–"બે ચાર પ્રકરણોનુ ભાષાંતર તમે કરી આપો, એટલે પછી તે પ્રમાણે પછીના ભાગનુ ભાષાંતર હુ કરતો જઇશ" તેમની ઇચ્છાનુસાર મે એ ચારને બદલે પ્રથમના ત્રણ પ્રકરણોનુ ભાષાંતર કરી આપ્યુ, કે જેની તેમણે સ્વચ્છ નકલ કરી લઇને મારી લખેલી કાચી નકલ મને પાછી આપી દીધી. એ પછી આગળ તેમણે કેટલુ લખ્યુ ને કેટલુ નહિ, એની મને વધારે કાંઈ ખબર નથી વચ્ચે લગભગ ચારેક વર્ષનો ગાળો પડી ગયો અને ઈ. સ ૧૯૦૫ ના અતમાં મી. અલારખા ચાંદભાઇનો અચાનક અતકાળ થયો. એ પછી તેમના ન્હાના ભાઇ રહેમાનને પૂછતા તેણે 'કાંઇક લખેલા કાગળ ઘરમા છે તે હુ તમને આપીશ' એમ જણાવ્યુ (એ રહેમાન પણ અત્યારે હયાત નથી !)' વળી કેટલોક સમય વીતી ગયો અને ઈ સ ૧૯૦૭ મા મારી પત્નીની અસ્વસ્થ પ્રકૃતિના કારણથી હુ અમદાવાદમાં જઇ રહ્યો હતો તે વેળાએ ત્યાં પ્રકટ થતા 'જ્ઞાનોત્તેજક' પત્રના તંત્રી અને માલેક સ્વર્ગવાસી છોટાલાલ દેસાઇભાઈએ એક વાર્ત્તાની માગણી કરતા એ વાર્ત્તા 'રમણી કે રાક્ષસી? અથવા મહત્ત્વાકાંક્ષાની સીમા !' એ નામ રાખીને મે આપી અને કદાચિત્ મરહૂમ અલારખાનો લખેલો પાછળનો ભાગ મળી આવશે એવી આશાથી લેખક તરીકે મેં મારૂં અને મરહૂમ અલારખા ચાંદભાઇ બન્નેનું નામ પ્રકટ કરાવ્યું. પરતુ જેટલો ભાગ લખેલો તૈયાર હતો તેટલો 'જ્ઞાનોત્તેજક'માં પ્રકટ થઈ રહેવા આવ્યો અને રહેમાન પાસેથી મેં ઘણીવાર કાગળોની માગણી કરી છતાં મને મરહૂમ અલારખાના લખેલા કશા પણ કાગળ મળી શક્યા નહિ. એટલે નિરાશ થઇ બીજો પણ કેટલોક ભાગ મેં લખી નાખ્યો; કારણ કે, સામયિક

પત્રને તો વાયદો કરી શકાય તેમ હતુંજ નહિ. પરંતુ છેવટે પાંચ સાત પ્રકરણો બાકી રહ્યાં તે વેળાએ મારી પત્નીની પ્રકૃતિ અત્યંત અસ્વસ્થ થવાથી-માંદગી બહુજ વધી જવાથી—મારા પોતાના લેખનકાર્યમાં પણ બાધા આવી ગઇ અને તેથી મેં મૂળ હિંદી પુસ્તક 'જ્ઞાનોત્તેજક' ના તંત્રીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર રા. ગુણવંત છોટાલાલ દેસાઇને આપી બાકીનો ભાગ લખી નાખવા જણાવ્યું તે પ્રમાણે તે કાર્ય તેમણે કર્યું; અને વાર્તાની સમાપ્તિ થઇ.

ગત વર્ષ-૧૯૧૪-ના ઑક્ટોબર માસમાં પી ટી પંડિતની કંપનીવાળા રા. દેવશંકર કેશવજી પંડિતે એ વાર્તા પ્રકટ કરવાની પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી. એટલે મેં એ વિશેનો બધો ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો તે સાંભળીને તેમણે એવો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો કે.-"જેટલો ભાગ મૂળ તમારો લખેલો છે તે કાયમ રાખી બાકીનો ભાગ પણ તમે પોતેજ નવેસરથી લખી નાખો અને પુસ્તક તમારા એકલાના નામથીજ પ્રકટ થાય તો વધારે સારું." તેમની એ ઇચ્છાને અનુસરી જેટલો ભાગ પ્રથમ મારો લખેલો હતો તટલો સુધારા વધારા સાથે કાયમ રાખી બાકીનો છેવટ સુધીનો ભાગ નવેસરથી લખવામાં આવ્યો છે અને જેટલાં પ્રકરણો રા. ગુણવંતે લખ્યાં હતાં તે કાઢી નાખવામાં આવ્યાં છે અને તેજ વાર્તા આજે પુસ્તકાકારમાં **'કુસુમકંટક અથવા રમણી કે રાક્ષસી?'** નામથી સુજ્ઞ વાચકોના કરકમલમાં સાદર કરવામાં આવે છે. મરહૂમ **અલારખાનો** લખેલો કશો ભાગ તો પ્રકટ થયોજ નહોતો અને રા. ગુણવંતના લખેલા પ્રકરણો નીકળી ગયાં છે એટલે મુખપૃષ્ઠપર તેમનાં નામો રખાયાં નથી. છતાં આ વાર્તાલેખનના મૂળ કારણીભૂત મરહૂમ **અલારખા** હોવાથી અને પત્રમાં એ વાર્તા મારી અડચણના વખતે પૂરી કરનાર રા. ગુણવંત હોવાથી તેમનો આભાર મારે માનવોજ જોઇએ. અસ્તુ; હવે આપણે નવલકથામાંના મુખ્ય વિષયની કિંચિત્ ચર્ચા કરીશું.

જેને આપણે **'અબળા'** ના નિર્બળતા દર્શક નામથી ઓળખીએ છીએ, તેજ અબળા જ્યારે મદનના મદથી ઉન્માદિની બની જાય છે કિંવા અમુક પ્રકારના શુભ કે અશુભ નિશ્ચયપર આવી જાય છે, તે વેળાએ પોતાના વિકારની તૃપ્તિ તથા નિશ્ચયની પૂર્તિમાટે કેવાં કેવાં ભયાનક કૃત્યો અને અશ્રુતપૂર્વ સાહસો કરે છે અને તે વળી એટલી સીમા સુધી કે કોઇ મહા નીચ અને અત્યંત નિર્દય તથા ઘાતકી પુરુષને પણ તેના સમક્ષ લજ્જાથી મસ્તક નીચું નમાવવું પડે,

એનું આ નવલકથામાં મૂળ લેખકે આબેહૂબ શાબ્દિક ચિત્ર આલેખેલું છે. સત્ય પ્રેમીજનોના શિરપર એક પછી એક આવતાં અનેક સંકટો, કામી અને લોભી જનોના નાના પ્રકારના છળ પ્રપંચ, નીચ નારીઓની કુટિલતા, કામી પુરુષોની પરવશતા અને સંસારની વિલક્ષણતા આદિ વિષયો પ્રસ્તુત કથામાં એવી તો રસમયતાથી વર્ણવાયા છે કે તે વાચનારને તત્કાળ તલ્લીન કરી નાખે છે અને એમાં બનાવોની જે અખંડ પરંપરા ચાલે છે, તે એવી તો આકર્ષક છે કે, છેલ્લું પ્રકરણ સમાપ્ત કર્યા વિના વાચનારની આકાંક્ષાની તૃપ્તિ થઇ શકતી નથી.

પ્રસ્તુત પુસ્તક ગત જાનેવારી માસમાં પ્રકટ થવાનું હતું, પણ ગત ૧૯૧૨ ના નવેમ્બર માસમાં જ્યારે આ પુસ્તક છાપવામાટે પ્રેસમાં આપવાનો વિચાર ચાલતો હતો તેવામાં નવેમ્બરની તા. ૧૮ મી ગુરુવારે રાત્રે ૧ વાગે કેટલાક **'ये तु घ्नंति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे'** જેવા બે ચાર શત્રુઓના પ્રયત્નથી મારા શિરપર એક એવું સંકટ આવી પડ્યું કે જેની સ્વપ્નમાં પણ કલ્પના નહોતી. જો શત્રુઓ પોતાના એ નીચ પ્રયત્નમાં ફાવ્યા હોત, તો અવશ્ય મારૂં અવશિષ્ટ જીવન સદાને માટે કલંકિત થઇ જાત; પરંતુ સત્યના સહાયક અને ન્યાયશીલ પરમાત્માની કૃપાથી અને મારા સત્ય મિત્ર–મિત્રના નામને સંપૂર્ણ રીતે શોભાવનાર મિત્ર–રા. રા. **વલ્લભ કેશવ નાયક**, રા. રા. **હરિહર પુરુષોત્તમ સેવક** અને રા. રા. **મોતીરામ બેચર નંદવાણાએ** કરેલા અગાધ પરિશ્રમ તથા તન અને ધનની આપેલી સહાયતાથીજ આજે મારી પ્રતિષ્ઠા કાયમ રહી શકી છે. તેમાં પણ ભાઇ **વલ્લભ કેશવ નાયકે** મારા માટે જે જે પરિશ્રમો કર્યા છે તે ઉપકારનો બદલો તો મારાથી આ જીવનમાં વાળી શકાય તેમ છેજ નહિ. મારો માત્ર એટલોજ અંતઃકરણપૂર્વક આશીર્વાદ છે કે, પરમાત્મા એ માગ પરોપકારિ મિત્રોને આયુષ્ય, ઉત્તમ આરોગ્ય અને વિપુલ ધનધાન્ય સંપત્તિ આપો અને તેમના હસ્તે સદા આવાજ પરોપકારમય કૃત્યો થતા રહો !

ભાઇ **વલ્લભ કેશવ નાયકને** 'બોડાણો નાટક' અને રા. **હરિહર પુરુષોત્તમ સેવકને** 'મહારાષ્ટ્રીય ઉષઃકાળ' જેવી રીતે મેં પૂર્વે સમર્પિત કરેલા છે, તેવીજ રીતે આજે પ્રસ્તુત ગ્રંથ રા. **મોતીરામ બેચર નંદવાણાના** કરકમળમાં સમર્પિત કરીને મિત્રઋણમાંથી હું કિંચિદ્ અંશે મુક્ત થાઉં છું.

સંવત્ ૧૯૬૯ ચૈત્ર પૌર્ણિમા
તા. ૨૧ મી એપ્રિલ ૧૯૧૩ સોમવાર.
મુંબઇ.

ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી.

અનુક્રમણિકા.

કુસુમકંટક

અથવા

રમણી કે રાક્ષસી ?

“ હેતે હથેળીમાંહિ ઝેરી વીંછીને બેસાડજો,
ને ગળે કાળા નાગને પણ પ્રેમથી વીંટાળજો;
વિકરાળ હિંસક વાઘ્રને કૂદાવજો છાતીપરે,
એપૂરની સરિતા પ્રવાહે મૂકજો નૌકા ખરે.
વળિ આગમાં વિશ્રામ ધરતાં પણ જરા ડરશો નહિ;
પણ કોઇએ વિશ્વાસ વનિતાનો કદી કરશો નહિ,
મુખમાં સુધાને રાખિને હૃદયે હલાહલ રાખતી,
રમણી નથી એ રાક્ષસી, છે મદનમાં એની મતિ ! ”

ઠક્કુર નારાયણ

કુસુમકંટક

અથવા

રમણી કે રાક્ષસી?

પ્રકરણ ૧ લું.

લટકતી લલના.

"અહાહા ! આ સમયે આ નિર્જન વન શાંતતાના સામ્રાજ્યથી કેવું ભયંકર દેખાય છે ! આ કૌમુદીએ તો વળી નવીન રંગજ ઉપજાવ્યો છે. અને વૃક્ષોને ભેદીને પૃથ્વીપર પડતી ચંદ્રજ્યોત્સ્ના કેટલી દૂર લંબાયલી છે ! ક્વચિત્ ખંડિત વૃક્ષોના મસ્તકરહિત મનુષ્યશરીર જેવા થડો દૃષ્ટિએ પડતાં મારા મનમાં કેવા પ્રકારના ભાવો પ્રકટાવે છે, તે માત્ર હુંજ જાણું છું."

ઇત્યાદિ વચનો ધીમા સ્વરે બબડતો વીસથી બાવીસ વર્ષની ઉમ્મરનો એક તરુણ એ અત્યંત ઘોર તથા ભયંકર અરણ્યમાં અહીં તહીં ફરતો દેખાતો હતો. સ્વચ્છ અંગ, ગૌર રંગ, અને શરીરબંધન મજબૂત તથા મુખપર લાલિમાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થતું હતું પરંતુ તે ચિંતા તથા ઉદાસીનતાના વમળમાં ગોથાં ખાતો હોય, એમ તેના મલિન મુખપરથી દેખાતું હતું.

ફરતાં ફરતાં એ નવયુવક શૂરવીરના કાનમાં એક કરુણોત્પાદક રોદનધ્વનિનો આઘાત થયો, કે જે સાંભળતાંજ તે ચમક્યો અને અહીં તહીં ધ્યાન આપીને જોવા લાગ્યો; પરંતુ તે ધ્વનિનો પુનઃ પડઘો ન થયો.

એ કરુણોત્પાદક રોદનધ્વનિ એવો તો શોકભરિત હતો કે, જેના શ્રવણથી પાષાણહૃદય માનવીનું મન પણ પીગળીને નરમ મીણ જેવું થઇ જાય. યુવક તત્કાળ ચિંતામગ્ન થઇ ગયો, કારણ કે

તે જેટલો શૂરવીર તથા બળવાન્ હતો, તેટલોજ સદય પણ હતો. ધ્વનિની મધુરસ્વરતાથી તેને તેજ ક્ષણે જ્ઞાન થઇ ગયું કે, આ રોદન કોઇ બળાત્કારપીડિત કોમળ બાળાનુંજ હોવું જોઇએ એ અનુમાને તો વળી તેના હૃદયમાં અધિક કોપની જ્વાળા પ્રકટાવી અને તે તે ધ્વનિની દિશા ધરીને પશ્ચિમે ચાલતો થયો.

હજી તો તે થોડેક છેટે ગયો ન ગયો એટલામાં પુન તેને તે રોદનસ્વર સંભળાયો; એ સ્વર તેની ડાબી બાજુએથી આવતા હતા, તેથી તે, તે તરફ વળ્યો; અને ક્ષણેકમાં તે રોદનધ્વનિના જન્મસ્થાનમાં આવી ઉભો રહ્યો.

ત્યાં પહોચતા તો તે વિશેપ આશ્ચર્યચકિત થયો ભય, વિસ્મયતા તથા કોપથી તેની સ્થિતિનુ વિચિત્ર દર્શન થવા લાગ્યું, તેનુ હૃદય ધકધક ધ્વનિસહિત ધડકવા લાગ્યુ, કારણ કે, તેની દૃષ્ટિએ પડેલા કૌતુકના પ્રભાવજ એવા પ્રકારના હતા

તે સ્થળે પીપળાનું એક ઝાડ હતું, અહીં અર્ધ રાત્રિ સમયે મંદ વાયુના આઘાતથી તેના પાદડા ખડખડી રહ્યા હતાં અને તેની એક વિશાળ ડાળમા એક મડદુ લટકતું હતુ. તેના પગોમા દોરી બાધેલી હતી, અને માથુ જમીન તરફ ઝુલતું હતું. આ દેખાવ જોઇનેજ આપણા તરુણ વનચરની તે દશા થઈ ગઈ કે જેનુ વર્ણન આપણે ઉપર કરેલું છે.

ઝાડ સાથે લટકતી લાશને જોઇને આપણા તરુણે મ્યાનમાંથી તલવાર બહાર ખેંચી અને તે આગળ વધ્યો સમીપ જતાં સૂક્ષ્માવલોકનથી તેને જણાયું કે એ લટકતી લાશ કોઈ લલિત લલનાની છે તેની સાડી કેટલેક સ્થાને જમીનપર પડેલી હતી, અને તેનુ અંગ બહુધા નગ્ન દેખાતું હતું. તેના કમલ નાલવત બે સરલ હસ્તો પણ પૃથ્વી પ્રતિ વલણ કરી રહ્યા હતા.

તરુણ અત્યંત લીનતાથી તથા ધ્યાનપૂર્વક તે શબને નિહાળવા લાગ્યો એટલામાં વાયુનો એક ઝપાટો આવ્યો તેથી વૃક્ષોની ડાળીઓ કંપાયમાન થઇને ઝોકાં ખાવા લાગી તથા તે શાખા, કે જે ચંદ્રમાના પ્રકાશને તે દુર્ભાગી સુંદરીના શરીર સુધી પહોંચવા નહોતી દેતી, તે દૂર થઈ ગઈ. અને જો કે

થોડાં ક્ષણ માટે, પણ ચંદ્ર પ્રકાશ તે શબ પ્રતિ પહોચી શકયો. ચંદ્ર પ્રકાશથી તે શબનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થતા તે તરુણના અંગમા રોમાચ ઉભાં થયા, કારણ કે, તે લટકતી લલનાનુ વદન ચંદ્રથી કોઇ પણ પ્રકારે ઉતરે તવું નહોતું ચદ્રના પ્રકાશ પડતા અને તેના મુખચદ્રનો પ્રકાશ તેમા મળી જતા ઉભય પ્રકાશોની લીનતા થઈ ગઈ

આપણા બહાદુર યુવકને એ શશિપ્રકાશમા બીજી આશ્ચર્યજનક વાર્તા જ્ઞાત થઈ, તે એ હતી કે, એ લટકતી લલનાના શરીરપર સુવર્ણ, અને રત્નજડિત અલંકારો જેમના તેમજ હતા, અને તેથી પૂર્વનો તેનો વિચાર પ્રવાહ એક જૂદાજ માર્ગમાં દોડવા લાગ્યો

તરુણે શબને હસ્તસ્પર્શ કરીને જોયુ કે, તેમા જીવ છે કે નહિ ! નાસિકાપર હાથ રાખ્યો, શ્વાસ ચાલતો હતો, તે અદ્યાપિ જીવતી હતી તેના મનમા હર્ષ થયો અને તે તેના પ્રાણ બચાવાને તત્પર થયો સાથે તેણે આવી કોમલ કામિનીને વિના કારણ સકટમાં નાખનાર પાપીને યોગ્ય શાસન આપવાનું "પણ" પણ લીધુ

થોડાક વિચાર કરીને તે, તે વૃક્ષપર ચઢી ગયો અને પ્રવીણતા તથા શાતિથી તે દોરીને છોડી કે જે વડે તે સ્ત્રીને બાધીને લટકાવવામા આવી હતી તેને ધીરેથી જમીનપર પહોચાડીને પોતે વૃક્ષપરથી નીચે ઉતરી આવ્યો. પગમાથી દોરી છોડીને તેને સીધી કરી. ઝાડના થડ સાથે ટેકાવીને ઉભી રાખી, અને તેને હાથના ટેકા પણ દઈ રાખ્યો, એથી ઘણા વખત સુધી ઉધે માથે લટકવાથી અર્ધા ભાગનું જે સમગ્ર શોણિત મસ્તક વિભાગમા એકત્ર થયુ હતું, તે સ્વસ્થાને આવતા તે શુદ્ધિમાં આવી અને આંખો ખોલીને ટમટમ જોવા લાગી ક્ષણેકમાં તે રમણીએ બેસવાની ઇચ્છા દર્શાવી.

યુવકે આસ્તેથી તેને વૃક્ષને આધારે બેસાડી અને પૂછ્યું, "આપની પ્રકૃતિ હવે કેમ છે?" એના ઉત્તરમાં તે કાઇ પણ બોલી નહિ. થોડી વાર પછી તેણે મસ્તક ઉંચું કરીને ચદ્રમા પ્રતિ દૃષ્ટિ કરી, અને પુનઃ અધોમુખ કરીને મૃદુ તથા ધીમા સ્વરે બોલવા માડયું, "આપે મારા પ્રાણનું રક્ષણ કર્યુ છે, તેનો

બદલો હું કોઇ પણ પ્રકારે વાળી શકુ તેમ નથી; હું આ જન્મમા આપની પરિચારિકા થઇ આપનાં ઉચ્છિષ્ટ પાત્રોને સ્વચ્છ કરવાનું સ્વીકારૂં તોપણ આપના ઉપકારમાંથી મુક્ત થઇ ન શકું."

"એટલો બધો ઉપકાર માનવાની કાઇ પણ આવશ્યકતા નથી. મેં આપપર આભાર નથી કર્યો, પરંતુ મારૂં કર્તવ્ય જ કર્યું છે, અને તેમ કરીને પોતાને પાપભાગી થતો અટકાવ્યો છે. મેં કાઈ મારા પ્રાણને આપત્તિમાં નાખીને આપના પ્રાણ નથી બચાવ્યા, પરંતુ અચાનક આપને આવી આપત્તિમાં અવલોકી મનુષ્યકર્તવ્યને અનુસરી આપને જે બની શકી તે સહાયતા કરી છે. હું તો શુ પણ કોઇ પાષાણહૃદયી મનુષ્ય પણ આપની આ અવદશાને નિહાળત, તો તેને પણ અવશ્ય દયા આવત; તેમાં પણ જેને કિંચિન્માત્ર પણ એવુ જ્ઞાન હોય, કે આ સૃષ્ટિનો કર્ત્તા કોઇ ઈશ્વિર છે, તો તે આવા સમયમાં એક મરતા જીવને ન બચાવે એ કદી પણ બનેજ નહિ. માટે મેં આમાં આપનું શ્રેય નહિ, પણ શુદ્ધ અંતઃકરણે મને પોતાને અપકીર્તિરૂપ રાક્ષસીથી બચવા મારૂં પોતાનુંજ શ્રેય કરેલુ છે. એથી આપે એ વિષયમાં મૌન ધારણ કરવુંજ વિશેષ લાભકારક છે." ઉદાર તરુણે પોતાની ઉદારતા અને સરળતાનું દર્શન કરાવતાં કહ્યું.

એ સંભાષણ ચાલતું હતું તેટલા સમયમા પવનના કેક ઝપાટા આવી ગયા, અને તેથી પીપળાની શાખાઓ આંદોલિત થતાં ચંદ્રપ્રકાશ તે સ્થળે પહોચી શકયો ! અને તેની સહાયતાથી એ યુવક તથા યુવતીને પરસ્પર સ્પષ્ટ દર્શનનો કાંઇક લાભ મળી શકયો. યુવકનો વાદ ચાલતો હતો, તે વેળાએ વચવચમાંથી વનિતા તેને ધ્યાનપૂર્વક નિહાળતી અને સ્ત્રીના સ્વાભાવિક નિયમને અનુસરીને પુનઃ અધોમુખી થઇ જતી હતી. તેનું ભાષણ પૂર્ણ થતાં તે સવિનય બોલી:—

"મારામાં એટલી બુદ્ધિ નથી કે આપના પાંડિત્યપરિપૂર્ણ અને આલંકારિક ભાષણનું યથાર્થ ઉત્તર આપી શકું; કારણ કે, ગમે તેવી પણ હું એક અજ્ઞાન અબળા છું. તથાપિ એટલું તો હું નિઃશંક કહી શકું છું કે, આપે મારાપર જે ઉપકાર

કર્યો છે, તે હુંજ જાણું છું; તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાનું મારામાં સામર્થ્ય નથી. તેમજ તેમ કરવાનો આ પ્રસંગ પણ નથી." એ વાક્યો બોલતાં બોલતાં તેની મુખમુદ્રામાં ભયની છાયા પ્રકટી નીકળી. યુવક આશ્ચર્ય પામ્યો અને પૂછયું, "આમ એકાએક ભય પામવાનું કારણ?"

"હું આપના આભારસ્મરણના આનંદમાં ભયના ભેદને ભૂલી ગઈ હતી, તેની પુનઃ સ્મૃતિ થતા મારી મુખમુદ્રામાં ખિન્નતા દેખાય એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ આપણે જો અહીં વધારે વાર રોકાઈશું, તો આપણા ત્રણેના કોઈ અપૂર્વ રીતે પ્રાણનાશનો સંભવ થશે" તેણે મનને કાંઈક દૃઢ કરી ઉત્તર આપ્યું

"ત્રણ" એ શબ્દે યુવકને આશ્ચર્યમા નાખી દીધો વિસ્મયતાથી તેણે પૂછ્યું, "અહીં તો તમારા અને મારા વિના ત્રીજું કોઈ પણ દેખાતું નથી, અને આપ ત્રણ કહ્યા એ શુ? હું સમજી નથી શકતો"

"હાય! મારી માની જણેલી પ્યારી બહેન પણ અહીંજ છે!" યુવતીએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખીને કહ્યું.

યુવક ચમક્યો અને આતુરતાથી પૂછવા લાગ્યો, "હેં, અહીં આપની ભગિની કયાં છે? સત્વર બતાવો કે તેને પણ બચાવવાની યોજના કરીએ"

"આ સ્થળે," યુવતીએ આગળીવડે પાસેની જમીનનો એક ભાગ દેખાડીને કહ્યું

"તેને પૃથ્વીમા દાટવામાં આવી છે? તો તો તે ક્યારનીએ રામશરણ થઈ ગઈ હશે!" યુવકે યોગ્ય વાદનું પ્રતિપાદન કર્યું.

"ના, ના; તેને દાટવાને હજી કાંઈ ઘણી વાર થઈ નથી. મને આ વૃક્ષપર લટકાવ્યા પછી તે દુષ્ટોએ તેને દાટી છે, અને વળી તેને દાટવા પહેલાં એક લાંબી પહોળી વિશાળ પેટીમાં બંધ કરેલી છે, તેથી મારા ધારવા પ્રમાણે તે અવશ્ય જીવતી હશે" યુવતીએ તેનો યોગ્ય નિર્ણય કર્યો.

એ નિર્ણય સાંભળતાંજ તે નવયુવક ત્યાંથી ઉઠી ઉભો થયો અને તેના દેખાડેલા પૃથ્વીના પટને પોતાના ખંજરથી ખોદવા લાગ્યો; ખોદાયલી માટીને દૂર કરવાનું કાર્ય તે કોમલ યુવતી કરતી હતી.

પેટીને બહુ ઉંડી દાટેલી નહોતી, તેથી તેનું ઉપરનું પડ બહુજ જલ્દી નજરે પડયું.

પેટીને તાળું મારેલું નહોતું. બન્ને જણે અલ્પ આયાસે ઢાંકણું ઉઘાડયું, અને પરસ્પર સહાયતાથી તે દુર્ભાગી બાળાને બહાર કાઢી અને જમીનપર સૂવાડી; કે જે શ્વાસરુંધનથી મૂર્ચ્છિતાવસ્થામાં પડેલી હતી. એ દ્વિતીય તરુણીના અંગપર કેટલાક સુવર્ણના રત્નજડિત અલંકારો દૃષ્ટિગોચર થતા હતા, અને તેણે પહેરેલી સાડી પણ મોઘી કીંમતની જણાતી હતી. અંધકાર હોવાથી તેની મુખાકૃતિ પ્રથમ તો સ્પષ્ટ ન દેખાઇ, પણ પાછળથી ચંદ્રપ્રકાશનું આગમન થતાં તેના સૌંદર્યસૂર્યનું સ્વચ્છ પ્રતિબિંબ તે યુવકના હૃદય સરોવરમાં સારી રીતે આલેખિત થઇ ગયું.

મંજૂષાના બંધનમાંથી મુક્ત થવા છતાં અને વહેતા વાયુમાં વિરામવા છતાં પણ તે મૂર્ચ્છામયી માનિનીને લગભગ બે ઘડી પછી ભાન આવવા પામ્યુ ભાન આવતાં સુધી તે યુવક અને યુવતી તેને રેશમી રૂમાલવડે વાયુ ઢોળ્યાં કરતાં હતાં અંતે તેમના શ્રમનું સાફલ્ય થયું

ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થતાજ તે મંજૂષામુક્ત યુવતીએ આપણા યુવક અને યુવતી પ્રતિ દૃષ્ટિ કરી અને મંદ સ્વરે પૂછયુ, "બહેન, મારી આવી દશા કેમ થઇ ?"

"આ સમય એવા પ્રશ્નોના નથી, આપણને અહીંથી પલાયન કર્યા વિના બીજું કાર્ય કરવું ભયકારક છે કોઇ નિર્ભય સ્થાને પહોંચ્યા પછી આપણે વાર્ત્તાલાપ આદરીશું. પ્રભુ આપણને આપત્તિમાંથી બચાવે." યુવતીએ સમયાનુસાર સંક્ષિપ્ત અને આશયદર્શક ઉત્તર આપ્યું.

એ સાંભળીને દ્વિતીય યુવતી ઉઠી બેઠી થઇ અને અહીં તહીં દૃષ્ટિ કરીને પુનઃ બોલીઃ—

"બહેન, શું આપણે કોઇ એવી જગ્યાએ આવી ફસ્યાં છીએ કે જ્યાંથી ન્હાસવા વગર આપણા છૂટકારાનો બીજો કોઇ પણ ઉપાય નથી ? જો એમજ છે તો હું ન્હાસવાને તૈયાર છું. પરંતુ એટલું તો કહે કે, તારી પાસે બેઠેલો યુવક કોણ છે, અને

આ ખાડો શામાટે ખોદેલો છે કે જેમાં આ પેટી પડેલી છે ?"

"હું પોતે પણ નથી જાણુતી કે, આ શૂરવીર અને આપણો પ્રાણુરક્ષક કોણુ છે. આ ખાડાનો તથા પેટીનો વૃત્તાંત જો કે, હું જાણું છું; પણુ તે હાલ કહેવાનો સમય નથી. આ ક્ષણે તો પલાયન વિના મને બીજું કાંઇ પણ સૂઝતું નથી. પરંતુ તારામાં ચાલવાની શક્તિ ન હોય, તો તને ઉપાડીને લઇ જવાની તજવીજ કરીએ બોલ. શો વિચાર છે ?" યુવતીએ ખેદભરિત ઉત્તરની સાથે અન્તિમ પ્રશ્ન કર્યો.

પળ બે પળ વિચારમા વીતાડીને લઘુ ભગિનીએ કહ્યું, "મારામાં હવે ચાલવાની શક્તિ છે-ચાલો હું તૈયાર છું"

ત્રણે વ્યક્તિયોએ ત્યાથી તત્કાળ પ્રયાણ કર્યું.

પ્રકરણ ૨ જું.

જલયાત્રા.

આશા અને તેમાં પણ જીવનલાલસા એક એવા પદાર્થ છે કે, જેની સમક્ષ આ સૃષ્ટિના અન્ય સકળ પદાર્થો તુચ્છ ભાસે છે ! એ જીવન લાલસાએજ આપણાં આ ત્રણ યુવક યુવતીઓને પલાયનમાં પ્રવૃત્ત કર્યા છે, તેની વાંચકોને પુનઃ સ્મૃતિ કરાવવી પડે તેમ નથી.

ધીરે ધીરે ચાલતા એ ત્રણે જણ ત્યાંથી રવાનાં થયાં, થોડેક છેટે જવા પછી પ્રથમ યુવતીએ કહ્યું, "મને આગળ ચાલવા દો. મને અહીંથી નિર્ભય સ્થાને પહોંચવાના માર્ગની પૂર્ણ માહિતી છે, તેથી તમે બન્ને ગુપચુપ મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યાં આવો," એમ કહીને તે આગળ વધી અને પશ્ચિમ દિશામાં ચાલવા લાગી. તેના ઉપદેશાનુસાર તેની ભગિની તથા તે યુવક મૂક મુખે તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યાં.

અનુમાન એક ઘડી પછી તેઓ એક નદીના તીરપર આવી પહોંચ્યાં, કે જેનું પેટ કાંઇ બહુ પહોળું નહોતું, પરંતુ તે

એટલું સાંકડું પણ નહોતું કે કોઇનો ફેંકેલો પત્થર તેને પેલે પાર પહોંચી શકે.

તીરપર નાની નાની બે નૌકાઓ ખુંટા સાથે બાંધેલી હતી અને તેમાં તેને ચલાવવામાટે હલેસા પણ પડેલા હતાં. યુવતી ત્યાં અટકી અને પોતાના બે અનુયાયિયોને કહેવા લાગી, “જલદી આ બેમાંની કોઈ પણ નોકામાં બેસી જાઓ, વિલંબ ન કરો.” એ સાંભળીને તે યુવાએ કહ્યુ, “પ્રથમ તમે બન્ને બહેનો એમાં બેસો એટલે પછી હુ પણ બેસુ છુ” એમ કહીને તેણે પોતાના હસ્તનો આધાર આપીને તે બન્ને સુંદરીઓને નોકામાં બેસાડી અને પોતે પાછળથી બેસવા જતો હતો એટલામાં તે પ્રથમ યુવતીએ કહ્યુ -“થોભો, પ્રથમ પેલી બીજી નૌકાને તીર-પરથી છોડી આ નૌકાની પાછળ બાંધો અને ત્યાર પછી બેસો, કારણ કે એ નૌકાને અહીં મૂકીને જવુ એ લાભકારક નથી.”

“બીજી નોકાને આપણી નૌકા સાથે ઘસેડવાથી શો લાભ? તેથી ઉલટી આપણી નૌકાના વેગમાં ખલલ થશે” યુવાએ તેના ઉપદેશનું અકારણ ખંડન કરતાં કહ્યું

“આપ ઉતાવળા ન થાઓ અને હુ કહું છુ તેમ કરો મારો એમાં શો ભાવાર્થ છે, તે આપ હજી સમજી શક્યા નથી વિશેષ વેળા વ્યતીત કરવામાં વિપત્તિનો વિચાર છે, માટે એ નૌકાને આ નૌકા સાથે બાંધીને આપ બેસી જાઓ” યુ-વતીએ વળી પણ સ્વેચ્છા પ્રમાણે કરવાનુ તે યુવકને સૂચવ્યું.

“એમાં વખતે કાંઇ ભેદ હશે,” એવા વિચારથી યુવકે તે બીજી નોકાને કિનારેથી છોડીને પોતાની નૌકા સાથે બાંધી અને પોતે નૌકારૂઢ થઇને નૌકાને પ્રવાસમાં પ્રવર્ત્તાયમાન કરી દીધી.

“હવે મારો જીવ શાંત થયો, અને પ્રાણ બચવાની આશા બંધાઇ. આ સકળ શ્રેયનું કારણ આપજ છો. હવે આપ આ તરફ આવો અને મને હલેસાંવતી નૌકા ચલાવવા દો.” પ્રથમ યુવતી યુવક પાસેથી હલેસાં લેતી બોલી.

યુવકને એ યોગ્ય ન જણાયું, તેથી તે નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યો, “વાહ! હું બેસું અને આપ શ્રમ લ્યો, એ શોભે ખરૂં કે? બસ, આપ બન્ને ચુપચાપ બેસી રહો અને જુઓ કે હું

નૌકાને કેવા વેગથી ચલાવું છું તે. અતિશય કષ્ટ સહન કરવાથી અદ્યાપિ આપને પૂર્ણ ભાન પણ આવ્યુ નહિ હોય, અને તેટલામાં વળી આવા શ્રમો વેઠશો તો તે કેમ પરવડશે ? માટે એ હઠ રહેવા દો, અને તેને બદલે કહો કે, આપ કોણ છો ? આપના બોલવા પરથી હુ નિશંક અનુમાન કરી શકું છું કે; આપનુ અવતરણ તો કોઇ કુળવાન્ કુટુબથીજ હોવુ જોઇએ."

યુવતીએ એનું ઉત્તર કાંઇ પણ ન આપ્યું, ઉત્તરને સ્થાને ભગિનીદ્વયના કોમલ કપાલભાગમા માત્ર કિંચિત્ સ્મિતછટાનું દર્શન થયું.

"હવે આપણે ઘણે દૂર આવ્યા છીએ, માટે આ બીજી નોકાને અહીં ડૂબાડી દેવામા આવે તો આપણે પૂર્ણ નિશ્ચિંત થઈ જઇએ" પ્રથમ યુવતીએ ક્ષણિક સ્તબ્ધતાનું નિવારણ કરીને કહ્યું.

યુવાનના મનમાં કાંઇક વિચાર આવવાથી તે એકાએક બોલી ઉઠયો, "આ બીજી નોકાને આપણી સાથે લેવાનો હેતુ હવે હું સારી રીતે સમજ્યો હવે તો જેમ બને તેમ એને જલ્દી જ જલસમાધિ આપવો જોઇએ, અને તે પણ એવી રીતે કે તેથી આપણી નોકાને કાંઇ પણ નુકસાન ન થાય."

એ વચનોની સાથેજ યુવકે હલેસાં ચલાવવાનુ છોડી દીધું, અને તે બીજી નોકામા સ્વાર થઇ ગયો; કમ્મરમાંથી ખંજર કાઢીને તે વડે તેણે નોકાના તળીઆમાં એક વિશાળ છિદ્ર પાડયું અને ઝડપથી પાછો પોતાની નોકામા આવીને દોરડુ કાપી નાખ્યું. તે નોકામાં પાણી આવવા માડયુ અને જોતજોતામા નદી પ્રવાહે તેને પોતાના પેટમા ગડપ કરી દીધી. તેમણે પોતાની નોકાને ત્વરાથી આગળ ચલાવી

સરિતાનો પ્રવાહ આ સમયે શાત અને સ્થિર દેખાતો હતો, અને તેથી જાણે સરિતાસલિલ તે હિમશય્યા હોયની ! તેવો ભાસ થવા લાગ્યો. નભમાંથી નિશાપતિ પણ પોતાના શીત તેજોમય કિરણોને ઉદાર હૃદયથી પૃથ્વીપર પ્રસારી રહ્યા હતો; અને આપણાં પ્રવાસીઓ નિશ્ચિંતતાથી પોતાના માર્ગમાં આગળ વધ્યાં જતાં હતાં. એ ત્રિપુટી તરુણતા, સૌંદર્ય તથા કોમલતામાં

એકસમાન હોવાથી તેમને પરસ્પર અવલોકનથી, અત્યંત આનંદ થતો હતો, અને તે આનંદમા હલેસાં મારવાનો શ્રમ તેમને આનંદચેષ્ટા સમાન ભાસતો હતો. નિઃસર્ગનો નિયમજ વિચિત્ર છે !

પ્રથમ કોમલાંગી યુવતીએ સહાસ્ય વદનથી યુવકને કહ્યું, "બસ હવે આપણને કોઇનો પણ ભય નથી, નોકાને પોતાની મેળે ધીરે ધીરે ચાલવા દો, અને આપ આવીને અમારી પાસે બેસો."

યુવક તો એ પ્રથમથીજ ઇચ્છતો હતો કે એમની પાસે બેસવાનો પ્રસંગ ક્યારે મળે અને એમનો વૃત્તાંત ક્યારે જાણવામા આવે ! તેથી આવો મનોવાચ્છિત પ્રસંગ સ્વતઃ પ્રાપ્ત થતા તેને તે કેમ જવા દે વારૂ ? અર્થાત્ તેણે તેના કહેવા પ્રમાણે કર્યું, હલેસાંને છોડીને તે તેમની સામે આવીને બેઠો, અને તેમનાં સ્મિતયુક્ત વદનના અવલોકનથી વિશેષ હર્ષિત થયો.

પ્રકરણ ૩ જું.

મિત્રમિલન.

તરલ તરંગિણીમાં તે તરુણ ત્રિપુટીની નૌકા ધીમે ધીમે આગળ વધવા લાગી યુવકે બંને યુવતીઓ પ્રતિ નિહાળીને વાર્તાલાપનો પ્રારંભ કર્યો, " હવે આપણે સર્વથી નિર્ભય છીએ મને તો જો કે પ્રથમ પણ કોઇનો ભય નહોતો, પરંતુ તમારા લીધે મારે પણ પલાયનનો આશ્રય લેવો પડયો. હવે તમારો વૃત્તાંત જાણ્યા વિના મારાથી રહી નથી શકાતું, તેથી તે કહો; કારણ કે, આવો શાંત સમય વારંવાર નહિ મળે "

" સત્ય છે: પરંતુ પ્રથમ આપ તો કહો કે આપનું શું નામ છે અને કયાં વિશ્રામ છે ? અને એકાએક એ અરણ્યમાં આપનું આગમન શા કારણથી થયું ? " પ્રથમ યુવતીએ યુવકનો વૃત્તાંત જાણવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરતા કહ્યું.

" હું તો મારો વૃત્તાંત કહીશજ; પરંતુ પ્રથમ તમારે પોતાનું ચરિત્ર કહેવું જોઇએ; કારણકે, પ્રથમ એ વિષયમાં મારી

પ્રાર્થના થયેલી છે, વળી મારા વૃત્તાંતમાં કાંઇ એટલી બધી વિચિત્રતા પણ સમાયલી નથી કે, જે તમારા મનને આકર્ષક ભાસે. આપનું ચરિત્ર ખરેજ રસદાયક નીવડશે; કારણ કે, તે કરુણામય છે; આપની તે ભયંકર સ્થિતિનું મને સ્મરણ થાય છે, ત્યારે મારાં રોમાંચ ઉભાં થઇ જાય છે અને શરીરમાં વ્યગ્રતા વ્યાપી જાય છે. હા ! તે કેવો કઠોર અને દુષ્ટ માનવી હશે કે, જેણે તમારા જેવી પુષ્પવત્ કોમલ તરુણીઓપર આવો બળાત્કાર કરવાની હિમ્મત ચલાવી ! ! !" યુવકે તેને તેનો પોતાનો વૃત્તાંત પ્રથમ કહી સંભળાવવાનો આગ્રહ કરતાં પોતાનો દયાપૂર્ણ સ્વભાવ દર્શાવ્યો.

દ્વિતીય યુવતીને યુવાનું એ બોલવું યથાર્થ ભાસ્યું અને તેથી તે પોતાની ભગિનીને કહેવા લાગી કે, "હા બહેન, પ્રથમ તમે આપણી હકીકત કહો કે, જેથી તે સત્વર જાણવાની મારી ઉત્કંઠા પણ તૃપ્ત થાય"

"બહુ સારૂં; ત્યારે હુંજ પ્રથમ મારી કર્મકથાનો પ્રારંભ કરૂં છુ. પરતુ અજ્ઞાત યુવક, જો આપની સ્વવૃત્તાંત પ્રથમ કહેવાની ઇચ્છા ન હોય. તોપણ આપ માત્ર પોતાનુ નામ જણાવવાની તો અવશ્ય કૃપા કરશો કે, જેથી સભાષણ સમયે આપને સંબોધવામા મને સુલભતા થઈ શકે" પ્રથમ યુવતીએ તેમની વિનતિને માન્ય કરીને આવશ્યક માગણી કરી

"નામ જાહેર કરવામાં મને કોઈ પણ પ્રકારનો બાધ નથી; મારૂં નામ મહેન્દ્ર છે" એટલું કહીને યુવકે વિશેષમાં જણાવ્યું કે; "હવે આપનો ને વૃત્તાંત સંપૂર્ણ થવા સુધી હું બીજા કોઇ પણ પ્રકારના પ્રશ્નનું ઉત્તર નહિ આપું."

પ્રિય વાંચક, હવેથી આપણે એ યુવકને "મહેન્દ્ર" ના નામથીજ બોલાવીશુ.

"તો આપ લક્ષપૂર્વક સાંભળો, હું મારા ચરિત્રવર્ણનનો આરંભ કરૂં છું." પ્રથમ યુવતી બોલી.

આપણા પ્રવાસીઓએ હલેસાં મારવાનું તો ક્યારનુંએ બંધ કર્યું હતું અને પાછળથી તેઓ પરસ્પર સંભાષણમાં એટલાં બધાં તો લીન થઇ ગયાં કે, નદીના પ્રવાહમાં પોતાની ચાલ-

તી નૌકા કેણીગમ જાય છે, તેનું પણ તેમને ભાન રહ્યું નહિ, અને નૌકા સ્વગતિથી તીરપ્રાંતપર આવી લાગી.

અદ્યાપિ પ્રથમ યુવતીએ પોતાના વૃત્તાંતવર્ણનનો આરંભ કરેલો નહોતો તે પહેલાં તો તેમની નૌકા એક મોટા પિપ્પલ વૃક્ષ તળે આવી પહોંચી. એ પિપ્પલ વૃક્ષ નદીના તટપરજ આવેલું હતું

એમની નૌકા તે વૃક્ષ તળે પહોંચીને હજી તો ઉભી પણ નહોતી રહી, એટલામાં ઉપરથી એકાએક એક ગુહ્ય ધ્વનિ સંભળાયો. "મહેન્દ્ર ભલે નસાડીને લઈ જા, હવે તને મિત્રોની ચિંતા કયાંથી હોય ? પરતુ હું પણ તારો ગુરુ થઈ નીવડયો કે, તારો માર્ગજ બંધ કરી દીધો. હવે તારામા હિંમત હોય, તો જા જોઈએ આગળ કેટલા કદમ વધી શકે છે તે તો જોઈએ ! "

એ ગુહ્ય ધ્વનિના શ્રવણથી તે બન્ને યુવતીઓના ભયની સીમા ન રહી; પરંતુ આશ્ચર્ય કે, મહેન્દ્ર તો હાસ્યમાંજ નિમગ્ન થઈ ગયો એથી તો વળી તેઓ વિશેષ વિસ્મયચલામાં વીંટળાઇ ગઈ યુવતીઓની તો એવી ખાત્રી થઈ કે, "એ અવશ્ય અમારો શત્રુજ હોવા જોઈએ " ભયથી તેમનુ શરીર કંપવા લાગ્યું અને બોલવાની ઇચ્છા છતાં મુખમાથી એક શબ્દ પણ નીકળી ન શકયો.

મહેન્દ્રે એ અબળાઓની એવી અવદશા અવલોકીને તેમને આશ્વાસન આપવાના હેતુથી કહ્યુ —"ગભરાશો નાહ, એ ધ્વનિકાર વ્યક્તિને આ ક્ષણેજ હું આ નૌકામા બોલાવુ છું." એટલું કહીને તેણે તે ગુહ્ય ધ્વનિ પ્રતિ કહ્યુ; "ચાલ હવે ચેષ્ટા ન કર અને ઉતર જલ્દી નીચે."

આજ્ઞા થતાંજ તે અજ્ઞાત મનુષ્ય વૃક્ષથી નીચે ઉતર્યો અને મહેન્દ્રે તેનો હાથ ઝાલીને તેને નૌકામાં બેસાડયો. ત્યાર પછી તેણે નૌકાને જલના મધ્ય ભાગમાં લઇ જઇને પ્રવાહમાં છોડી દીધી.

મહેન્દ્રે જ્યારથી એ મનુષ્યને નૌકામાં લાવી બેસાડયો હતો, ત્યારથી તેની મુખમુદ્રાને અવલોકતાં આપણી બન્ને યુવતીઓની વિસ્મિત દશા થતી જતી હતી. તે બન્ને તરુણીઓ પોતાના

સ્વાભાવિક હાસ્યનો કોઇ પણ પ્રકારે અવરોધ કરી ન શકી. કારણ કે, જે શૌર્યદર્શક ધ્વનિથી તે અદૃશ્ય સંભાષણ કરતો હતો, તદનુસાર તેની મુદ્રા નહોતી; કિંતુ તેની મુખપ્રતિમા એવી હતી કે, પ્રથમ અવલોકનારને અવશ્ય સવિનોદ હાસ્યજ ઉપજે.

તેનું વય પચ્ચીસથી ત્રીસ સુધીનું, ઠીંગણું કદ, નાના અને નાજુક હાથ પગ, મસૂરિકાચિન્હમય મુખ, એકાક્ષી તથા તે કૃષ્ણવર્ણ હતો. તેણે ધોતીયું લાલ રંગનું પહેરેલું હતું; તેમજ અંગરખું તથા ટોપી પણ તેવાંજ વિચિત્ર હતાં. હાથમા ભાંગ ઘૂંટવાનો એક લોટો, બગલમાં તંબાકુનો બટુઓ અને કાંધપર પછેડી લટકી રહી હતી. અર્થાત્ તેનો સઘળો વેશ વિચિત્ર-તામયજ દૃષ્ટિગોચર થતો હતો.

એવી અપૂર્વ પ્રતિમાને નિરખી કોને હાસ્ય ન ઉપજે? અંતે તે બને યુવતીઓએ મહા કષ્ટથી પોતાના હાસ્યને રોકીને મહેન્દ્રને હસ્તનિર્દેશથી પોતાની પાસે બોલાવ્યો, અને ધીરે ધીરે પૂછવા લાગી કે, "આ વિચિત્ર મનુષ્ય કોણ છે કે, જેને આપે આટલા બધા આદરથી નૌકામાં બેસાડયો છે?"

"એ મારો બાળમિત્ર છે" મહેન્દ્રે સંક્ષેપમાંજ પતાવ્યું.

"ત્યારે શું આપનો સંગ બાલ્યાવસ્થાથી આવાં મનુષ્યો સાથેજ થયેલો છે?" પ્રથમ પ્રમદાએ કાંઇક ગંભીર મુદ્રાથી પૂછયું.

મહેન્દ્ર તેના આશયને જાણી ગયો અને ઉત્તર આપવા લાગ્યો, "ના, મારા અન્ય મિત્ર એવા નથી. આને તો હું માત્ર મનોરંજનમાટેજ સાથે રાખું છું. એ જો કે મૂર્ખ દેખાય છે, તોપણ અંતઃકરણથી એ મારો પૂર્ણ હિતૈષી છે. તો જો કે એનામાં થોડી ઘણી મૂર્ખતા તો રહેલીજ છે. પરંતુ ઘણીકવાર એની પણ દીર્ઘ દૃષ્ટિ થઇ જાય છે. વિશેષ વર્ણનની આવશ્યકતા નથી; કારણ કે, હવે તો તે આપણી સાથેજ છે; અને તેથી આપને એનો પોતાની મેળેજ પરિચય થતો જશે."

"એનો અને આપનો વિયોગ ક્યારે થયો?" તે યુવતીએ ક્ષણૈક પછી પાછો પ્રશ્ન કર્યો.

"હું તો ઘેરથી એકલોજ નીકળ્યો હતો. અહીં તો એ મને શોધતો શોધતો મારી પાછળ આવેલો છે. હમણાંજ હું એને

સર્વ વૃત્તાંત પૂછું છું, તેથી સત્ય ઘટનાને આપ શીઘ્રજ જાણી શકશો." મહેન્દ્રેજ મિષ્ટ ઉત્તર આપ્યું.

"એનું નામ શું છે ?" યુવતીએ પૂછયું

એના ઉત્તરમાં મહેન્દ્રે જણાવ્યું કે, "અમારા મંડળના સર્વ ગૃહસ્થોએ એનું નામ શૂરસેન રાખેલું છે" "શૂરસેન" એ નામના અર્થની સ્મૃતિ થતાંજ તે બંને તરુણીઓના મુખમાં પુનઃ હાસ્યનું દર્શન થયું.

શૂરસેન કે જે આટલી વાર કેવલ મૌન્ય ધારી રહ્યો હતો, તે હવે કાંઇક કોપાયો અને કોપની છાયા દર્શાવીને મહેન્દ્ર પ્રતિ કહેવા લાગ્યો કે, "શું, મને એમણે એવોજ બીકણ સમજી લીધો છે કે શું ? જો એમના મનમાં એવોજ અહંકાર વાસ કરી રહ્યો હોય તો આવે મેદાનમા, લડી જુએ કુસ્તી આ બંદા સાથે."

"વાહરે શૂરસેન, વાહ ! શું પોતાનુ શૌર્ય આપ સ્ત્રીઓ સાથેજ યુદ્ધ કરીને વ્યક્ત કરશો કે ?" મહેન્દ્રે ટંકાર કરીને કહ્યું.

પરંતુ શૂરસેન સર્વથા મૂર્ખ નહોતો. તેણે વિચારગાંભીર્યથી કહ્યું. "મહેન્દ્ર, આપ અદ્યાપિ કાલના બાળક છો, આપ હજી અબળાઓને પાળી નથી, મારા વચન સ્મરણમાં રાખો. દશ પુરુષોથી લડવું એ કાંઇ મોટી વાત નથી, પણ માત્ર એકજ અબળા સામે થવું મહા કઠિન છે. એનો અનુભવ વખત જતાં આપને પોતાની મેળેજ થતો જશે."

"આપનું કહેવું સત્ય છે. પરંતુ એ તો કહો કે, આ ઘોર અરણ્યમાં આપનું અનાયાસે આગમન કેમ થયું ?" મહેન્દ્રે વાદને વચમાંથી તોડી નાખવાના તથા મૂળ હેતુને સત્વર જાણવાના મનોભાવની પૂછયું.

શૂરસેને આજ્ઞાને અનુસરીને કહ્યું "આપ તો બસ ગુપચુપ નીકળી ચાલતા થયા, તેથી આપ એમજ સમજ્યા હશો કે હવે કોઇને પણ તમારો પત્તો મળશે નહિ; પરંતુ એ વાર્તાને આપ ભૂલી ગયા કે લગભગ સાઠ ગાઉપરથી હું તમારા શરીરસુરભિને જાણી શકું છું. હું આપને શોધતો શોધતો અચાનક અહીં આવી પહોંચ્યો. હું તો બહુ બ્હીનો—અરરર ! બ્હીનો

શાનો ! હું તો કદાપિ બ્હીતોજ નથી. આજકાલ મારી પણ શી દશા થઇ ગઈ છે કે, બોલવું હોય કાંઈક અને બોલાઈ જાય છે કાંઇક."

યુવતીઓ વળી પણ હસી. પ્રથમ યુવતીએ એ શેખાઇ સહન ન થવાથી જરાક હાસ્યયુક્ત મુદ્રાથી કહ્યું "હવે એટલી બધી શેખાઇ ન મારો તો ન ચાલે કે? આવા નિર્જન વનમાં કે જ્યા સદૈવ હજારો તસ્કરો ભટકયા કરે છે, ત્યાં મોટા મોટા વીરો પણ બ્હી જાય છે, ત્યારે તમારી તે શી બિસાત ?"

"સત્ય; પરંતુ હું.......તો.......કયાંય પણ ડરતા નથી. પરંતુ એ તો કહો કે, શું આ અરણ્યમાં લૂટારાઓ ખરેખરજ ફર્યા કરે છે ?" શૂરસને બહારથી નિર્ભયતાના પરંતુ અંતરથી ભયના ભાવથી પૂછ્યું.

"ખરેખર નહિ, તો શું ખોટું ? હજી તો હમણાંજ મારો પોતાનો તે લૂટારાઓ સાથે મુકાબલો થયો હતો, પરંતુ મહદ્ ભાગ્ય કે અમો બચી ગયાં !" મહેન્દ્રે વચ્ચમાંજ ઉત્તર આપ્યું.

"અફસોસ ! હું તે સમયે હાજર નહોતો, નહિ તો તેમાંના એકને પણ જીવતો જવા ન દેત ! પણ તેમની સંખ્યા કેટલી હતી વારૂ ?" શૂરસેને નિર્ભય સમય નિહાળીને ડીંગ મારી.

"ચાળીસથી પચ્ચાસની." મહેન્દ્રે કહ્યું.

"બસ ! અરે એટલી નાની સંખ્યાથીજ તમે બ્હી ગયા? પરંતુ હવે એ સઘળા વ્યર્થ વિવાદને મૂકો એક બાજૂ અને નૌકાને થોભાવો કિનારે; કારણ કે સમીપસ્થ કાનન અત્યંત રમણીય છે. હું ભાંગ ઘુંટું છું; તે આપ પણ પીઓ અને આ બે રમણીરત્નોને પણ પીવડાવો. એ પણ યાદ કરશે કે શૂરસેનના હાથની ભાંગ પીધી હતી ! આપણે બધા સ્નાન સંધ્યાથી મુક્ત થયા પછી આગળ વધીશું" શૂરસેને કહ્યું.

"બહુ સારૂં, ચાલો ત્યારે તેમ કરીએ" એમ કહીને મહેન્દ્રે હલેસાં મારવાનું બંધ કર્યું તથા નૌકાને કિનારે ઉભી કરી દીધી. એટલામાં ગૃમ્નોનો ધ્વનિ સંભળાયો, અને શૂરસેન ગભરાયો. "ગભરાઓ છો શા માટે ?" મહેન્દ્રે કહ્યું.

"શું હું એક ગૃધ્રના ધ્વનિથી ડરી ગયો, એમ આપનું માનવું છે ? જો એમજ હોત, તો હું આપને શોધતો આ અરણ્યમાં આવત શામાટે ? અરે માર્ગમાં મને એટલી આપત્તિઓ વેઠવી પડી છે કે જેનું વર્ણન થવું પણ મુશ્કિલ છે." શૂરસેને જરાક અભિમાનથી કહ્યું.

મહેન્દ્રના હેતુની એથી સ્વાભાવિક પૂર્ણતા થઇ ગઈ, તેણે કહ્યું,-"બસ જે અસલ બીના હતી તે તમે પોતે જણાવી દીધી, અને સાથે એ પણ જાણવામા આવ્યું કે, આપ એવાં ભયંકર વનોને ભેદતા મહા કષ્ટો વેઠી મને આવી મળ્યા છો પરંતુ ખામી માત્ર એટલીજ રહી કે જે લઘુ પણ ભયકર કાન્તારમાં અમે ભયના પૂર્ણ પ્રવાહમાં તણાતા હતાં, ત્યા આપ પહોંચી ન શક્યા"

મહેન્દ્રે નોકાને તીરપર સ્થિર કરીને શૂરસેનને ઉતરવાનું કહ્યું, પરંતુ તે ઉતર્યો નહિ. તેણે કહ્યું કે; "હું નૌકામાજ ભાંગ બનાવી લઇશ, અને ત્યાર પછી કિનારે ઉતરીશ. આપ પણ બેસોને ! એટલી બધી તે શી ઉતાવળ છે ? હજી તો પ્રાત.કાળના પ્રકાશનું પૂર્ણ દર્શન પણ નથી થયું."

પ્રથમ યુવતીને એ વાર્તા ન રુચી. તે બોલી "બહુ સારૂં, એમને અહીંજ બેસવા દ્યો, અને ચાલો આપણે નીચે ઉતરીએ."

"ઠીક ચાલો ત્યારે," એમ કહીને પ્રથમ મહેન્દ્ર તથા પછીથી બંને યુવતીઓ અનુક્રમે કિનારે ઉતરી ગયા.

મહેન્દ્રે એક લાકડાનો ખીલો જમીનમાં બેસાડીને તે સાથે નોકાની દોરી બાંધી દીધી કે જેથી તે પ્રવાહમાં તણાઈ ન જાય; અને જમીનપર ચાદર પાથરીને તે બંને તરુણીઓ સહિત વિશ્રામ વિલાસમા પ્રવૃત્ત થયો.

શૂરસેન નોકામાં બેઠો રહ્યો અને ભાંગ ઘુંટવા લાગ્યો અને રંગમા જ તેણે તાન ટપ્પાથી એક પ્રાચીન ભજન લલકારવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૪ થું.

પ્રેમાકર્ષણ.

ખાન્દાની અને ખુબસૂરતી જ્યાં ભેગાં મળ્યાં હોય, ત્યાં સુવર્ણ અને સુગંધ જેવોજ અદ્દભુત પૂર્ણ યોગ માની શકાય; અને એવી વસ્તુ પ્રતિ જો કોઇ સહૃદય મનુષ્યનુ મન આકર્ષાય તો તેમાં કંઇ પણ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

જ્યારથી મહેન્દ્રે એ બંને તરુણીઓને સંકટમાંથી બચાવી હતી, અને નૌકારૂઢ થયા પછી ચંદ્ર પ્રકાશની સહાયતાથી તેમની સૌંદર્યસમીક્ષા કરી હતી, ત્યારથી જ તેનો તેમના પ્રતિ સ્વભાવિક પ્રેમ વધ્યા કરતો હતો તેવીજ રીતે એ યુવતીઓ પણ મહેન્દ્રને પૂર્ણ પ્રેમની દૃષ્ટિથી નિહાળતી હતી; અને તે એટલે સુધી કે તેના મુખદર્શનથી ક્ષણવાર પોતાના અસહ્ય દુઃખને પણ વિસરી જતી હતી. પ્રથમ યુવતીએ તો એવોજ નિશ્ચય કર્યો કે, હવે ગમે તેમ થાય તોપણ આ જન્મમાં મહેન્દ્રથી વિયુક્ત તો નજ થવું.

ત્રણે કિનારાપર બેઠાં. "આ ભંગેડી મશ્કરાની ગડબડમાં તમારો વૃત્તાંત પણ સાંભળી ન શકાયો" એ વાક્યોથી મહેન્દ્રે પોતાના ભાષણનો આરંભ કર્યો.

"તેની શી ચિંતા છે? દાસી તો હવે આપની સાથે જ છે, તેથી અવકાશે અમારી કર્મકથા સાંભળજો. અહીં તે વર્ણવવાનો પ્રસંગ નથી." પ્રથમ યુવતીએ કહ્યું.

"અસ્તુ; વૃત્તાંત કોઈ અન્ય પ્રસંગે વર્ણવજો. પરંતુ પોતાનું નામ જણાવવાની તો અહીં કૃપા કરશોજ." મહેન્દ્રે વિનતિ કરી.

"મારૂં નામ મોહિની છે અને આનું નામ કાન્તા!" મોહિનીએ તેની ઇચ્છા પ્રમાણે નામો કહી સંભળાવ્યાં.

એટલામાં દૂરથી શ્વાનના ભસવાનો ધ્વનિ સંભળાયો. તે સાંભળીને મહેન્દ્રે મોહિની પ્રતિ દૃષ્ટિ કરીને કહ્યું "અહીં પાસે જ જરૂર કોઇ ગામ હોવું જોઇએ, કારણ કે મનુષ્યવસતિ વિના બીજે

સ્થળે શ્વાન ધ્વનિ સંભવે નહિ. એ પણ ઠીકજ થયું; આપણે આજનો દિવસ ત્યાંજ ગાળીશું. કેમકે, આ અલ્પવૃક્ષ રાજવનમાં સૂર્યનો તાપ અસહ્ય થઈ પડશે."

"આપનું કહેવું સત્ય છે, પરંતુ અમારૂં એ ગામમાં રહેવું લાભદાયક નથી. એના કરતાં તો સૂર્યના તાપને સહીને પ્રવાસમાં થોડાક આગળ જઈએ એજ ઉત્તમ છે." મોહિનીએ મહેન્દ્રના કહેવાને અનુમોદન ન આપ્યું.

"જુઓ, દૂર એક નૌકાનો ઉંચો સઢ દેખાય છે તે; વાહવાહ ! આ તો કોઇ મોટી અને છત્રવાળી નૌકા હોય, એમ જણાય છે જો આપણે એ નોકા ભાડે કરીએ તો ઘણીજ સગવડ પડે. કારણ કે, એવી વિસ્તીર્ણ નૌકામાં જલપ્રવાસ સુખમય થાય છે, તેથી આપણે નિશ્ચિંતતા અ સુખથી કોઇ મોટા શહેરમા પહોંચી જઈશું." કાન્તાએ પોતાની દૃષ્ટિએ પડેલી નોકાને દેખાડતાં પોતાના વિચારોને પ્રદર્શિત કર્યા

મહેન્દ્રે ઉભા થઇને તે નૌકાને નીહાળી અને કહ્યું કે,–
"સત્ય છે, તેવીજ કોઇ નૌકા હોય, એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે."

"ત્યારે વાર શામાટે કરો છો ? ચાલો આ નોકાને લઇને ત્યાં." મોહિની બોલી.

"તમને હમણાજ ત્યાં લઇ જવાં, એ યોગ્ય ન કહેવાય; કારણ કે, એ નોકા વખતે બીજા કોઇએ ભાડે લીધેલી હોય તો ? અથવા તો તે, પ્રવાસીઓને લઇ જનારીને બદલે માલ ભરવાની નૌકા હોય તો ? વળી તમોએ દાગીના પણ કીંમતી પહેરેલા છે, તેથી અન્ય જન દેખે તો શું કહે ? તેમજ કોઇ એવી તજવીજ પણ થઇ શકે એમ નથી કે, તમને છુપાવીને ત્યાં લઈ જવાય. અને જો વ્યવસ્થા ન થાય તો પાછાં આવવું પડે. વળી ઘણાં માણસો વચ્ચે તમો બે અબળાઓને એકાએક કેમ લઇ જઇ શકાય ?" મહેન્દ્રે દીર્ઘ દૃષ્ટિથી મોહિનીના વચનનો પ્રતિષેધ કરતાં કહ્યું.

"ચાલો તો ખરા એકવાર, જો નૌકા ખાલી હશે, તો તેમાં ચઢીશું; અને નહિ તો આગળ ક્યાંક આજનો દિવસ વીતાડીશું." કાન્તા બોલી.

"પરંતુ આગળનો પ્રદેશ ઉજ્જડ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, વૃક્ષનું નામ નિશાન પણ જણાતું નથી. દિવસ વીતાડીશું ક્યાં અને કેવી રીતે?" મહેન્દ્રે કાન્તાના વચનનો પણ પ્રતિષેધ કર્યો.

"આપ ત્યારે અંતે કયા નિર્ણયપર આવેલા છો?" મોહિનીએ વિવાદને વધતો જોઈને અધીરતાથી પૂછ્યું.

"હું એ નિર્ણયપર આવેલો છું કે, તમો બંનેએ અહીંજ થોભવું; શૂરસેન તમારી સાથે છે હું પણ સત્વરજ પાછો ફરીશ અને પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરીશ; કદાચિત્ એ નૌકા ન મળી શકી, તો રાત્રે આપણે આપણો પ્રવાસ પાછો ચાલૂ કરીશું." મહેન્દ્રે પોતાનો નિર્ણય જણાવ્યો

"ના, હું હવે આપને છોડનાર નથી. કોણ જાણે આપ ક્યાક .." મોહિનીએ વિયોગનું જ્ઞાન થતાંજ ગદ્ગદ્ સ્વરે કહ્યું.

મહેન્દ્ર તેને વચમા અટકાવીને આશ્વાસન આપતો કહેવા લાગ્યો કે "વાહ! અંતે અબળાના પ્રસિદ્ધ થઈ ખરી; હું તે ક્યાં ચાલ્યો જવાનો છું? વાત કરતામાં તો પાછો આવ્યો જાણવો."

"હું શું.... ." એ અક્ષરોનો ઉચ્ચાર કરતાંજ મોહિનીનાં નેત્રામાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી તે વધારે બોલી ન શકી.

મહેન્દ્ર આથી વિસ્મિત થયો અને તેનો હાથ ઝાલીને કહેવા લાગ્યો, "આ શું? વિના કારણ આમ કલ્પાંત શા માટે?"

મોહિનીનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, અશ્રધારા ક્ષણે ક્ષણે વધતી ગઈ. તે ડચકાં ખાતી બોલી, "કોણ જાણે શાથી મારૂ હૃદય કંપે છે, સ્વાભાવિકજ રોઈ પડાય છે, અને મનમાં નઠારી કલ્પનાઓ ઉદ્ભવ્યા કરે છે. આપ ન જાઓ, અહીંજ વખત વીતાડો. પાછળથી જે થશે તે જોઈ લઈશું."

અંતે મોહિનીના મનનું બહુ રીતે સમાધાન કરીને મહેન્દ્રે એટલી આજ્ઞા મેળવી કે, 'નૌકા વિષે સઘળી પૂછપરછ કરીને તેણે તત્કાળ પાછા ફરવું.'

આપણા શૂરસેન તો અત્યાર સુધીમાં ભાંગ ઘુંટવામાં અને

તેનું પાન કરવામાં પોતાના શૌર્યનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. દીન દુનિયાની ખબર નથી, અને તે પણ એટલે સુધી કે, મહેન્દ્ર, મોહિની અને કાન્તા, એ ત્રણેનું પરસ્પર શું સંભાષણ થયું, તેથી પણ તે અજાણ્યો છે. ભાંગ ઘુંટવાની કુંડીને બંને પગો વચ્ચે દબાવીને દાત કચકચાવતો તે કોઈવાર જમણી તરફ તો કોઈવાર ડાબી તરફ ઘેનમાંજ આખ ફેરવી રહ્યા છે.

મહેન્દ્રે તેને બોલાવીને કહ્યુ, "અરે શૂરસેન ! ના ના ભૂલ્યો,- ભંગસેન ! હજી સુધી આપની ભાગ તૈયાર થઇ કે નહિ ? જુઓ. અહીં ધ્યાન રાખો હુ જરાક બહાર જઇ આવું છુ"

શૂરસેને ઘેનમાંજ ગુસ્સે થઇને ઉત્તર આપ્યું,–"ખબરદાર ! મોઢું સંભાળીને બોલો આપના 'ભગસેન' એ નવીન નામથી જેટલો હું ક્રોધવશ નથી થયો, તેટલો આપના 'હું બહાર જઇ આવુ છું' એ શબ્દોથી થયો છું. આપનાથી અહીંથી બિલકુલ જવાય તેમ નથી. વળી અદૃશ્ય થઇ જાઓ તો ક્યા શોધતો ફરૂં ?"

"અરે પણ કંઇ સાંભળીશ કે તારીજ ટકટક કર્યો જ- ઈશ ?" મહેન્દ્રે નકામો ટીખળમાં વખત જતો જોઇને જરાક ક્રોધિષ્ટ મુદ્રાથી કહ્યું.

"શું છે ત્યારે સંભળાવો;" શૂરસેને કહ્યું.

મહેન્દ્રે તેને નૌકા દેખાડીને તે વિષેની સઘળી બીનાથી જાણીતો કર્યો તેણે અનુમોદન આપ્યું અને મહેન્દ્ર ચાલતો થયો. પણ તેનું ચિત્ત તો મોહિનીમાંજ પરવશ થયું હતું. તેનાં ચિત્ત અને નયન તે સુંદરીરૂપ સરોવરમાં પડ્યાં; ચિત્ત ગુરુ હોવાથી તેમાં ડૂબી ગયું અને નયન લઘુ હોવાથી ચારે બાજૂ ચપળતાથી ભ્રમણ કરવા લાગ્યાં.

મોહિનીની દૃષ્ટિ માર્ગસ્થ મહેન્દ્રમાં જ્યાં સુધી તે નેત્રોનો વિષય થઇ શકે ત્યાં સુધી એકતાનતાથી લીન થઇ ગઈ. પ્રેમ ! તારો પ્રભાવ અદ્ભુત અને આશ્ચર્યજનક છે !

પ્રકરણું ૫ મું.

વિયોગ.

તત્કાળ આપણો એ શૂરવીર યુવક મહેન્દ્ર વેગથી તે નૌકાપ્રતિ ચાલ્યો તેના મનમાં પૂર્ણ આશા હતી કે એ નોકા ભાડે મળશે, અને પ્રવાસ નિર્વિઘ્ને સમાપ્ત થશે; પણ "મનુષ્ય ધારે છે કાંઇ, અને ઈશ્વર કરે છે કાંઇ" એની તેને ક્ષણેક વિસ્મૃતિ થઇ ગઈ.

તે નૌકા જો કે દૂરથી પાસેજ હોય એમ જણાતી હતી; પરંતુ મહેન્દ્રને ત્યા પહોચતાં પહોચતા બપોર થઇ ગયા. ત્યાં જઇને જોતાં નૌકાપર તેને કોઇ માણસ ન દેખાયો, તેથી તે નોકાની છેક સમીપ જઇને અંદર ડોકિયું કરીને જોવા લાગ્યો.

નૌકા મોટી અને હજાર મણ જેટલો બોજો ઉપાડી શકે તેવી હતી. તેની ઉપર એક સારૂં છત્ર અને ચારે દિશાનો ઉઘાડો ભાગ આસપાસની ટટ્ટીઓથી વેષ્ટિત હતો. તેમાં બે ચાર બારીઓ પણ રાખેલી હતી, અને તેમાંથી અંદર બેઠેલા આદમી બહારના આદમીને સહેલાઇથી જોઇ શકે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી મહેન્દ્રને ડોકિયું કરતો જોઇને એક માણસ નૌકામાથી બહાર નીકળી આવ્યો કે જે તે નૌકા ઉપરના માણસોમાનો કોઇ દેખાતો હતો તણે મહેન્દ્રને પૂછ્યું, "આપ શું ચાહો છો ?"

"શું આ નોકા ભાડે મળી શકે તેમ છે ?" મહેન્દ્રે પૂછ્યું.

"વાહ, ઘણી ખુશીથી" નાવિકે ટુંકમાજ પતાવ્યું.

"આનો માલિક કોણ છે ?" મહેન્દ્રે પૂછ્યું.

એનો જવાબ ન આપતાં તે નાવિકે નોકા તરફ મોઢું કરીને "લીંબા એ લીંબા" એવી રીતે કોઇને હાક મારી કે તરતજ એક માણસે બહાર નીકળીને પૂછ્યું "કેમ શુ છે ?"

"આ ગૃહસ્થ આપણી નોકા ભાડે કરવા ચાહે છે." નાવિકે ઉત્તર આપ્યું. એ સાંભળીને લીંબાએ મહેન્દ્રને પૂછ્યું કે, "આપ એમાં માલબાલ ચઢાવવાના છો કે શું ?"

"ના અમે બે ત્રણ મનુષ્યો આપની નૌકામાં પ્રવાસ કરવા ઇચ્છીએ છીએ" મહેન્દ્રે ખુલાસો કર્યો.

"ક્યાં સુધી જવાનું છે?" ર્લીંબાએ પૂછ્યું.

"ભૃગુપુર સુધી" મહેન્દ્રે જવાબ આપ્યો.

"આપ તો એકલાજ છો; બીજા બે જણ ક્યાં છે?" ર્લીંબાએ વળી પાછું પૂછ્યું.

"થોડાક દૂર એક વૃક્ષ તળે બેઠેલાં છે. આપ તૈયારી કરો તો હું બોલાવી લાવુ" મહેન્દ્ર બોલ્યો.

"પ્રવાસી સર્વ પુરુષોજ છે કે, સ્ત્રીઓનો સમુદાય પણ છે?" આ પ્રશ્ન ર્લીંબાએ કાંઇક ગંભીરતાથી પૂછયો.

"બેક સ્ત્રીઓ પણ છે ખરી." મહેન્દ્રે નિષ્કપટભાવથી ઉત્તર આપ્યું.

એ સાંભળતાંજ ર્લીંબાના મુખમંડળમા આનંદ છવાઈ રહ્યો, મહેન્દ્રનું તે તરફ લક્ષ નહોતું.

"બહુ સારૂં. આવો ત્યારે ઉપર આવીને નૌકાને તપાસી જુઓ કે તેમાં સ્ત્રીઓને બેસવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરેલી છે કે નહિ?"

એમ કહીને તેણે એક દોરડાની સીડી નીચે ઉતારીને મહેન્દ્રને પોતાના હાથના આધારથી ઉપર ચઢાવી લીધો; અને પોતાની સાથે નૌકાના અંતર્ભાગમાં લઇ ગયો, ત્યાં મહેન્દ્રે બીજા પંદરથી વીશ નાવિકોને બેઠેલા જોયા, જેમાંના છ તો મહાભયંકર આકૃતિના દેખાતા હતા; તેમની કાળી સૂરત તથા પહોળી આંખોથી કોઈને ડર લાગ્યા વિના રહે નહિ; એક તરફ કુહાડી, તલવારો, નેજાઓ તથા બીજાં હથિયારોના ઢગલો પડલો હતો અને બીજી બાજૂએ કોઇ વ્યાપારીની હોય એવી દેખાતી દશ વીશ માલની ગાંસડીઓ પડેલી હતી. એ સર્વ પ્રકાર નિહાળીને મહેન્દ્રના મનમાં અનેક તર્કવિતર્કો થવા લાગ્યા, અને તેથી તેણે એ નૌકાને કોઇ બહાનાથી ભાડે ન રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે નાવિકોને કહ્યું. "અમે કેવળ ચારજ માણસો છીએ, અને આ નૌકા બહુ ભારી છે તેમજ પ્રવાસ પણ દૂરનો છે, તેથી મને આ નૌકા ઉપયોગી થઇ શકે તેમ

નથી." એ સાંભળીને લીંબાએ કહ્યું "એક બીજી મધ્યમ નૌકા પણ અમારી પાસે છે, જો આપ તેમાં પ્રવાસ કરવાનું વ્યાજબી ધારો તો માત્ર એકજ નાવિક તમને ભૃગુપુર પર્યંત પહોંચાડી શકશે. એ નૌકા ચાલવામાં ઘણીજ સરસ છે. આપ જો ખોટી ન થતા હો તો તે નૌકાને અહીં લાવી દેખાડું."

"તે નૌકા કયાં પડેલી છે?" મહેન્દ્રે પૂછયું.

"પાસેજ આ નદીનો વાંક વળે છે ત્યાં." લીંબાએ કહ્યું.

મહેન્દ્રને એ લૂટારા છે, એવી તો દૃઢ શંકા થઇ હતી, તોપણ તેણે વિચાર્યું કે, નાની નૌકામાં જો એકજ માણસ સાથે હશે, તો તે લૂટારો છતાં પણ કાંઈ કરી શકે તેમ નથી એવા વિચારથી તેણે કહ્યું,–"વારૂ જાઓ ત્યારે લઈ આવો જલ્દી."

લીંબાએ પોતાના સાથીઓ તરફ જોઇને કહ્યું કે, "ચાલો, તમે પણ સાથે ચાલો તો એ નૌકાને જલ્દી ખેંચી લાવીએ." આ વાક્ય દ્વિઅર્થી હતું. એની પ્રતીતિ વાંચકોને સત્વર જ થશે.

પોતાના સાથીઓને સાથે લઇને લીંબો નૌકામાથી નીચે ઉતર્યો અને થોડેક દૂર સુધી નદીને કિનારે કિનારે ચાલીને પછી અરણ્યમાં અદૃશ્ય થઇ ગયો.

લીંબાને ગયાને એક કલાક વીતી ગયો, મહેન્દ્ર ગભરાયો, બીજા નાવિકોને તેણે પૂછયું કે, "તમારો લીંબો હજી પેલી નાની નૌકા કેમ ન લાવ્યો? મારા સાથીઓ ગભરાતા હશે માટે હું તો જાઉં છું." એક નાવિકે ઉત્તર આપ્યું કે, "પ્રવાહના સન્મુખ નૌકા લાવવામાં અત્યંત મહેનત પડે છે અને વાર પણ લાગે છે; માટે આપ થોડીકવાર વધારે ખોટી થશો તો તેટલામાં તે આવી જશે."

મહેન્દ્રે બીજો પણ એક કલાક ત્યાં વીતાડયો, પરંતુ ન મળે નૌકા કે ન મળે લીંબો. તેને વધારે ગભરાટ થયો. તેનું સર્વ ધ્યાન મોહિનીમાં પરોવાયલું હતું તેથી નાવિકોના કહેવાપર લક્ષ ન આપતાં તે નૌકાપરથી નીચે ઉતર્યો અને પોતાના સાથીઓ તરફ જવાને નીકળ્યો.

પાછા આવવામાં પણ જવા જેટલીજ વેળા લાગી, ચતુર્થ પ્રહર થઇ ગયો, ઇચ્છિત સ્થાને તે આવી પહોંચ્યો. પણ અફસોસ !! **મોહિની** અને **કાંતા** ત્યાં નહોતી, તેમજ બાલસંગી **શૂરસેન** પણ ગુમ **મહેન્દ્ર** વિચારના ગહન સમુદ્રમાં લીન થઇ ગયો. હવે તેને **લીંબાનું** અને તેના સાથીઓનું કપટ જણાયું અને તેથી **મોહિની** તથા **કાંતાની** કેવી દુર્દશા થશે, તેની અનુશોચનાથી તે ત્યાંજ મૂર્ચ્છિત થઇને ધરણીપર ઢળી પડયો !!

પ્રકરણ ૬ ઠું.

લોભી અને ઠગ.

દહેશત નાક દેખાવની એક નાની ઓરડીના એક ભાગમાંથી મંદદીપક પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો છે, એ ઓરડીની ત્રણ બાજૂએ મજબૂત દીવાલ આવેલી છે અને તે એક બાજૂએ લોઢાના મોટા મોટા સળિયાથી જડી લીધેલી છે એ સળિયાવાળી બાજૂમા એક નાનો દરવાજો પણ તેવોજ સળિયાવાળો બનાવેલો છે, પરંતુ તે અત્યાર સુધી બંધ છે. બહારથીતાળું મારેલું છે, અને પાસેજ એક આમતેમ પહેરેગીર ફરતો જોવામાં આવે છે. ઉપરથી પણ એ મકાન એવી રીતે બંધ હતું કે, આસ્માનનું કોઇ પણ રીતે નજરે પડવું મુશ્કિલ હતું. આજે શુક્લપક્ષ હોવા છતાં પણ ત્યાં ચંદ્રપ્રકાશનો અભાવ હતો. એ સઘળાં કારણોથી પ્રત્યક્ષ અનુમાન થઈ શકે છે કે એ આગાર અવનીના ઉદરમાં હોવું જોઇએ. અને પ્રિય વાંચક, છે પણ તેમજ. એ ભૂમિગત ભવનમાં જો દીપક ન હોય તો, સર્વથા રાત્રિનોજ ભાસ થાય એને દિવસની કલ્પના પણ ખોવાઇ જાય.

એજ ઓરડીમાંથી એકાએક નીચેનું બબડવું સંભળાયું:-

“ હું તો કહેતો' તો કે દુષ્ટ મને ન સંતાપ, હું બ્રાહ્મણ છું, મારા શાપથી તું બળીને ભસ્મ થઇ જઇશ; પરંતુ સાંભળે કોણ ? વીરતા તથા ધન મદમાં તે બીજાને ગણકારે છે જ કયાં ? રૂપાળી પાંચ સ્રીઓ મળી તેથી આટલું અભિમાન !

ત્રણ તો હરાઈ ગઇ, બાકી રહી છે બે. એ બે પણ જવાની, અને એ જાય, ત્યારેજ મારા પેટમાં ટાઢક થાય ! અરે મેં તારૂં શું બગાડયું હતું કે, મને રસ્તે ચાલતાં પકડીને આવી વિપત્તિમાં નાખ્યો ! અરેરે ! મારાં માતાપિતા તથા બાલબચ્ચાં મને કેટલાં અને કેવાં શોધતાં હશે ! પરંતુ તેમની ચિંતા શામાટે કરવી ? ચાલો, હાલ તો શ્રમમાંથી છૂટયા. ગધેડાને દિવસમાં દશવાર ભાંગ ઘુંટીને પીવાડવી પડતી, અને અન્ય શ્રમ તો વળી જૂદા. ખાવાનું ત્યાં પણ મળતું અને અહીં પણ મળે છે. અહીં શ્રમ નથી એ લાભ ભંગ બનાવી, ભોજનરંગ ઉડાવી, ડંડ પીલી કાયા ખીલવીશું. વાહરે **શૂરસેન**, તું પણ મોટો નસીબદાર છે હો ? ”

એ ઓરડીની બહાર ફરતો પહેરેગીર ગરદન નીચી કરીને **શૂરસેન**નુ સંગીત અને આ રંગીન ભાષણ સાંભળ્યા કરતો હતો. જ્યારે **શૂરસેને** આત્મગત ભાષણ સંપૂર્ણ કર્યું ત્યારે તેણે મોઢું ઊંચું કર્યું અને કહ્યું કે–“ આપનું નામ **શૂરસેન** હોય એમ જણાય છે. ”

“હેં ! એ આપે કેમ જાણ્યું ?” **શૂરસેને** જાણે જાણતો જ ન હોયની, તેવા સ્વરથી કહ્યું.

“ આપના બોલવાથીજ. ” પહેરેગીરે ઉત્તર આપ્યું.

“ હું એવું તે શું બોલ્યો ? ” **શૂરસેને** પૂછયું.

“ અરે હમણાંજ તમે નહોતા બકતા કે, વાહરે **શૂરસેન** તું પણ ભારે છે હો ? ” પહેરેગીર બોલ્યો.

“ હા ખરૂં, હવે સાંભર્યું. મારૂં નામ **શૂરસેન**જ છે !” **શૂરસેને** જરાક વિચારીને કહ્યું.

“ આપ તો ઘણાજ નિસ્પૃહ દેખાઓ છો ! ” પહેરેગીરે જાળ પાથરવાનો આરંભ કરતાં કહ્યું.

તેના ઉત્તરમાં **શૂરસેને** જણાવ્યું કે, “ અમે બ્રાહ્મણ ભાઈ બહુધા નિસ્પૃહજ રહીએ છીએ અને તેમાં પણ જો મારા જેવો માણસ નિસ્પૃહ ન હોય તો બીજો કોણ હોઈ શકે ? ”

“ બરાબર છે ! ” પહેરેગીરે ટાહુકો કર્યો.

શૂરસેને પોતાનું બોલવું આગળ ચલાવ્યું, “ હું સદા

નિસ્પૃહ અને આનંદમાં રહું છું; અલબત્ત આ થોડા દિવસો પેલા નાલાયક **મહેન્દ્ર** સાથે કાઢવા પડયા, તે વખતે કાંઇક ચિંતા હતી ખરી; જરાક હજી બેસીએ ન બેસીએ કે ઝટ ભાંગ ઘુંટવાનો હુકમ તૈયાર અને તે એટલેસૂધી કે રાત દહાડો ભાંગ ઘુંટતાં ઘુંટતાં મારો તો જીવજ ગભરાઇ ગયો. હવે એ પરિશ્રમથી હું મુકત છું તેથી ખુશીમાં છું. અહીં તો કાંઇ કામ-કાજ કરવાનું નથી, અને આપણુને કાંઇ લોભ નથી. લોભના નામ માત્રથી હું સો યોજન દૂર ભાગતો ફરૂં છું નહિ તો **મહેન્દ્ર**ની લાખો રૂપિયાની મત્તા મારી આંખો સામે રાખેલી છે, તે લૂટીને રાજા બની ન બેસુ ? પણ હું તો મને પોતાને ખુશ-જિંદગી ગુજારતો જોઇને રાજાથી પણ અધિક ઉત્તમ માનું છું. કારણુ કે, પૈસાવાળા થતાં સાથે કમબખ્ત પણ થવું પડે છે!"

"અક્ષરે અક્ષર સત્ય" એમ કહીને પહેરેગીર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે "આ કોઈ પૂરો મૂર્ખશિરોમણિજ જણાય છે, માટે એને ફોસલાવીને તે મત્તાનો પત્તો મેળવી લેવો એ કાંઇ મુશ્કિલ નથી."

પહેરેગીર વિચારમાં લીન હતો તેટલામાં શૂરસેને પૂછયું; "કેમ ભાઈ, તમે ભાંગ તો પીતાજ હશો ?"

"મને તો ભાંગ પીધા વિના એક દિવસ પણ ચાલી નથી શકતું." **શૂરસેન**ને રાજી રાખવા પહેરેગીરે ઉતાવળમાં કહ્યું; અને પુન. મનોમોદક ખાવા લાગ્યો "અરે હવે શું છે ? આની પાસેથી **મહેન્દ્ર**ના માલનો પત્તો સહજમાં મળી શકે તેમ છે, અને જો એ ધન મળી જાય, તો હું મરણપર્યંત આ વિડંબનામાંથી છૂટું તથા સાથીઓને હાથતાળી આપી દૂર થાઉં."

"અરે યાર, વિચાર શું કરો છો ? આવો ભેટો, હવે પ્રેમ ઉભરાઇ જાય છે!" **શૂરસેન** પોકારી ઉઠયો.

પહેરેગીર આનંદથી અંદર ગયો અને **શૂરસેન**ને ઘણા જ પ્રેમથી બાથ ભીડીને મળ્યો ને કહ્યું; "નવીન મિત્રતા થઈ!"

શૂરસેને મનમાં વિચાર્યું કે "પક્ષી જાળમાં સપડાયું તો ખરૂં."

"ભાઇ શૂરસેન, હવે તો તમારી ને મારી મિત્રતા થઇ

ગઈ. પણ એ મિત્રતાને હાલ ગુપ્ત રાખવી જોઇએ; કારણકે જો એ વિશે મારા સરદારને જાણ થશે તો તે મારે બદલે અહીં બીજા પહેરેગીરની યોજના કરશે.” પહેરેગીરે સ્વાર્થ સાધવાના હેતુથી અને કૃત્રિમ મિત્રતાના ભાવથી કહ્યું.

“ મિત્ર ! એ ચિંતા કરવી નકામી છે. ” શૂરસેને આશ્વાસન દીધું, અને પૂછ્યું કે “ આપનું નામ ? ”

“ દુર્મદસિંહ. ” પહેરેગીરે કહ્યું.

હવે આપણે એ પહેરેગીરને ખરા નામથી જ બોલાવીશું.

“ વાહ કેવું યથાર્થ નામ ! ખરેજ આપ દુર્મદોના સિંહજ છો ! છળ કપટ તો આપના મનમાં ક્યાંથી જ હોય ! આવો મિત્ર મેળવવામાટે હું પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરનો બહુ જ આભારી છું. ” શૂરસેને દુર્મદને છાપરે ચઢાવ્યો.

દુર્મદસિંહ બહાર નીકળ્યો, અને ઓરડીને તાળું વાસી સ્વસ્થાને બેઠો. શૂરસેને જાળને વિસ્તારવાનો આરંભ કર્યો;–

“ કેમ મિત્ર દુર્મદસિંહ ! સૂર્ય કે ચન્દ્રમાનું દર્શન પણ નહિ કરાવો ? આવા અંધારામાં બધો વખત કેમ જાય ? ”

“ મિત્ર ગભરાઓ નહિ, હું આજેજ તમને આ તહખાનામાંથી બહાર લઈ જઈશ. ” દુર્મદે ધૈર્ય આપતાં કહ્યું.

“ અત્યંત આભાર ! ” શૂરસેને ઉપકાર માન્યો.

“ મિત્ર શૂરસેન ! કદાચિદ્ આપણે મહેન્દ્રની સંપત્તિ મેળવવાને શક્તિમાન થઇએ તો કેવો આનંદ થાય ? બન્ને જણ આ જન્મમાં તો અમનચમનથી સુખમાં દિવસો વીતાડીએ. ” દુર્મદે મોટી આશા બાંધવા માંડી.

“ મારૂં નામ તો કાઢીજ નાખો; હું લોભથી દૂર છું. પરંતુ તમારી ઇચ્છા હોય, તો તમને તે બતાવી દેવામાં મારો કશો વાંધો નથી. આપણને તો તેમાંની દમડી પણ હરામ છે.” શૂરસેને શેખાઇને આગળ ચલાવી.

“ જેવી ઇચ્છા; મને બતાવશો તો મોટો આભારી થઈશ.” દુર્મદે અનુમોદન આપ્યું.

“ વાહ ! હું તેમ કરવાને આ ક્ષણેજ તૈયાર છું. એમાં તે શું મોટી વાત છે ! ” શૂરસેને ઉત્સુકતા બતાવતાં કહ્યું.

"તો ભલે આપણે લાગ જોઇને આજેજ નીકળી જઈશું. પણ મિત્ર! મહેન્દ્રની દોલત છે ક્યાં ?" દુર્મદે પૂછ્યું.

"તેના નિવાસસ્થાનથી લગભગ બે ગાઉ પૂર્વ દિશાએ અરણ્યમાં. પરંતુ હું બલહીન હોવાથી નથી ધારતો કે એક દિવસમાં ત્યાં પહોંચી શકું." શૂરસેને પૂરેપૂરી જાળ પાથરી.

"કયા પગે ચાલવાનું છે? હું અત્યારેજ બે ઘોડા પલાણી આવું છું; અમારા બધા ઘોડા ચાલવામાં ઘણાજ તેજ છે; ને તેમાંથી પણ હું વળી ચુંટણી કરીશ; તેથી વેગમાં વિરોધ તો નહિજ આવે. પણ આપ ઘોડાપર બેસી તો શકો છો ને?" દુર્મદે પોતાના મનોભાવ જણાવ્યા.

"બહુજ અચ્છી રીતે; ઘોડાપર બેસતાં ન આવડે એવું તે વળી હોય ?" શૂરસેને કહ્યું.

થોડી વાર પછી દુર્મદ તે તહખાનામાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો, અને મધ્ય રાત્રિ થતાં પહેલાં બે ઉમદા સજાવેલા ઘોડા લઇ આવ્યો. ઘોડાને એક ઝાડ સાથે બાંધી તે શૂરસેનને કારાગૃહમાંથી કાઢી લાવ્યો અને બન્ને જણે અશ્વારૂઢ થઇ પશ્ચિમ દિશા ભણી ચાલવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૭ મું.

મિત્ર માધવ.

ભારી શ્રમ સહિત બે દિવસ સુધી કોઇ પણ સ્થળે વિશ્રાંતિ ન લેતાં પોતાનો પ્રવાસ બંનેએ ચાલૂ રાખ્યો. ત્રીજે દિવસે શૂરસેન અને દુર્મદસિંહ એક નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યા. નદીની બંને દિશાએ દૂર પર્યંત ઘોર અરણ્ય અને કિનારા ઉપર ગીચ ઝાડી આવેલી હતી. શૂરસેને પોતાના અશ્વને અટકાવ્યો, અને દુર્મદને કહ્યું. "હવે આપણને આગળ વધવાનું કંઇ પણ પ્રયોજન નથી; કારણ કે મહેન્દ્રની સંપત્તિ અહીંથીજ હસ્તગત થશે."

"પણ તે છે ક્યાં ?" દુર્મદે કહ્યું.

"મિત્ર હું આપને એક વાત પૂછવી ભૂલી ગયો; વારૂ, જમીન ખોદવાને કોઇ હથીઆર સાથે લાવ્યા છો કે નહિ?" શૂરસેને ઉત્તર દેવાને બદલે સામો પ્રશ્ન કીધો.

"ના તેવું તો કંઇ પણ સાથે લાવ્યો નથી." એમ કહી દુર્મદ વિચારમાં પડી ગયો.

"ત્યારે આવ્યાજ શું કરવા? અહીં તો આઠ દશ મથોડા જમીન ખોદવી પડશે, તે હથીઆર વિના કેમ ખોદાશે?" શૂરસેને ધતિંગને આગળ ચલાવતાં કહ્યું.

"ત્યારે મારા ભાઇ, આગળથી તો કહેવું હતું; તો હું તે પણ સાથે લઇ લેત!"

"શું, મેં નહોતું કહ્યું કે, દોલત જમીનમાં દાટેલી છે? એટલે એથી તમારે કોદાળી ને પાવડો લેવાનું સમજી લેવાનું હતું" શૂરસેન બોલ્યો.

"હા! આપે કહ્યું તો હતું. પણ હવે શો ઉપાય?" દુર્મદે પૂછ્યું.

"હાથે ખોદો તો છે! બીજો ઉપાય નથી!" શૂરસેને જરાક મજાકમાં કહ્યું.

"નગર અહીંથી નજદીક હોય, એમ જણાય છે. તેથી જો કહો તો જઇને કોદાળી લઇ આવું." દુર્મદે કહ્યું.

"ભલે જાઓ, પણ મને શું અહીં એકલો મૂકી જશો?" શૂરસેને જરાક દુનિયાને વધારે મકરમાં લીધી.

"હું તેમ કરવા નથી ઇચ્છતો; પણ જેમ આપ કહો તેમ કરવાને તૈયાર છું." દુર્મદે ગરજને મારે આધીનતા બતાવતાં કહ્યું.

પ્રિય વાંચક! શૂરસેન દુષ્ટ દુર્મદને ભ્રમાવીને અહીં સુધી તો લઈ આવ્યો પણ હવે બંનેની ખરેખરી ચાલાકીના ઇમ્તેહાનનો વખત આવી પહોંચ્યો. દુર્મદ વિચારમાં પડયો કે "ક્યાંક એવું ન થાય કે, શૂરસેન થાપ આપીને ગચ્છંતી કરે અને હું ધોબીના કૂતરાની પેઠે નહિ ઘરનો કે નહિ ઘાટનો, એવી દશામાં આવી પડું! કારણ કે, હવે મને મારા મંડળવાળાઓ પણ પોતાની સાથે શામિલ કરે તેમ નથી." આવા અનેક વિચાર આવ્યા છતાં પણ લોભની પ્રબળતા અધિક થઇ અને

તેણે તેને અંધ બનાવી દીધો. તે શૂરસેનના કપટજાળમાં વધારે ને વધારે ફસાતો ગયો.

બીજી તરફ શૂરસેન મનોગત વિચારમાં ગુંથાયો કે, "ચાલાકી વાપરીને આ નાલાયકને આટલે સૂધી તો લઈ આવ્યો છું, એટલે હવે સટકવું કાંઇ મુશ્કિલ નથી. પણ એ હરામખોરોના હાથમાંથી હજી પેલી બે અબળાઓનો છુટકારો કરવો બાકી છે, તેથી જો તે પાછા પોતાને ઠેકાણે પહોંચી જશે તો બનેલો મામલો પાછો બગડી જશે. માટે એને તો કોઈ પણ પ્રકારે કેદજ કરવો જોઇએ, કોઈ અચ્છી યુક્તિ વાપરવી જોઇએ. રાજકુમાર મહેન્દ્રનો નિવાસ પાસેજ છે, માટે તે બની શકે તેવું છે." એવા વિચારો તેના મનમાં ઘોળાયા કરતા હતા; તોપણ બહારથી ઠાવકું મોઢું રાખીને તે દુર્મદ સાથે સંભાષણ કરેજ જતો હતો.

ઉપર્યુક્ત સંભાષણમાં દુર્મદ અને શૂરસેન પ્રવૃત્ત હતા, એટલામાં સામેથી એક તેજદાર ભાલો લઇને એક ઘોડેસ્વાર આવતો નજરે પડયો. પાસે આવતાંજ તેણે શૂરસેનને ઓળખ્યો અને તત્કાળ પૂછવા લાગ્યો કે "શૂરસેન, તું કયાં હતો, અને અહીં શું કરે છે ? મિત્ર મહેન્દ્રનો કંઇ પતો મળ્યો ?"

સુજ્ઞ વાંચક વૃંદ ! એ નવીન ઘોડેસ્વાર તે મહેન્દ્રનો પ્રિય મિત્ર માધવ છે. તેની ઉમર લગભગ અઢાર વર્ષની છે. શરીરે સુંદર તથા કોમળ હોવાની સાથે બળવાન છે. અશ્વારોહણ તથા મૃગયા આદિનું વ્યસન એનામાં બાલ્યાવસ્થાથીજ દૃશ્ય થાય છે, તેમજ વિદ્યાદેવીના ઉપાસકોમાં પણ એ શ્રેષ્ઠ પદ ધરાવે છે. માધવ વિલાસી પણ છે, પણ મહેન્દ્ર જેવા પ્રિય મિત્રના વિયોગ પશ્ચાત્ તેની વિલાસિતા વિરામ પામી છે; સુંદર વસ્ત્રધારણ, મૃગયારમણ અને વનભ્રમણ આદિ કાર્યોને ઉદાસીનતાએ હટાવી દીધા છે, અને હૃદયમાંથી નીકળતા આનંદોદ્ગારોને સ્થાને 'મિત્ર મહેન્દ્ર મને કેમ મૂકી ગયો ?' એવા શોકોદ્ગારજ નીકળી રહ્યા છે. સત્યતઃ મહેન્દ્ર અને માધવના પ્રેમના અનુભવી એમજ કહેતા હતા કે "સગા ભાઇનો પણ આવો નિષ્કપટ અને શુદ્ધ પ્રેમ પરસ્પર નહિ હોય !"

આ સમયે પણ માધવ કાંઇ અશ્વારૂઢ થઇ મૃગયા કે વન-ભ્રમણ આદિ મનોરંજક કાર્યમાટે નહોતો આવ્યો; પરંતુ વર્ષોથી લીધેલા નિયમ અનુસાર નિકટમાં આવેલા એક વનદેવીના મંદિરમાં દર્શનાર્થે જતો હતો, જ્યાં આપણે જોયું તેમ તેને શૂરસેનનો અચાનક ભેટો થઇ ગયો.

પૂછેલા સવાલના જવાબમાં શૂરસેને કહ્યું કે "હા, તેમનો પત્તો મળ્યો છે, પણ પહેલાં આ દુષ્ટને કેદ કરો અને પછી જે પૂછવું હોય તે પૂછો; કારણ કે એના કારણથીજ મહેન્દ્ર સંકટમાં આવી પડ્યા છે."

શૂરસેનનાં એ વચનો સાંભળતાંજ શૂરવીર માધવ દુર્મદ પ્રતિ લપક્યો. દુર્મદે જાણી લીધું કે, "શૂરસેને દગો દીધો અને અંતે મને ફસાવ્યો."

માધવને પોતાના અંગપર આવતો જોઇને દુર્મદે ઝટ મ્યાનમાંથી તલવાર કાઢી અને એવો તો તીવ્ર વાર કર્યો કે, જો માધવ સમયસૂચકતાથી તે વારને ચુકાવી ન જાત તો તેના બે કટકા તત્કાળજ થાત. પ્રત્યુત્તરમાં તેણે પણ પોતાના ભાલાને ઝોક આપીને દુર્મદના પગપર એક એવો તો અચૂક વાર કર્યો કે જેના લાગવાથી તે સ્વસ્થ ઉભો રહી ન શકવાથી ધડાક દેતો જમીનપર પડી ગયો.

જમીનપર પડતાજ તે કેદ થયો. તેનાજ કમરબંધથી તેના હાથ પગ બાંધી લેવામાં આવ્યા એ કાર્ય પૂર્ણ થતાં માધવે પૂછ્યું;—"શૂર, કહે કે શી વાર્તા છે ? મહેન્દ્રભાઇ ક્યાં છે ? અને તમારો પરસ્પર મેળાપ કેમ થયો ?"

શૂરસેને પોતે વૃક્ષપરથી નીચે ઉતરીને મહેન્દ્રને નદીમાં મળ્યો ત્યાંથી તે તે નૌકા ભાડે કરવા ગયો ત્યાં સુધીનો સંપૂર્ણ વૃત્તાંત સંભળાવીને કહ્યું કે "મહેન્દ્રના આગમનમાં વિશેષ વિલંબ થયો અને તેટલામાં કેટલાક લૂટારાઓએ આવીને અમોને કેદ કરી લીધા અને ત્યાર પછી આંખે પાટા બાંધીને અમને પોતાના સ્થાનમાં લઇ ગયા. તે બે સ્ત્રીઓને ક્યાં કેદ કરી અને તેમના પર શી વિપત્તિ પડી, તેથી હું કેવળ અજાણ્યો છું. મને પોતાને એક ભોંયરામાં પૂરવામાં આવ્યો અને આ નાલાયક

નરપિશાચને મારો પહેરેગીર ઠરાવ્યો. એ હાલ અહીં મહેન્દ્રસિંહની દોલત લેવા મારી સાથે આવ્યો છે ને મેં એને આપનો ભેટો કરાવ્યો છે."

એ હકીકત પૂરી કરીને શૂરસેને દુર્મદને ફસાવવાની સઘળી વાત કહી સંભળાવી એ સાંભળતાં માધવને મનસ્વી હાસ્ય ઉપજ્યું અને દુર્મદ તે સાંભળી કોપમાં આવી તેને ઉદારતાથી ગાલિપ્રદાન કરવા લાગ્યો.

માધવે દુર્મદને કહ્યું–"તું કોણ છે? તારા સાથીઓ ક્યા રહે છે? તે બે અબળાઓને કયાં કેદ કરેલી છે?" ઈત્યાદિ પ્રશ્નો પૂછ્યા; પણ દુર્મદે કાંઇ પણ જવાબ ન આપતાં માત્ર એકી નજરે સામું જોયા કીધું. પૂછતાં પૂછતાં થાકી જવા છતાં કાંઇ પણ ઉત્તર ન મળવાથી માધવે ગુસ્સે થઈ માર માર્યો તોપણ તેનું પરિણામ મીંડામાંજ આવ્યું. અંતે તેણે શૂરસેનને કહ્યું—

"તું અહીંજ રહે અને હું આ પાપીને જઇને કારાગૃહમાં પૂરી આવું છું. પાછો વળતાં ખાવાપીવાનાં સાધનો સાથે આપણા બે ચાર સાથીઓને પણ લેતો આવીશ અને જ્યારે મહેન્દ્રનો પત્તો લગાવીશ તથા તે લૂટારાઓને હંફાવીશ ત્યારેજ હે શાંતિ ! તું મારા હૃદયમાં રાજ્ય કરવાને ફાવીશ." એમ કહીને શૂરસેનને તેજ સ્થળે મૂકી દુર્મદને કેદ કરી તે ચાલતો થયો.

સંધ્યાકાળ થતાંજ માધવ પોતાના સાથીઓને લઇને પ્રવાસની સર્વ સામગ્રી સહિત ત્યાં પાછો આવી પહોંચ્યો; અને શૂરસેન કે જે ક્ષુધાથી વ્યાકુળ થઈ રહ્યો હતો તેને ભોજનથી તૃપ્ત કર્યો.

માધવે શૂરસેનને કહ્યું કે; "તું હવે ભલે ઘેર જા. અમે મહેન્દ્રસિંહના શોધમાટે જઇએ છીએ. તારાથી પ્રવાસનાં દુઃખ અને યુદ્ધના આદર્શ સહેવાય તેમ નથી."

શૂરસેને કહ્યું, "એમાં કશી પણ શંકા નથી કે હું આપ સમાન ચાલી શકું તેમ નથી, તેમજ યુદ્ધથી પણ હું સો યોજન દૂર રહું છું; તોપણ મહેન્દ્રને ખોઇને મારાથી સુખે ઘેર

બેસાય તેમ નથી; માટે તમે પણ પોતાનું કામ કરો અને હું પણ મારે જૂદો શોધ ચલાવું છું."

માધવે કહ્યું, "જેવી તારી ઇચ્છા. તને યોગ્ય જણાય તેમ કર; પરંતુ મને બરાબર બતાવ કે તેં તે તરુણીઓને ક્યાં છોડી અને તું ક્યાં કેદ હતો ?"

શૂરસેને બરાબર પત્તો બતાવી દીધો અને માધવનું મંડળ તથા શૂરસેન ત્યાંથી જૂદા પડીને પોતપોતાને માર્ગે ચાલતા થયા.

પ્રકરણ ૮ મું.

રંભા અને તારા.

ઇન્દુનો પ્રકાશ પૂર્ણ વેગથી વસુંધરામાં પોતાનો વિસ્તાર કરી રહ્યો છે. અર્ધ રાત્રિનો શાંત સમય છે, અને સર્વત્ર સ્વામી તથા સુંદરી સાનંદ નિદ્રામાં તલ્લીન છે. પરંતુ એવા શાતિના સમયમાં પણ એક સુશોભિત સવિસ્તર મહેલની અગાસીમાં ચંદ્રના પ્રકાશનું સૂક્ષ્માવલોકન કરતી બે યુવતીઓ આપણને કાઇક સંભાષણમાં પ્રવૃત્ત થએલી દેખાય છે. મહેલની આસપાસ એક વિશાળ ઉદ્યાન વિસ્તરેલું છે, અને તેમાં શોભતાં ભિન્ન ભિન્ન જાતિનાં સુવાસિત પુષ્પવૃક્ષોમાંનો સુગંધ સર્વત્ર બહેકી રહ્યો છે ધીર મંદ સમીર લલનાઓનાં વસનોને કિંચિત્ ખસેડી પોતે તેમના સ્પર્શસુખનો નિર્લજ્જતાથી ઉપભોગ કરી રહ્યો છે; અને કવચિત્ દ્વિવાભીતનો ધ્વનિ પ્રવર્ત્તાયમાન શાંતતાના સામ્રાજ્યમાં અલક્ષ્ય ભંગ પાડી રહ્યોછે.

હવે આપણે તે યુવતીયુગ્મ પ્રતિ દૃષ્ટિ કરીએ.

એ બન્ને યુવતિઓમાંથી એકની ઉમર તેર કે ચૌદ વર્ષની હશે, એના ચંદ્ર સમાન ગૌર મુખનું અવલોકન કરતાંજ કવચિત્ એવો ભ્રમ થઇ જતો હતો કે અદ્વિતીય ચંદ્ર તો નહિ પ્રકટયો હોય! અગાસીની પાળપર પોતાનો હસ્ત ટેકાવીને એ રમણી બેઠેલી હતી. વાર્ત્તાલાપ સમયે વારંવાર તે દીર્ઘોષ્ણશ્વાસ લેતી હતી અને આંખમાં આંસૂ લાવીને પોતાના સન્મુખ બેઠેલી બાળાને દુઃખભરિત વાર્ત્તા સંભળાવવા સંબોધતી હતી. એ

બાળા વસ્ત્રાલંકારોથી તેની પ્રિય સખી હોય, એવું સહજમાંજ અનુમાન થતું હતું.

થોડીકવાર બન્ને બાળાઓ મૌન્ય ધારી રહી, ત્યાર પછી ચંદ્રમુખીએ સખી પ્રતિ નિહાળીને વાર્તાલાપ પ્રારંભ્યો;—

“ સખી **તારા**, હવે હું શું કરૂં ? ”

“ પ્રિય **રંભા** ! તું અમથી હઠ પકડી બેઠી છે. જો તારા પિતાનું વચન તું માને, તો તને કોઈ પણ વાતની ચિંતા નથી. ” **તારા** બોલી.

“ ના, બહેન ! એમ તો નહિ બને. એમાતો ધર્મહાનિ સાથે લોકાપવાદનો પણ ભય સમાયલો છે. લોકો એમ કહેશે કે, ‘ **રંભા**નાં લગ્ન **મહેન્દ્ર** સાથે નક્કી થયેલાં હતા, તિલક થઇ ગયો'તો અને જાન પણ નીકળી ચૂકી હતી, પરંતુ **મહેન્દ્રે** વિવાહ ન કર્યો અને તે જાનમાંથી નાસી ગયો અને તેથી **રંભા**નો લગ્નસંબધ બીજા વરસાથે થયો, હાય ! હાય ! હું બે પતિની ભાર્યા કહેવાઇશ ! ” એ વાકય બોલતાં **રંભા** શોકમાં લીન થઇ ગઇ.

“ પરંતુ મારા સાંભળવા પ્રમાણે તો **મહેન્દ્ર** તારી સાથે વરવાને યોગ્ય પણ નહોતો. તે કુરૂપ અને એક પગે લંગડો છે. એનામાટે આટલો બધો શોક તેં શામાટે આદર્યો છે ! ” **તારા**એ **રંભા**નું સાંત્વન કરવાના હેતુથી એ અવગુણો દર્શાવ્યા.

“ સખી ! તે લંગડો, લૂલો, આંધળો કે કોઢિયો હોય, પરંતુ મારો તો પતિ થઇ ચકયો. હવે મારાથી બીજા પુરુષનું પાણિગ્રહણ કરી શકાય તેમ નથી. પંડિતો અને જોશીઓ ભલે કહે કે એમાં દોષ નથી; પણ હું તેમનું કાંઇ પણ સાંભળવાની નથી. અને વધારે જુલમ કરશે તો મા, બાપ, ભાઇ ઇત્યાદિને છોડીને કયાંક ચાલી નીકળીશ અથવા તો આત્મઘાત કરીને મારા પ્રાણ તેમને આપીશ ! ” **રંભા**એ પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય જણાવ્યો.

“ તારા વિચારો પ્રશંસનીય છે. પરંતુ **મહેન્દ્રે** તો એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, ‘ આજન્મ અવિવાહિતજ રહેવું ’ અને એવા પ્રસંગે જો સ્ત્રી અન્ય પતિને વરે, તો તે સર્વથા અદૂષ-

ણીય છે." **તારાએ** ચાતુરીથી પોતાના મતનું મંડન કર્યું.

"કદાચિત્ તેની એવીજ ઇચ્છા હોય, તોય શી ચિંતા છે? હું પણ તેના વિયોગમાં વૈરાગ્ય ધારી વનમાં દિવસો વીતાડીશ. પરંતુ સખી! મારો તો એવો પૂર્ણ નિશ્ચય છે કે, કદાચિત્ **મહેન્દ્ર** અને મારો એક વેળા મેળાપ થાય અને હું તેમનાં પદોનું શરણ ગ્રહું તો તેઓ મને ત્યજે એ અસંભવિત છે. પણ અરે! તેમને હું શોધું કયાં? કારણ કે પ્રત્યક્ષ તો હું તેમને ઓળખતી પણ નથી." વીરબાળા પોતાના મતથી ન ડગી. **તારાનો** વિચાર પણ ફેરવાયો. તેણે કહ્યું:—

"બહેન! હવે મારો પણ નિશ્ચય થયો કે, તું પોતાના હઠથી પાછી હટવાની નથી અને નારીધર્મને નષ્ટ કરવાની નથી. ધન્ય છે, વીરાંગના **રંભા**, તને ધન્ય છે! હું પણ માતા પિતા તથા કુટુંબ કબીલાને ત્યાગીને તારી સાથે આવીશ અને યથા શક્તિ સહાયતા આપીને સ્વજન્મની સાર્થકતા કરીશ!" વિશ્વાસુ સખી **તારાએ** એકનિષ્ઠતાથી પોતાનો ઉત્તમ મનોભાવ જણાવ્યો.

રંભાને **તારાની** એ પ્રતિજ્ઞાથી આશ્ચર્ય થયું. તેણે પ્રશ્ન કર્યો કે; "પ્રિય સહચરિ! મારી સાથે તું પણ પોતાનું જીવન શા માટે બગાડવાને તૈયાર થઈ છે?"

"અને તારાથી વિયુક્ત રહેવાથી મારૂં જીવન સુધરશે એમ તારૂં ધારવું છે?" **તારાએ** સામો પ્રશ્ન કર્યો.

રંભા ગભરાઇ, તેનાથી સંપૂર્ણ અને સરળ ઉત્તર ન દેવાયું. તે બોલી—"ના હું તો—ભલે જેવી તારી ઇચ્છિા."

"હું કોઇ કાળે પણ તારી સંગતિને છોડવાની નથી." **તારાએ** પુનઃ પ્રતિજ્ઞા કરી.

"હું તો આજેજ આ નગરને પ્રણામ કરવા ઇચ્છુ છું." **રંભાએ** જણાવ્યું.

"બહુ સારૂં, ચાલો, હું પણ તૈયાર છું." **તારાએ** તેવોજ જવાબ આપ્યો.

"પરંતુ એ તો કહે કે આપણે અહીંથી કેવા પોશાકમાં ન્હાસવું જોઇએ?" **રંભાએ** કાંઈક દીર્ઘ દૃષ્ટિથી પૂછયું.

"આ દાગીના અને કીંમતી કપડાં ઉતારી નાખવાં જોઇએ

અને એક મેલું ધોતિયું તથા ચાદર પહેરીને પલાયન કરવું જોઈએ.” તારાએ પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો.

“મારા વિચાર પ્રમાણે એક એક મર્દાના પોશાક પણ સાથે રાખ્યો હોય તો ઠીક.” રંભાએ કહ્યું.

“એ વિચાર પણ અત્યંત લાભકારક છે; કારણ કે કેટલેક દૂર નીકળી ગયા પછી આપણે પુરુષવેશમાં પ્રવાસ પ્રારંભીશું” તારાએ રંભાના ઉદ્દેશને અનુમોદન આપ્યું.

“ત્યારે હવે ખોટી થવામાં શો ફાયદો? ચાલો ઉતાવળે!” રંભાએ વિચારને અમલમાં મૂકવાના હેતુથી કહ્યું.

પરંતુ આજને આજ નીકળવું યોગ્ય નથી.” તારા બોલી.

“તેનું કારણ?” રંભાએ પૂછ્યું.

“કારણ એકે, આપણે મહેન્દ્રસિંહને પ્રત્યક્ષ ઓળખતા નથી અને તેથી જો તેઓ મળે અને મળીને વિયુક્ત થાય, તો શ્રમ વ્યર્થ જાય. તેટલા માટે તેમને ઓળખવાનું કાંઇ સાધન પ્રથમ મેળવવું જોઇએ. તારી માતા પાસે મહેન્દ્રની છબી છે, તે લઇ લેવાય તો સારૂં. તારૂં વેવિશાળ થવા પહેલાં તારા પિતા તે છબી લાવ્યા હતા અને અદ્યાપિ તે તારી માતાના તાબામાં છે.” તારાએ આજને આજ ન નીકળવાનું કારણ જણાવ્યું.

“પણ તે લેવાય કેવી રીતે?” રંભાએ પૂછ્યું.

“ગમે તે તદબીરથી આવતી કાલે એ છબી હું હાથ કરીશ પરંતુ એક બીજું કામ પણ કરવું જોઇએ.” તારાએ સખીના એ કામને પોતાને માથે વ્હોરી લીધું.

“તે કામ શું છે? બોલ જલદી” રંભાએ ઉત્સુકતાથી પ્રશ્ન કર્યો

એના ઉત્તરમાં તારાએ કહ્યું કે; “એક નામાંકિત અને કુલીન કુળની કુમારિકાનું આવી રીતે પોતાના ગૃહથી બહાર નીકળવું એ નિંદાપાત્ર છે, એથી અન્ય પ્રકારના લોકાપવાદની પણ ભીતિ ઉપસ્થિત થાય છે. તું ગમે તેટલી સદાચારસંપન્ન અને પતિવ્રતા હોય, પણ એકલી ચાલી નીકળવાથી લોકો તને તેવી માનતાં અચકાશે. વળી મહેન્દ્રને પણ શંકાશીલ થવાનું સ્થાન મળશે. માટે કોઇ પુરુષને સાથે લીધો હોય તો તે વધારે યોગ્ય અને લાભકારક થઈ પડે તેમ છે.”

"પરંતુ કોઈ અજ્ઞાત પુરુષ સાથે હોય, તોપણ લોકોપવાદ તો રહેવાનોજ. તેથી જ્ઞાત અને હિતૈષી એવો તે કયો પુરુષ હોય કે, જે મારા પિતાથી વિરુદ્ધ થઈને મારી સહાયતા કરે અને જેની સાથે ન્હાસી જવાથી લોકાપવાદ પણ ન ચઢે?" રંભાએ ઉત્તર આપ્યું.

"તારો પિત્રાઇ વિજયસિંહ જો સાથે આવે તો ઘણું સારૂં; એનાથી લોકાપવાદની ભીતિ સર્વથા ટળી જશે. વળી એ તારા દ્વિતીય વિવાહમાં અસંમત હોવાથી અને તારાપ્રતિ માનની દૃષ્ટિથી જોતો હોવાથી સાથે આવશે પણ ખરો." તારાએ વ્યાજબી સલાહ આપીને તે મનુષ્યનું નામ પણ જણાવ્યું.

"તારો એવો નિશ્ચય છે કે તે સાથે આવશેજ? જો એમજ છે તો કાલે પ્રભાતમાં જ્યારે તે અહીં આવશે ત્યારે તેને મારી ઇચ્છા જણાવીશ, અને જોઈશ કે શું થાય છે. તે એ મહેન્દ્રને ઓળખે છે, પરન્તુ બહેન, પેલી છબી લેવાનું ભૂલતી નહિ હો?" રંભાએ તારાના વચન પ્રમાણે વર્ત્તવાનું કબૂલ કર્યું.

"એની હવે તારે ચિન્તા ન કરવી."

વાર્ત્તાવિનોદમાં ગુંથાયલી બંને બાળાઓ ત્યાર પછી ગૃહના અંતર્ભાગમાં જઈ સ્વસ્થાને નિદ્રાવશ થઇ. તારાને તો પડતાંજ નિદ્રા આવી ગઇ, પરંતુ રંભાને નિદ્રા આવી નહિ. તે તો ઘડિયાળના ટકોરા ગણવામાં અને પલાયનના વિચારમાંજ નિમગ્ન હતી, તેથી નિદ્રા ક્યાંથી આવે? પ્રભાતમાં તે વ્હેલી ઉઠી અને તારાને પણ જગાડી દંતધાવન આદિ નિત્ય ક્રિયા કરીને ભાઇ વિજયના આવવાની વાટ જોતી બેઠી.

થોડાજ વખતમાં વિજય આવી લાગ્યો અને રંભાને હમેશના કરતાં વિશેષ ઉદાસીનતામાં જોઈ પૂછવા લાગ્યો કે, "બહેન! આજે આ અધિક ઉદાસીનતાનું શું કારણ? કારણનો કેટલોક ભાગ જોકે હું જાણું છું, તોપણ પુનઃ પૃચ્છાનું કારણ પ્રેમાધિક્ય છે. બહેન! ધૈર્ય ધરો, શાન્ત થાઓ અને વિશ્વેશ્વરની લીલાની વિચિત્રતાને અનુભવો."

"ભાઇ! શું કરૂં, હવે તો આત્મહત્યા વિના બીજો ઉપાયજ નથી રહ્યો. પિતા માનતા નથી, માતા સાંભળતી નથી,

અને તમો કાંઇ સહાયતા કરતા નથી; ત્યારે જીવીને શું કરવું?" એમ કહીને રંભા રોઇ પડી.

"બ્હેન! મેં તો મારાથી થયું તેટલું સમઝાવ્યું; પણ લોભી અને પાખંડી જ્યોતિષી તથા પંડિતોના ભ્રમાવવાથી મારૂં કોઈ પણ માનતું નથી. તમે જે કહો તે હું કરવાને તૈયાર છું અને સત્ય માનજો કે આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી હું આપના જીવને આળ આવવા દેવાનો નથી." વિજયે ભગિનીને આશ્વાસન આપ્યું.

રંભાનું મુખ જરાક પ્રફુલ્લિત થયું અને તેણે પૂછયું. "શું ત્યારે મારા કહેવા પ્રમાણે તમે વર્તશો?"

"હા." ઉત્તર મળ્યું.

"ત્યારે મને કુટુંબથી ગુપ્ત રીતે કાશીપુરીમાં પહોંચાડી ઘો. ત્યાં હું વિશ્વનાથના ચરણોમા મારા પાતિવ્રત્યનું પાલન કરીશ અને જોઇશ કે દેવી અન્નપૂર્ણા મારી વિનતિ સાંભળે છે કે નહિ!" રંભાએ પોતાની ઇચ્છા ભાઇને જણાવી.

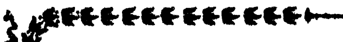
અંતે રાત્રિના સમયે ઘોડેસ્વાર થઇને નીકળી જવાનું ઠરાવ્યું. મહેન્દ્રની છબી લાવવાનું કામ પણ વિજયે પોતાને માથે લીધું અને બરાબર મધ્ય રાત્રિયે આવવાનું વચન આપી તે ત્યાંથી ચાલતો થયો.

રંભા અને તારા પુનઃ વાર્ત્તાલાપમાં પ્રવૃત્ત થઇ.

પ્રકરણ ૯ મું.

સંકટમાં સંકટ.

આતુરતા, પછી તે ગમે તે કાર્ય માટે હોય, એક આશ્ચર્યકારક પદાર્થ છે. આતુરતા અને ઉત્કંઠાના બળથી અશકય ભાસતાં કાર્યો પણ શક્ય થતાં દૃષ્ટિએ પડે છે. અહીં રંભાના હૃદયમાં આતુરતાની પૂર્ણ સત્તા વ્યાપી રહી હતી.

સંધ્યા સમય થતાં સુધી રંભા અને તારાએ પણ પોતપોતાની તૈયારી એવી રીતે કરી લીધી કે કોઇ દાસીને પણ

તેની જાણ થવા પામી નહિ. સર્વ તૈયારી કરી લીધા પછી તેઓ પોતપાતાના ઓરડામાં જઇને પલંગપર સૂઇ રહી; પરંતુ નિદ્રા આવવાની એ વેળા નહોતી. તેમને તો એજ ચિંતા થયા કરતી હતી કે, વિજયસિંહ ક્યારે આવે અને અમે ક્યારે માર્ગે પડીએ.

અર્ધ રાત્રિ વીત્યા પછી એકાએક બહારથી કોઇનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. બન્ને તે તરફ જોવા લાગી. વિજયસિંહ સામો આવી ઉભો. વિજયને જોતાંજ બન્ને ઉઠી બેઠી થઇ અને રંભાએ પૂછ્યું, "ભાઇ! શું આપ તૈયાર થઈને આવ્યા છો?" એના ઉત્તરમાં વિજયે જણાવ્યું કે, "હા, સર્વ તૈયારી થઇ ચૂકી છે, હવે વિલંબ કરવો ભયકારક છે."

"અહીં આવતી વેળાએ પહેરાવાળાએ તમને ટોકયા હશે અને તેથી તે જતાં પણ ધ્યાન રાખશેજ." રંભાએ કહ્યું.

"પહેરાવાળાની તાકત છે કે મને પણ જતાં આવતાં રોક ટોક કરે? હા, નીકળી જવા પછી લોકો ભલે ગમે તેમ બોલે. પણ હવે વિલંબ ન કરો." વિજયે શૂરતાથી કહ્યું.

રંભા અને તારા એ બંનેને સાથે લઇને વિજય મહેલમાંથી બહાર નીકળ્યો અને પગેપાળા તે સર્વ મેદાન તરફ ચાલ્યાં. થોડેજ દૂર એક વડના ઝાડ તળે ત્રણ માણસો ત્રણ જીન કસેલા ઘોડા લઇને ઉભા હતા અને તે તેમની વાટ જોતા ઉભા હોય તેમ જણાતું હતું.

ત્રણે પોતપોતાના ઘોડાપર સ્વાર થયાં. વિજયસિંહે માણસોને કહ્યું, "હવે ભલે તમે પોતપોતાને ઘેર જાઓ. અમે આવીશું ત્યારે તમને બોલાવી લઇશું; ત્યાં સુધી તમને ઘેર બેઠાં ખોરાક મળ્યા કરશે."

ત્રણે ચાકરો વિજયસિંહને સલામ કરી ત્યાંથી વિદાય થયા અને આપણી પ્રવાસિત્રિપુટીએ પશ્ચિમ દિશાનો માર્ગ સ્વીકાર્યો.

રાત્રિના અંત પર્યંત તેઓ ક્યાંય પણ અટકયાં નહિ. અરુણોદય થતાં વિજયે કહ્યું, "બહેન! હવે આપણે થોડા વખતને માટે અહીં રોકાવું જોઇએ; અનુમાનથી એમ કળી શકાય છે કે પ્રવાસીઓને રહેવામાટેની ધર્મશાળા પણ પાસેજ છે. પરંતુ

આપણે એ ધર્મશાળામાં ન ઉતરતાં જરાક દૂર જઈ કોઇ બીજા મુસાફરખાનામાં રહીશું. એટલામાટે હાલ તો અહીંજ થોડોક વીસામો લઇને ઘોડાને ઠંડા કરી લેવા જોઇએ. તેમજ સ્ત્રીના શરીરને યોગ્ય થાય એવા બે મર્દાની પોશાક પણ હું સાથે લેતો આવ્યો છું, તે તમારા ઘોડાઓના:જીનમાં બીજા સામાન સાથે બાંધેલા છે; માટે તમે અહીંજ મર્દાની સૂરત બનાવી લ્યો કે ભવિષ્યમાં ભયની શંકા ટળી જાય."

રંભાને અને તારાને પણ એ વાર્ત્તા ગમી. તેઓ ઘોડાપરથી ઉતરી પડી અને કહેવા પ્રમાણે થોડાજ વખતમાં તેમણે મર્દાની પોશાક પહેરી લીધા.

ત્રણ પુરુષ એક પછેડી પાથરી વૃક્ષ તળે બેઠા. કેટલીકવાર પછી રંભાની ઇશારતથી તારાએ વિજયને કહ્યું; "આપે મહેન્દ્રસિંહની પ્રતિમા દેખાડવાનું કહ્યું હતું એની તો આપને સ્મૃતિ હશેજ !"

વિજયે તે પ્રતિમા કમ્મરમાંથી કાઢીને તારાના હાથમાં આપી અને પોતે ઘોડાપર સામાન ચઢાવવા લાગ્યો.

તારાએ પ્રતિમા રંભાને આપતાં કહ્યું, "બહેન, આવા સ્વરૂપવાન્ અને શૂરવીર મહેન્દ્રના સંબંધમાં લોકો કેવી કેવી વાર્ત્તા કરતા હતા અને હજી પણ કરે છે !"

પ્રતિમાને દેખતાંજ રંભાના નેત્રોમાં જળ ભરાઇ આવ્યું અને જીવ બેચેન થઇ ગયો. તે મૂર્છિત થતાં પોતાને માંડમાંડ બચાવી શકી અને છબી પાછી તારાના હાથમાં આપતાં બોલી. "બહેન, હવે જોવાનું છે કે આનામાટે મારી શી ગતિ થાય છે ?"

વિજયસિંહે બે ઘોડાનાં જીન તો કસી લીધાં અને પોતાના ઘોડાનું જીન કસતો હતો એટલામાં એકાએક કાંઇક જોતાં ઘોડો ભડકયો અને વિજયના હાથમાંથી છૂટી મેદાન તરફ દોડયો, ને તેથી વિજય પણ તેની પાછળ દોડયો.

રંભા અને તારા ગભરાઇ ગઇ અને વિજયને જોવા લાગી. ઘોડો દોડતો દોડતો થંભી જતો હતો અને જ્યારે વિજય પાસે આવે કે પુનઃ દોડતો હતો.

દિવસ ઘણોજ ચડી ગયો પણ ઘોડો વિજયસિંહના હાથમાં ન આવ્યો; અને તે એટલે દૂર નીકળી ગયા કે તે પુનઃ દેખાયા નહિ, એટલે ભયાતિશયથી રંભા અને તારા અશ્વારૂઢ થઈ અને વિજય ગયો હતો તે દિશા પ્રતિ ચાલી, પરંતુ નિરાશાજ સામી મળી. આખો દિવસ ક્ષુધા અને તૃષાથી પીડિત થવા છતાં પણ વિજયનો મેળાપ ન થયો. તેઓ એક મેદાનમાં ભયંકર પહાડ નીચે આવીને ઉભી રહી.

બે લાચાર બાળાઓ ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી અને ચોકડાને એક એક પત્થરમાં અટકાવી ઘોડાઓને ચરવા છોડી દીધા. પોતે ત્યાર પછી એક મોટા પત્થરપર બેસીને રડવા તથા અફસોસ કરવા લાગી.

"જો બહેન! દુર્ભાગ્ય તે આનું નામ!" રંભાએ નિશ્વાસ નાખીને કહ્યું.

"પરમેશ્વરની ઇચ્છા કોણ જાણે કેવી હશે! આ વેળાએ આપણી વિપત્તિનો પાર નથી." તારાએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું.

"કદાચિત્ અશ્વ વિજયના હાથમાં આવ્યો પણ હશે, તોપણ તે ત્યાં જઇ આપણને ન જોતાં કેટલો બધો ગભરાશે?" રંભા બોલી.

"પરંતુ હવે આપણું ત્યાં પાછું પહોંચવું પણ નકામું છે ને?" તારાએ કહ્યું.

"સત્ય છે, કારણ કે, મને એની પણ સ્મૃતિ નથી કે આપણે કયે રસ્તે અને કયાંથી અહીં આવી પહોંચ્યાં છીએ. હવે તો ક્ષુધા પણ સહી નથી શકાતી." રંભાએ નિરાશાથી કહ્યું.

એ સાંભળીને તારાએ ભગિનીને સ્મૃતિ કરાવતાં કહ્યું; "મને યાદ છે કે, જીનના ખુર્જીનમાં થોડો ઘણો મેવો વિજયસિંહે જરૂર રાખેલો છે."

"જો ત્યારે છે કંઇ?" રંભા બોલી.

તારાએ ઉઠીને બન્ને ઘોડાના જીનની તપાસ કરી અને તેમાંથી બશેર મેવો નીકળ્યો તેથી હર્ષિત થતાં રંભાને કહેવા લાગી; "આપણને ખાવા લાયક બલ્કે દુઃખમાં પાંચ દિન પર્યંત પ્રાણ બચાવી શકે તેટલો મેવો આમાં છે."

"પણ કયાંક પાણી મળે તો પ્રથમ હાથ મોં તો ધોઇ લઇએ." રંભા બોલી.

“ આ પહાડપરની લીલોતરી ઉપરથી જણાય છે કે, આમાં પાણીના ઝરા જરૂર હશે. ” તારાએ અનુમાન કર્યું.

“ ચાલો ત્યારે હજી દિવસ પણ ઘણો છે, પહાડપર ચઢીએ. ” રંભાએ કહ્યું.

રંભા અને તારાએ મેવો સાથે લઇને પહાડપર ચઢવા માંડયું. થોડુંક ચઢતાંજ પાણીનાં બેત્રણ ઝરણાં તેમના જોવામાં આવ્યાં. એક ઝરણા પાસે બેસીને તેમણે હાથ મ્હોં ધોવા પછી કિફાયતથી નાસ્તો કરી લીધો અને પાછું પહાડપર ચઢવા માંડયું. તે એટલે સુધી કે અંતે દિવસ આથમી ગયે તેઓ પહાડની ટોંચપર જઇ પહોંચી.

પહાડપર અનેક સુશોભિત અને ઘાટાં જંગલી વૃક્ષો શોભી રહ્યાં હતાં અને તે સંધ્યા સમયના તીવ્ર વાયુના ઝપાટાથી આમતેમ હલીને ઝોકાં ખાતાં દેખાતાં હતાં. એક તરફ નાનું મેદાન પણ દૃષ્ટિગોચર થતું હતું. સૂર્યાસ્ત થઇ ચૂકયો હતો. બન્ને યુવતિઓ એક પત્થરપર બેસી ચારે તરફ જોવા લાગી.

દક્ષિણ દિશામાં એક સુંદર સદન અને તેની પાસેજ ડાબા હાથપર આશરે એક ગાઉને અંતરે નાનું જેવું શહેર પણ દેખાયું.

“ બહેન તારા, આપણે આ શહેરમાં જઇને અવશ્ય મહેન્દ્રસિંહને શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરીશું. વિશ્વ કેવું વિચિત્ર છે ! આવા સુંદર ઇંદ્ર સમાન પુરુષને લોકોએ લૂલો, લંગડો અને કુરૂપ કહ્યો ! પરંતુ જો તેમ પણ હોય, તોય શું ? જેની સાથે એક વેળા સંબંધ થયો તે ગમે તેવો હોય તોપણ સ્ત્રીને તો પરમેશ્વર સમાનજ છે ” રંભાએ મનોભાવ જણાવ્યો.

“ જેમણે એવી વાર્ત્તા કરી હોય, તેમની જીભમાં સર્પદંશ થાઓ. હું તો એટલે સુધી કહી શકું છું કે, આવો સ્વરૂપવાન અને શૂરવીર નર પૃથ્વીતલપર હશે કિંવા નહિ, તેની શંકા છે. બહેન, તું મહા ભાગ્યશાળી છે.......” એટલું બોલી તારા અટકી પડી, તેનાથી વધારે બોલી શકાયું નહિ.

“ આજની રાત આ પહાડપર વીતાડીને આવતી કાલે પ્રભાતમાંજ આપણે એ શહેર તરફ ચાલી નીકળીશું. ” રંભાએ મૌન્ય તોડયું.

“ હા, એમજ કરીશું. ” તારાએ અનુમતિ આપી.

રંભા કિંચિત્ કાલ વિચારમાં પડી અને ત્યાર પછી બોલી, "મને એમ ભાસે છે કે આપણે પુરુષના પોશાક કરતાં સાધુનો પોષાક ધારણ કરીએ, તો પોતાને વધારે ચાલાકીથી છુપાવી શકીએ."

" તારૂં ધારવું ખરૂં છે. કાલે એ શહેરમાંથી લુગડું ખરીદીને તેનો જોગીનો પોષાક તૈયાર કરીશું. " તારાએ કહ્યું.

એવી રીતે એ નિર્જન વનપ્રદેશમાં બંને યુવતિઓ વાર્ત્તાલાપ કરી રહી હતી; એટલામાં આકાશ વાદળાંથી છવાઈ ગયું, ચારે તરફ અંધકાર ફેલાઈ ગયો અને વર્ષાદ વર્ષવાની સાથે વીજળી પણ ચમકવા લાગી. વિદ્યુદ્ ગર્જનનો પર્વતમાંથી પ્રતિધ્વનિ થતાં જે બમણો ભયંકર નાદ થતો હતો તે આ કોમળ બાળાઓને ભયભીત કરવાને પૂરતો હતો. બંને એક વૃક્ષનો આશ્રય લઈને બેઠી.

આખી રાત વર્ષાદ વર્ષવો ચાલૂજ રહ્યો. બે બાળાઓ વૃક્ષ તળે બેસીને પોતાના મંદભાગ્યની નિંદા કરતી હતી. રાત્રિના અંત સાથે વર્ષાદનો પણ અંત આવ્યો અને સૂર્ય નારાયણે દર્શન દીધાં. પ્રભાત કાળના કાર્યોને આટોપી તેમણે એક ઝરામાં હાથ મ્હોં ધોયાં અને થોડો મેવો ખાઈ શહેર તરફ ચાલવા માંડયું. થોડુંક ચાલી તારાએ એકાએક અટકીને કહ્યું; "બહેન, આપણા બે નિર્દોષ અવાચક પ્રાણી ઉપર કોણ જાણે શુંએ વીત્યું હશે ! વખતે મરી પણ ગયા હોય ! "

" અશ્વો ત્યાં હોય એ સંભવતું નથી. કારણ કે, આપણે તેમને કોઈ ઝાડ સાથે બાંધ્યા નહોતા; તેથી શરીરપર પાણી પડતાંજ તેઓ ભાગી ગયા હશે હવે આપણને ઘોડાઓની જરૂર નથી, પેદલ ચાલવું ઠીક પડશે. જ્યાં ઇચ્છા થઈ ત્યાં જઈ પડી રહીશું. તોપણ એકવાર એ ઘોડાઓની ભાળ તો લેવી જોઇએ. પછી જોઇયે તો તેને છોડી દઈશું. " રંભાએ કહ્યું.

" મારી પણ એજ ઇચ્છા છે. "

એમ કહીને તે પહેલા દિવસને સ્થાને આવી પણ ઘોડા દીઠામાં ન આવ્યા. તે જોઈ રંભા બોલી;—" કેમ બહેન, હું શું કહેતી હતી ? ચાલો ઠીક થયું, પંચાત મટી; હવે અહીં રોકાવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી. " એમ કહીને બંને બાળાઓ શહેર તરફ ચાલી.

હાય ! કાળની કેવી વિચિત્ર ગતિ ! આજ સુધી જે કોમળ બાળાઓ મોટા લાડકોડમાં ઉછરેલી હતી, તેમને ધર્મના કઠિન માર્ગનાં દુઃખોને ભોગવવાનો સમય આવી મળ્યો ! આજ સુધીમાં જેમને સંસારના ઉષ્ણ અને શીતળ વાયુનો સ્પર્શ પણ થયેલો નહોતો, તેમને અચાનક વંટોળિયા અને લૂ આદિ સહન કરવાનો કાળ પ્રાપ્ત થયો ! ચંદ્રમાની ઉજ્વલ જ્યોત્સ્નાથી જેમનું માથું દુઃખી આવતું હતું, તેમનેજ સૂર્યનાં પ્રખર કિરણોના તાપથી પોતાના નવનીત સમાન કોમળ શરીરને તપાવવાનો પ્રસંગ આવી મળ્યો ! જેમને કોઇ દિવસ પણ ચાર ડગલાં ચાલવાનો અવસર આવ્યો નહોતો તેમને ગાઉના ગાઉ ચાલવાની હિમ્મત કરવી પડી ! જેમને ભોજનને માટે દિવસમાં દશવાર પૂછવામાં આવતું, તેમને ટાઢું અન્ન આપવાવાળું પણ કોઇ ન રહ્યું ! જેમની આંખોને માત્ર ભારી થયેલી જોઇનેજ લોકોના જીવ બેચેન થઇ જતા હતા, તેમનાં આંસૂ લૂવાને પણ હવે કોઈ રહ્યું નહોતું ! આ સઘળાં દુઃખોનું કારણ શું ? માત્ર મહેન્દ્રની પ્રાપ્તિની આશા ! ધન્ય છે ઉદાર હૃદયની તારાને કે જે આવા વિપદ્‌સમયમાં પણ પૂર્ણ પ્રેમથી સખીના સંગમાં રમી રહી છે. નહિ તો સંસારની એ રીતિ છે કે–" સુખના સાથી તો ઘણા પરંતુ દુઃખમાં સહાયક થનાર થોડાજ મળે છે."

થોડે થોડે અંતરે તડકાના તાપથી ગભરાઇ કોઈ વૃક્ષ તળે વિશ્રાંતિ લેતી, શ્વાસની પ્રબળતા સહિત ચાલતી, અશ્રુઓથી પોતાની મુખમુદ્રાને ભીની કરતી, વારંવાર 'હાય !' શબ્દના ઉચ્ચારથી દુ.ખી થયેલા વક્ષસ્થળનો આશ્રય લેતી સંધ્યા સમયે પોતાની સખી તારા સાથે રંભા નિર્ધારિત નગરમાં આવી પહોંચી કે જે નગર પર્વતપરથી દૃષ્ટિગોચર થયું હતું.

નગરને સીમાડે ડુંગરાની એક નાની હાર આવેલી હતી. તેની નીચે બ્રાહ્મણ જેવા દેખાતા કેટલાક માણસો હાથમાં લાકડીઓ લઇને બેઠેલા હતા. તારાએ એમાંના કોઇને નગરનું નામ પૂછવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ તે સઘળા પુરુષો, વગર કહેજ તેમની પાસે આવી પહોંચ્યા; અને બંનેને તરેહ તરેહના સવાલો પૂછવા લાગ્યા.

એકે પૂછ્યું;—"કેમ સાહેબ, આપ કોને ત્યાં જશો? અમે પંડયાઓના માણુસો છીએ."

"આપનો પંડયો કોણુ છે?"

"અમે લાલજી ભૈયાના માણુસો છીએ, માટે આવો અમારી સાથે." વળી તેઓ પોતપોતામાં બબડવા લાગ્યા. "અરે એ તો રાજપૂત હોવાથી અમારા યજમાન છે, માટે તમે જૂઠો બખેડો ન જગાવો."

કોઈ વળી એ બન્ને અજ્ઞાત અબળાઓ પાસે આવીને કહેતો કે, "અમારે ત્યાં ચાલશો તો ત્યાં રહેવાની ઘણીજ સગવડ છે અને અમે યાત્રાપિંડ પણ ઘણીજ સારી રીતે કરાવી આપીશું. આવો, પ્રથમ આ રામશિલા છે તેનાં દર્શન કરો એટલે યાત્રા સફળ થાય!" એકે કહ્યું કે, "હજી તો બિચારા બાળક છે, તે પિંડ કયાંથી દેવાના હતા વારૂ?"

એવી રીતે એ લોકોએ ચારે તરફથી બિચારી રંભા અને તારાને પ્રશ્નોથી ઘેરી લીધી અને પોતપોતાનો બકવાદ કરવા લાગ્યા. અંતે રંભાએ તેમને કહ્યું;—"અમે યાત્રાળુ નહિ પણ વ્યાપારીઓ છીએ." પરંતુ તેમણે એ માન્યું નહિ અને એ યુવતિઓને એટલી હેરાન કરી કે અંતે તેમનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુ ખરી પડયાં. તારાએ કહ્યું; "તમે કોઇ મોટા શયતાન જણાઓ છો. અમારી વાત તો કોઇ સાંભળતા નથી અને નાહકના હેરાન કર્યા કરો છો. અમે મુસલમાન હોવાથી પિંડ બિંડ કેવા થાય છે તે પણ સમજી નથી શકતા."

મુસલમાનનું નામ સાંભળતાંજ એ લોકો પાછા પડયા અને અસલ વાર્ત્તાલાપ કરવામાં પ્રવૃત થયા. જ્યારે રંભા અને તારા આગળ વધી ત્યારે તારા બોલી—'જોયું બહેન, આ લોકો યાત્રાળુઓને કેવા હેરાન કરે છે? જો આપણે પોતાને મુસલમાન ન બનાવત, તો એમના હાથમાંથી છૂટવું મુશ્કિલ થાત. એટલું છતાં પણ હમણાં એ લોકો આપણુને ગાળો દેવામાં રોકાયા છે."

"હવે વધારે બોલવામાં સાર નથી; ગુપચુપ ચાલો, અને એ હરામખોરોને મરજી મુજબ બકવા દો. હવેજ મને જણાયું કે આ ગયાજી છે. મહેન્દ્રસિંહનો મેળાપ અહીં થાય તો આશ્ચર્ય

નથી.” એમ કહી રંભાએ મુખ પાછું ફેરવી જોયું, તો પેલા હરામખોરોમાંથી બે માણસ તેમની પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવતા તેને જણાયા; રંભા ગભરાઇ અને તારાને કહેવા લાગી. “જો, હજી સુધી એ દુષ્ટો આપણો પીછો છોડતા નથી. હવે તો પૂરેપુરૂં સંકટ આવ્યું. આ ભેદ જો ખુલી જશે તો મહા પીડા થશે. આપણે મર્દાના પોશાક માત્ર પોતાને ગુપ્ત રાખવા પહેરેલા છે, એમ જાણતાંજ આપણી લાજ જવાનો વખત આવશે અને આપણને ગળે ફાંસો ખાઇ મરવું પડશે.”

“ઇશ્વર કરે તે ખરૂં! હાલ તો પગને ઉપાડો. કોઇ ધર્મશાળામાં જઇને ઉતારો કરીશું એટલે વિઘ્ન ટળી જશે.” તારાએ આશ્વાસન આપતાં ધીમેથી કહ્યું.

એક પ્રહર દિવસ બાકી હતો, તે વખતે એ બે બાળાઓ ચાલતી ચાલતી એક ધર્મશાળામાં આવી પહોચી. એક વૃદ્ધા સ્ત્રી સામી આવીને આદરસત્કારથી તેમને અંદરના ભાગમાં લઈ ગઇ અને એક સ્વચ્છ ઓરડી તેમને ઉતરવાને કાઢી આપી. ત્યાર પછી તેણે ખાટલા તથા ગોદડાંની ગોઠવણ કરીને પૂછયું કે,— “જો કાંઇ બજારમાંથી મંગાવવું હોય તો લઈ આવું.”

“ના; આ વખતે તો કોઇ પણ ચીજની જરૂર નથી. જરૂર પડશે તો મંગાવીશું.” તારાએ ઉત્તર આપ્યું; એ સાંભળીને પેલી વૃદ્ધ સ્ત્રી ત્યાંથી કોઇ બીજા મુસાફરની ખાતિરદારી કરવા ચાલી ગઇ. આ બંને સ્ત્રીઓ પાસે કાંઇ પણ સામાન વગેરે ન હોવાથી તે વૃદ્ધ ડોશીને ઘણોજ ખેદ થયો.

પંડયાના બે માણસો રંભા અને તારાની પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવતા હતા તે આ બે બાળાઓને ધર્મશાળામાં જતી જોઇને દ્વારપર અટકી રહ્યા. જ્યારે તે વૃદ્ધા સ્ત્રી તેમની વ્યવસ્થા કરીને પાછી દ્વારપર આવી ત્યારે તે બંને બદમાશો તેની સાથે ધીરે ધીરે કાંઇક વાતો કરવા લાગ્યા. થોડીવાર પછી તેમણે કમ્મરમાંથી થોડાક રૂપિયા કાઢીને તે ડોશીના હાથમાં આપ્યા. રૂપિયા લેતી વખતે ડોશી બોલી, “હવે આપ બેફિકર રહો, હું બધો બંદોબસ્ત કરી રાખીશ.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

દગો.

સંસારમાં મનુષ્યના દિવસો સદૈવ એક પ્રકારથી અને એકજ સ્થિતિમાં નથી વીતતા. રાજપુત્રી રંભાને પણ આજે અસહ્ય પીડા ભોગવવાનો પ્રસંગ આવી પડયો. પરંતુ જ્યારે કાલચક્રનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે એ ઘટના કાંઇ વિશેષ આશ્ચર્યકારક જણાતી નથી. સૂર્યનું તેજ અને ઉદયાસ્તમાન સદૈવ એક સરખાં હોતાં નથી, અને ચંદ્રની પણ પાક્ષિક દશા બદલાય છે, ત્યારે બિચારી રંભાની તે શી વાર્ત્તા !

રંભા અને તારાએ તે રાત્રિ વિપત્તિમાંજ વીતાડી. પ્રભાત થતાંજ પેલી વૃદ્ધ સ્ત્રી ત્યાં આવી અને તેમની સાથે વાતચીત કરવા લાગી.

“ રાતના આપને કોઈ પણ પ્રકારની તસ્દી તો વેઠવી નથી પડી ને ? ” વૃદ્ધા બોલી.

“ ના; અમે બહુ આરામથી રાત વીતાડી. ” તારાએ ઉત્તર આપ્યું.

“ બેશક, અહીં આરામ તો સર્વ પ્રકારનો છે; તોપણ આપને આપદા તો અવશ્ય વેઠવી પડી હશે, કારણ કે, પુરુષનો પોષાક પહેરી પોતાની જાતિને છુપાવવા ઈચ્છતી કોમલ સ્ત્રીની તેવી દશા થવી સ્વાભાવિક છે. આપ જાહેર થઇ જવાની બીકથી કાલે ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા પણ ન કરી. બજારના માલથી તે ભૂખ કેવીક ભાગે ? ” વૃદ્ધા સ્ત્રીએ ઠાવકું મોં રાખીને કહ્યું.

“ રંભા બહેન, સાંભળ્યું કે, આ વૃદ્ધા જણાતી સ્ત્રીને તો આપણા વિષે શંકા હોય એમ લાગે છે ! ” તારાએ કાંઇક ભય અને આશ્ચર્યના મિશ્ર ભાવથી કહ્યું, અને રંભા તેનું ઉત્તર આપે તે પહેલાં તો હસતે મુખે વૃદ્ધા સ્ત્રી બોલી ઉઠી, “હજી આપ મને છેતરી શકો એવી સ્થિતિમાં આવી નથી. એવાં એવાં કારસ્તાનોમાં મેં આખો જન્મારો વીતાડી દીધો અને હવે

બુઢ્ઢી થઇ છું; બાકી બાલ્યાવસ્થામાં અને જવાનીમાં તો મેં એવા એવા રંગ કરેલા છે કે મોટા મોટા હુશિયારોની પણ મારી સામે થવાની તાકત નહોતી. બેટા ! હજી તો તમારી ઉમ્મર કોમળ છે. મોટાં થશો ત્યારે જાણશો."

તારા મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે, "આ વૃદ્ધા તો અમને ઓળખી ગઈ. પરંતુ એ દુષ્ટા કાંઇ આપત્તિ ન લાવે તો સારૂં." એવા વિચારથી તેણે પોતાની કમ્મરમાંથી એક સોના-મોહોર કાઢીને તે વૃદ્ધાના હાથમાં આપતા કહ્યું, "બાઇ અમે પુરુષ હોઇએ કે સ્ત્રી, એ વાત સાથે તને શું લાગેવળગે છે ? અમે દુઃખી છીએ અને દુ.ખમાં દિવસો વીતાડીએ છીએ; મુસાફર છીએ બેચાર દિવસ રહીને અહીંથી પણ ચાલતાં થઇશું. બાઈ, અમો આબરૂદાર છીએ, રખડેલા નથી. આપને તો એજ યોગ્ય છે કે, પ્રત્યેક પ્રયત્ને અમોને ગુપ્ત રાખો અને અમારી લજ્જાનું રક્ષણ કરો. પરમેશ્વર તમારૂં ભલું કરશે."

પૈસો કોને વશ નથી કરતા ? વૃદ્ધા સોનામોહોર મળતાજ ખુશીમાં આવી ગઇ અને આશ્વાસન દેવા લાગી, "બહેન, મારો કોઇ પણ પ્રકારે ભય રાખશો નહિ. મારા હાથે તમોને આળ નહિ આવે. કોઇ પણ આ ભેદ નહિ જાણી શકે."

એ દુઃખાનંદદાયક વાર્ત્તાલાપ ચાલી રહ્યા હતો, એટલામાં ધર્મશાળાના આંગણામાં એક વીસ બાવીસ વર્ષનો ઘોડેસ્વાર જોવામાં આવ્યો. એ યુવાન અત્યંત સ્વરૂપવાન હતો અને તેણે આ સમયે વસ્ત્રો પણ બહુ મૂલ્યવાન પહેરેલાં હતાં. તેને જોતાંજ વૃદ્ધા સ્ત્રી ઉઠી ઉભી થઇ, અને તેની સામે ગઈ. રંભા અને તારાએ જોયું તો તે યુવાનની સાથે બીજા પણ કેટલાંક માણસો જોવામાં આવ્યાં અને તેમના દરેકના હાથમાં લાંબી લાંબી લાકડીઓ પણ દેખાઈ. તેમાંના બે માણસોને આ બંને યુવતીઓએ ઓળખ્યા. તે તેજ માણસો હતા કે જેમણે ગઇ કાલે રામશિલાથી તે ધર્મશાળા સુધી તેમની પીઠ પકડી હતી. વૃદ્ધા સ્ત્રી સાથે થોડીવાર મસલત કરી તેના હાથમાં કાંઇક આપીને તે યુવાન ચાલતો થયો, તે રંભા અને તારાએ જોયું.

રંભા અને તારાના મનમાં ભય પેદા થયો, નાના પ્રકા-

રની શંકાઓ તેમના મનમાં થવા લાગી. તે બંને બાળાઓનાં હૃદય કંપવા લાગ્યાં. તેટલીવારમાં પેલો ઘોડેસ્વાર પુનઃ આવ્યો અને રંભા અને તારા જ્યાં બેઠી હતી ત્યાં આવી ઉભો રહ્યો.

"મને અહીં રહેવામાટે કોઈ જગ્યા આપી શકશો ?" યુવાને પેલી વૃદ્ધા સ્ત્રીને વિનતિ કરીને પૂછ્યું.

"આપને રહેવા જેવી જગ્યા આ ધર્મશાળામાં તો મળી શકે તેમ નથી, કહો તો એક નિરાળું મકાન આપું." વૃદ્ધા સ્ત્રીએ ઉત્તર આપ્યું.

વૃદ્ધા સ્ત્રી તે યુવાનને લઇને ધર્મશાળાની બહાર ગઈ અને એક કલાક પછી પાછી આવી.

ધર્મશાળામાં આવતાંજ તેણે પાછી રંભા અને તારાની મુલાકાત લીધી અને કહ્યું કે; "બહેન, એ યુવાન એક સંપત્તિમાન મનુષ્ય છે અને વર્ષમાં બેત્રણવાર અહીં આવે છે અને જ્યારે આવે છે ત્યારે મારે ત્યાંજ ઉતરે છે. અમીર ઉમરાવમાટે મેં કેટલાંક મકાનો પણ બંધાવી રાખ્યાં છે કે જેમાં સર્વ પ્રકારનો ઉપયુકત સામાન તૈયાર હોય છે. તેમને તે મકાનોમાંનું એક આપ્યું છે, અને તેનું રોજનું એક સોના મોહોર ભાડું ઠરાવ્યું છે. આપ પણ કોઇ મોટા કુળવાનની પુત્રીઓ જણાઓ છે તેથી જો તમારી મરજી હોય તો તમને પણ એક જૂદું મકાન આપું, અને બજારમાંની ચીજ વસ્તુ લાવવામાટેનો બંદોબસ્ત પણ કરી આપું. કારણ કે, જો આપ પોતે બહાર જશો તો વળી કોઇ આપત્તિમાં ફસી પડશો; વખતે ભેદ પણ ઉઘાડો થઇ જાય. શકુનમાં તમારી સોનામોહોરના પ્રતાપેજ મારે ત્યાં આ અમીર પધાર્યા છે, તેથી આપનાં જેવાં સારા શકુનવાળાંની તો સારી બરદાસ રાખવી એ અમારી ફરજ છે."

"ડાશી મા ! એ ઘોડેસ્વાર અમીરના માણસોમાંના કેટલાકને હું ઓળખું છું; કારણ કે, ગઇ કાલે તેઓ રામશિલાથી અહીં સુધી અમારી પાછળ પાછળ આવ્યા હતા." તારાએ કાંઇ શંકાની નજરથી કહ્યું.

"હા, બહેન તમારૂં કહેવું ખરૂં છે; એ પંડયાના માણસો છે. તેમનું કામ રામશિલાપર બેસવાનું છે; કારણ કે,

યાત્રાળુઓ ત્યાંથીજ આવે છે, તેથી તેઓ દરેક પ્રવાસીને પોતાના પંડયાનો યજમાન બનાવવાની કોશિશ કરતા રહે છે. આજે પણ એજ કારણથી એ લોકો આ અમીરસાથે આવ્યા હશે, કે જેમને કાલે તમે જોયા હતા.” વૃદ્ધા સ્ત્રીએ ખુલાસો કરીને શંકા ટાળવાનો યત્ન આદર્યો.

“હશે; ત્યારે જો કોઇ અમારા લાયકનું સારૂં મકાન હોય તો તે અમને આપો.” તારાએ કાંઈક વિચાર કરીને વૃદ્ધાની વાત ઉડાવતાં કહ્યું.

એ સાંભળી તરતજ વૃદ્ધા સ્ત્રી ત્યાંથી બહાર આવી અને થોડી વાર પછી પુનઃ તારા પાસે જઇને કહેવા લાગી કે, “ચાલો હું બધી વ્યવસ્થા કરી આવી છું.”

રંભા અને તારાને સાથે લઈ વૃદ્ધા સ્ત્રી માર્ગે પડી અને થોડેક દૂર ચાલ્યા પછી એક ઉજ્જડ ગલીમાં પેઠી. કેટલાંક મકાનો છોડવા પછી તે એક નાના જેવા મકાનના બંધ દરવાજા પાસે ઉભી રહી અને ચાવીથી તેને દીધેલું તાળુ ઉઘાડી નાખ્યું.

રંભા, તારા અને વૃદ્ધા સ્ત્રી ત્રણે મકાનમાં ગયાં. આ નવું મકાન અંદરથી ઘણુંજ સ્વચ્છ અને સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થાવાળું હતું. જરૂરની બધી ચીજો હાજર હતી. એક ઓરડીમાં બારીઓને રંગબેરંગી કાચ જડેલા હતા; જમીનપર ફર્શ પણ જડેલી હતી, અને શય્યાસુખમાટે પલંગો રાખેલા હતા. શય્યા અને ચાદરો કુલ રેશમનાજ જોવામાં આવતી હતી.

રંભા અને તારાને એથી વધારે વસ્તુઓની આવશ્યકતા નહોતી; બંને યુવતીઓ શૃંગારિત સદનને જોઇને અત્યંત આનંદ પામી. તારાએ વૃદ્ધા સ્ત્રીને કહ્યું, “મકાન તો આપે બહુજ સારૂં આપ્યું; પરંતુ હવે કોઇ સ્ત્રી નોકરનો બંદોબસ્ત કરી આપો તો પાણી વગેરેની વ્યવસ્થા થાય અને બેચાર જરૂર જોગાં વાસણો પણ બજારમાંથી મંગાવી શકાય.”

વૃદ્ધા સ્ત્રી આજ્ઞાનુસાર થોડી વારમાં એક હિંદુ સ્ત્રી નોકરને તેડી લાવી કે જેના ગળામાં તુલસીની માળા હતી અને જે ડોળમાં પણ સુશોભિત દેખાતી હતી.

વૃદ્ધા સ્ત્રી ચાલી ગઈ અને જે જે વસ્તુઓની આવશ્યકતા

હતી, તે વસ્તુઓ તે સ્ત્રી નોકર મારફત રંભા અને તારાએ બજારમાંથી મંગાવી લીધી; મકાનના આંગણુંમાં કૂવો નહોતો તેથી પાણી પણ બહારથીજ મંગાવવાની ફરજ પડી.

બંને બાળાઓએ સ્નાન કરી ભોજનકાર્ય પણ સમાપ્ત કર્યું. ત્યાર પછી નિદ્રા લેવાને બારણાં બંધ કરી પલંગપર સૂઇ ગઈ અને નિદ્રાદેવીને વશ થઇ ગઇ. થોડો દિવસ બાકી હતો ત્યારે જાગૃત થઇને રંભાએ તારાને કહ્યું; “ બહેન, આજે રાત્રે પુરુષ વેશ પહેરીને નગરમાં મહેન્દ્રનો શોધ કરવો જોઈએ.” તારાએ અનુમોદન આપ્યું.

હાથ મોં ધોવાને પાણીની જરૂર પડી; પરંતુ પાણી હતુંજ નહિ. તેમ સ્ત્રી નોકર પણ હાજર નહોતી, તે જોઇ તારાએ રંભાને કહ્યું; “ જોયું બહેન ! મેં એ નાલાયકને કહી મૂક્યું હતું કે, અમારી રજા વગર બહાર જઈશ નહિ, તોપણ તે ચાલી ગઇ; હવે હુંજ જઇને બારણાં બંધ કરી આવું.”

તારાએ નીચે ઉતરી જોયું તો બારણાં ઉઘાડાં જોયાં અને બહારના ભાગમાં હાથમાં લાકડીઓ લઈને કેટલાક માણુસ ઉભેલા તેના જોવામાં આવ્યા. તેમાં પેલા બે દુષ્ટો કે જે રામશિલાથી એ યુવતિઓની પૂઠે પડચા હતા તે પણ દીઠા. તારાએ સર્વને દ્વારપર ઉભેલા જોઇ હિમ્મત હારી ગઇ અને વિચિત્ર પ્રકારની ચિંતાઓમાં મગ્ન થઇ ગઇ. તેણે અંદરથી દરવાજાને બંધ કરવાની વેતરણ કરી, પરંતુ તેમ થઇ શક્યું નહિ; કારણ કે, પ્રથમ જેની સહાયતાથી બારણું બંધ કરી શકાયું હતું તે સાંકળ હાલ તોડી નાખેલી જોવામાં આવી; આથી તો તેને વધારે ગભરાટ થવા માંડયો. એટલામાં બહારના માણુસોમાંથી એકે કહ્યું કે, “હવે વલખાં મારશો નહિ, બારણાં અંદરથી બંધ કરી શકાય તેમ નથી.”

તારા ગભરાતી–દોડતી ઉપર આવી અને રંભાને કહેવા લાગી; “ બહેન ! ગજબ થયો, આપણી લાજ હવે બચે તેમ નથી. પેલી દુષ્ટા વૃદ્ધાએ આપણુને પૂરેપૂરાં જાળમાં સપડાવ્યાં છે.”

રંભાએ આશ્ચર્યથી પૂછયું; “પણ થયું શું, તે તો જણાવ?”

તારાએ સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો; તે સાંભળી રંભા પણ ગભરાણી અને તેથી તેનું હૃદય કંપવા સાથે નેત્રોમાંથી આંસુ પણ ખરવા લાગ્યાં. તારાએ ફરી કહ્યું; "બહેન! હવે રોવા કૂટવાથી કાંઇ પણ વળવાનું નથી. હવે તો પ્રાણ અને લજ્જાનું રક્ષણ કરવાનો કોઇ ઉપાય શોધવો જોઇએ."

"શો ઉપાય કરવો ?" રંભાએ પૂછયું.

"જ્યાં સુધી થઈ શકે ત્યાં સુધી ખૂબ બૂમો પાડવી કે જેથી આજૂબાજૂથી માણસો ભેગા થઇ જશે એટલે આપણે આપણું દુઃખ તેમની આગળ નિવેદન કરીશું." તારાએ યુક્તિ દેખાડતાં કહ્યું.

"પરંતુ આ મકાન એવે સ્થળે આવેલું છે કે રાજમાર્ગ સુધી આપણો અવાજ ભાગ્યેજ પહોંચી શકે." રંભાએ સત્ય સ્થિતિનું દર્શન કરાવતાં કહ્યું. "તોપણ પાડપાડોશી તો ભેગાં થશે કે નહિ ?" તારા પુનઃ પોતાની વાતનું મંડાણ કરતી બોલી.

રંભા વિચારમાં પડી અને ક્ષણેક પછી બોલી, "ઠીક; દરવાજો તો બંધ કરી શકાય તેમ નથી; પણ દાદરનાં કમાડ તો નથી બગડયાંને ! માટે પ્રથમ તેને બંધ કરીએ અને પછી રોવા બરાડવાની ફિકરમાં પડીએ."

"હા, એ તો હું વિસરીજ ગઈ હતી." તારાએ દોડતી જઇને દાદરનાં બારણાં બંધ કર્યાં; એટલામાં કેટલાંક માણસો ચોકમાં આવી પહોંચ્યાં. તેમાંનો એક જણ બીજાઓને દૂર ઉભા રાખી દાદરપર આવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પરંતુ દાદરનાં કમાડ બંધ હોવાથી ઉપર આવી શકયો નહિ, અને સાંકળ ઉઘાડવાને વિનવણી કરવા લાગ્યો. તેજ વખતે રંભા અને તારા મકાનની છતપર ચઢી ગઇ અને પાસેના બીજા ઘરની છતપર કૂદકો મારી તે ઘરમાં ઉતરી પડી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

લૂટારાની ટોળી.

અગ્નિ સમાન સૂર્ય તાપથી તપ્ત થયેલો વાયુ વાયા કરે છે; વૃક્ષોનાં પાંદડાં અહીંતહીં ફરફરે છે; પક્ષીઓના કલ્લોલથી અવાજ સંભળાતો નથી, અને કેટલાંક પશુઓ તૃષાતુર થઈ પાણીના શોધમાં અહીંતહીં ભટકતાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એવા એ ગ્રીષ્મ ઋતુના એક મધ્યાન્હ સમયે એક વટવૃક્ષની છાયા નીચે આઠ દશ મજબૂત બાંધાના માણસો બેઠા બેઠા કાંઈક વિચાર કરી રહ્યા હતા. પ્રિય વાંચક! ચાલો, આપણે તેમનો વાર્ત્તાવિનોદ સાંભળીએ.

પ્રથમ આપણે જાણવું જોઇએ કે એ લોકો કોણ છે? એ લોકો તેજ નાવિકો છે કે જેમની સાથે મહેન્દ્રસિંહનું સંભાષણ થયેલું હતું અને મોહિની, કાન્તા તથા શૂરસેનને વનમાં ન્હાની નૌકા પાસે મૂકીને એક મોટી નૌકા ભાડે કરવા મહેન્દ્ર ગયો હતો, તે નૌકાના નામાંકિત સ્વામીઓજ અહીં ભેગા થયા હતા; પરંતુ એક વયોવૃદ્ધ પુરુષ અધિક હતો, કે જેને મહેન્દ્રે તે વખતે દીઠો નહોતો. વખતે એ સર્વનો સરદાર પણ હોય!

"આપણી મોટી ભૂલ તો એ થઈ કે, આપણે મહેન્દ્રસિંહને પણ પકડી ન લીધો,"

"હા, જો તેને પણ ગિરફતાર કરી લીધો હોત તો ચારેને ઠેકાણે પાડી દેત અને પાછળ કોઇ શોધવા કે પૂછવા વાળો રહેતજ નહિ. હવે તો આપણે એમનાથી ચેતીને ચાલવાનું છે!" બીજાએ પહેલાના બોલને અનુમોદન આપ્યું.

"ઇશ્વરે સારૂં કર્યું કે, તે વખતે મહેન્દ્રસિંહને પકડવાની હિંમત તમારામાં ન આવી, નહિ તો શૂરસેન આપણામાંથી એકને થાપ આપી લઇ ગયો એવી હાલતમાં મોટી મુશ્કેલી થઇ પડત. હમણાં પણ આપણને મોટો ભય છે; કારણ કે, મહેન્દ્રસિંહનો પિતા મહા ક્રૂર છે, પણ જો તેનો પોતાનો પુત્ર પકડાત, તો આપણી હાલત વધારે ભયંકર રૂપ પકડત. શૂરસેને અવશ્ય આ સમાચાર તેના પિતાને પહોંચાડયાં હશે, ને આપણો

પત્તો પણ આપ્યો હશે. હવે તો જે થાય તે ખરૂં." વૃદ્ધે દીર્ઘ દૃષ્ટિથી વિચાર કરીને કહ્યું.

"આપનું કહેવું ખરૂં છે, એમ થાય એમાં લેશ પણ શંકા નથી. ત્યારે હવે આપણે શું કરવું?" ચોથાએ પ્રશ્ન કર્યો.

"આપણને તો રોકડ નાણાંથી મતલબ હતો, તેમાં એ બે સ્ત્રીઓનાં ઘરેણાં ઉતારી લેવાથી આપણા વિજયી થયા છીએ. આટલી મોટી રકમ આજ સુધીમાં આપણા હાથમાં આવી નહોતી. હવે તો એ બંને સ્ત્રીઓને ભોંયમાં દાટી દો એટલે બસ." પાંચમાએ પોતાની અક્કલનો ઉપયોગ કર્યો.

વૃદ્ધ પુરુષ આવાં વિચાર વિનાનાં વાક્યો સાંભળી એકદમ ગુસ્સામાં આવી બોલી ઉઠ્યો, "હું નથી સમજી શકતો કે તમારી બુદ્ધિ આજે કયાં ચરવા ગઇ છે! શું એ બે નિરાધાર અબળાઓને મારી તમો પોતે જીવવાની આશા રાખો છો? મહેન્દ્રસિંહ તમને છોડી દેશે કે? તમને હજી ખબર નથી કે તેમની હજુરમાં કેવા કેવા ચતુર અને ગુપ્ત શોધક મનુષ્યો પડેલા છે? મહેન્દ્રને દાગીનાની પરવા નથી; પરંતુ જો એ સ્ત્રીઓના જીવને કાંઇ પણ હાનિ થઇ તો આપણું નખ્ખોદ વળ્યું જ જાણવું."

"ત્યારે હવે શો ઉપાય કરવો?" પહેલો લૂટારો બોલ્યો.

"ઉપાય એ કરવો કે, આ બંને બાળાઓને છોડી દેવી, તે રખડતી ફરતી પોતે મહેન્દ્રસિંહને જઇ મળશે અને તેઓ મળી એટલે પછી આપણી કોઇ કશી પણ ખોળાખોળ કરશે નહિ. વળી પેલું છુપું મકાન પણ હવે આપણે ખાલી કરી નાખવું જોઇએ. તેને તો હવે ઉજ્જડજ ધારવું." વૃદ્ધે લાભકારક ઉપદેશ આપ્યો.

"બહુ સારૂં; અમે હુકમ પ્રમાણે કામ કરી દઇશું. લાભ હાનિની જવાબદારી આપના માથાપર છે." ત્રીજાએ કહ્યું.

"લાભ હાનિનો બધો વિચાર મેં કરી રાખ્યો છે. હવે એ કાર્યમાં વિલંબ કરવો તેજ હાનિકારક છે," વૃદ્ધ બોલ્યો.

બધા ઉઠીને ગચ્છંતી કરી ગયા.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

મોહિની.

ઉત્તમ અને પરોપકારી જનોને અવશ્ય આ સંસારમાં સંકટો ભોગવવાં પડે છે. એ તેમની કસોટી છે અને એના વિના "મહાજન" નામ મળવું અસંભવિત છે. નળ, હરિશ્ચંદ્ર અને પાંડવોનાં ઉદાહરણો એ સિદ્ધાંતની સત્યતાને સિદ્ધ કરવા માટે પૂર્ણ છે. મહેન્દ્રનો પણ આજે તેવાં સંકટોનો કાળ ચાલતો હતો. ઘણા વખતથી વિસારેલા મહેન્દ્રની પાછી આપણે ભાળ લઇશું.

નાવિકોનો પત્તો ન મળવાથી મોહિની અને કાન્તાની ચિંતામાં મહેન્દ્રસિંહ નૌકામાં નિશ્ચિંત થઈ પડયો હતો એ આપણે જાણીએ છીએ. આશરે એક કલાક પછી તે સાવધ થયો અને તલવારને મ્યાન કરી નૌકામાંથી બહાર આવ્યો; પરંતુ મોહિની, કાન્તા અને શૂરસેન વિશેની હૃદયમાં ચિંતા અતિશય હોવાથી તે ધીમે ધીમે ત્યાંથી ચાલતો થયો. પણ તે કઇ દિશામાં જતો હતો અને આગળ અરણ્ય મળશે કે નગર એનું તેને ભાન નહોતું.

જંગલી ફળોના આહારથી જીવનરક્ષા કરતો મહેન્દ્રસિંહ કેટલાક દિવસ પછી એક ઘન અરણ્યમાં આવી પહોંચ્યો અને કાંઇ પણ વિચાર કર્યા વિના તેણે તે ઘોર વનમાં પ્રવેશ કર્યો. જેમ જેમ તે આગળ વધ્યો તેમ તેમ જંગલ રમણીય અને સુંદર થતું જતું તેના જોવામાં આવ્યું; અને સંધ્યાકાલ થતાં તે એક એવે સ્થળે આવી લાગ્યો કે જ્યાં એ સ્થાનને એક સુંદર ઉપવનની જ ઉપમા આપી શકાય. ગુલાબ, મોગરો, ચમેલી, ચંપો અને પારિજાતક વગેરે પુષ્પવૃક્ષો અને છાયા પ્રસારનાર અંબવૃક્ષો, વટવૃક્ષો અને પિપ્પલાદિ વૃક્ષો સર્વત્ર દૃષ્ટિને આનંદ આપતાં હતાં; પૃથ્વી પણ સપાટ અને સાફ કરેલી હોય એમ જણાતું હતું. ડાબી તરફ વૃક્ષોની ઘટા મધ્યે એક સદન પણ જોવામાં આવતું હતું. અહીં મનુષ્ય વસ્તી હશે? હોય પણ.

મહેન્દ્ર તે મકાન તરફ ચાલ્યો અને ત્યાં પહોંચતાં જ અટકી ગયો. થોડેક દૂર કેટલીક સ્વરૂપવતી સુંદરીઓ વસ્ત્રાભૂષણો ધારી હાવભાવથી હાસ્યવિનોદ કરતી અહીં તહીં ફરતી અને વિનોદાર્થે દોડતી તેના જોવામાં આવી. વળી તેમની તાળીઓ અને મોઢાની સીટીઓનો અવાજ પણ તેને કાને પડયો.

આવી દુઃખિતાવસ્થામાં પણ **મહેન્દ્ર**નું મન ત્યાં જવા લલચાયું. જ્યારે તે એ સ્ત્રીઓ સમીપ જઈ પહોંચ્યો કે તે સ્ત્રીઓની દૃષ્ટિ પણ **મહેન્દ્ર** પર પડી અને તેઓ ધારી ધારીને તેને જોવા લાગી; જોઇને પોતપોતામાં કાંઇક ગુપ્ત સંકેતો કર્યાં અને બોલવા લાગી. **મહેન્દ્ર** તેમના આશયને કળી ગયો.

એ સર્વમાં એક અબળા, તેની ચાલ, ઢાલ, પોશાક અને દાગીનાના કીંમતીપણાથી તથા સ્વરૂપસુંદરતાની વિશેષતાથી જાણે બધાની સરદાર હોયની ! એવું પ્રત્યક્ષ અનુમાન થઇ શકતું હતું. સાધારણ રીતે તો જો કે સમગ્ર સ્ત્રીસમાજ ચંચલ અને સ્વરૂપવાન હતો પરંતુ તેની બરાબરી કરી શકે એવી કોઇ પણ કામિની એ સ્ત્રીસમાજમાં નહોતી. એ યૌવનમદભરી મનોહરિણી માનિનીએ ઉદાસીન **મહેન્દ્ર**ના મનને પોતા તરફ આકર્ષ્યું. **મહેન્દ્ર**ને એવો ભ્રમ થયો કે એ **મોહિની** છે!

મોહિનીનો ભ્રમ થતાંજ **મહેન્દ્ર** હિંમતથી આગળ વધ્યો અને તેથી તે સ્ત્રીઓના આશ્ચર્યમાં વધારો થયો. **મહેન્દ્રે** સત્વર પાસે જઇને પૂછયું કે, " **મોહિની** ! આપ અહીં ક્યાંથી ? હું તો આપને શોધતો કેટલીએ વિપત્તિ ભોગવી ચૂકયો."

માનેલી **મોહિની**એ કાંઇ પણ ઉત્તર ન આપ્યું અને પોતાની સખીઓ પ્રતિ દૃષ્ટિ કરી નીચામુખે ઉભી રહી. **મહેન્દ્રે** પુનઃ પૂછયું. " આમ મૌન્યધારણ શામાટે ? " પરંતુ એનો જવાબ પણ ન મળ્યો અને તે આંખોમાંથી આંસુ વર્ષાવવા લાગી.

એ જોઇ **મહેન્દ્ર** વિશેષ આતુર થયો અને કહ્યું. " આનું શું કારણ કે, આપ પોતાનો વૃત્તાંત જાહેર ન કરતાં રડયા કરો છો ? આપની મુખમુદ્રામાં કેટલી ભિન્નતા ! જાણે વર્ષો પછી મળ્યા હોઇએની, એવોજ ભાસ થાય છે ! બહુ ચિંતાથી આપનાથી બોલી પણ શકાતું નથી, એ હું જાણું છું; પ્રથમ

તો મારૂં ધારવું એમ હતું કે, મને જોઈને આપને બહુ આનંદ થશે, પણ તેને સ્થાને આપને ખેદ થતો જોઈ હું વિશેષ ચિંતાતુર થયો છું. કાન્તા તો ઠીક છે ને? એ અહીં કેમ નથી જણાતી? તે ક્યાં છે?"

કાન્તાનું નામ સાંભળીને તો તે તરુણી વધારે રડવા લાગી, એ જોઇ તેની સખીઓની આંખોમાં પણ પાણી ભરાઇ આવ્યું. એ સઘળી ઇંદ્રજાળવિદ્યાને અવલોકીને મહેન્દ્રના મનમાં નિશ્ચય થઇ ગયો કે "કાન્તા અવશ્ય કોઇ આપત્તિનો ભોગ થઇ પડી છે અથવા તો આ લોક છોડી પરલોકવાસિની થઇ ગઇ છે!"

મહેન્દ્રસિંહના અત્યાગ્રહથી તે પોતાની આંખો લૂછીને ધીમા સ્વરે બોલી "સર્વ કુશળ છે અને કાન્તા પણ સારી પેઠે છે. વિશેષ વિવેચનની અત્યારેજ અગત્ય નથી. શી ઉતાવળ છે? આપ પણ થાકીને આવેલા છો તો ચાલો આરામ કરો અને ફુરસદે હું આપને બધું કહી સંભળાવીશ. આપ જરા અહીં થોભો તો હું મારી સખીઓને કામ દેખાડી આપની સેવામા હાજર થાઉં."

મહેન્દ્રને ત્યાં ઉભા રાખી પોતાની સખીઓને ઇશારાથી બોલાવી તે તરુણી જરાક દૂર ચાલી ગઇ અને થોડીવાર તેમની સાથે વાતચીત કરીને પુનઃ મહેન્દ્ર પાસે આવી. આવતાંની વારજ તે બોલી, "ચાલો પધારો, હવે આ મકાનમાં; કારણ કે અંધકાર થવાથી અહીં વધારેવાર રહેવું ઉચિત નથી." એમ કહીને તેને સાથે લઈ ચાલવા માંડયું.

દૂરથી દેખાયલા ઘરમાં જવાનો પ્રસંગ મહેન્દ્રના શિરપર આવી પડયો. મકાનના દ્વારપર ખુલ્લી તલવારોવાળા કેટલાક સિપાહીઓ પહેરા ભરી રહ્યા હતા, તેમણે એક નવીન મનુષ્યને પોતાની સ્વામિની સાથે આવતો જોઇ ઉઠીને સલામ ભરી. મહેન્દ્ર, મોહિની અને સખી સમુદાયે મકાનના અંતર્ભાગમાં પ્રવેશ કર્યો.

આંગણામાં જતાંજ એક બાગ દેખાયો. વિશાળ અને સુંદર એવા એ ઉપવનમાં પહાડી અને જંગલી ફૂલ પાંદડાંનાં

વૃક્ષો ઉપરાંત ખુશબૂદાર બીજાં પણ અનેક પુષ્પવૃક્ષો શોભી રહ્યાં હતાં કે જેમની ખુશબૂથી તમામ બાગ બહેકી રહ્યો હતો. બાગની વચ્ચોવચ એક સરસ બે મજલાનું મકાન ઉભું હતું.

મોહિની, મહેન્દ્રનો હાથ પકડીને એ મકાનના ઉપરના માળપર લઇ ગઈ અને એક સજાવેલા ઓરડામાં તેને ઉતારો આપ્યો.

મહેન્દ્ર આ સમયે મહા આનંદમાં ડોલતો હતો, પરંતુ કાન્તાના અભાવથી કાંઈક શોકની છાયાનું પણ તેના મુખપર દર્શન થતું હતું. તેણે બેસતાંજ મોહિનીને પૂછ્યું; "કાન્તા ક્યાં છે ! તેને બોલાવો તો મારા જીવને શાંતિ થાય."

"આજ આપનાથી તેને જોઇ શકાય તેમ નથી." મોહિનીએ કહ્યું.

"શામાટે ? એનું કારણ ?" મહેન્દ્રે વળી પણ આતુરતાથી પૂછ્યું.

"એનું કારણ હું આપને પછીથી જણાવીશ." મોહિનીએ ઉત્તર આપ્યું.

"ઠીક, પણ એ તો કહો કે, આપની મુખમુદ્રા આમ શુષ્ક કેમ થઇ ગઇ છે ? મને તો એમજ થયા કરે છે કે, જાણે સાત આઠ વર્ષ પછી આપને જોયાં હોયની !"

"એક તો આપનો વિયોગ અને બીજી બેની ચિંતાએ મારી આ દશા કરી દીધી છે." મોહિનીએ નિશ્વાસ નાખતાં કહ્યું.

"શું ત્યારે કાન્તા વિના બીજી પણ આપની કોઈ બહેન હતી ?" મહેન્દ્રે તેના બોલવાનો ભાવાર્થ સંપૂર્ણ રીતે ન સમજવાથી આવો પ્રશ્ન કર્યો.

"ના !" મોહિનીએ ઉત્તર દીધું.

"ત્યારે ચિંતા કોની થઇ હતી ?" મહેન્દ્રે પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"કાન્તાની;" મોહિનીએ માર્મિક ઉત્તર આપ્યું.

"હેં ! કાન્તાની ? કાન્તાને શું થયું ? તે ક્યાં ગઇ ?" મહેન્દ્રે આતુરતાથી પૂછ્યું.

"વૈકુંઠમાં !" રડતાં રડતાં મોહિનીએ ધીમેથી એ દુઃખદ સમાચાર કહ્યા.

કાન્તાના મરણના સમાચાર સાંભળી મહેન્દ્રની સ્થિતિ વિચિત્ર થઇ ગઇ. સ્નેહ સાંભરતાં તેની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી. અંતે નિશ્વાસ નાખી તે કહેવા લાગ્યો, "અફસોસ! અદ્યાપિ આપનો વૃત્તાંત સાંભળવાને પણ નથી પામ્યો કે આપ કોણ છો અને શાથી આપની આવી દશા થઈ છે!"

મોહિની ચોંકી અને શંકાને ટાળવાના હેતુથી બોલી, "મારી હકીકત હજી આપને ન જણાઇ?"

"ના." મહેન્દ્રે ટુંકો જવાબ વાળ્યો.

"વારૂ, ત્યારે હું આવતી કાલે મારો વૃત્તાંત આપને જણાવીશ. હું તો એમજ જાણતી હતી કે આપે મારા વિષે કાંઇ પણ સાંભળ્યું હશે તેથીજ મેં આપને ન જણાવ્યું." મોહિનીએ મહેન્દ્રને પલકમાં સમઝાવી દીધો.

"ભલે! બીજો વૃત્તાંત કાલે કહેજો પણ એટલું તો કહો કે તે નૌકાપરથી તમો કયાં ગેબ થઇ ગયાં અને શૂરસેનને ક્યાં મૂકયો?" મહેન્દ્રે થોડું પણ જાણવામાટે અતિ આગ્રહથી પૂછ્યું.

"એ સર્વ હું સાથેજ સંભળાવીશ. હમણાં તો આપ કાંઇક ભોજન કરીને આરામ કરી લ્યો; કારણ કે, આપને ભુખ અને થાકનું બહુજ દુઃખ ભોગવવું પડયું છે." મોહિનીએ વાત ઉડાવી દીધી.

"થાક અને ભૂખનો તમારાં દર્શન થયાં ત્યારથી લોપ થઇ ગયો છે; પણ અફસોસ! બિચારી કાન્તા..."

વાકય પૂર્ણ થતાં પહેલાંજ તેની આંખોમાંથી શ્રાવણ ભાદરવો વર્ષવા લાગ્યાં. તેને મોહિનીએ ઘણોએ સમઝાવ્યો પણ વ્યર્થ. કાંઇ પણ ખાવાપીવાની તેણે ના પાડી. અંતે લાચાર થઇ તેને પલંગપર સૂવાડીને મોહિની નીચે ઉતરી ગઇ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

મોહિની કે દ્રોહિની ?

મહોન્મત્ત મોહિની મહેન્દ્રને પલંગપર સૂવાડીને એક બીજા ઓરડામાં ગઇ. ત્યાં એની સખીઓ બેઠી બેઠી તેની વાટ જોયા કરતી હતી; અને મદિરાની બાટલીઓમાંથી પ્યાલાઓમાં થોડી થોડી મદિરા લઇ આનંદ સાથે તેનું પાન કરતી હતી. મોહિનીને આવતી જોઇ સર્વ ઉઠી ઉભી થઇ અને આનંદથી જોશભેર સર્વે બોલી ઉઠી કે, "મુબારક હો ! અહા ! ઇશ્વરે કેવો સુંદર નવ યુવક તારા-માટે મોકલાવ્યો છે !"

"ખરૂં; પરંતુ તે સદાને માટે ટકી રહે ત્યારે ને !" મોહિનીએ જરા હસીને કહ્યું.

"તારા જાળમાં ફસાયલો પુરુષ પાછો બહાર કેમ નીકળી શકે ? હા ! વખતે તું પોતેજ તેને કાઢી મૂકે તો કોણ જાણે ?" પ્રથમ સખીએ કહ્યું.

"નહિ; હું બીજાઓ પ્રમાણે આની સાથે નહિ વર્તું; કારણ કે, આવો સ્વરૂપવાન અને શૂરવીર યુવાન આજ પર્યંત મારા જોવામાં આવ્યો નથી. મને તો એમજ લાગે છે કે, એ અવશ્ય કોઈ રાજપુત્ર હોવો જોઇએ." મોહિનીએ કાંઇક હૃદયના નવીન ભાવથી કહ્યું.

"એમાં તો કાંઇ પણ શંકા નથી; પણ કહે તો ખરી કે, તમારી પરસ્પર શી વાતચીત થઇ ?" બીજી સખીએ પૂછ્યું.

"હજી સુધી તો કાંઇ વિશેષ વાર્ત્તાલાપ થવા નથી પામ્યો. માત્ર એણે કાન્તા વિષે પૂછ્યું; તેના ઉત્તરમાં મેં કહ્યું કે, એ તો પરલોક સીધાવી. એ સાંભળતાં તેને ઘણોજ ખેદ થયો; પછી મારો વૃત્તાંત પૂછ્યો અને કહ્યું કે નૌકાપરથી તમો ક્યાં ગુમ થઇ ગયાં અને શૂરસેનની શી દશા થઇ ઇત્યાદિ. મારી જાણે બલા કે કેવી નૌકા અને કોણ શૂરસેન ! અંતે મેં તો કાલનો વાયદો કરીને વાત ટાળી દીધી." મોહિનીએ બનેલી બીના કહી સંભળાવી.

"એ યુવાનને એથી નક્કી વિશ્વાસ થઇ ગએલો લાગે છે કે તમેજ મોહિની છો!" ત્રીજી સખીએ ટાપસી પૂરી.

"એને એમ લાગે એ સ્વાભાવિક છે; કારણ કે, આપની મુખમુદ્રા ઇત્યાદિ સવ મોહિની સમાનજ છે. ભિન્નતા માત્ર એટલીજ છે કે આપણી સખીની ઉમ્મર મોહિની કરતાં સાત વર્ષ વધારે છે" ચોથીએ કહ્યું.

"પણ મને તો હવે કાલે શું થશે એનીજ ચિંતા થઇ પડી છે!" મોહિની બોલી.

પ્રથમ સખી જરાક ઉંડા વિચારમાં પડી ગઇ અને પછીથી કહેવા લાગી કે, "જમીનમાં દાટેલી કાન્તા અને વૃક્ષપર લટકાવેલી મોહિનીના પ્રાણ અવશ્ય આણેજ બચાવ્યા છે, અને તેમનો અને આમનો અવશ્ય કેટલાક સમય પર્યન્ત પરસ્પર સમાગમ રહેલો છે."

"હા; અવશ્ય એમજ થયેલું છે! છતાં પણ શી ચિંતા છે? મનમાં જેમ આવે તેમ બનાવીને એક વાર્ત્તા કહી દીધી. સ્ત્રીચરિત્રને કોણ પહોંચે એમ છે?" બીજી બોલી.

"પરંતુ મોહિનીએ જો કાંઇક પોતાનો વૃત્તાંત પ્રથમથીજ કહ્યો હોય તો?" ત્રીજીએ શંકા કાઢી.

"મોહિનીએ પોતાનો વૃત્તાંત કાંઇ પણ કહ્યો નથી; કારણ કે, વાતમાં ને વાતમાં મેં એમ પૂછ્યું કે 'મારાથી જૂદા પડવા પછી પણ શું આપે મારા વિષે કાંઇ ન સાંભળ્યુ?' એનો જવાબ નકારમાં આવ્યો. તેણે પોતે પણ એક એવો સવાલ કર્યો હતો કે જેથી તે એ વિષયમાં અજાણ્યો હોય એમ પ્રત્યક્ષ જણાઇ આવે છે. તે એ કે 'મને અદ્યાપિ એ પણ જણાયું નથી કે તમે કોણ છો?' એ સર્વ વાર્તા શું દર્શાવે છે?" મોહિનીએ પોતાના બુદ્ધિબળનું દર્શન કરાવતાં કહ્યું.

"આપની કલ્પના સર્વથા સત્ય છે." પ્રથમ સખીએ કહ્યું.

"મને તો એના નામની પણ ખબર નથી." મોહિનીએ વળી બીજી કઠિનતા દર્શાવી.

"તમે તેમને એમ કહેજો કે, તમે પણ મને પોતાનું ખરૂં નામ અને ધામ નથી બતાવ્યાં તેનું કારણ? એટલે એ પોતેજ પોતાનું નામ વગેરે કહેશે." પ્રથમ સખીએ સલાહ આપતાં કહ્યું.

એવામાં એક સખીએ એક મદ્યપાત્ર ભરીને મોહિનીના હાથમાં આપ્યું, અને કહ્યું કે, "આજે તો આનંદનો દિવસ છે માટે મદ્યને રોજ કરતાં બમણો ઇનસાફ આપવો જોઇએ. ઇશ્વરે આવા એક અવર્ણનીય યુવાનને અહીં અચાનક મોકલી દીધો છે તો તમે એકલાંજ એના સુખભાગી બની બેસો."

એના ઉત્તરમાં મોહિનીએ હસીને કહ્યું કે "વારૂ, તમોને હું કોઈ પણ વાતમાં અટકાવું છું ? આમાં મારી કે તેની સત્તા નથી. પ્રેમભાવના-**સ્નેહસત્તા**-મુખ્ય છે."

થોડીક વાર સુધી એવી વૃથા હાસ્યવિનોદની વાતો ચાલી અને ત્યાર પછી સખીઓ કેટલાક ખાવાપીવાના પદાર્થો લઇ આવી. સઘળાંએ મદિરાપાન અને ભોજનસમારંભને આગળ ચલાવ્યાં અને તે એટલે સુધી કે સર્વ સુંદરીઓ નશામાં તે જગ્યાએ ચકચૂર થઈને જમીનપર આળોટવા લાગી-કોઈને પણ પોતાના શરીરનું ભાન ન રહ્યું.

મોહિનીના આ સખીસમાજમાં બે સ્ત્રીઓ એવી હતી કે, મદિરાનું પાન તો શું પરંતુ હસ્તથી મદિરાને સ્પર્શ કરવામાં પણ દોષ સમજતી હતી; સર્વ પ્રકારે પવિત્ર અને દયાળુ હતી; રાત દિવસનો વિશેષ ભાગ ઇશ્વર ભજનમાંજ ગાળતી અને આવી શયતાની ખસલતોને ધિક્કારતી હતી; પણ શુ કરે ? લાચાર! પાણીમાં રહીને મગરથી વેર કરવું કેમ પોષાય ? ખરેખર રંકમાંથીજ રત્નો મળી આવે છે ! આ બંને બાળાઓનું નામ ઇન્દુમતી અને પ્રભાવતી હતું.

મોહિની તો પોતા જેવી પ્રકૃતિની સખીઓ સાથે નશામાં એવી બેહોશ થઇ ગઇ કે પ્રહર દિન ચઢવા સુધી તો તેને ખબર પણ ન પડી કે સૂર્ય ઉગ્યો છે કે નહિ ? પરંતુ બિચારી ઇન્દુમતી અને પ્રભાવતી પ્રભાતમાં ઉઠીને પોતાના જરૂરી કામકાજથી પરવારી ન્હાઇ ધોઈ વસ્ત્રો પહેરી મહેન્દ્ર પાસે ગઇ અને તન, મન, ધનથી તેની સેવામાં પ્રવૃત્ત થઇ.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

શંકા.

તારાના તેજમાં પ્રભાતકાળે જેમ ફરક પડે છે, તેમ મોહિનીની મુખમુદ્રામાં આમ એકાએક ફેર કેમ પડી ગયો ? મુખમુદ્રા તો ઠીક; પણ ગતિ, દૃષ્ટિ અને વાર્ત્તાલાપની રીતિ પણ જુદા પ્રકારનીજ જોવામાં આવે છે ! નેત્રોમાં તેવી લજ્જા પણ નથી અને વળી નગર છોડીને આવા નિર્જન વનમા રહેવુ એને કેમ ગમ્યું હશે ? વળી અનુમાનથી એમ પણ જાણી શકાય છે કે, મારાથી જૂદી પડવા પછી એણે મારો શોધ પણ નથી કર્યો." મહેન્દ્રે આવા પ્રકારના વિચારોમાં રાત વીતાડી. તે ઘડી ઘડી ઉઠીને જોતો હતો કે સૂર્યોદય થયો કે નહિ ?

હજી આકાશમાં પૂર્ણ પ્રકાશનો પ્રસાર થયો નહોતો, માત્ર અરુણોદયનો ભાસ પ્રત્યક્ષ થયો હતો. મહેન્દ્ર પલંગપર આમતેમ આળોટતો હતો અને વારંવાર દ્વાર તરફ દૃષ્ટિ કરતો હતો; એવામા હાથમાં જલપાત્ર લઇને ઇન્દુમતી અને પ્રભાવતી ત્યાં આવી પહોંચી. એક બીજા ઓરડામાં જલપાત્ર મૂકીને તેઓ પાછી ચાલી નીકળી. થોડીવારમાં દાતણ તથા દંતમંજનાદિ દંતધાવન ક્રિયાની આવશ્યક વસ્તુઓ સાથે તેઓ પાછી ફરી અને મહેન્દ્રના પલંગ પાસે જઇ ઉભી રહી. મહેન્દ્ર જાણી જોઇને આંખો બંધ કરી જાણે નિદ્રામાં હોય તેવી રીતે પલંગપર પડી રહ્યો.

ઇન્દુમતી પગ દબાવવા અને પ્રભાવતી પંખો લઇને વાયુ ઢોળવા લાગી. પળ બે પળમાં મહેન્દ્ર ઉઠી બેઠો થયો અને પૂછ્યું. " શું પ્રભાત થયો ? "

" જી હા; ઉઠો અને મોં હાથ ધુઓ." ઇન્દુમતીએ ઉત્તર આપ્યું.

" મોહિની ક્યાં છે ?" મહેન્દ્રે પૂછ્યું.

" મોહિની ! કઇ મોહિની ? ઇન્દુમતીએ આશ્ચર્યચકિત થઇ સામો પ્રશ્ન કર્યો.

" તમારી સ્વામિની. " મહેન્દ્રે નિષ્કપટતાથી ઉત્તર આપ્યું.

" હા ! તે તો અદ્યાપિ નિદ્રાધીન છે." ઇન્દુએ કહ્યું.

" કેટલો વખત સૂઇ રહે છે ?" મહેન્દ્ર બોલ્યો.

" હવે તેમના ઉઠવાનો સમય થઈ ચૂકયો છે. આપ સ્નાન સંધ્યા કરશો એટલામાં તે આવી પહોંચશે. " ઇન્દુએ કહ્યું.

" હું પણ તેમજ ઇચ્છું છું."

એમ કહીને મહેન્દ્ર પલંગપરથી નીચે ઉતર્યો, અને ઇન્દુ તથા પ્રભા તેના વચનને માન આપવાને તત્પર થઇ રહી. ચંચલતા અને દક્ષતાથી સર્વ વસ્તુઓની વ્યવસ્થા થવાથી મહેન્દ્ર જલ્દી સ્નાન સંધ્યાનું કાર્ય આટોપી રહ્યો.

ઈન્દુમતી અને પ્રભાવતી જે પ્રેમથી સેવા કરતી હતી, તે પ્રેમને જોઈ મહેન્દ્ર આશ્ચર્ય પામ્યો અને મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે " આવી વિનયવતી દાસીઓ કોઈ પણ દિવસે મારા જોવામાં નથી આવી. અરે ! આવી કોમળતાના ભંડારરૂપ સુંદરીઓને " દાસી " નામ આપવું ઉચિત નથી. ભલે એમનાં વસ્ત્રો મૂલ્યવાન નથી, પણ એમની વૃત્તિ અને કર્મ ક્રિયાથી એ કોઇ ઉચ્ચ કુળની સ્ત્રીઓ હોય એમ પ્રત્યક્ષ જણાય છે. શરીરનો રંગ તો કાંઇક શ્યામ છે, છતાં એમના સ્વરૂપવતી હોવામાં કાંઇ પણ શંકા નથી; તેમાં પણ આ ઇન્દુમતી તો પરમ રમણીય સુંદરી છે અને કેટલાક ચિહ્નોથી અનુમાન થાય છે કે એ અદ્યાપિ કુમારિકા છે. અહા ! કેવું સુંદર મુખ અને કેવાં હરિણ સમાન નેત્રો ! પ્રથમ તો મેં એની સુંદરતાપ્રતિ લક્ષ નહોતું આપ્યું, પણ હવે તો એમજ ભાસે છે કે, ઇન્દુ સ્વરૂપમાં મોહિનીથી કોઇ પણ પ્રકારે કમતી નથીજ ! અર્થાત્ ગુણ અને શીલાદિકમાં તેના કરતાં પણ વિશેષ છે. આને દૂર જવા દેવાનું પણ મન નથી થતું. હું નથી જાણી શકતો કે સ્વાભાવિકજ મારૂં હૃદય એના પ્રત્યે કેમ આકર્ષાય છે ? મોહિની આવે તો પૂછું કે, આ બે બાળાઓ કોણ છે ?"

એટલામાં બગાસાં ખાતી મોહિની પણ ત્યાં આવી પહોંચી. અદ્યાપિ મદનો નશો ઉતર્યો નહોતો. આવતાંજ તે મહેન્દ્રની પાસે બેઠી અને ગળામાં હાથ નાખીને પૂછવા લાગી, "શું આપ હમણાંજ ઉઠયા ? સ્નાન નથી કરવું ?"

મોહિનીના મુખમાંથી મદ્યના દુર્ગંધની એવી તો ભભકી નીકળી કે, મહેન્દ્રનો તો જીવજ બગડી ગયો. તેથી તે તેનો હાથ પોતાના ગળામાંથી કાઢી ઝટ ઉઠી ઉભો થયો અને કહ્યું કે "આ તમારી બે દક્ષ દાસીઓના પ્રતાપે હું સ્નાન સંધ્યાદિ કાર્ય આટોપી ચૂકયો છું. મને લાગે છે કે આપ નિદ્રામાંથી હાલજ ઉઠયાં છો!"

પોતાના હાથને ગળામાંથી કાઢી મહેન્દ્ર ઉઠી ગયો તે મોહિનીને અયોગ્ય જણાયું. તે આંખોને લાલચોળ કરી ક્રૂર દૃષ્ટિથી મહેન્દ્રને નિહાળવા લાગી.

મહેન્દ્ર પણ મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, "મોહિનીને આમ એકાએક શું થઇ ગયું? એ તો પહેલાં વાતચીતથી ઘણીજ ભલી અને સારા ખાનદાનની કુમારિકા હોય એમ જણાતું હતું; પણ હવે તો એનો રંગ ઢંગ બિલકુલ બદલાયલો લાગે છે, તે કેમ? મેં એને કાન્તાના સમાચાર પૂછયા, તો તેને એણે મરી ગએલી જણાવી! હજી તો આનો ને મારો વિયોગ થયાને પૂરા પંદર દિવસ પણ થયા નથી તેટલામાંજ શું પોતાની બહેનના મરણનો શોક આના હૃદયમાંથી જતો રહ્યો કે જેથી એ હાસ્યવિનોદમાં દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગી? એક કુલીન કુમારિકાને આવું આચરણ યોગ્ય છે? આના હાલના આચરણથી તો એ કોઇ પૂર્ણ અસભ્ય અને કુલટા સ્ત્રી હોય એમ ચોખ્ખું જણાય છે. જો મોહિની આવીજ છે, તો હું એના પ્રેમથી અટકયો; કારણકે પ્રેમ તો શું પણ આવી શંખિની સાથે વાત પણ ન કરવી જોઇએ. મારા ગળામાં હાથ નાખીને બેસતાં આ કુલટાને જરા પણ શરમ ન આવી? શું સ્ત્રીચરિત્ર તે આજ કે?"

થોડીવાર બન્ને જણ પોતપોતાના વિચારમાં મગ્ન રહ્યાં, અંતે મોહિનીથી ન રહેવાયું તેથી તે બોલી ઉઠી કે "વાહવા! શી આપની ચાલાકી! આપે મારૂં ઠીક અપમાન કર્યું!"

"અપમાન! કેવું અપમાન!" મહેન્દ્રે આશ્ચર્યથી જવાબ આપ્યો.

"હું પ્રેમથી આપની પાસે આવી બેઠી અને આપ મને ધુતકારી ઉઠી ગયા. શું એનેજ મનુષ્યત્વ કહે છે કે?", મોહિની કટાક્ષ કરતાં બોલી.

"જો સ્ત્રીઓ સો વાર આવું કરે તો હિસાબમાંજ નહિ અને પુરુષે માત્ર એકજ વાર તેમ કર્યું તો તે અપમાન. વાહરે વાહ!" મહેન્દ્રે સમયસૂચકતાનો ઉપયોગ કર્યો.

એ સાંભળી મોહિની પાછી આનંદમાં આવી ગઇ અને બોલી, "હશે. ચાલો આવો ત્યારે બેસો અહીં."

"મારો નિયમ છે કે, હું સ્નાન કર્યા પછી જેણે સ્નાન ન કર્યું હોય તેવા મનુષ્ય પાસે બેસતો નથી." ન બેસવા માટે મહેન્દ્રે બહાનું બતાવ્યું.

"શું એથી કાંઇ આભડછેટ લાગે છે ?" મોહિનીએ પૂછ્યું.

"જોકે આભડછેટ તો નથી લાગતી; તોપણ એવો નિયમ રાખવામાં અનેક લાભો સમાયલા છે." મહેન્દ્રે કહ્યું.

"ઠીક, ત્યારે હું જઇને સ્નાન કરી આવું છું." એમ કહી ઉઠી અને ઇન્દુને "હું સ્નાન કરવા જાઉં છું અને તેટલામાં તમે આમના ભોજનની વ્યવસ્થા કરો." એવી આજ્ઞા આપીને મોહિની ચાલી ગઇ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

પાપિની.

"નીકળી, હાલ તો એ દુષ્ટા નીકળી." પ્રભાએ ધીમેથી ઇન્દુના કાનમાં કહ્યું. ઇન્દુમતીએ હાથ જોડીને મહેન્દ્રને વિનતિ કરી કે, "આપનામાટે ભોજનની વ્યવસ્થા કરવાની મારી સ્વામિનીએ મને આજ્ઞા કરી છે, પરંતુ મારો જીવ અહીંથી જવાને આનાકાની કરે છે; કારણ કે, આપને એક વાર્ત્તાથી જાણીતા કરવાની આવશ્યકતા છે. હું જો ભોજન સામગ્રીમાં રોકાઇશ તો વાર્ત્તા કરવાનો આવો પ્રસંગ નહિ મળે; કારણ કે તેટલામાં મોહિની આવી પહોંચશે અને આ ભેદ જો બીજું કોઇ સાંભળી લે તો મારો જીવ જવાની ધાસ્તી છે."

"એવી તે કેવી વાત છે ? કહે સત્વર." મહેન્દ્રે ઉત્સુકતાથી અનુમોદન આપ્યું.

"તે એમ નહિ કહેવાય. પ્રથમ આપ પ્રતિજ્ઞા કરો કે મારી કહેલી વાર્તાનો ભેદ અહીં કોઇ પણ જાણવા ન પામે." ઇન્દુએ દીર્ઘદૃષ્ટિ દર્શાવીને કહ્યું.

ગુપ્ત ભેદનું નામ સાંભળતાંજ મહેન્દ્રના શરીરમાં કંપ થવા લાગ્યો. "એવી તે શી વાત હશે કે જેને માટે ઈન્દુ મને પ્રતિજ્ઞા લેવડાવે છે ?" વાર્તા જાણવાને તેનું મન ઉત્સુક થઇ રહ્યું અને મ્યાનમાંથી પોતાની શમશેર કાઢી મહેન્દ્રે ઇન્દુને કહ્યું; "હું ક્ષત્રિય છું અને શસ્ત્રથી વિશેષ મૂલ્યવાન સોગન કે પ્રતિજ્ઞા ક્ષત્રિયને માટે સૃજાયલાં નથી; તો હું આ મારી સમશેરના સોગન લઇ કહું છું કે આ ભેદ હું અહીં નહિ ખોલું."

"હવે મને શાંતિ થઇ. તોપણ હજી એક વધારે વચન લેવા ઇચ્છું છું."

"તે શું છે ?" મહેન્દ્રે પૂછયું

"તે એ કે મારી વાર્તા સાંભળી આપ અહીંથી ચાલ્યા જાઓ તો અમોને લઇ જવાની ચિંતા રાખવી; નહિ તો આપના ગયા પછી અમારા પ્રાણ ગએલાજ જાણવા." ઇન્દુએ પોતાની ઇચ્છા ભય સહિત જાહેર કરી.

"એવી તે શી અને કેવી વાર્તા હશે કે જેના સાંભળવાથી હું ન્હાસવાનો પ્રયત્ન કરીશ ?" મહેન્દ્ર બોલ્યો.

"એ એવાજ પ્રકારની વાર્તા છે." ઇન્દુ બોલી.

"ચાલો એ પણ કબૂલ. હું વચન આપું છું કે તમો બંનેને જરૂર સાથે લેતો જઇશ. પણ એ તો કહો કે મારામાટે તમે પોતાની માલિકને કેમ છોડી શકશો ?" મહેન્દ્રે કહ્યું.

"ઇશ્વર કરે અને આવી કુલટા સ્વામિનીને છોડવાનો પ્રસંગ સત્વર આવે ! મેં એવાં તે શાં પાપ કર્યાં હશે કે, જેને લીધે આટલા દિવસ આ દુષ્ટાના સંગમાં કાઢવાનું વિધાતાએ મારા ભાગ્યમાં લખ્યું ! હું આ દુષ્ટાની દાસી નથી, પરંતુ કાલની વિચિત્ર ગતિથી અહીં આવી પડી છું અને તે સર્વ આપના..........." ઇન્દુમતી આ વાકય પૂર્ણ કરી ન શકી. તેનાં નેત્રોમાંથી સ્વાભાવિક અશ્રુધારા વહેવા લાગી, કંઠ ભરાઇ આવ્યો અને તે નિશ્ચેષ્ટ થઈ ગઇ.

મહેન્દ્રે તેને સાવધ કરી અને આશ્વાસન આપી કહ્યું, "રડો છો શા માટે ? આ શું ? હું તો તમને વચન આપી ચૂકયો છું કે ભેદ નહિ ખોલું; પછી શું છે ?"

"આપ જો કિંચિત્ માત્ર પણ કૃપાદૃષ્ટિ રાખશો તો મારૂં જન્મારાનું સર્વ દુઃખ ટળી જશે. નહિ તો મરેલી તો છુંજ." ઇન્દુ નિશ્વાસ નાખીને બોલી.

"જો મારી કૃપાદૃષ્ટિથીજ આપનું દુઃખ દૂર થતું હોય તો મને તેમ કરવામાં કશો પણ વાંધો નથી. ક્ષત્રિયનું વચન પૂર્ણ છે." મહેન્દ્રે પુનઃ તેના વિશ્વાસને ટેકો આપતાં કહ્યું.

"ત્યારે ધ્યાન આપીને સાભળો. પ્રથમ તો એ કે આપ ધારો છો તે મોહિની આ નથી !" ઇન્દુએ આંસુ લૂછીને ભેદભરેલી વાર્ત્તાનો આરંભ કર્યો.

"શું એ મોહિની નથી?" મહેન્દ્રે આશ્ચર્યથી પ્રશ્ન કર્યો.

"ના." ઇન્દુએ ટુંકોજ જવાબ આપ્યો.

"હાય ! હાય ! ત્યારે તો આ પાપિનીએ મને પૂરેપૂરો ફસાવ્યો. પ્રથમથીજ એના વિશે મારા મનમાં અનેક શંકાઓ થઇ હતી. અહાહા ! સ્ત્રીઓ પણ કેવી દુષ્ટ થાય છે ! સ્ત્રીઓનાં આવાં દુશ્ચરિત્રોનું કથન ઘરડાઓના મુખેથી સાંભળી અને પુસ્તકોમાં વાંચીનેજ મેં આજન્મ કૌમારાવસ્થામાંજ રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી; એ કારણથીજ મેં દેશત્યાગને સ્વીકાર્યો, અને અંતે એટલું છતાં પણ મોહિનીના પ્રેમજાળમાં સપડાઇને દુઃખ ભોગવવાનો પ્રસંગ આવવાનો હતો તે આવ્યોજ !" મહેન્દ્રે કેટલીક પોતાની બીના કહી દીધી અને અત્યંત શોકમાં ગરકાવ થઇ ગયો.

તેના ચિંતામય ચિત્તને શાંત કરવાના હેતુથી ઇન્દુએ કહ્યું "આપના જેવા એક ક્ષત્રિય વીર નરે આટલો બધો શોક કરવો યોગ્ય નથી. સંસારમાં સમગ્ર સ્ત્રીસમાજ આ દુષ્ટા જેવો નથી. એકને લીધે અનેકને અપમાન આપવું એ સુજ્ઞને ઉચિત નથી."

"આપનો ઉપદેશ ખરો છે. તે હું કબૂલ કરૂં છું; પણ એ તો કહો કે એ મોહિની નહિ તો કોણ છે ? શું એણે પો-

તાની મુખમુદ્રા કોઈ કૃષ્ણ વિદ્યાના બળે બદલાવી નાખી છે ? ” મહેન્દ્રે કાંઇક શાન્તિથી પૂછયું.

“ તેમ પણ નથી. એ મોહિનીની મોટી બહેન છે અને તેથી ચહેરે મોઢે એક જેવી છે. ” ઇન્દુએ શંકા ટાળી.

“ ઠીક. ત્યારે તો કૃપા કરી જેટલો એમનો ભેદ તમને જણાયલો હોય તેટલો નિષ્કપટતાથી કહી સંભળાવો. ” મહેન્દ્રે કહ્યું.

“ એ મારૂં કામ છે. હું જ્યારથી અહીં આવેલી છું ત્યારથી આજ દિન સુધીમાં બહુધા એમનો ઇતિહાસ સંપૂર્ણ જાણી લીધો છે. આ કૃત્રિમ મોહિનીનું નામ કેતકી છે. કાન્તા, કેતકી અને મોહિની એ ત્રણે એક માતાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી સગી બહેનો છે. કાન્તાને માત્ર સાત મહિનાની મૂકી એમની માતા સ્વર્ગવાસિની થઈ અને પાછળથી ત્રણે બહેનો પોતાના પિતાના અતિ અનુરાગ અને લાલનપાલનથી ઉછરીને મોટી થઇ. એમના પિતાનું નામ ધીરસિંહ હતું અને તે મોટામાં મોટા જમીનદારમાંના એક ગણાતા હતા.”

ઇન્દુ અટકી; તેને મહેન્દ્રે હુંકારો આપ્યો, “હં ! પછી ?”

“ કેતકી જ્યારે યૌવનાવસ્થામાં આવી ત્યારે એણે દુષ્કર્મોની યુદ્ધભૂમિમાં ઝુંઝવા માંડયું. એના પિતાને અત્યંત ચિંતા થઇ પડી અને તેણે એક સારા કુલીન ગૃહસ્થના પુત્રસાથે એનો વિવાહસંબંધ કરી દીધો. પરંતુ આ પાપિનીએ પોતાના પરમેશ્વર તુલ્ય પતિને ઝેર આપી મારી નાખ્યો. આથી એના પિતાને ઘણોજ ખેદ થયો; અને તેણે કેતકીને મારી નાખવાનો દઢ વિચાર કર્યો. પરંતુ કેતકીને એ વાતની જાણ થતાં તેણે રસોઈ કરનાર બ્રાહ્મણ કે જેની સાથે પોતે આડો સંબંધ ધરાવતી હતી તેને મળીને પોતાના પિતા ધીરસિંહને પણ ઝેર ખવડાવ્યું, અને તેના મરણ પછી કુલ મિલ્કતની પોતેજ માલિક થઇ બેઠી. ”

“ પ્રભુ દયા કરે ! પછી શું થયું ? ” મહેન્દ્રે ઉતાવળ કરતાં કહ્યું.

“ થોડાજ દિવસોમાં મોહિની અને કાન્તા પણ વયમાં આવી અને પોતાની બહેનની આવી અધમ ગતિ–દુષ્ટ ચાલ જોઇ જૂદા રહેવાની ઇચ્છા દર્શાવી. મોહિની અને કાન્તા પરમ

પવિત્ર અને બુદ્ધિમતી બાળાઓ હતી, અને બન્નેમાં પ્રેમભાવના પણ ઉત્તમ હતી. તેથી તેમણે પોતાના પિતાની સ્થાવર જંગમ સંપત્તિમાંથી પોતાનો ભાગ માગ્યો."

"ત્યારે શું બીજો કોઈ વયોવૃદ્ધ પુરુષ એની વ્યવસ્થા કરે એવો એમના કુટુંબમાં નહોતો?" મહેન્દ્રે વચમાં પ્રશ્ન પૂછ્યો.

"ના કોઇ નહિ."

"વારુ; પછી શું થયું?"

"ભાગ આપવો કેતકીને વજ્રઘાત સમાન લાગ્યો. તેથી તેણે કેટલાક બદમાશો સાથે મળી મોહિની અને કાન્તાને ભ્રમાવી એક નિર્જન વનમાં મોકલી દીધી અને સાંભળવા પ્રમાણે તો તે બંનેને તે બદમાશોએ ફાંસી દઇ મારી નાખી હતી. પરંતુ આશ્ચર્ય છે કે તે બંને મરી ગએલી હોવા છતાં તમો તેમને જોવા પામ્યા?" ઇન્દુ અટકી પડી.

તેને પોતાની વાર્ત્તા આગળ ચલાવવાનું કહેતો મહેન્દ્ર બોલ્યો, "તેમને ફાંસીમાંથી મેં બચાવી હતી. પણ તમો તમારી કથા પૂર્ણ કરો એટલે જે બન્યું છે તે હું સંભળાવું."

"ત્યાર પછી કેતકીએ પોતાના પિતાની અનંત સંપત્તિ કામવિલાસમાં ઉડાવવા માંડી. આ ભવ્ય મકાન પણ એના બાપનુંજ બંધાવેલું છે અને હવે તે પાપિની અહીંજ રહે છે; કારણ કે, એકાંતમાં કારસ્થાનો નિર્વિઘ્ન પાર પડી શકે છે. અહીં એણે ઘણાક યુવાનોને ફસાવ્યા છે, અને થોડા થોડા દિવસો તેમની સાથે કામોપભોગ ભોગવી અંતે તેમને યમપુરીમાં પહોંચાડી દીધા છે. એથી વિશેષ હું કાંઇ પણ નથી જાણતી. હવે આપ મોહિનીનો વૃત્તાંત કહેશો?"

ઇન્દુએ એટલું કહીને કેતકીની કર્મકથા પૂર્ણ કરી.

મહેન્દ્રે કહ્યું કે "મોહિનીનો વૃત્તાન્ત કહેતાં પહેલાં મારે પોતાનો વૃત્તાંત પણ કહેવો પડશે, કે હું ઘરમાંથી બહાર શામાટે નીકળ્યો અને તેમનું રક્ષણ કેવી રીતે કરી શક્યો.

"તે કહેવાની કાંઇ પણ જરૂર નથી; કારણ કે આપ જન્મારો કુંવારા રહેવાના વિચારથી–વિવાહ ન કરવાની ભાવનાથી ઘર છોડીને નીકળ્યા હતા તે હું સારી પેઠે જાણું છું." ઈન્દુએ તેને વચમાં અટકાવીને કહ્યું.

મહેન્દ્ર આશ્ચર્યચકિત થયો અને પૂછવા લાગ્યો, "આપને ની ખબર ક્યાંથી પડી ?"

"મારૂં ઘર પણ ત્યાંજ છે. હું આપના વિવાહના દિવસે તમારાં સાસરિયાંમાંજ હતી, પણ મારાં દુર્ભાગ્ય મને પાછળથી અહીં ખેંચી લાવ્યાં. તેથી મોહિનીનોજ વૃત્તાંત કહેવા કૃપા કરો." ઇન્દુએ ખુલાસો કર્યો.

મહેન્દ્રે મોહિની અને કાન્તાના રક્ષણથી તે તેમનાથી થયેલા વિયોગ સુધીનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. જે વાંચકોને વિદિત હોવાથી પુનઃ લખવું ઉચિત નથી. વિશેષ વાર્ત્તાલાપ થવા ન પામ્યો; કારણ કે કેતકીના આવવાથી બંનેની વાર્ત્તામાં ખલલ પડી. કેતકીને આવેલી જોઇ મહેન્દ્રે વાર્તાનો સાર ફેરવી નાખ્યો અને મંદહાસ્યયુક્ત મુખે કેતકીને કહ્યું; "આવો હું તો ક્યારનોય આપની રાહ જોઉં છું."

"ઇન્દુ અને પ્રભા આજ સવારથી અહીંજ બેસી રહી છે તેનું કારણ શું ?" કેતકીએ મહેન્દ્રના આદરસત્કારનું ઉત્તર દેતાં આ વાર્ત્તાને અધિક મહત્વની વિચારીને પૂછ્યું.

"કારણ કે આજે મારી પ્રકૃતિ સારી નથી; આ બે સ્ત્રીઓ બહુજ ભલી છે. આપની આજ્ઞા તન, મન અને ધનથી બજાવવામાંજ પોતાના જન્મનું સાર્થક્ય સમજે છે; એમણે મને અતિ આનંદ આપ્યો છે, એકલાં બેઠાં બેઠાં વખત ન જાય માટે એમને અહીં તહીંની વાતો કરવા મેંજ એમને રોકી રાખી છે." મહેન્દ્રે સમયાનુસાર ઉત્તર આપ્યું.

"ત્યારે શું અદ્યાપિ આપે ભોજન નથી લીધું ?" કૃત્રિમ મોહિની, પણ સત્ય કેતકીએ પૂછ્યું. ભેદ પ્રકટ થવા પછી આપણે હવે એને એના ખરા નામથીજ ઓળખીએ તો તે અયોગ્ય નહિ ગણાય.

આજે ભોજન કરવાની ઇચ્છાજ નથી તેથી ભોજનની મેં એમને ના પાડી."

"આ બે મૂર્ખની સરદાર પણ અહીંજ બેસી રહી ?" કેતકી ગુસ્સામાં બોલી.

"શું કરે ત્યારે ? મનેજ ક્ષુધા ન હોય તો એમનો શો દોષ ?" મહેન્દ્ર ઇન્દુ અને પ્રભાના બચાવમાં જેવો ને તેવો ટકી રહ્યો.

"જા ભોજન લઇ આવ." કેતકીએ ઇન્દુને આજ્ઞા કરી.

તેને રોકતાં મહેન્દ્ર બોલ્યો, "ના, ના, મોકલશો નહિ; મારે કાંઇ ખાવું નથી. શામાટે નાહક શ્રમ લ્યો છો?"

"એમ નહિ બને" કેતકી આગ્રહ કરતાં બોલી.

"મેં આપને પ્રથમથીજ જણાવ્યું છે કે મારી પ્રકૃતિ આજે ઠીક નથી; કારણ કે તમારા શોધમાં જંગલમાં હું બહુજ રખડયો છું; અને પગે ચાલવાની ટેવ ન હોવાથી દુઃખ અતિશય જણાય છે. પેટમાં પણ થોડુંક દુઃખે છે માટે કાંઇ પણ ખાવામાં આવશે તો જરૂર હું માંદો પડી જઇશ. બે ચાર કલાક થોભો, હજી તો દશ વાગવા આવ્યા છે; સાંઝે હું અવશ્ય જમીશ. તમે કૃપા કરીને આ બંને બાળાઓને આજ્ઞા આપો કે, જઇને ભોજન તૈયાર કરી આવે; કારણ કે હું મારી ખિદમત માટે આપનેજ વધારે પસંદ કરૂં છું." મહેન્દ્રે કાંઇ પણ વહેમ ન આવે તેવા ભાવથી કહ્યું.

"આપની જેવી ઇચ્છા." નિરુપાયે મહેન્દ્રના વચનને માન આપીને કેતકીએ ઇન્દુ તથા પ્રભા તરફ ફરીને કહ્યું "ઠીક ત્યારે તમે જાઓ અને સત્વર ભોજનકાર્ય સંપૂર્ણ કરી પાછી અહીં આવો."

ઇન્દુમતી અને પ્રભાવતી ભોજન કરવા ચાલી ગઇ. તેથી કેતકીને મહેન્દ્ર સાથે એકાંતાલાપ કરવાનો અમૂલ્ય પ્રસંગ હાથ આવ્યો.

"મોહિની! હવે પ્રસંગ બહુ મજાનો છે, માટે તમારો વૃત્તાંત કહો" મહેન્દ્રે વાર્ત્તા વિલાસનો પ્રારંભ કરતાં કહ્યું.

"પ્રથમ આપ કહો." કેતકીએ કહ્યું.

"ના, પહેલાં તો તમારેજ કહેવું પડશે. ભલા આપના પ્રાણ કોણે બચાવ્યા?" મહેન્દ્રે યુક્તિ અજમાવી.

"ફરતાં ફરતાં કોઇ સાધુ ત્યાં આવી ચઢયો, તેણેજ જંગલમાં મારા પ્રાણ બચાવ્યા; અને ત્યાર પછી તમારી મુલાકાત થઇ." કેતકી કાંઇક ગભરાટ સાથે બોલી.

કેતકીની અસત્યતા વિષે મહેન્દ્રના મનમાં જે થોડી ઘણી શંકા હતી તે પણ જતી રહી; અને તેથી તેણે વધારે કાંઇ પણ ન પૂછ્યું. કેતકીના સવાલોના કેટલાક ઉડાવનારા જવાબ આપી, પોતાનું કાંઈ બીજુંજ નામ બતાવી આશરે એક પ્રહર

તેની સાથે તેણે વાતોમાં ગાળ્યો. એટલામાં ઈન્દુ અને પ્રભા પણ આવી પહોંચી. તેથી મહેન્દ્રે ઉઠીને પલંગ તરફ ચાલવા માંડયું. કેતકી પણ એક બાજઠપર પલંગ પાસે જઇ બેઠી. ઈન્દુ અને પ્રભા પગ દબાવવા અને પંખાથી વાયુ ઢોળવાના કાર્યોમાં નિમગ્ન થઇ. થોડીકવાર સુધી કેતકી સાથે હાસ્યવિનોદની વાર્તો કરવા પછી મહેન્દ્ર નિદ્રાધીન થઇ ગયો.

મહેન્દ્રે જાણી જોઇને આંખો મીચી દીધી હતી. કેતકી તેને નિદ્રાવશ થએલો જાણી થોડીવાર બેસીને ચાલી ગઈ. તેના જવા પછી મહેન્દ્રે પોતાનાં નેત્રો ઉઘાડયાં અને હસીને તે ઇન્દુના મુખને જોવા લાગ્યો.

“આપને તો ઉંઘ બહુજ આવી ગઇ!” ઇન્દુ કાંઇક વિનોદપૂર્વક બોલી.

“શું કહું? હવે તો મને એનાથી ભાષણ કરવાનું પણ યોગ્ય નથી લાગતું. હવે તો અહીંથી કયારે મુક્ત થાઉં એજ ચિંતા થયા કરે છે.” મહેન્દ્રે ઈન્દુને પોતાનું ભલું ઇચ્છનાર જાણીને મનોભાવ કહ્યો.

“પરંતુ એ કાર્યમાં સંપૂર્ણ દક્ષતાનો ઉપયોગ કરજો. જો કેતકીને જરા પણ શંકા આવી કે, આપ નાસવાનો વિચાર કરો છો; તો તે આપના પ્રાણ લીધા વિના જવા દે તેમ નથી—એ એનો સદૈવનો ધર્મજ થઇ રહ્યો છે. અરેરે! બિચારા કેટલાકોએ તો આજ ઓરડામાં પોતાના પ્રિય પ્રાણનું એ રાક્ષસીને બલિદાન આપ્યું છે!” એમ કહીને તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

“પરંતુ મારો પત્તો તેને મળી શકે તેમ નથી.” મહેન્દ્રે કહ્યું.

“તોપણ સાવધ રહેવું એ વધારે સારૂં છે; અને વળી અમારી પણ સ્મૃતિ રાખવી. કયાંક એવું ન થાય કે, આપ નીકળી જાઓ અને અમારૂં માંસ અહીં કૂતરાં ખાય!” ઈન્દુએ પોતે લીધેલા વચનની સ્મૃતિ કરાવતાં કહ્યું.

“ત્યારે શું આપ મને એવો કૃતઘ્ન જાણો છો?” મહેન્દ્રે જરાક ખેદ સાથે પૂછયું.

"બેશક, આપ કૃતઘ્ન છો એમાં તો કાંઈ પણ શંકા નથી." ઇન્દુએ શાંતિથી ડામ દીધો.

મહેન્દ્ર ઉકળી ગયો, તેણે ક્રોધમાં કહ્યું, "શું માત્ર એક પ્રહરમાંજ તમે મને હું કૃતઘ્ન છું એમ ઓળખી લીધો ?"

"જી, ના; ઘણા દિવસના પરોક્ષ પરિચયથી મેં આપની સમગ્ર કીર્તિ સાંભળી લીધી છે. મારી માશી આપના ગામમાંજ વસે છે, અને તેના કાગળો મારાપર આવ્યા કરે છે, તેથી આપની કોઈ પણ બીના મારાથી અજાણી નથી." ઇન્દુએ કહ્યું.

"તમારી માશીએ લખ્યું છે કે મહેન્દ્ર કૃતઘ્ન છે ?" મહેન્દ્રે ક્રોધમાં સવાલ કર્યો.

"જી, ના; પણ તેણે રંભાનો કેટલોક વૃત્તાંત લખ્યો હતો." ઇન્દુએ હવે વાર્તાને રસમાં લાવવાના હેતુથી નામો લેવા માંડયાં.

"રંભા ! રંભા કઈ ?" મહેન્દ્રે અજાયબીથી પૂછ્યું.

"જેની સાથે આપનો વિવાહ સંબંધ થયો છે તે !" ઇન્દુએ ઓળખાણ આપી.

"મારો વિવાહસંબંધ કોઇની સાથે પણ નથી થયો; કારણ કે હું તો વિવાહને દિવસેજ ત્યાંથી ન્હાસી આવ્યો છું." મહેન્દ્રે પોતાનો બચાવ કર્યો.

"આપ ભલે ગમે તેમ સમજો; પણ આપના ન્હાસી જવાથી કાંઇ વિવાહસંબંધ અસત્ય–ફોક થયો નથી. રંભા તો એમજ ધારે છે કે, તેના પતિ તમો થઈ ચૂકયા. શું સતી સ્ત્રીઓ બીજી વાર પણ વરે ખરી કે ?" ઇન્દુએ પોતાની વાર્તાને દૃઢ કરી.

"તેનો વિચાર ન હોય તો ભલે; પણ તેનો પિતા તેને બીજી વાર લગ્ન કરવાની ફરજ પાડશેજ." મહેન્દ્ર બોલ્યો.

"તેના પિતાએ તો તેવો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ રંભાએ તેમ કરવાની સાફ ના પાડી અને કહ્યું કે, મારો પતિ તો મહેન્દ્ર થઇ ચૂકયો. બીજા ભાઇ, બાપ છે." ઇન્દુ બોલી.

"પછી શું થયું ?" મહેન્દ્રે કાંઇક ઉત્કંઠાથી પૂછયું.

તેના પિતાએ લગ્નમાટે અનેક પ્રયત્ન કર્યા અને બીજાઓ મારફત પણ રાજકુમારીને કહેવડાવ્યું કે 'મહેન્દ્ર અપ્રતિષ્ઠિત,

કદરૂપો તથા ખરાબ લક્ષણવાળો મનુષ્ય છે, માટે એના ચાલ્યા જવાથી શું થયું ? પંડતો કહે છે કે, એ કન્યા જો બીજા વરને પરણે તો કાંઇ પણ વાંધો નથી.' પરંતુ રંભાએ એમાંનું કાંઇ પણ ન માન્યું અને પિતાને કહેવડાવ્યું કે ' મહેન્દ્ર ભલે ગમે તેવો હોય તો પણ પરમેશ્વર રૂપ છે!' પણ લોકો-એ જ્યારે તે બિચારીને ઘણોજ કંટાળો આપ્યો, ત્યારે તે નિરુપાયે પોતાની એક સખી અને પિત્રાઇ ભાઇ વિજય-સિંહને લઇ પિતાના મકાનમાંથી ન્હાસી છૂટી. તેના ન્હાસવાનો હેતુ મહેન્દ્રસિંહને શોધવાનોજ હતો. હવે તો કોણ જાણે તે કયાં રખડતી ફરતી હશે, અને કેવી કેવી મુસીબતો વેઠતી હશે ! અહીં એજ વિચાર કરવાનો છે કે શાસ્ત્રોમાં નિંદ્ય એવી એક અબળાને પણ પોતાના ધર્મનો કેવો અને કેટલો બધો વિચાર થયો અને આપને સ્વપ્ને પણ ન જોએલા છતાં આપના માત્ર પતિ એવા નામથીજ કેવી પ્રેમભાવના ઉદ્ભવી ! અને આપના જેવા ધર્માત્મા મનાતા પુરુષે પોતાની ધર્મપત્ની થનારી સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો; ને તે એવા અહંકારથી કે હું લગ્ન નહિ કરૂં, અને અહીં આવી સ્વછંદ સ્ત્રીને પણ મોહિની માની બેઠા અને તેમાંજ મસ્ત બની ગયા ! વિકારરૂપ પિશાચે શું આપના હૃદયને પોતાનું નિવાસસ્થાન નથી બનાવ્યું ? કદાપિ એનું ઉત્તર 'હા' માં આવે તો આપના કૃતઘ્ન હોવા વિષે પ્રશ્નજ કયાં રહ્યો ? કૃપા કરીને મારા સત્ય ભાષણથી આપ કોપાયમાન થશો નહિ; કારણ કે સાચું બોલવાનો મારો સ્વ-ભાવજ પડી ગયો છે." ઈન્દુએ સર્વ ઇતિહાસ સંભળાવીને મહેન્દ્રને શરમાવી દીધો.

"હું કોપાયમાન થાઉં એવી શંકા લાવશો નહિ. ઈન્દુ-મતી, તમે કોઇ આશ્ચર્યમયી અબળા દેખાઓ છે. કોણ જાણે કયાં કયાંની વાતોના સમાચાર સંભળાવો છો. જો તમારા સત્ય વર્ણન પ્રમાણે રંભાએ આચરણ કર્યુંજ હશે, તો તો ખરેખર તેના મુખ સન્મુખ મને ઘણોજ શરમાવાનો પ્રસંગ આવી પડશે." મહેન્દ્ર બોલ્યો.

"હું કહું છું તે અક્ષરે અક્ષર સત્યજ છે. તેના પિતાએ

તેને શોધવામાટે ઘણાંક માણસો મોકલ્યાં છે. મારી માશીએ જ્યારે એ બીના પત્રમાં લખી જણાવી ત્યારે મને ઘણોજ ખેદ થયો અને તેથી મેં મારી માશીને રંભાની છબી મોકલવાનું લખ્યું; તેની સાથે આપની છબી પણ આવી પહોંચી. હજી તો પરમ દિવસેજ એ છબીઓ મને મળી. હાય ! તેમને જોતાં કેટલો બધો ખેદ થાય છે !" ઇન્દુએ એમ કહીને નિઃશ્વાસ નાખ્યો અને સ્તબ્ધ થઇ ઉભી રહી.

છબીનું નામ સાંભળતાં મહેન્દ્રના મનમાં વળી બીજાજ વિચારો આવ્યા. તેણે કહ્યું, "રંભાની છબી કયાં છે ? મને બતાવો."

"આપ તેની છબીને જોઇને શું કરશો ? આપને તો અબળાનું નામ માત્ર પણ નથી ગમતું ને ?" ઇન્દુએ પાછી વાક્ચાતુરી ચલાવી.

"તોપણ આપને તે દેખાડવામાં કાંઈ વાંધો છે ? હું પણ જોઉં તો ખરો કે મારાપર પ્રાણ આપનાર એ ક્ષત્રિય બાળાની મુખમુદ્રા કેવા પ્રકારની છે તે !" મહેન્દ્રે પોતાનો હઠ ચાલૂજ રાખ્યો.

"હશે; તેને જે યોગ્ય લાગ્યું તે તેણે કર્યું. પણ આપની જ્યારે તેની સાથે કાંઇ પણ નિસ્બત નથી, ત્યારે આપને તેની છબી શામાટે જોવી જોઇએ? જે માર્ગે જવુ નહિ તેનો રસ્તો શામાટે પૂછવો ?" એમ કહીને ઇન્દુએ પાછી મહેન્દ્રની લાલસા વધારી.

"તમે મને રંભાનો એવો તો કરુણોત્પાદક વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો છે કે, જેથી મારાં રોમાંચ ખડાં થઇ ગયાં છે. જો આપ મને તે દેવીસ્વરૂપા સુંદરીની પ્રતિમા દેખાડશો, તો હું આપનો અત્યંત આભારી થઇશ." મહેન્દ્રે વિનતિ કરી.

"બહુ સારૂં બહેન ! ત્યારે દેખાડો એમને રંભાની છબી." ઇન્દુએ પ્રભાને છબી લાવવાનું કહ્યું.

પ્રભા ત્યાંથી ગઈ અને થોડીજ વારમાં છબી સાથે પાછી ફરી. અતિ ઉત્કંઠાથી મહેન્દ્રે તે છબી પ્રભાના હાથમાંથી લઈ લીધી; અને એકાગ્ર વૃત્તિથી તેને જોઇ રહ્યો. એ છબી હતી કે કોઇ તંત્રવિદ્યા ? છબીને નિહાળતાં મહેન્દ્રની સ્થિતિ વિચિત્ર

થઇ ગઇ ! સ્થાનનું પણ ભાન ભૂલી ગયો અર્થાત્ તે ત્યાંજ જમીનપર બેસીને તે છબીને જોતો અખંડ ધારાથી આંખમાંથી આંસૂ વર્ષાવવા લાગ્યો ! કેટલીવાર પછી એકાએક બોલ્યો:—

"અહા ! શું તે રંભા આજ છે કે, જેનો મેં વિના કારણ ત્યાગ કર્યો ? અને જેની સાથે વિવાહસંબંધ કરવાની ના પાડી ? હાય ! હાય ! આ સૃષ્ટિમાં કોઇ પણ મારા જેવો દુર્ભાગી નહિ હોય કે, જેણે આવતી લક્ષ્મીને પાછી વાળી ! અહા ! શું સ્વરૂપ ! કેવું યૌવન ! કેવી મનોહરાકૃતિ ! હાય ! કુકર્મી મહેન્દ્ર, તેં મહા પાપ કર્યું ! નાહક આવી સાધ્વી સ્ત્રીને સંતાપી ! તેથીજ તું આવી અધમ સ્થિતિ ભોગવતો ભટકી રહ્યો છે ! વિના દીઠે અને વગર અનુભવે કોઇનો પણ તિરસ્કાર કરવો એના જેવું એક પણ પાપ નથી ! શું આવી ગુણવતી સ્ત્રી મને ફરીથી મળશે ? હાય ! જો મારા હૃદયમાં દયાનો છાંટો પણ હોત તો આવી પતિવ્રતા પ્રમદાને હું કદાપિ ન તરછોડત ! પરંતુ હવે તો હું નિશ્ચિત કૃતઘ્ન ઠરી ચૂકયો. શું મોહિનીને રંભા જેવી એક પરમ પવિત્રા રમણીનું દાસીત્વ સ્વીકારવામાં કાંઇ પણ વિરોધ ભાસશે ? કદાપિ નહિ. હશે, જે થવાનું હશે તે થશે; પણ હવે તો રંભાનો શોધ કરવો એજ મારૂં મુખ્ય કર્ત્તવ્ય ઠરી ચૂકયું. પરંતુ તેનો પત્તો ન મળે તો શું કરવું ? એ વિષેની ચિંતા કરવી વ્યર્થ છે, કારણ કે કદી બીજાનો નહિ તો મારા પ્રાણનો તો હું પૂર્ણ અધિકારી છુંને !"

એવી રીતે કેટલીક વાર સુધી મહેન્દ્ર બકબકાટ કરતો અફસોસ કરતો રહ્યો અને દૂરથી એવી શોચનીય દશાને નિહાળતી ઇન્દુ અને પ્રભા મંદહાસ્ય કરતી રહી. અંતે ઇન્દુનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, તોપણ તે મહા કઠિનતાથી પોતાના મનને રોકી રાખી અને મહેન્દ્ર સન્મુખ આવીને સવિનય બોલી; "આપ આ શું કરો છો ? શું બનેલી વાતને બગાડી નાખવાનો મનોભાવ છે ? કેતકી આવે અને આવો પ્રકાર જુએ તો તેનું પરિણામ શું આવે તેનો તો વિચાર કરો ! તેના આવવાનો વખત થયો છે માટે આ છબી મને પાછી આપો અને ચિંતાને છોડી દ્યો. હું પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે એક વખત આપને રંભાનાં દર્શન

કરાવીશ. હું તેનો સમગ્ર વૃત્તાંત જાણું છું અને એ પણ મારાથી અજાણ્યું નથી કે તે હાલ કયાં અને કેવી સ્થિતિમાં છે ! ”

“ તમે તેના રહેઠાણુ વિષે કાંઇ પણ જાણો છો ? તમે તેને દેખાડવાની પ્રતિજ્ઞા કરો છો ? ” મહેન્દ્રે એકદમ ઉઠીને કાંઈક આનંદના ભાવથી એકાએક પૂછયું.

“ હા, હું જાણું છું અને ફરીથી પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે આપને એકવાર તેનો ભેટો કરાવી આપીશ. પણ તે પહેલાં હુ કહું તેથી વિરુદ્ધ આચરણ આપે ન કરવું; એવી આપને પ્રતિજ્ઞા લેવી પડશે. ” ઇન્દુએ ગંભીરતાથી કહ્યું.

“ હું પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે તમારા કહેવાથી વિરુદ્ધ આચરણ નહિ કરૂં ! હાય ! આ વખત તમે પણ મને દેવતા સમાન દેખાઓ છો; કારણ કે, રંભાનાં કેટલાંક શારીરિક ચિન્હો તમારામાં જોવામાં આવે છે ! ” એમ કહી પુનઃ તેણે છબીમાં વૃત્તિ લગાડી દીધી.

“ બહેન, આમની વાર્ત્તાઓને તું પણ સ્મૃતિમાં રાખજે.” ઇન્દુએ પ્રભા તરફ કટાક્ષ કરી સ્મિત હાસ્યયુક્ત કહ્યું.

“ મને તો કયારનો એજ ભય ભાગે છે કે કયાંક કેતકી ન આવી ચડે.” પ્રભા બોલી.

“ કેતકી મને શું કરી શકનાર છે ? શું હું પુરુષ છતાં પણ એક સ્ત્રીથી ભય પામું ? કેતકીની તાકત છે કે મને રોકી શકે ? ” મહેન્દ્રે ક્ષત્રિયના ખરા ભાવથી કહ્યું.

ઇન્દુ ગભરાઇ અને તેને શાંત કરવા તથા વિચારીને વર્ત્તવાનો ઉપદેશ આપવાના હેતુથી બોલી, “ પ્રભુ ! પ્રભુ ! એવું સાહસ ન કરશો. સત્ય છે કે, કેતકી આપનો પરાજય કરી શકે તેમ નથી; તોપણ તેની વ્યવસ્થા એવી તો સરસ છે કે આપના જેવા દશને પણ તે તણખલા તુલ્ય સમજે છે, તે હું સારી પેઠે સમજું છું. લાવો આ છબી અને આપ પલંગપર સૂઈ જાઓ; હું વચન તો આપી ચૂકી છું કે રંભાનો અને આપનો મેળાપ કરાવી આપીશ, પછી શું ? મારા વચનને જો આપ ખરૂં ન માનતા હો તો હું આ ચાલી. પછી આપ જાણો અને આપનું કામ !”

એમ કહીને ઇન્દુએ ચાલવા માંડયું. તેને અટકાવીને મહેન્દ્રે કહ્યું; “ક્રોધે ન ભરાઓ. હું તમારા વચનને અનુસરીશ. લ્યો આ છબી; હું જ્યારે માગું ત્યારે મને દેખાડજો.”

“હા તેમજ થશે.” ઇન્દુએ કહ્યું.

મહેન્દ્ર રંભાની પ્રતિમા ઇન્દુના હાથમાં આપીને પોતે પલંગપર સૂઇ ગયો. પણ તેના મનની હાલત કેવી હતી તે તો તેજ જાણે !

તેજ વખતે સીડીપરથી કોઇના ચઢવાનો અવાજ સંભળાયો, ત્રણેની દૃષ્ટિ દ્વાર તરફ દોડી અને કેતકી આવતી તેમના જોવામાં આવી.

“સીમા કોપની સીમા !” ઇન્દુના મનમાંથી કેતકીની મુખમુદ્રા નિહાળીને એ વચનો આકાશમાંના વીજળીના ચમકારા પ્રમાણે પસાર થઈ ગયાં.

કેતકીના મુખનો રંગ બદલાયલો હતો, ક્રોધાગ્નિથી તેનો શુભ્ર રંગ રક્ત સમાન થઇ ગયો હતો, આંખોમાંથી ખૂન વર્ષી રહ્યું હતું; આવતાંજ તે બબડતી બોલીઃ—

“કેમરે ઇન્દુ, તેં પણ મને એક બાલિકાજ ધારી કે શું? અરે તારા જેવી તો હું પચાસને ધૂળ ફકાવું ! તું તે મારાથી શું ચાલાકી રમીશ? વાહરે લોંડી ! વાહ ! સેવા કરવાના બહાને મારાપર ખૂબ વીજળી પાડવા લાગી. કોઇ પણ ઠેકાણે બેસવાનું સ્થળ નહોતું અને ખાવાને રોટલો પણ નહોતો, તેવા વખતમાં મેં તને સંઘરી અહીં રાખી તે દિવસને યાદ કર ! મેં તારી સાથે શી બુરાઇ કરી છે કે માત્ર સાત આઠ દિવસમાંજ તેં તારૂં પોત પ્રકટ કર્યું? હું નહોતી જાણતી કે તું આવી કાળી અને ઝેરી નાગણ બની બેસીશ ! અરે ઓ શયતાનની દીકરી, તને મારો કાંઇ પણ ભય ન થયો? હું કોણ છું તેની પણ તને ખબર નહોતી કે? શું તને ખબર નહોતી કે કેતકી કદી છુપાઇ અમારી વાતો સાંભળશે તો શી દશા થશે? હું તો પ્રથમથીજ જાણુતી હતી કે તારૂં આમની પાસે આટલા વખત સુધી બેસવું ઉઠવું ફોકટનું નથી ! કાંઇક દાળમાં કાળું તો છેજ ! હું જો છુપાઇને આ વાતો ન સાંભળતી હોત તો મને કયાંથી ખબર પડત કે

તું આવી ઝેરી કટારી છે! આવું સુંદર સ્વરૂપ અને આવું તારૂં મેલું મન! હું તો એમજ સમજતી હતી કે તું કોઇ મોટા કુલીન પુરુષની કુમારિકા છે અને કોઇ આપત્તિના કારણે આમ ભટકે છે તેથીજ આશ્રય આપવો મેં ઉચિત ધાર્યો હતો! મને શી ખબર કે તું મારીજ દુશ્મન થઇ બેસીશ! મારૂંજ લૂણ ખાઇ મારા સર્વ ભેદોનો ભંડાર તેં ખુલ્લો કરી નાખ્યો? ઠીક છે, ઓ ચાંડાલિની, હવે તને ખબર પડશે કે કેતકી સાથે બુરાઇ કરવાનાં શાં ફળ મળે છે!”

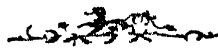
એટલું બોલતાંની સાથેજ ચપળતાથી **મહેન્દ્ર**ની બગલમાં પડેલી તલ્વારને ઉપાડીને તેણે ઇન્દુના મસ્તકપર ઉગામી, પણ **મહેન્દ્રે** ઉછળીને તેનું કાંડું પકડી લીધું અને કાંડાને એટલું તો મરડી નાખ્યું કે તલ્વારનો કબ્જો તેના હાથમાંથી છૂટી ગયો. એ પછી તેને તેણે એક લાત પણ એવી મારી તે ધડાક દેતી જમીનપર પછડાઈ પડી અને જોરથી શોરોપુકાર કરવા મંડી ગઈ.

કેતકીનો પુકાર સાંભળતાંજ પચાસેક સિપાહીઓ હાથમાં નાગી તલ્વારો લઇને ત્યાં આવી લાગ્યા, ને તે એવી રીતે કે જાણે તે સીડીપર તૈયાર થઇનેજ ઊભા હોયની! તેઓ કેતકીની આજ્ઞાની વાટ જોતા ઊભા રહ્યા.

એમને જોતાંજ તત્કાળ **મહેન્દ્રે** તલ્વાર ઉપાડી લીધી અને તેમની ચેષ્ટાઓનું અવલોકન કરતો ઉભો રહ્યો. તે સિપાહીઓમાંના દશ તો ઇન્દુ અને **પ્રભા** તરફ લપકયા અને બાકીના **મહેન્દ્ર**ની આસપાસ તેને ઘેરીને ખડા થઇ ગયા. જ્યારે તેઓ ઇન્દુ અને **પ્રભા**ને દોરડાથી બાંધવા લાગ્યા, ત્યારે ઇન્દુએ આંખોમાં આંસૂ લાવીને **મહેન્દ્ર** પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કર્યો અને કહ્યું કે;—“ પ્રાણુનાથ, અત્યારે તો હવે હું જાઉં છું; પણ આપ **રંભા**ને શોધવાનો પરિશ્રમ ન કરશો; કારણકે, આપની દાસી અભાગિની **રંભા** હું પોતેજ છું; અને આ **પ્રભા** તે મારી વ્હાલી સખી તારા છે. મારી, કોઇ યોગ્ય પ્રસંગે મારો આ, ભેદ ખોલવાની, ઇચ્છા હતી; પણ હાય! વિધાતા! તેં મારી સઘળી આશાઓને ધૂળમાં મેળવી દીધી!”

આ શબ્દો સાંભળતાંની સાથેજ મહેન્દ્રસિંહના શરીરમાં શૌર્ય વ્યાપી ગયું, તેણે ગર્જના કરીને કહ્યું કે; "મારા જીવતાં મારી રંભાને સતાવે, એવી કોની શક્તિ છે!" આટલું બોલતાંજ તે, જે સિપાહીઓ રંભા અને તારા અથવા ઇન્દુ અને પ્રભાને બાંધીને ત્યાં લઇ જવાની તૈયારીમાં હતા તેમના શરીરપર તલ્વાર સાથે એકદમ ટૂટી પડયો અને અત્યંત સ્ફૂર્તિ તથા ચપળતાથી બે સિપાહીઓનાં માથાં તત્કાળ ધડથી જૂદાં કરી નાખ્યાં. આવો મામલો જોઇને બીજા બધા સિપાહીઓ એક સાથે મળીને એકલા મહેન્દ્રપર ટૂટી પડયા.

એ સમયની મહેન્દ્રની વીરતા ખાસ કરીને જોવા લાયક હતી. જાણે વાઘ બકરીઓના ટોળા વચ્ચે ઉછળતો હોયની! એવીજ તેની અવસ્થા હતી. તેના શરીરમાં શત્રુના શસ્ત્રના ઘણા ઘા લાગ્યા અને જખમો થયા, છતા તેથી જરા પણ ન ડગમગતાં જોતજોતાંમાં તેણે દશ જવાંમર્દ દુશ્મનોને કાપીને ધૂળ ચાટતા કરી નાખ્યા, અને તેથી બીજા બાકીના સિપાહીઓની બચી હિંમત જહન્નમવાસિલ થઇ ગઇ. એટલામાં એક સિપાહીની એક જમીનપર પડેલી તલ્વારને ઉપાડી કેતકીએ પાછળથી મહેન્દ્રસિંહના વાંસાપર વાર કર્યો, વાર થતાં મહેન્દ્રે મુખ ફેરવીને પાછળ જોયું અને તેવામાં એક સિપાહીએ તેના માથાપર તલ્વારનો એક એવો તો જોરાવર વાર કર્યો કે જેના યોગે તેની સમસ્ત શક્તિનો લોપ થયો અને તે ચક્કરતમ્મર ખાઇને ધડાક દેતો કે જમીનપર પછડાઈ પડયો—મૂર્છાગત અને અવાક્ થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

કેટલીક અદ્‌ભુત ઘટનાઓ.

રંભાના ભ્રાતા વિજયસિંહનું શું થયું? રંભા અને તારા —અચાનક એ રાક્ષસી કેતકીના ગૃહમાં કેવી રીતે જઈ પડી? મહેન્દ્રસિંહની હવે શી ગતિ થશે?

શૂરસેન અત્યારે ક્યાં અને શી ચિંતામા છે? બિચારી મોહિની અને કાન્તા અત્યારે ક્યાં રઝળતી હશે? રંભાના પોતાના પિતાના ગૃહમાથી અચાનક અદૃશ્ય થવા પછી ત્યા કેવા અને શો કોલાહલ થયો? મહેન્દ્રસિંહને શોધવામાટે તેનો મિત્ર માધવ બહાર નીકળી પડયો હતો, તે કયા ગયો? ઈત્યાદિ અનેક ઘટનાઓને જાણવા માટે અત્યારે વાચનારા ઉત્સુક અને આતુર થઇ રહ્યા હશે, એટલા માટે અમે મહેન્દ્રસિંહ, રંભા, તારા તથા કેતકીને એજ દશામાં છોડીને એક બીજી દિશામાં પ્રયાણ કરીશું અને વાચકોને પ્રથમ માધવની કથા સંભળાવીશું.

મિત્ર મહેન્દ્રના શોધમાટે નીકળવા પૂર્વે માધવસિંહે શૂરસેનના મુખથી પોતાના મિત્રની વિપત્તિનો સર્વ વૃત્તાન્ત જાણી લીધો હતો, એટલુંજ નહિ, પણ જે તહખાના-ભોંયરામાં તેને કેદ કરી રાખવામાં આવ્યો હતો, તે તહખાનાનો સુદ્ધાં પણ બરાબર પત્તો મેળવી લીધો હતો.

શૂરસેનથી વિયુક્ત થઈ કેટલાંક માણસોને સાથે લઇ માધવ વનદેવીના મંદિરમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં દેવીના દર્શનથી નેત્રોને કૃતાર્થ કરી ઘણીકવાર સુધી એક ધ્યાનથી દેવીની પ્રાર્થનામાં નિમગ્ન બની ઉભો રહ્યો. ત્યાર પછી તેણે મંદિરમાંથી બહાર આવી પોતાના નિત્યના પોશાકને ઉતારી સાથે લાવેલા સાધુવેશને શરીરપર ધારણ કરી લીધો; શરીરપર માથાથી પગ સુધી વિભૂતિ ચોળી લીધી અને લંગોટ કસીને તેમાં એક ન્હાનકડી બેનાળી પિસ્તોલને ગોળી ભરીને છુપાવી રાખી; તેમજ કેટલોક વધારાનો દારૂગોળો પણ સાથે રાખી લીધો. ઉપરથી કાષાય રંગનો લાંબો ઝબ્બો પહેરી તેણે હાથમાં એક લાંબો ચીપિયો લઇ લીધો, અને પોતાના જેવોજ વેશ કરાવી માત્ર બે માણસોને સાથે રાખી, બાકીનાં બધાં માણસોને ઘર તરફ ફેરવી પ્રથમ તે ભોંયરા તરફ જવાનો માર્ગ લીધો, કે જ્યાં આપણે આગળ જાણી આવ્યા છીએ તેમ શૂરસેનને કેદ કરી રાખવામાં આવ્યો હતો.

રાત્રિનો કેટલોક સમય વીતી ગયો હતો. જ્યારે એ ત્રણે મનુષ્યો વનદેવીના મંદિરમાંથી બહાર નીકળ્યા અને રવાના

થયા, તે વેળાએ આકાશમાં ચંદ્રનો ઉદય થઈ ચૂકયો હતો, અને તેની મનોહર શીતલ ચંદ્રિકાનો સર્વત્ર વિસ્તાર થઇ ગયો હતો.

નિશાનો પ્રથમ પ્રહર વીતતાં સુધીમાં એ ત્રણે પુરુષો જે સ્થળે માધવનો શૂરસેન સાથે મેળાપ થયો હતો તે નદીના તીરપ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યા. માધવસિંહના બન્ને સાથીઓનાં નામ અનુક્રમે જયસિંહ અને હરિસિંહ હતાં. એ બન્ને બહુજ બહાદુર અને યુદ્ધ વિદ્યામાં મહાકુશળ પુરુષ હતા. મહેન્દ્રસિંહના પિતા ઉદયસિંહની સભામાં એ બન્નેની બહુજ સારી પ્રતિષ્ઠા હતી, અને જયારે કોઇ પણ યુદ્ધ આદિનો પ્રસંગ આવીને ઉપસ્થિત થાય ત્યારે એ બન્નેની સલાહ અવશ્ય લેવામાં આવતી હતી જયસિંહની અવસ્થા પચાસ વર્ષથી વધારે હતી અને હરિસિંહ કેવળ પચીસ વર્ષના વયનો દિલાવર અને બહાદુર તરુણ પુરુષ હતો.

જયસિંહે કહ્યું કે;–" જુઓ, આકાશ વાદળાંથી ઘેરાતું જાય છે અને થોડીવારમાંજ વૃષ્ટિ થવાનાં ચિન્હો સ્પષ્ટ દેખાય છે. આવા સમયમાં દૂરના માર્ગમાં વિચરવું યોગ્ય નથી; અહીં પાસેજ આપની શિકારગાહ છે ત્યાં ચાલો, શિકારગાહનું તહખાનું પણ આજે સાફ છે એટલે ત્યાંજ છાવણી નાખીશું. જો વૃષ્ટિ થશે તો રાત્રિ ત્યાંજ વીતાડીશું, અને નહિ તો આકાશ સ્વચ્છ અને ચંદ્રિકાનો પ્રસાર થવા પછી જે સ્થાનમાં જવાનો આપણે નિશ્ચય કરી ચૂક્યા છીએ, તે સ્થાનના માર્ગને પકડી લઇશું."

માધવસિંહને તેનો એ વિચાર ગમ્યો અને તેમણે રાત્રિનો સમય તે શિકારગાહના તહખાનામાંજ વીતાડયો; કારણકે, વૃષ્ટિ પ્રભાત થતાં સુધી અખંડ ચાલૂ હતી. બીજે દિવસે પ્રભાતમાં વૃષ્ટિ બંધ થયા પછી એ લોકો ત્યાંથી રવાના થયા. માધવસિંહે મનમાં વિચાર કર્યો કે;–" પ્રથમ તો જ્યાં શૂરસેન બંદિવાન્ હતો ત્યાંજ જવું જોઈએ; કારણ કે, ત્યાં જવાથી જરૂર કાંઇ પણ વધારે પત્તો મળી શકશે."

માધવના મનમાં એ બાબતનો ભય નહોતો કે, ' ત્યાં લૂટારાઓનો મોટો સમુદાય હશે, એટલે અમો ત્રણ માણસથી

તેમનો મુકાબલો કરી શકાશે કે કેમ ?' કારણ કે, એક તો એ ત્રણે વીરો પોતાનાં સાધન અને શક્તિમાં એવા તો પૂરા હતા કે દશવીસ માણસોને જોતજોતાંમાં નસાડી દેવાં એ તો તેમનામાટે એક સાધારણ બીના હતી. બીજું માધવ કોઇ અવિચારી મનુષ્ય પ્રમાણે કેવળ બે પુરુષોનેજ સાથે લઇને મહેન્દ્રના શોધમાં નીકળી પડયો નહોતો; કિન્તુ પોતાનાં બીજાં કેટલાંક સાધનોને તૈયાર રાખ્યા પછીજ તેણે ઘરમાંથી પગ બહાર મૂક્યો હતો. તેણે બીજી શીશી વ્યવસ્થા કરી હતી, તેના વર્ણનની અત્યારે અધિક આવશ્યકતા નથી, સમય આવતાં બધો ભેદ પોતાની મેળેજ વાચકોના જાણુવામાં આવી શકશે.

માર્ગમા કોઇ જાણુવા જેવી ઘટના બની નહિ, અને એ ત્રિપુટી ચોથે દિવસે મધ્યાન્હ સમયે ક્ષેમકુશળતાથી જ્યા એક સમયમાં શૂરસેન બંદિવાન્ થઇને પડયો હતો તે તહખાનાની પાસે પહોંચી ગઇ. એ સ્થળે કોઇ મોટી કે ન્હાની ઈમારત નહોતી તેમજ બીજી કોઇ એવી નિશાની પણ દેખાતી નહોતી કે જેના યોગે અહીં જમીનમાં ભોંયરૂં હશે એવી કશી કલ્પના માત્ર પણ કરી શકાય. પરંતુ શૂરસેને તહખાનાવાળી જગ્યાને ઓળખવાની ચાવી બતાવી દીધેલી હોવાથી જ્યાં શૂરસેનને કેદી તરીકે રાખવામાં આવ્યો હતો તે તહખાનું આજ છે, એમ માધવના જાણુવામાં તત્કાળ આવી ગયું.

એ સ્થાનમાં એક બહુજ વિશાળ અને પત્થરનો બાંધેલો કૂવો તેમના જોવામાં આવ્યો; તેની પાળ જમીનથી ત્રણ હાથ જેટલી ઉંચી હતી અને તે પર ચઢવા માટે ચારે તરફ પત્થરનાં પગથિયાં કરેલાં હતાં.

"આ તેજ કૂવો હોય એમ જણાય છે." હરિસિંહે કહ્યું.

"જેને શૂરસેને તહખાનાના દરવાજા તરીકે ઓળખાવ્યો હતો તે કૂવો આજ છે, એમાં તો જરા પણ શક નથી. આ ચારે તરફનાં પગથિયાંને સારી રીતે તપાસી જુઓ, એટલે કોઇ પણ એક પગથિયાની બાજૂમાં એક દરવાજો મળી આવશે." માધવસિંહે જણાવ્યું.

જયસિંહે પ્રથમ ચારે તરફ તપાસ કરી અને પછી એક

પગથિયા પાસે ઊભા રહીને કહ્યું કે;–"દરવાજા જેવું તો કોઇ નથી, પણ અહીં દરવાજો હોય એવું એક ચિન્હ જણાય છે. આપ જરા આમ આવો અને તપાસી જુઓ."

"શું ચિન્હ છે?" જયસિંહની પાસે જઈ જરાક તપાસ કરીને માધવે પૂછ્યું.

"અહીંની જમીન નરમ અને ભીની જણાય છે. હું ધારૂં છું કે, લૂટારાઓએ આ જગ્યાને છોડી દીધી છે અને આ દરવાજાને ઈંટોથી ચણી લઈ ઉપર ચૂનો ચઢાવીને બંધ કરી દીધો છે. જુઓ–" એમ કહી જયસિંહે પોતાના ચિમટાથી જરાક ખોદી એક ઈંટને ઊખેડીને પોતાના અનુમાનની સત્યતા સિદ્ધ કરી બતાવી.

"ત્યારે હવે છોડી દ્યો. અહીં ખોદવું વ્યર્થ છે."

"નહિ, અહીં ખોદીશું તો તે વ્યર્થ થવાનું નથી. લૂટારાઓએ ભલે આ જગ્યા છોડી દીધી હોય, પણ અહીંની હીલચાલને જોવા તપાસવામાટે જરૂર કોઇ અહીં આવતું જતું તો હશેજ; કારણ કે, તેમના મનમાં દુર્મદના ફસાઇ જવાથી ડર પેદા થાય એ સ્વાભાવિક છે. મારો એવો અભિપ્રાય છે કે, આ દરવાજાને સાફ કરી નાખવો અને આ કૂવાપરજ છાવણી નાખીને આપણે બેસી રહેવું. એથી જ્યારે પણ કોઇ લૂટારો અહીંની હીલચાલ જોવાને આવશે ત્યારે આ ભાગને ખોદેલો જોઈ તેના મનમાં અદ્ભુત શંકા થશે અને તેની મુખાકૃતિ તથા કૃતિથીજ આપણે તેને લૂટારા તરીકે તત્કાળ ઓળખી શકીશું." જયસિંહે પોતાનો વિરુદ્ધ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

"એક રીતે તમારો ઉપદેશ લાભકારક છે. વારૂ ત્યારે એમજ કરો." માધવે અનુમોદન આપ્યું.

હરિસિંહ તથા જયસિંહે મળીને પોતાના મોટા મોટા ચીપિયાવડે ખોદી તે દરવાજાને સાફ કરી નાખ્યો અને તેથી બારણું અને બંધ તાળું સ્પષ્ટ દૃષ્ટિગોચર થવા લાગ્યાં. દરવાજો વધારે મોટો નહોતો, કિન્તુ એવો હતો કે, 'સારી રીતે નમી

ગયા વિના તેમાં કોઇ ભાગ્યેજ પ્રવેશ કરી શકે. જયસિંહે તે બંધ તાળાને પણ તોડી નાખ્યું.

"ચાલો ત્યારે એની અંદર શું છે તે ચાલીને જોઇએ." માધવે કહ્યું.

"આવો પ્રમાદ કૃપા કરીને કદાપિ ન કરશો." જયસિંહે ચેતવણી આપી.

"તેનું કાંઇ કારણ?" હરિસિંહે પૂછ્યું.

"એજ કે, આપણે બધા અંદર ચાલ્યા જઇએ, બહાર અચાનક કોઇ લૂટારો આવી લાગે અને શંકાશીલ થઇ જો તે બહારથી દરવાજાને બંધ કરી દે, તો આપણે તો અંદરના અંદરજ સડી સડીને મરી જઇએ; આવું સાહસ કોઇ પણ પ્રકારે યોગ્ય નથી." જયસિંહે કારણ દર્શાવ્યું.

"આવી આવી સલાહો આપવામાટેજ અમો આપને આ પ્રસંગે અમારી જોડે લાવ્યા છીએ." માધવે કૃતજ્ઞતા દર્શાવી.

"વારૂ-ત્યારે આપ બન્ને બહાર ઊભા રહો, હું એકલોજ અંદર જઇ આવુ છું." હરિસિંહે કહ્યુ.

"પ્રકાશ વિના અંદર જઇને શું જોશો વારૂ? અત્યારે તો અંદર જવાનું રહેવા દો-પછી વળી સહુ થઇ રહેશે." જયસિંહે જણાવ્યું.

સંધ્યાકાળ થયો અને ત્રણે જણે, હવે શું કરવું જોઇએ, એ વિષયનો પૂર્ણ પ્રગમર્ષ કરવા માંડયો.

હજી અંધકારનો પૂર્ણ વિસ્તાર થયો નહોતો, એટલામાં એક ગામડીઓ કૂવાની પાસે આવ્યો અને માધવસિંહને નમીને સલામ કર્યા પછી હરિસિંહ અને જયસિંહને પણ સલામ કરી અદબથી એક બાજૂએ ઊભો રહી ગયો.

"બોલો, શા સમાચાર છે? તમારા બીજા બધા સાથીઓ ક્યાં છે?" માધવસિંહે થોડી વારમાંજ સવાલ કર્યો.

"બધા આમતેમ ફેલાઇ ગયા છે. જ્યારે કાંઇ પણ પત્તો કોઇને પણ મળશે; ત્યારે તેની ખબર લઇને તે આપની હુ-

જૂરમાં આ કૂવાપરજ આવી લાગશે." તે ગામડીઆએ જવાબ આપ્યો.

"તમે અહીં આવ્યા, તે તમને શો પત્તો મળ્યો છે?" જયસિંહે પૂછ્યું.

"બે બાબતો મારા જોવામા આવી છે" ગામડીઓ બોલ્યો.

"તે શી વારૂ?" જયસિંહે આતુરતા દર્શાવી.

"આપ લોકો તો ચક્કર ખાઇને અહીં આવ્યા અને હું સીધો ગયાજી તરફ ચાલ્યો ગયો, ત્યાંથી ફલ્ગૂ નદીને પાર થઇ પૂર્વ દિશામાં ચાલ્યો; લગભગ ત્રણ ગાઉનો પંથ કાપ્યા પછી જંગલમાં એક મોટી ઈમારત મારા જોવામાં આવી, હું તે તરફ લપકયો અને ત્યાં પહોંચી તેની આસપાસમાં ગશ્ત લગાવા લાગ્યો." ગામડીઆએ પોતાની વાત કહેવા માંડી.

"હું-પછી?" જયસિંહે પુનઃ વચ્ચે આતુરતાથી પૂછ્યું.

"જ્યારે રાત્રિનો સમય થયો, ત્યારે મારા જોવામાં આવ્યું કે, કેટલાક માણસો તે મકાનમાંથી બહાર નીકળ્યાં અને સીધા દક્ષિણ દિશામાં ચાલવા લાગ્યાં. હું પણ ત્યાંથી નીકળી ચક્કર ખાઇને તેમના ટોળામાં મળી ગયો. તે લોકો કેટલીક લાશોને ઉપાડી લઇ જતા હતા. મારા મનમાં અચાનક વિચાર આવ્યો કે, વિનાકારણ એકદમ આટલાં બધાં માણસ મરી જાય, એ આશ્ચર્યકારક છે; અને તેથી એ મકાનમાં અવશ્ય કાંઇ પણ ખૂન ખરાબી થએલી હોવી જોઇએ. અંતે મારૂં એ અનુમાન સત્ય સિદ્ધ થયું. તે લોકો પોતપોતામાં ધીમા સ્વરથી જે વાતો કરતા જતા હતા, તે બધી વાતો તો જોકે મારા સાંભળવામાં ન આવી, તોપણ એટલું હું જરૂર જાણી શકયો કે, જે મકાનમાંથી તે લોકો નીકળ્યા હતા તે મકાનમાં ગયાજીના જમીનદાર હજારીસિંહની પુત્રી રહે છે. એ હજારીસિંહે હાજીઓની લઢાઇમાં આપના પિતાને સહાયતા આપી હતી. જે લાશોને તેઓ ઉપાડી જતા હતા તે મહેન્દ્રસિંહના હાથે મરેલા તેમના સાથીઓનીજ લાશો હતી." ગામડીઆએ પોતાનો વૃત્તાંત લગભગ પૂરો કરતાં કહ્યું.

"તેમના પરસ્પર વાર્ત્તાલાપથી તમારો પૂરો નિશ્ચય થઇ ગયો કે તે મહેન્દ્રસિંહની તલ્વારથી માર્યા ગએલાઓનીજ લાશો હતી ?" જયસિંહે ખોંચીને પૂછ્યું.

"જી હા-તેમનામાંનો એક બોલી ઉઠયો કે, 'મહેન્દ્રસિંહ ગમે તેવો પણ ત્રિહાર દેશના પ્રતાપી તથા શૂરવીર રાજા ઉદયસિંહનો પુત્ર છે, જો તેને લાગ મળ્યો હોત, તો હજી બીજા પણ ઘણાકોને તેણે હમેશાની ઊંઘમાં સૂવડાવી દીધા હોત !' આ સાભળીને બીજો બોલ્યો કે, 'કેતકીએ મહેન્દ્રસિંહને જે કેદ કરી લીધો છે, તે પણ કેતકીના સંબધમા લાભકારક તો નથીજ. અત્યાર સુધી તો મે ખાધેલા નમકની શર્ત પૂરી કરી છે, પણ હવે આપણાથી આવી માલિકની નોકરી બની શકે તેમ નથી !' એ ઉપરાંત બીજી પણ કેટલીક એવી વાતો મારા સાંભળવામાં આવી કે તેથી એ સઘળા મહેન્દ્રસિંહના હાથેજ મરાયા હતા એ વિષયનો મને બરાબર નિશ્ચય થઇ ગયો. પણ અફસોસ કે, છેવટે મહેન્દ્રસિંહ પોતે પણ ગિરફતાર થઇ ગયા !" ગામડીઆએ પૂર્ણાહુતિ કરી.

"ત્યારે તો મહેન્દ્રસિંહના પિતાશ્રીને પણ આ સમાચાર મોકલી દેવા જોઇએ." માધવસિંહે કહ્યું.

"અત્યારે એ સમાચાર મોકલવાની કશી પણ અગત્ય નથી." જયસિંહે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

"કદાચિત્ આ સમાચાર અત્યાર પહેલા ઉદયસિંહ મહારાજને મળી ચૂકયા હોય, તો તેમાં પણ અજાયબી નથી." ગામડીઓ બોલ્યો.

"હું પણ એજ વિચાર કરૂં છું. કારણ કે, તેમની નીતિરીતિ પણ સદા કુટિલાજ છે." જયસિંહે કહ્યું.

"વારૂ ત્યારે અહીં વધારે વાર રહેવું હવે યોગ્ય નથી." માધવસિંહે નવીન વિચાર પ્રદર્શિત કર્યો.

"હા, ચાલો ત્યારે આપણે પણ ત્યાંજ ચાલીએ." એટલું બોલી જયસિંહે તે ગામડીઆને ઉદ્દેશીને કહ્યું કેઃ-"હરિ, જો અમે તને બે ત્રણ કામ સોંપી દઇએ છીએ, તે કામ તારાથી બની શકે તેટલી ઉતાવળથી પૂરાં કરી નાખજે."

"જેવી આજ્ઞા." હરિએ કહ્યું.

જયસિંહે તે હરિ જાસૂસ નામના ગામડીઆને કેટલીક વાતો સમજાવીને કહી દીધી અને ત્યાર પછી તે ત્રણે વીરો ત્યાંથી ઉઠીને કેતકીના મકાન તરફ જવાને રવાના થઈ ગયા.

* * * * * *

હવે અમે વાંચકોને મહેન્દ્રસિંહ તથા કેતકીનો કેટલોક વૃત્તાન્ત જણાવીશું. જ્યારે કેતકીની શયતાનીયતનો ભેદ મહેન્દ્રના જાણવામા આવી ગયો, ત્યારે તેનેજ મોહિની તથા કાન્તાની પીડાનું કારણ જાણીને તેનાપર તેને બહુજ કોપ ઉપજ્યો અને તેટલામાં વળી ઇન્દુ તથા પ્રભાના મુખથી રંભાના પ્રેમનો વૃત્તાન્ત સાંભળી તેના હૃદયની બીજીજ દશા થઈ ગઇ. રંભાને મળવામાટેની તેની આતુરતા સીમાને ઉલ્લંઘી ગઈ. જ્યારે ગિરફ્તાર થતી વેળાએ ઈન્દુએ કહ્યું કે,–"હુંજ રંભા છું!" ત્યારે તો વળી તેની આંખોમાંથી ખૂન ટપકવા લાગ્યું અને તે જોશમાં પોતાના જીવનની આશાને ત્યાગી તે કેતકીનાં માણુસોપર ભૂખ્યા વાઘ પેઠે ટૂટી પડયો. પણ તે એકલો અને કેતકીના મદદગાર સાથીઓની સંખ્યા અનેકની હોવાથી કેટલાક પાપીઓને માર્યા પછી છેવટે તેને પોતાને પણ ગિરફ્તાર થવું પડયું.

હરામજાદી કેતકી, મહેન્દ્રસિંહ, રંભા અને તારાના લોહીની તરસી બની ગઇ, એ ત્રણેને કેદ કરી રાખ્યાં અને કેટલાક દિવસ સુધી મહેન્દ્રને સમજાવતી રહી અને કહેતી રહી કે,–"મોહિની, કાન્તા અને રંભાના સ્મરણને ત્યાગી મારી જોડે લગ્ન સંબંધ કરી લ્યો, એટલુંજ નહિ, પણ મારા દેખતાં રંભાની ગર્દન કાપી નાખો એટલે તમને તરત તમારો છૂટકો મળી જાય તેમ છે." પણ મહેન્દ્ર તેની આવી નાલાયક હયવાનીયત ભરેલી માગણીને કેમ કરીને કબૂલ રાખી શકે વારૂ? આ માગણીનો તેણે ફક્ત ચુપકીદીથી જવાબ આપ્યો–તે કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. અંતે લાચાર થઇને કેતકીએ પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરી લીધો કે,–"બસ આજ રાત્રે મહેન્દ્રસિંહ,

રંભા તથા તારા ત્રણેનાં મસ્તકોને મારા પોતાના હાથેજ ધ ડથી જૂદાં પાડી હું મારા બળતા કલેજાને શીતલ કરીશ!"

બાલ્યાવસ્થાથીજ કેતકી રાક્ષસી પ્રકૃતિની અબળા હતી. આવી રીતે તેણે અનેક પુરુષોને પોતાના ફન્દામાં ફસાવીને પોતાના હાથેજ તેમનાં ખૂન કરી નાખ્યાં હતાં. જો કે હજી કેટલાક દિવસ સુધી મહેન્દ્રને સમજાવવાનો અને તેની જિન્દગીને લંબાવવાનો તેનો વિચાર હતો; પરંતુ "જો આ ભેદ રાજકર્મચારીઓના જાણવામા આવી જશે, તો એને બદલે મારૂં માથુંજ કપાઇ જશે." એ ભયથી તેણે મહેન્દ્રને પોતાના બંદિવાસમાં વધારે દિવસ જીવતો રહેવા દેવાની હિંમત ન કરી.

એક ચંદ્રિકા વિભૂષિત નિશાના સમયે તે અગાસીમાં બેઠી બેઠી બગીચાની શોભાને જોઇ રહી હતી, તેની સખીઓ પણ પાસે બેઠી હતી અને તેઓ તેને મહેન્દ્રના યૌવન તથા રૂપપર દયા કરીને મહેન્દ્રને છોડી દેવાનો ઉપદેશ આપી રહી હતી. પણ તેમની પ્રાર્થનાથી એ પાષાણહૃદયા પ્રમદાનું મન પીગળ્યું નહિ; તેણે મોઢું વકોડીને બંદિવાન્ મહેન્દ્રને પોતાસમક્ષ લાવીને હાજર કરવાનો નાદિરશાહી હુકમ ફર્માવી દીધો

જે મકાનમાં કેતકી વસતી હતી તે મકાન શહેરથી બહુજ દૂર હતું, ત્યાથી ગયાજી જતાં વચ્ચે ત્રણ ચાર ગાઉનો માર્ગ કાપવો પડતો હતો અને આસપાસમાં બીજું કોઇ પણ ગ્રામ કે નગર નહોતું. એ મકાનની ચારે બાજૂએ માઇલો સુધી જંગલ અને જંગલજ વિસ્તરેલું હતું અને તે એટલે સુધી કે એ મકાન પાસે ભાગ્યેજ કોઈવાર કોઈ અજ્ઞાન મનુષ્ય આવી ચડતો હતો. એટલા માટે કેતકી બહુજ નિર્ભયતા તથા સ્વતંત્રતાથી રહીને પોતાનો સમય નાના પ્રકારના અશ્લીલ ભોગવિલાસોમાં વીતાડયા કરતી હતી.

મહેન્દ્રને જ્યારે કેતકી સમક્ષ લાવવામાં આવ્યો, ત્યારે કેતકીએ પોતાના હાથમાં તલ્વાર લઇને તેને ધમકાવવા તથા ડરાવવાનો આરંભ કર્યો; પણ એજ ક્ષણે પૂર્વ દિશામાંથી આવના ભયંકર કોલાહલને સાંભળી તે ત્યાંજ સ્તંભી ગઇ અને ઊભી થઇને શું છે તે જોવા લાગી. તેના જોવામાં આવ્યું કે,

સેંકડો માણસો ગર્જના કરતા તેના મકાન તરફ આવી રહ્યા છે. જોતજોતાંમાં તે માણસોએ નજીકમાં આવીને ચારે તરફથી તે મકાનને ઘેરી લીધું તે આવનારા મનુષ્યોની સંખ્યા પાંચ સોથી ઓછી તો નહોતીજ.

કેતકીના સિપાહીઓએ તેમને રોકવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ પચાસ માણસ પાંચસોને અટકાવી શકે, એ કેમ બને વારૂ? અંતે આગન્તુક મનુષ્યોની આજ્ઞાથી તેમને પાછા હટી જવું પડયું.

લગભગ એકસો મનુષ્યો હાથમા નાગી તલ્વારો લઇને મકાનમાં ઘુસી ગયા અને ત્યા જે કાંઇ માલ અસ્બાબ તેમના જોવામા આવ્યો તે બધો તેમણે લૂટી લીધો. એક પૈસાની ચીજ પણ તેમણે એ મકાનમા બાકી રહેવા ન દીધી; અને તે એટલે સુધી કે કેતકી અને તેની સખીઓનાં શરીરપરનાં બધાં વસ્ત્રો અને અલંકારો પણ ઉતારી લીધા. જતી વેળાએ તેઓ રોતી કકળતી રંભા તથા તારાને પણ પોતાની સાથે લેતા ગયા; પરંતુ દોરડાથી બાંધેલા મહેન્દ્રસિંહને તેઓ તેવીજ હાલતમાં ત્યાંજ છોડી ગયા. એ બધા આગન્તુકોનાં મોઢાં નકાબથી ઢાંકેલાં હતાં, તેથી તેઓ કોણ હતા, કયાથી આવ્યા હતા અને કેતકીસાથે તેમની શી અને કયારની શત્રુતા હતી, એ ઇત્યાદિ કાંઈ પણ કોઇના જાણવામાં આવી શકયું નહિ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

મહેન્દ્રનો છૂટકો.

ગત પ્રકરણમાં વર્ણવેલા લૂટારાઓના આવવાથી અને ધનમાલ સાથે રંભા તથા તારાને પણ ઉપાડી જવાના તેમના ચમત્કારિક કાર્યથી કેતકીના મનની વિલક્ષણ દશા થઈ ગઇ. આવા સંકટમાંથી પોતે જીવતી રહી, એજ તેનાં મહાભાગ્ય! કદાચિત્ તેઓ પાછા આવે અને કોઇ નવાં સંકટોની વૃષ્ટિ વર્ષાવે, તો? એવા ભયથી તે ત્યાં રહેવાની

હિંમત કરી ન શકી. મહેન્દ્રને તેવીજ હાલતમાં છોડીને તે પોતે નીચે ઉતરી આવી અને "જેની મારી જોડે આવવાની ઇચ્છા હોય, તે ચાલવાને તૈયાર થાય. અહીં આ મકાનમાં હવે એક ક્ષણમાત્રને માટે રહેવાની પણ મારી ઇચ્છા નથી!" એમ કહેતી દરવાજામાથી બહાર નીકળીને ઉભી રહી.

તેની સખીઓ અને બેચાર સિપાહીઓએ તો તેની સાથે જવાની તૈયારી કરી, અને બાકીના બધાએ પોતાને મન ગમતો રસ્તો લઈ લીધો; કારણ કે, કેતકીના સ્વભાવ તથા વર્ત્તનથી બહુધા સર્વ જન અસંતુષ્ટ હતા, છતાં અન્યત્ર આટલા પગારની આશા ન હોવાથી અને હાલત ગરીબીની હોવાથી તેઓ લાચારીથીજ એ રાક્ષસીની સેવાને વળગી રહ્યા હતા

સર્વના ચાલ્યા જવાથી કેવળ મહેન્દ્રસિંહ એકલોજ એ મકાનમા રહી ગયો, અને તે પણ વળી એવી અવસ્થામાં કે તેનાથી કયાં પણ જઇ કે કાંઈ પણ કરી શકાય તેમ નહોતું; કારણ કે, કેદી પ્રમાણે તેના હાથ પગ મજબૂત રસ્સીથી જકડેલા હતા. એ મકાન ચારે તરફ ફેલાયલા અરણ્યના મધ્યમાં તો હતુંજ, તેમાં વળી આ નિર્જનતાના આવી મળવાથી તો મહા ગજબજ થઈ ગયો. રંભાના વિયોગે તો તેને કાળનોજ સાક્ષાત્કાર કરાવી દીધો; કારણ કે, તે બિચારી મહેન્દ્રના દેખતાં નિર્દય લૂટારાઓના હાથમાં જઇ પડી હતી.

"ત્યારે શું તેઓ લૂટારા હતા? નહિ; જો તેઓ લૂટારાજ હોત તો કેવળ ધનમાલસાથેજ મતલબ રાખત; રંભા અને તારાને તેઓ શામાટે ઉપાડી ગયા હશે? શાયદ સ્ત્રીઓને પણ તેઓ ધન સંપત્તિજ માનતા હોય અને તેમને પણ વેચીને રૂપિયા વસૂલ કરવાની તેમની નીયત હોય તો કોણ જાણે! પણ નહિ; જો તેમ હોત, તો તેઓ કેતકીને શામાટે પાછળ મૂકી જાત વારૂ? વળી કેતકી ઉપરાંત તેની બધી રૂપાળી સખીઓ પણ આ મકાનમાંજ હાજર હતી, તેમને પણ તેઓ લઇ જાત! અર્થાત્ તેમના આ વર્તનથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, કેવળ રંભા તથા તારાનેજ ઉપાડી જવામાં અવશ્ય તેમનો કોઇ ખાસ હેતુ હોવોજ જોઇએ. હાય, રંભાના સત્ય પ્રેમે તો

વળી મને વધારે વિડંબનામાં નાખી દીધો; તે બિચારીએ મારા-માટે કેટલી બધી આફતોમાં પોતાની જાનને ફસાવી! માતા પિતાને ત્યાગી પોતાના શરીર અને પ્રાણુની શુદ્ધિને પણ વિસારી દીધી; પોતાના દેશ તથા બંધુજનોને લાત મારી મારા શોધ-માટે ઘરમાંથી બહાર નીકળી પડી, અને ગમે તે રીતે મને મેળવવાના ભાગ્યને તે પ્રાપ્ત કરી શકી; પણ હાયરે–દુર્ભાગ્ય, તે વચ્ચે આવીને એક નવો બૂટો ઉઠાવ્યો–અત્યારે તે અનાથ અબળા કોણ જાણે કેવી ભયાનક આપત્તિમાં પોતાનો કાળ વીતાડતી હશે!"

આવા પ્રકારના વિચારોને મનમાં લાવીને **મહેન્દ્ર** પોતાની આંખોમાથી આસૂની ધારા વર્ષાવી રહ્યો હતો અને થોડી થો-ડીવારે દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખીને પોતાના શોકથી બળતા હૃદયને શાંત કરવાની ચેષ્ટા કરતો હતો. પણ એમ કાંઇ શાંતિ મળી શકે છે? જેમ જેમ આકાશમાના તારાઓ મંદ થતા જતા હતા, તેમ તેના હૃદયમાંની વેદના વધતી જતી હતી. અંતે ઉષઃકાલીન મૃદુ અને શીતલ વાયુની લહરી વાવા લાગી. પ્ર-ભાતનો સમય થતાં જાણે **મહેન્દ્ર**ના દુઃખને ન દેખી શકવાથી તારાઓએ પણ પોતાનું મુખ છુપાવી લીધું હોયની! તેવોજ ભાસ થવા લાગ્યો; અને અલ્પ સમયમાજ શોકની સેનાનો લાલ ઝુંડો પૂર્વ દિશાગત આકાશભાગમાં દૃષ્ટિગોચર થવા લાગ્યો.

હજી સૂર્યનો સંપૂર્ણ ઉદય થયો નહોતો, એટલામાં ચિં-તાના ઘોર અરણ્યમાં અટવાતા **મહેન્દ્રસિંહ**નાં કર્ણોમા કોઇના આવવાનો અવાજ આવી અથડાયો અને પાછું વાળી જોતાં ત્રણ સાધુઓ તેના જોવામાં આવ્યા કે જેમાંનો એક વયમા તરુણ હતો.

તે તરુણ સાધુએ દોડીને **મહેન્દ્ર**ના હાથ પગમાની ર-સ્સીને ખોલી નાખી અને તેને ગળે બાઝીને તે રડવા લાગ્યો. **મહેન્દ્રસિંહ** પણ પોતાના અશ્રુપ્રવાહને રોકી ન શકયો; કારણ કે, તેના શોણિતે જોશમાં આવીને તેને જણાવી દીધું કે, 'આ તારો મિત્ર **માધવ** છે, અને ઘણા કાળથી તારા શોધમાટે ભટકયા કરે છે!' થોડીવાર પછી તેઓ આલિંગનબંધનથી મુક્ત થયા અને તેમની વચ્ચે નીચે પ્રમાણેનો વાર્ત્તાલાપ થવા લાગ્યો;—

“ખરે, તમોએ તો અમો બધાને એકદમ ત્યાગીજ દીધા!” માધવે કહ્યું.

“શું બોલું! અફસોસ મારા હાથે એ ઘણીજ મોટી ભૂલ થઈ!!” મહેન્દ્રે શોક પ્રદર્શિત કર્યો.

“હશે–જે થવાનું હતું તે થયું, પણ હવે ઘેર ચાલો.” માધવે પ્રાર્થના કરી.

“હવે હિંમત અને મર્દાનગીસાથે કોઇની સાચી પ્રીતિએ મને ઘેર ચાલવાને લાયકને રહેવા દીધો નથી. જ્યાં સુધી તમે મારો વૃત્તાત સાભળો નહિ, ત્યા સુધી મારા વિષયમાં તમે કાઇ પણ અભિપ્રાય દર્શાવી શકો તેમ નથીજ!” મહેન્દ્રે માર્મિક શબ્દોમાં પોતાની પ્રતિકૂલતા દર્શાવી.

“તમે શૂરસેન અને બે અબળાઓને નદીતીરે છોડી બીજી નૌકા ભાડે રાખવા ગયા હતા, ત્યાં સુધીનો આપનો વૃત્તાંત મારા સાંભળવામાં આવી ગયો છે. એ પછીનો વૃત્તાંત મારા જાણવામાં નથી.” માધવસિંહ બોલ્યો.

“આ વાર્ત્તા તમને કોણે જણાવી?” મહેન્દ્રે આશ્ચર્યથી પૃછ્યું.

“શૂરસેને.” ઉત્તર મળ્યું.

“ત્યારે શું શૂરસેન પાછો ઘેર પહોંચી ગયો! ત્યારે તો તે બે અબળાઓ પણ તેની સાથેજ ત્યાં આવી હશે?”

“જી નહિ; તે બન્ને અબળાઓ અને શૂરસેન લૂટારાઓના છટકામાં સપડાયાં હતાં; શૂરસેન તો છૂટયો, પણ તે અબળાઓની શી અવસ્થા થઇ, તે વિશે હું વધારે કાઈ પણ જાણતો નથી. હવે આપ ઘેર પધારો; હું ગમે તે પ્રયત્ને તે બન્ને અબળાઓનો પત્તો પણ જરૂર મેળવીશ.” માધવસિંહે આશ્વાસન આપ્યું.

“જો મારા મનમાં અત્યારે માત્ર તે બે અબળાઓ વિશેનીજ ચિંતા હોત, તો આ ક્ષણેજ હું તમારી સાથે ઘેર તરફ આવવાને તૈયાર થઇ જાત; પરન્તુ મને તો હું જે ક્ષણે ઘરને છોડી નાઠો હતો તે ક્ષણેજ અત્યારે મારી નાખ્યો છે. રંભા

પોતાના સમયની અદ્વિતીય પતિવ્રતા પ્રમદા છે, એવી મને સ્વપ્નમાં પણ કલ્પના નહોતી!" મહેન્દ્રે ઉદ્ગાર કાઢયા.

"ખરેખર રંભા એવીજ હતી. આપના ચાલ્યા જવા પછી તેના પિતાનો કોઇ બીજા પુરુષસાથે તેને પરણાવી દેવાનો વિચાર હતો; પરંતુ પિતાની એ ઇચ્છાને રંભાએ માન્ય ન કરી અને કદાચિત્ તે બળાત્કારે ન પરણાવી દે, એટલામાટે તે કોણ જાણે કયાં ભાગી ગઇ! અફસોસ!!" માધવસિંહે પણ તેવોજ ખેદ દર્શાવ્યો.

"મારા મનમાં પણ જે ખેદ થાય છે તે એજ કે રંભા કેવળ મારામાટેજ ઘરમાથી નીકળીને નાઠી, અને મને મળી પણ ખરી; છતાં દુર્ભાગ્યે આવીને અમને ફરીવાર પણ વિખૂટાં પાડી દીધા!"

આ ઉદ્ગાર પછી મહેન્દ્રે પોતાનો સમસ્ત વૃત્તાન્ત માધવને કહી સંભળાવ્યો. એ સાંભળીને તેની છાતીમાં પણ જુસ્સો ઉભરાઇ આવ્યો અને તે મહા ગભીરતાના ભાવથી કહેવા લાગ્યો કે;—

"મિત્રવર્ય, હવે સારી રીતે મારા જાણવામાં આવી ગયું કે બિચારી રંભાપર આ જુલ્મ કરનારો કોણ છે, અને અત્યારે રંભા કયાં હોવી જોઇએ, એ પણ કલ્પનામાં આવી ગયું. હવે હું આપને ઘેર જવાનો ઉપદેશ આપવાનો નથી તેમજ જ્યા સુધી રંભાનો સંકટમાંથી છૂટકો ન થાય, ત્યાં સુધી હું પોતે પણ ઘરનું નામ લેવાનો નથી. શું આપણા જીવતાંજ રંભાને કોઇ બીજો પુરુષ લઈ જશે? જે દિવસે આપણા ઘરમાં વસતી રંભાને હું ભાભી કહીને બોલાવીશ, તે દિવસેજ પોતાને મર્દ અને દુનિયામાં મોઢું બતાવવાને લાયક સમજીશ! હવે આપ ઉઠીને ઊભા થાઓ અને મારી જોડે ચાલો. આ મામલાના સંબંધમાં હું જે કાંઇ પણ જાણું છું તે સર્વ આપને માર્ગમાં કહી સંભળાવીશ. આપ એ ન જાણશો કે, હું માત્ર આ હરિસિંહ અને જયસિંહ બે જણનેજ સાથે લઇને નીકળ્યો છું; હું મારા પૂરા બંદોબસ્તથી આવ્યો છું અને તેથી

હું જે કાંઇપણ કરીશ અથવા કરવાને સમર્થ છું તે પોતાની મેળેજ આપના જોવામાં આવી જશે."

પોતાના ભ્રાતા તલ્ય મિત્રના આ આશ્વાસનથી મહેન્દ્રના હૃદયમાં બહુજ ધૈર્ય આવ્યું અને તેની સાથે જવામાટે ઉઠીને તે ઊભો થઇ ગયો.

કેતકીના મકાનમાં એક મોટો તબેલો પણ હતો અને તેમાં સારા ઘોડા મૌજૂદ હતા. મહેન્દ્રસિંહ, માધવસિંહ, જયસિંહ અને હરિસિંહ એ ચારે જણ ચાર ઘોડાપર સવાર થયા અને માધવના ઉપદેશને અનુસરી મહા વેગથી એક વિશિષ્ટ દિશામાં રવાના થઇ ગયા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

નવી બાજી.

પટનાથી પૂર્વ દિશામાં સાલિગ્રામી નદીને પાર તીરપરજ 'હાજીપુર' આબાદ છે. અત્યારે તો તે એક સારા કસબા સમાન દેખાય છે, પરંતુ પ્રસ્તુત નવલકથામાં જે સમયનું ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે તે સમયમા તે એક ન્હાનકડા અને શોભીતા નગર પ્રમાણે શોભતું હતું. ગંડકીના કિનારાપરજ એક ન્હાનકડો પણ સંગીન અને મજબૂત કિલ્લો પણ હતો અને તેમાં ત્યાનો રાજા દૌલતસિંહ વસતો હતો. પૂર્વે તે હાજીપુરના નામાંકિત જમીનદારોમાંનો એક જમીનદાર હતો, પરંતુ પછીથી પોતાની ચાલાકી અને બહાદુરીના બળથી તે ત્યાનો રાજા બની બેઠો હતો. એના પુત્ર પ્રતાપસિંહજોડે રંભાનો લગ્નસંબંધ થવાનો હતો અને તે કારણથીજ બિચારી રંભા પોતાના પિત્રાઈ ભાઇ વિજયસિંહ તથા તારાને સાથે લઇ પિતાના ગૃહને ત્યાગી બહાર નીકળી ગઇ હતી.

એ સર્વ વાર્ત્તાને માધવસિંહ સારી રીતે જાણતો હતો, અને તેથી તેનો નિશ્ચય થઇ ગયો હતો કે, કેતકીના મકાનને લૂટીને રંભા તથા તારાને હરી જનાર અવશ્ય રાજા દૌલ-

તસિંહનાં માણસોજ હોવાં જોઇએ. માર્ગમાં ચાલતાં ચાલતાં સંક્ષેપમાં આ સર્વ વૃત્તાન્ત માધવસિંહે મહેન્દ્રસિંહને જણાવી દીધો અને સાથે પોતાના સંશયનો હેતુ પણ પ્રદર્શિત કરી દીધો.

"તમારૂં અનુમાન સર્વથા યથાર્થ છે. હવે મારો પણ નિશ્ચય થયો છે કે આ કુકર્મ દૌલતસિંહ વિના બીજા કોઇનું હોઇ શકે નહિ. પણ આશ્ચર્ય એજ છે કે તેને આ બધો પત્તો ક્યાંથી અને કેમ કરીને મળી શક્યો!" મહેન્દ્રસિંહે આશ્ચર્ય બતાવીને કહ્યું.

"કોઈ પણ પ્રકારે આ બધો ભેદ તેના જાણવામાં આવ્યો હશે; તેણે પોતાના જાસૂસોને ચારે દિશામાં દોડાવ્યા હશે; આપ માત્ર એટલોજ વિચાર કરી જુઓ કે આ તરફ દૌલત-સિંહ વિના બીજો કોઇ એવો કયો બળવાન્ પુરુષ છે કે જે આટલું બધું કરી શકે?" માધવસિંહે કહ્યું.

"એમાં તો લેશ માત્ર પણ શંકા નથી કે, આ કામ તેનુંજ છે." મહેન્દ્રે અનુમતિ દર્શાવી.

"એટલામાટેજ અત્યારે આપણે હાજીપુરની દિશામાં પ્રયાણ કરીએ છીએ. હજી તેઓ વધારે દૂર તો નહિજ નીકળી ગયા હોય!,, માધવે જણાવ્યું.

એ ચારે મનુષ્યો મધ્યાન્હ થતાં સુધી ઘોડાઓને દોડાવતા આગળ અને આગળ વધતાજ રહ્યા; પરંતુ જ્યારે સૂર્યના તાપની પ્રખરતા ઘણીજ વધી ગઇ, ત્યારે તેમણે કોઇ સ્થળે વિશ્રાંતિ લેવાનો અને થાકેલા તપેલા અશ્વોને શાંત કરવાનો વિચાર કર્યો. તેઓ ચારે બાજૂએ પોતાની તીવ્ર દૃષ્ટિને દોડાવવા લાગ્યા. સડકની જમણી બાજૂએ કેટલાક અંતરપર આંબાની એક વાડી હતી અને તેમાં કેટલાક લશ્કરી માણસો ઉતરેલા હતા, કેટલાકો ઘોડાપર ચઢીને આમ તેમ ઘૂમી રહ્યા હતા, અને વૃક્ષોને ભેદીને ઉપર ચઢતા ધૂમાડાથી અનુમાન કરી શકાતું હતું કે કેટલાકો રસોઇ બનાવવાના કામમાં પણ રોકાયલા હતા. માધવસિંહે કહ્યું કે, "આપણે જેમની તલાશમાં છીએ, તે લોકો બહુધા આ વાડીમાંજ આવી ઉતરેલા છે."

"તમો ત્રણે જણ સાધુના વેશમાં તો છોજ, એટલે એક

જણુ ઘોડાને છોડીને જાય અને એનો પત્તો મેળવી આવે તો શું ખોટું છે?" મહેન્દ્રે કહ્યું.

માધવે હરિસિંહને સંબોધીને કહ્યું કે, "ઘોડાને અહીંજ છોડી દો અને જઇને જોઈ આવો કે એ લોકો તે જ છે કે બીજા કોઈ?"

"જેવી આજ્ઞા;" હરિસિંહે આજ્ઞાને મસ્તકે ચઢાવી.

સડકની કિનારપર પીપળાનું એક વિશાળ વૃક્ષ હતું, તે ત્રણે જણ તેની નીચે ઉભા રહી ગયા. હરિસિંહે પોતાના ઘોડાને પીપળાના થડ સાથે બાંધી દીધો, અને મોટા ચીપિયાને હીલવતો પોતે તે વાડીની તરફ ગયો ને થોડીવારમાં પાછો આવીને કહેવા લાગ્યો કે;–"એ તે લોકોજ છે, તેમની સાથે બે મ્યાના પણ છે અને તેમાંથી રડવાનો અવાજ આવ્યા કરે છે."

"ત્યારે હવે તમારો શો વિચાર છે?" મહેન્દ્રે માધવને પૂછ્યું.

"લડાઈ વિના તો કાંઇ થવાનુંજ નથી અને આપણી પાસે સારા હુરા આદિ નથી. માત્ર સાધુના વેશની ભજવણી કરવા માટે રાખેલા આ ત્રણ મોટા મોટા ચીપિયા મૌજૂદ છે; પરંતુ આપની પાસે તો એવો એક ચીપિયો કે ડંડો સુદ્ધાં પણ નથી. કેતકીના મકાનમાં આ લૂટારાઓએ એવું કોઈ હથિયાર છોડયુંજ નહોતું, નહિ તો ત્યાંથી આપણે ઘોડા લીધા તેમ હથિયાર પણ લઇ શકત. હવે તો આપણી તૈયારી કરવામાટે આપણે બીજો પણ એક દિવસ–આવતી કાલ સુધીનો સમય–શાંતિમાં વીતાડવોજ જોઇએ." માધવ બોલ્યો.

"આવતી કાલ સુધીમાં આપણે શો બંદોબસ્ત કરી શકીશું?" મહેન્દ્રે કાંઇક શંકા દર્શાવી.

"બંદોબસ્ત કરવામાં કશી પણ અડચણ આવે તેમ નથી. મેં આપણા ઘણાક લશ્કરી માણસોને આપણીસાથે મળવા માટે કેટલીક ખાસ નિશાનીઓ આપીને ચારે તરફ ફેલાવી દીધા છે અને તેમાંના થોડા ઘણા લોકો અહીં આસાનીથી એકઠા થઇ શકે તેમ છે." માધવે કહ્યું.

"જ્યારે એમજ છે, તો પછી વિલંબ કરવાની આવશ્યકતાજ શી છે વારૂ?" મહેન્દ્રે આતુરતા બતાવી.

" જયસિંહ, ત્યારે તમે એકદમ ઘોડો દોડાવતા ચાલતા થાઓ, આપણા સિપાહીઓને એકઠા કરો-જ્યાં આપણે આપણો એક અડ્ડો કાયમ કર્યો હતો તે ટેકરી પણ અહીંથી કાંઈ વધારે દૂર તો નહિજ હોય !" માધવે આજ્ઞા કરી.

" આઠ ગાઉનો ફાસલો કાંઇ જેવો તેવો નથી. એજ વિચારથી મેં આપને જણાવ્યું હતું કે, એક દિવસને માટે ધૈર્ય રાખવું સારૂં છે. વારૂ, ત્યારે આપ એક કામ કરજો-હું તો બંદોબસ્ત કરવા જાઉં છું, પણ આપ ત્રણે જણ લપાતા છુપાતા આપણા એ દુશ્મનોની પાછળ પાછળ ચાલ્યા જાઓ. આવતી કાલે એ લોકોને પુનપુના નદીને ઉલ્લંઘવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાનોજ. કારણ કે, નદી એમના માર્ગ વચ્ચેજ આવેલી છે, અને આજકાલ નદીમાં પાણીનું જોર બહુજ વધારે છે; એટલે નૌકા વિના નદીપાર પહોંચી શકાય તેમ નથી. અર્થાત્ આવતી કાલે રાતે એ લોકો જરૂર નદીતીરે છાવણી નાખશે અને પ્રભાત થવા પછીજ નદીપાર જશે. ત્યાં માત્ર એકજ નૌકા હોવાથી એ લોકો કોઇ પણ રીતે ઉતાવળ કરી શકે તેવો સંભવ છેજ નહિ." જયસિંહે પરિસ્થિતિનું દર્શન કરાવ્યું.

" બહુ સારૂં; હું તમારા સમસ્ત આશયને સારી રીતે સમજી ગયો. હવે તમે પોતાનો બંદોબસ્ત કરીને ત્યાંજ આવી પહોંચજો. અમે ચાલીએ છીએ." એ પ્રમાણે ઉત્તર આપીને માધવસિંહે હરિસિંહને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે, " કેમ હરિસિંહ, જેમને તમે હમણાંજ જોઇ આવ્યા તે લોકોની સંખ્યા કેટલી હશે વારૂ ?"

" ચારથી પાંચસોની લગભગમાં." હરિસિંહે જણાવ્યું.

" ઠીક છે; જયસિંહ, જો તમને પચાસ માણસ પણ મળે, તો તેમને લઇને ઝટ પાછા આવજો-જોજો તો ખરા, આપણી એક તલ્વાર દશ દશ દુશ્મનોની ગર્દનો છટકાવીનેજ આરામ લેશે !" માધવે કહ્યું.

" એ વિશે બે અભિપ્રાય છેજ નહિ." જયસિંહે ઉદ્ગાર કાઢયો.

" ખચર-જેટલા મળી શકે તેટલાને લઇ આવો. એમ તો

આપણા પણ ઘણા માણસો આમ તેમ વિખરાયલા છે, છતાં પ્રસંગે જેટલા મળી જાય તેટલાજ સંપૂર્ણ છે." માધવસિંહે બેપરવાઈ બતાવી.

"વારૂ ત્યારે હું રજા લઉં છું." જયસિંહ જવાને તૈયાર થયો.

"જાઓ–વિજય કરો." માધવસિંહે આનંદથી આજ્ઞા આપી.

જયસિંહ તત્કાળ ત્યાંથી અદૃશ્ય થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

રંભા ક્યાં ગઇ ?

પુનપુના નદી બાંકીપુરથી દક્ષિણે ચાર ગાઉપર ગયાજી જવાના માર્ગમાં આવેલી છે. એ પુનપુના નદીના તીરપ્રાંતમાંજ એક મેદાનમાં તે લશ્કર છાવણી નાખીને પડયું હતું, કે જેનાપર મહેન્દ્રસિંહ તથા માધવસિંહે આજે છાપો મારવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એ લશ્કરના અહીં આવી પહોંચવાને હજી તો એક કલાક જેટલો વખત પણ થયો નહોતો, અને તેથી રાત્રિના પ્રથમ અંધકારની છટા છવાયા છતાં પણ હજી લશ્કરી જવાનો નિશ્ચિન્ત થયા નહોતા, બધાને ખાનપાનની ચિન્તા પડી હતી, કોઇ જમીનને ખોદીને ચૂલો બનાવતો હતો, તો કોઇ આમ તેમથી સૂકાં લાકડાં વીણી લાવતો હતો, કેટલાક માણસો દીવાસળીના શોધમાં ગામ તરફ લપકયા હતા, અને કેટલાકો મોદીને પકડી પાડવાને દોડાદોડ કરી રહ્યા હતા. એ સ્થળે કેવળ એકજ ઇજારદાર નાવિકની ઝુંપડી જોવામાં આવતી હતી. મોદીની દુકાન કે કંદોઇનું નામનિશાન પણ જોવામાં આવતું નહોતું–ખાનપાનની કોઇ પણ વસ્તુ ત્યાં મળી શકતી નહોતી. નદીપાર એક ગામ હતું ને ત્યાંજ ખાનપાનની ચીજો મળવાની શકયતા હોવાથી સર્વજનો પાર ઉતરી જવાને બહુજ ઉતાવળા થઇ ગયા હતા. વર્ષાઋતુ હોવાથી આ ચોમાસૂ નદીમાં પાણી પણ

અતોનાત આવેલું હતું, અને કેવળ એક ન્હાનકડી નૌકા વિના પાર જવાનું બીજું એક પણ સાધન ન હોવાથી ઘાટપર માણુસોનો મેળો ભરાઇ ગયો હતો અને કૂદી કૂદીને પ્રથમ નૌકામાં ચઢી જવાને સર્વ એકસરખા આતુર બની ગયા હતા.

પાંચસો માણુસોની ભીડ કાંઇ ઓછી નથી હોતી; આટલા બધા માણુસોને ખાનપાનની સામગ્રી પૂરી પાડવાનું કામ બે ત્રણ મોદીને માટે ભારી થઇ પડે એ સ્વાભાવિકજ છે; એટલે એથી ગામમાં પણ જ્યા જુઓ ત્યા હુજ્જત અને તકરારજ ચાલતી જોવામા આવતી હતી. જમીનદાર અને ખેડુતોનાં ઘરપર આવીને લોકો ધામધૂમ કરી રહ્યા હતા. "અરે પણ લોટ હોય તો લોટજ આપી ઘોને ! કેવળ ચોખા હોય તો ચોખાથી પણ કામ ચાલી જશે. ચણા હોય તો ચણાથીજ દિવસ કાઢીશું. જે લેવી હોય તે કીમત લઈ લ્યો અને આપો, નહિ તો બળાત્કારે લૂટી જઇશું અને તમે મોઢું તાકતા રહી જશો !" આવી આવી વાતોને સાંભળી જમીદાર ઠાકોરો પણ ભાનભૂલ્યા થઇ ગયા હતા, જેનાથી જે આપી શકાય તે, તે આપતો હતો, હાથ જોડતો હતો, છતાં કોઇ પણ પ્રકારે કોલાહલમાં ઘટાડો થતો નહોતો.

રાત્રિનો એક પ્રહર જતાં સુધીમાં તો પાંચસોમાંના લગભગ ચારસો માણુસો તો સામેપાર ઉતરી ગયા અને આસપાસનાં બે ગામોમાં તેઓ ફેલાઇ ગયા. માત્ર સો માણુસો ઉપર કહેલા મ્યાનાઓની રક્ષા કરતા તેમને ઘેરીને બેસી રહ્યા, કે જે મ્યાનાઓમાં બિચારી રંભા અને તારા પોતાના દુઃખની ઘટિકાઓ ગણુતી બેઠી હતી. એમનાં ખાનપાનની સામગ્રી એમના સંગીસાથી લાવવાના હતા, એમની સંભાળમાં ખામી ન આવે એટલામાટેજ ખાસ સો માણુસો તેમની તહનાતમાં રહેલા હતા. પણ એ હુલ્લડમાં એ પાંચસો માણુસોનો સરદાર કોણ હતો, તે કાંઇ જાણુવામાં આવી શકતું નહોતું.

ત્યારે શું મહેન્દ્ર અને માધવ બન્ને એજ વિચારમાં હતા કે એ પાંચસો માણુસોમાંના ઘણુખરા પોતપોતાના કામમાટે આમતેમ વિખેરાઈ જાય, એટલે પછી બાકી રહેલા થોડાક

સિપાહીઓપર અચાનક હલ્લો લઇ જવો ? હા, તેઓ એવાજ વિચારમાં હતા. જુઓ ચાળીસ ઘોડેસ્વારોને સાથે લઇને તે બન્ને મિત્રો દક્ષિણ દિશામાંથી વીજળીના વેગે અશ્વોને દોડાવતા ચાલ્યા આવે છે. તેમણે જોતજોતામાં તે મ્યાનાઓ પાસે પહોંચીને તલ્વારોને દુશ્મનોના લોહીથી તૃપ્ત કરવાનો આરંભ કરી દીધો.

બિલ્કુલ બેખબર બેઠેલા સો માણસો આવી હાલતમાં શું કરી શકે વારૂ ? અડધી ઘડીમાંજ તેમનામાંના પચાસ કરતાં વધારે માણસો તો માર્યા ગયા અને બાકીના બચેલાઓ પાસે જીવ બચાવવાનો કેવળ પલાયન વિના બીજો ઉપાયજ નહોતો. ક્ષણ બે ક્ષણમાં મેદાન ખાલી થઈ ગયું અને માત્ર તે બે મ્યાનાજ બાકી રહ્યા કે જેમનામાટે આજે આટલો બધો ખૂનખરાબો કરવામાં આવ્યો હતો. મ્યાનામાંથી બન્ને અબળાઓને બહાર કાઢવામાં આવી. એકને મહેન્દ્રસિંહે પોતાના અશ્વપર અને બીજીને માધવસિંહે પોતાના અશ્વપર બેસાડી લીધી; ત્યાર પછી તેઓ જે દિશામાંથી આવ્યા હતા તેજ દિશામાં પાછા પ્રયાણ કરી જતા દેખાયા.

એ રક્તપાત પછી તેમની શી દશા થઈ અને ગામોમાં ફેલાયલા ચારસો માણસોએ એકત્ર થઇને શું કર્યું અને તેઓ કયા ઉદ્યોગમાં પ્રવૃત્ત થયા, એ બધી ઘટનાઓ સાથે આપણો વિશેષ કશો પણ સંબંધ નથી. આપણને જો કાંઇ પણ આનંદ મળવાનો સંભવ હોય, તો તે કેવળ રંભા અને તારાનો વૃત્તાન્ત લખવાથીજ છે, પણ અફસોસ ! કેટલેક દૂર નીકળી જવા પછી મહેન્દ્રના જાણવામાં આવ્યું કે, એ બે અબળાઓ તે રંભા અને તારા નહિ, પણ એક તારા અને બીજી કાન્તા હતી. અર્થાત્ રંભા અદ્દભુત પ્રકારે અદૃશ્ય થઇ હતી અને તેના સ્થાનમાં કાન્તાની આપત્તિ થઈ હતી. પણ કાન્તા ત્યાં ક્યાંથી આવી લાગી અને રંભા ક્યાં ચાલી ગઇ—ક્યાં અદૃશ્ય થઇ ગઇ વારૂ ?

પ્રકરણ ૨૦ મું.

નારી કે નાગિની?

હવે અમે અમારા વાચકોને એક નિબિડ અરણ્યમાં લઇ જઇને છન્નવસ્ત્રપરિધાના અને ભસ્માંગચર્ચિતા બળતી ધૂણીની પાસે પર્ણકુટીમાં ઉદાસીન મુદ્રાથી બેઠેલી એક યોગિનીનાં દર્શન કરાવીશું. એની સ્થિતિ ગમે તેવી અને ગમે તેટલી દયાજનક અને વિપત્તિગ્રસ્ત હોવા છતાં પણ એના અનુપમ યૌવન, મનોહર સૌન્દર્ય અને આકર્ષક શરીરાકાર ઇત્યાદિ જોનારના હૃદયમાં કાંઇ એવું તો અદ્‌ભુત પરિણામ નિપજાવે છે કે, કલાકોના કલાક સુધી એનું નિરીક્ષણ કરવા છતાં નેત્રોની તૃપ્તિ થઈ શકતી નથી, એને યોગિની કહેતાં સંકોચ થાય છે અને એની મુખમુદ્રાને જોતાજ જીવ અસ્વસ્થ થઇને એવા વિચારમાં ડૂબી જાય છે કે, સંસારને ત્યાગી આવી વિરક્તાવસ્થાને સ્વીકારવા છતાં એ કાષાયવસ્ત્રધારિણી પોતાનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુની ધારા શા કારણથી વર્ષાવી રહી હશે વારૂ?

આકાશ વાદળાંથી ઘેરાયલું છે, પાણી વર્ષ્યા કરે છે, પશ્ચિમ વાયુના ઝપાટાએ ઝાડ અને પાંદડાં વિરુદ્ધ બળવો જગાડી દીધો છે. એ પર્ણકુટી પણ જડમૂળથી ઉખડીને કોઇ અન્ય સ્થળે જઈ પડવાની તૈયારીમાં છે; અને એની પણ કલ્પના કરી શકાતી નથી કે, સમય પ્રભાતનો છે કે સૂર્યાસ્તનો? ઝૂપડીમાં બેઠેલી અને શરદીને ઘટાવવામાટે અગ્નિ પાસે બેસી તાપતી બિચારી યોગિનીમાટે એ સમય વળી વધારે દુઃખકારક બની રહ્યો છે. થોડી થોડી વારે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખતી અને કોઇ કોઇવાર ડૂસકાં ભરી ભરીને રોતી એ યોગિનીના હૃદયને કોઇ પણ પ્રકારે શાંતિનો સ્પર્શ થઈ શકતો નથી. અચાનક એક પ્રવાસીએ ત્યાં આવી પર્ણકુટીમાં દૃષ્ટિપાત કર્યો. તે આ તોફાનના સમયમાં કોઇ આશ્રયસ્થાનને શોધતો હોય એમ તેના મુખમંડળને જોવાથી સ્પષ્ટ કલ્પના કરી શકાતી હતી.

"કોણ છે? અંદર બેધડક ચાલ્યા આવો, કાંઇ પણ હરકત જેવું નથી; પાણીમાં ભીંજાઇને અમથા હેરાન શામાટે થાઓ છો? આ તો તે દિવસ રાત્રિ બીજાના કલ્યાણ અને સુખની ચિન્તા રાખનારી દીન અબળાની જ પર્ણકુટી છે." યોગિનીએ તે પ્રવાસીને જોઇને મૃદુ વાણીથી કહ્યું.

"જી, માતા, આવું છું. આજના આ તોફાને મને તો મારી જ નાખ્યો હતો, પણ આપની કૃપાથી પ્રાણ બચી ગયા." પ્રવાસીએ કૃતજ્ઞતા દર્શાવી.

પ્રવાસી આવીને પર્ણકુટીમાં બેસી ગયો, કિંબહુના બે ચાર શ્વાસ લીધા પછી મૂર્છિત જેવો થઇને ધૂણી પાસે લેટી ગયો. યોગિની જાણે તેને બરાબર ઓળખતી હોયની! તેવા ભાવથી તેને જોવા લાગી. એ પ્રવાસીનાં વસ્ત્રોપર કેટલેક સ્થળે લોહીના દાગ લાગેલા હતા અને એના મુખમંડળમાનાં બેચાર ચિન્હો પણ સ્પષ્ટ ભાષામાં કહેતા હતા કે એના મુખમંડળમાં ગત એક બે દિવસમાજ તલ્વારના જખમ થએલા હોવા જોઇએ. લગભગ એક કલાક પછી તેનો જીવ ઠેકાણે આવ્યો અને તે જેવો ઉઠીને બેઠો થયો, તેવોજ તેની સાથે યોગિનીએ વાર્તાલાપ આરંભી દીધો.

"તમારો કોઇ લૂટારા સાથે મુકાબલો થઈ ગયો' તો કે શું? આ જખમો કેમ કરીને થયા વારૂ?" યોગિનીએ પૂછયું.

"જી—એક વીર નરના હાથે મારી સાથે મારી પેઠે બીજા પણ કેટલાક સિપાહીઓ જખમી થઈ ગયા છે." પ્રવાસીએ ઉત્તર આપ્યું.

"તે વીરનર કોણ હતો?" યોગિનીએ આ પ્રશ્ન સાશંક મુદ્રાથી પૂછયો.

"મહેન્દ્રસિંહ." જવાબ મળ્યો.

મહેન્દ્રસિંહનું નામ સાંભળતાં જ યોગિનીએ મસ્તકને નીચું નમાવી દીધું અને કેટલોક વિચાર કર્યા પછી પુનઃ પૂછયું કે;—"તમારે અને તમારા બીજા સિપાહીઓને મહેન્દ્ર સાથે લડવાનું શું કારણ હતું?"

"અમારો પોતાનો તેમની સાથે કશો પણ વૈરભાવ હતો જ નહિ; અમારી સ્વામિનીએ અમને તેમને ગિરફ્તાર

કરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો હતો; પણ તે બહાદુર એમ કાંઈ સહેલાઈથી હાથમાં આવે તેવો નહોતો.” મુસાફર બોલ્યો.

“તમે તો કેતકીના જ અનુચર છો ને?”

“જી હા; આપ કેતકીને ઓળખો છો કે શું?” પ્રવાસીએ જરાક આશ્ચર્યનો ભાવ દર્શાવીને સ્હામો પ્રશ્ન કર્યો.

“હું ઘણીકવાર રખડતી ભટકતી કેતકીના ‘અયશમહલ’ ભણી આવેલી છું. અને તમને ત્યા મેં પહેરો ભરતા ઘણી વાર જોયા છે, એમ મને બરાબર યાદ છે.” યોગિનીએ સંતોષકારક ઉત્તર આપ્યું.

પ્રવાસી કાંઈક ગંભીર વિચારમાં પડી ગયો અને કેટલીક વાર સુધી યોગિનીના મુખમંડળને એક ધ્યાનથી જોવા પછી તેનાં ચરણોમાં પડી નમ્રતા અને વિવેકદર્શક સ્વરથી કહેવા લાગ્યો કે;–“મહાશયા, આપ મને એટલો બધો આંધળો ધારો છો કે હું મારી સ્વામિનીને પણ નહિ ઓળખી શકું? આપ મોહિની છો! આટલા દિવસ સુધી આપ ક્યાં હતાં? કેતકીએ તો એવી અફવા ફેલાવી દીધી હતી કે રાતની વેળાએ મોહિની અને કાન્તા કોણ જાણે ક્યાં નીકળી પલાયન કરી ગઈ!”

“કેતકીએ મને જીવથી મારી નાખવાના પોતાના પ્રયત્નોમાં કશી પણ કચાશ રાખી નહોતી; પણ એ વીરપુરુષ મહેન્દ્રસિંહના પ્રતાપેજ મારા પ્રાણ બચી શક્યા છે કે જેમના હાથે તમે જખમી થયા છો. અસ્તુ. મારો સવિસ્તર વૃત્તાન્ત તો હું વળી કોઈ અન્ય સમયે કહીશ; પણ તમે એ તો જણાવો કે, મહેન્દ્ર કેતકીના વિલાસમંદિરમા કેવીરીતે આવ્યા અને કેતકીનું તેમની સાથે વૈર કેમ અને શા કારણથી બંધાયું? કેતકીના વ્યભિચારી સ્વભાવને જોતાં તો મહેન્દ્ર જેવા પુરુષની પ્રાપ્તિથી તેને આનંદ થવો જોઈતો’ તો; તેને બદલે આવો ખૂના મરકીનો અવસર શા કારણથી આવી લાગ્યો?” યોગિનીએ પૂછ્યું.

“આપનો અભિપ્રાય યથાર્થ છે; પરંતુ...........”

“જુઓ લાલસિંહ, અમારે ત્યાંના તમે બધા સિપાહીઓના જમાદાર તેમજ અફસર છો; મારા પિતાજી તમારી કેટલી બધી કદર કરતા’તા એ તમે ભૂલી તો નહિજ ગયા હો, વળી

તમે એ પણ સારી રીતે જાણો છો કે કેતકી એક ઘણીજ નઠારી નારી છે, બાપદાદાની આબરૂપર તેણે પાણી ફેરવી દીધું છે, મને અને કાન્તાને તેણે પોતાની ધારણા પ્રમાણે તો મારીજ નાખી છે; મારા મનમાં હવે કેતકીમાટે લેશ માત્ર પણ સ્નેહ નથી; એટલુંજ નહિ, પણ મારી ધારણા છે ત્યાં સુધી તો મારી પેઠે તમે પણ તેને કાળી નાગણુજ માનતા હશો." યોગિની મોહિનીએ પોતાના અંતરના ઉભરા કાઢવા માંડયા.

"હું તો કેતકીને એટલી બધી ભૂંડી માનું છું કે, મને નરકમાં રહેવું કબૂલ છે, પણ હવે તેની સોહબતમાં અને તેના અયશમહલમાં રહેવું મંજૂર નથી." પ્રવાસી લાલસિંહે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

"ઠીક છે–ત્યારે તો હું આશા રાખું છું કે, તેનો જે કાંઇ વૃત્તાન્ત તમારા જાણવામા છે, તે અવશ્ય અક્ષરેઅક્ષર મને જણાવશો અને હું એ હરામજાદી કેતકીપાસેથી જે મારી દુશ્મનીનો બદલો લેવાની ઇચ્છા રાખું છું, તે કાર્યમાં દિલોજાનથી મારા મદદગાર સાથી થશો," મોહિનીએ કહ્યું.

"હું તમારાં સુખદુઃખમાં સદા તમારી સાથે રહીશ, મારાથી આપી શકાશે તેટલી સર્વ સહાયતા આપીશ અને કેતકીનો જે કાંઇ પણ વૃત્તાન્ત મારા જાણવામાં છે તેમાંનો એક અક્ષર પણ આપથી છુપાવીશ નહિ." લાલસિંહે કહ્યું.

"વારૂ ત્યારે જણાવો કે, મહેન્દ્રસિંહ અને કેતકીના કલહનો પ્રસંગ શા કારણથી આવી લાગ્યો ?" મોહિનીએ પૂછ્યું.

"મહેન્દ્રસિંહ આપને શોધતા શોધતા અચાનક અયશમહલની હદમાં આવી પહોંચ્યા અને કેતકીને જોતાં તેમને એવો ભ્રમ થઇ ગયો કે મોહિની આજ છે અને સંકટોના યોગે તેની મુદ્રામાં ફેરફાર થઈ ગયો છે. તે સમયે કેતકી ખુલ્લા મેદાનમાં ફરતી હતી, એટલે મહેન્દ્રસિંહે બેધડક તેની પાસે જઇને તેને મોહિનીના નામથી બોલાવી......."

લાલસિંહ આગળ બોલતો હતો તેને વચ્ચે અટકાવીને મોહિનીએ પૂછ્યું કે;–"એથી કેતકીને તો ભાવતું'તું ને વૈદ્યે બતાવ્યા જેવુંજ થયું હશે; ખરૂં કે નહિ ?"

"જી હા, થોડીક વાતચીત ચાલતાં તેણે પોતાને મોહિની તરીકેજ ઓળખાવી અને ત્યાર પછી પ્રપંચજાળને વિસ્તારવામાં કશી પણ ન્યૂનતા ન રાખી." લાલસિંહ બોલ્યો.

"ત્યાર પછી શું થયું ?"

"રખડતી રઝળતી બે લાવણ્યમયી લલનાઓ પણ પ્રથમથીજ ત્યાં આવી લાગી'તી અને તેમને કેતકીએ વિલાસમંદિરમાં પોતાની સખીઓ તરીકે રાખી લીધી હતી."

"તેઓ કોણ હતી ?"

"ધૈર્ય ધરો–ધીમે ધીમે હું બધી ાવતો જાઉં છું. તે બન્ને લલનાઓ મહેન્દ્રસિંહની સારી રીતે સેવા શુશ્રુષા કરવા લાગી. કેતકીનો તથા આપનો વૃત્તાંત બધાંસાથે હળીમળીને તેમણે સંપૂર્ણ જાણી લીધો હતો."

"ત્યારે તો તેમણે મહેન્દ્રસિંહને અવશ્ય ભડકાવ્યા હશેજ !" મોહિનીએ ઉદ્ગાર કાઢયો.

"બનાવ બરાબર એવોજ બન્યો. તે ઇન્દુ અને પ્રભા નામની બન્ને પ્રમદાઓએ કેતકીનો, આપનો અને તે સાથે પોતાનો પણ બધો ભેદ મહેન્દ્રસિંહને જણાવી દીધો કે જે બધો વાર્તાલાપ કેતકીએ છુપાઇને સાંભળી લીધો અને છેવટે ધીમે ધીમે તે અમારા જાણવામાં પણ આવી ગયો." લાલસિંહે કહ્યું.

"એથી જ કેતકી કોપાઇ હશે !"

"જી હા, અને એની સાથે એક બીજો બનાવ પણ બની ગયો."

"તે શો ?"

"મહેન્દ્રસિંહ પોતાના ઘરમાંથી શામાટે નીકળી ગયા હતા એ તો આપના જાણવામાં હશેજ."

"બિલ્કુલ નહિ; હજી તો અમને પરસ્પર વાર્ત્તાલાપ કરવાનો પ્રસંગ મળ્યોજ નહોતો, એટલામાં તો વિયોગનો દુઃખદાયક પ્રસંગ આવીને ઊભો રહ્યો !" મોહિનીએ એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખીને કહ્યું.

"હું તો મહેન્દ્રસિંહને પ્રથમથીજ ઓળખતો હતો અને તેમનો કેટલોક વૃત્તાન્ત પણ જાણતો હતો; કારણ કે, આપના

પિતાશ્રીના જીવનકાળમાં મને ઘણીકવાર તેમને ત્યાં જવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો; પરંતુ કેતકીના ભયથી હું કાંઇ પણ બોલી ન શક્યો. ”

“ત્યારે તો બીજો પણ કાંઇક ખુલાસો મારાથી જાણી શકાશે!”

“ સાંભળો–મહેન્દ્રસિંહ વિહારના રાજા ઉદયસિંહના કુમાર છે અને તેમના લગ્નનો પટનાના નામાંકિત જમીંદાર ગુલાબસિંહની પુત્રી રંભા સાથે નિશ્ચય થઇ ગયો હતો. પરંતુ તેમનો એવો હઠ હતો કે, હું તો આજન્મ પરણવાનોજ નથી કિન્તુ તેમનો આવો હઠ છતાં તેમના પિતાએ તેમનું કાંઈ પણ ન સાભળ્યું, લગ્નનો દિવસ નક્કી કરવામાં આવ્યો, માંડવો રચાયો અને જાનૈયા પણ આવી લાગ્યા; પણ એટલામાં લાગ જોઈ મહેન્દ્રસિંહ ઘોડેસ્વાર થઈ ક્યાંક અદૃશ્ય થઇ ગયા.”

“ ત્યાર પછી શી બીના બની ? ”

“ અંતે રોતા કકળતા બધા ત્યાંથી પાછા ફર્યાં અને ત્યાર પછી ગુલાબસિંહે પોતાની પુત્રીને અન્યત્ર પરણાવવાનો નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ રંભા એ વાતમાં રાજી નહોતી. લોકોએ તેને બહુયે ભ્રમાવી કે મહેન્દ્રસિંહ લંગડો છે, બદસૂરત છે અને બદમાશ છે, એટલે બીજા વરજોડે પરણવામાં કશી પણ બાધા નથી; રંભાએ કોઇનું કાંઇ પણ માન્યું નહિ અને કહ્યું કે, ‘ તે લંગડો હોય, લૂલો હોય, આંધળો હોય, કે કાણો હોય પણ મારો તો પતિ થવાનો હતો તે થઈ ચૂક્યો ! ”

“ શાબાશ, રંભાએ તો ખૂબ કરી બતાવી ! ” મોહિની બોલી ઉઠી.

“ રંભાએ જ્યારે જાણ્યું કે, જો તે પિતાના ગૃહમાં રહેશે તો બળાત્કારે પણ તેને બીજા કોઇ પુરુષજોડે પરણાવી દેવામાં આવશે, એટલે તે પોતાની સખી તારાને લઇને પિતાના ગૃહમાંથી પલાયન કરી ગઇ. ” લાલસિંહે કહ્યું.

“ વાહરે સાહસ ! ધર્મની ધારણા તે આ ! પણ....અસ્તુ આગળ ચાલો...” મોહિની બોલી.

“ આમતેમ ભટકતી એજ બે રમણીઓ કેતકીના વિલાસમંદિરમાં આવી નીકળી, એમણે જ ઇન્દુ અને પ્રભા એવાં

નામો ધારણ કર્યાં હતાં અને મહેન્દ્રસિંહને કેતકીનો બધો ભેદ જણાવનારી પણ એજ હતી.”

“ઓહ–ગજબ થઇ ગયો, હવે કોઇ પણ પ્રકારની આશા રાખવી તે એક પ્રકારની મૂર્ખતાજ છે;–હં પણ પછી ?”

“કેતકીએ જ્યારે પોતાના બધા ભેદને ખુલ્લો થઇ ગએલો જોયો એટલે તે બિલ્કુલ બગડી ગઈ અને તેણે કોપના આવેશમાં મહેન્દ્રસિંહ, રંભા તથા તારાને કેદ કરવાનો પોતાના નોકરોને હુકમ ફરમાવી દીધો; પણ મહેન્દ્રસિંહ એમ સહજ હાથમાં આવી જાય તેવો પુરુષ નહોતો. તેને પકડવા જતાં અમારે પણ તલ્વારના ઘા ઝીલવા પડયા ! અંતે જ્યારે દગાબાજીથી પાછળથી તેનાપર વાર કરવામાં આવ્યો, ત્યારેજ તે મૃગરાજ પડયો !”

“શું તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા ?” મોહિનીએ ભયભીત થઇને પૂછયું.

“જી નહિ; તેમની તબીયત બે દિવસમાંજ સારી થઇ ગઈ. એ બનાવને કેટલાક દિવસ થઇ ગયા પછી કોણ જાણે કયાંથી અચાનક ચાર પાંચ સો માણસો અયશમહલપર ચઢી આવ્યા અને તે ઘરને પેટ ભરીને લુટયું, એટલુંજ નહિ, પણ જતી વેળાએ તેઓ રંભા તથા તારાને પણ પોતા સાથે લેતા ગયા. અમોએ પણ કેતકીનો સાથ છોડી દીધો અને કેતકી પોતે મહેન્દ્રસિંહને તેમના હાથ પગ બાંધેલા હતા તેવીજ અવસ્થામાં છોડીને ડરતી કંપતી ગયાજી તરફ પલાયન કરી ગઇ !”

આ બધો વૃત્તાન્ત સાંભળી થોડીવાર સુધી તો મોહિની મૌન્યનું અવલંબન કરીને બેસી રહી અને વિચારમાં અત્યંત નિમગ્ન થએલી દેખાવા લાગી. ક્ષણેક્ષણે તેના મુખનો રંગ બદલાતો હતો. ધીમે ધીમે તેના મુખમંડળમાં કોપનાં ચિન્હો સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યાં, એટલુંજ નહિ, પણ અલ્પ કાળમાંજ કોપના વેગથી તેનું સમસ્ત શરીર થરથર કંપાયમાન થવા લાગ્યું.

વર્ષાદ બંધ થયો હતો, વાયુ પણ શાંત થયો હતો. મોહિનીએ લાલસિંહને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે;–“મને ઘણીજ તરસ લાગી છે, માટે ગમે ત્યાંથી પીવાનું સ્વચ્છ પાણી લાવી આપો.”

લાલસિંહ પાસે દોરી લોટો તો હતાંજ, એટલે તે પર્ણકુટી-માંથી બહાર આવી પાણી લાવવામાટે એક વિશિષ્ટ દિશામાં ચાલતો થઇ ગયો.

એકાંત મળતાં મોહિની વિચાર કર્યા પછી આત્મગત કહેવા લાગી કે, "બેશક, રંભાએ હિંમત તો જબરી કરી. તેની આવી એકનિષ્ઠાને જાણ્યા પછી હવે મહેન્દ્રસિંહ તેને કદાપિ ત્યાગી કે વિસારી શકે તેમ તો નથીજ; અને જો હવે તે રંભાનો તિરસ્કાર કરે, તો તેના જેવો મૂર્ખ પુરુષ આ જગત્‌માં બીજો કોઇ પણ હોઇ શકે નહિ! પણ હવે મારે કોનો પાલવ પકડવો? શું હું મહેન્દ્રસિંહને મારા હૃદયમાંથી વિસારી દઉં? નહિ, એમ તો મારાથી બની શકે તેમ નથીજ. તો શું હું રંભાની સપત્ની–સોકય–થઇને રહું? કદાપિ નહિ. હું સોકયના સાલને ખમી શકવાની નથી અને એ તો નિશ્ચિત છે કે, મહેન્દ્ર રંભાસાથે લગ્નસંબંધ કરવાનોજ! એટલે મારી શી દશા થશે? બસ હવે કેવળ મરણ વિના મારા સુ-ખનો બીજો કોઈ માર્ગ મને સૂજતો નથી; અરે, પણ મરવાનો વિચાર મારા મનમાં કેમ આવે છે? હજી તો કેતકી પાસેથી મારે મારા વૈરનો બદલો લેવાનો છે; તો તેની સાથેજ જો રંભાને પણ મારા સુખના માર્ગમાંથી સદાને માટે દૂર કરી નાખું, તો તેમા શું ખોટું છે? બસ, એમજ કરીશ. હવે તે મારી સોકય થઇ ચૂકી છે, એટલે સોકય સાથે મારાથી રહી શકાવાનું નથી અને મહેન્દ્રની આશાને હું ત્યાગી શકવાની નથી; એટલે લાચારીએ હવે મારે મારા સ્વભાવને બદલવોજ પડશે!! હા હા, એમજ કરીશ. પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ કરતાં કયાંક મારૂં કોમળ હૃદય કંપી ન જાય, એટલામાટે એની વ્યવસ્થા પણ પ્રથમથીજ કરી લેવી જોઇએ. શી વ્યવસ્થા? એજ કે, તે માટેની અત્યારેજ મારે દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી રાખ-વાની છે!" એ પ્રમાણેના નિશ્ચયપર આવી પોતા સમક્ષ બળતા અગ્નિ પ્રતિ દૃષ્ટિને સ્થિર કરી તે પ્રતિજ્ઞા કરતી પુનઃ બોલવા લાગી કે;–"હે અગ્નિનારાયણ, હું તમારી સાક્ષીથી પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે, આજથી હું મારા સ્વભાવને એકદમ

બદલી નાખીશ, અમૃતધારાને બદલે વિષધારા બની જઇશ, ધર્માત્માને બદલે પાપાત્મા થઇશ અને સ્ત્રીને બદલે પુરુષ–અને તે પણ નિર્દય પુરુષ–બનવાનો યત્ન આદરીશ ! મૃદુતાને ત્યાગી કઠિનતા ધારીશ, મીણને બદલે પત્થર જેવું હૃદય બનાવીશ, અત્યાર સુધી જે હૃદય એક કીડીને તકલીફ દેતાં કંપતું હતું, તેજ હૃદય કોઈ સુંદરમાં સુંદર માનવપ્રાણીને મારી નાખતાં પણ કંપશે નહિ–પછી ભલે તે મર્દ હોય કે ઔરત; જેટલી હું સારી હતી તેટલીજ નઠારી બનીશ, જે કાર્ય કરવા અત્યાર સુધી હું પોતાને અશક્ત માનતી હતી તે કાર્ય પ્રચંડ શક્તિથી કરી બતાવીશ; કુળધર્મ અને મર્યાદાને સર્વથા તિલાંજલિ આપીશ; છતા જાહેરમાં હું મારા બહારના દેખાવને–બાહ્ય આડંબરને બદલીશ નહિ ! બાહ્યતઃ તો હું જેવી સરળ, ભોળી અને ધર્માત્મા છું, તેવીજ કાયમ રહીશ; પરંતુ અંદરથી ઝેરીલી અને છંછેડાયલી નાગણ બની જઇશ ! આ તરફની દુનિયા પેલી તરફ થઇ જાય, પણ હું મારા કાર્યને સાધવામાં કશી પણ કચાશ રાખીશ નહિ. જ્યાં સુધી કેતકી અને રંભાનાં નામનિશાનને આ દુનિયામાંથી નાબૂદ થએલાં નહિ જોઉં, ત્યાં સુધી મારો એજ અવતાર રહેવાનો ! રંભાના મરી જવા પછી મહેન્દ્રની અવસ્થા મારા લાયક રહેલી નહિ દેખાય, તો તેને પણ સ્વર્ગના માર્ગમાં ચઢાવી દઈશ અને તે ક્ષણેજ ધર્માત્મા તથા પતિવ્રતા પ્રમદા તરીકે તેનીજ ચિતાપર ચઢીને સતી થઇશ !”

'આ ભીષણ પ્રતિજ્ઞા કરતાં મોહિનીનાં રોમાંચ ખડાં થઈ ગયાં; શરીરનો રંગ લાલ થઇ ગયો અને કોપથી તેના સર્વ અવયવો કંપાયમાન થવા લાગ્યા. બહુ પ્રયત્નથી તે પોતાના હૃદયને શાંત કરી શકી અને ત્યાર પછી પર્ણકુટીમાંથી બહાર નીકળીને લાલસિંહના આવવાની વાટ જોવા લાગી. થોડીવારમાંજ લાલસિંહ આવી લાગ્યો. મોહિનીએ હાથ મોઢું ધોઇને જળપાન કર્યું અને થોડીવાર પછી પાછી તે લાલસિંહ સાથે વાતચીત કરવામાં નિમગ્ન થઇ ગઇ. પ્રથમ તેણે એજ સવાલ કર્યો કે;–“ ત્યારે લાલસિંહ તમે એ ખરૂંજ કહો છો કે, તમે જરૂર મારા સાથી અને મારા મદદગાર થશો ? ”

"શરીર અને પ્રાણથી હું આપની સેવા કરવાને તૈયાર છું. આપને મેં મારી ગોદમાં રમાડયાં છે અને આપના સદ્‌ગુણોના મારા હૃદયમાં ઘણોજ સારો છાપ પડી ગયો છે. આપના જેવી સ્વામિની મને અન્યત્ર કયાં મળવાની હતી વારૂ?" લાલસિંહે નિષ્કપટ ભાવથી ઉત્તર આપ્યું.

"વારૂ ત્યારે મારૂં એક કામ કરો. અત્યારે અયશમહલ તો સુનસાન હાલતમાજ હશે, એટલે હું ત્યાં જઇનેજ મારી છાવણી નાખું છું. તમે મને ત્યા પહોચાડયા પછી તે બધા માણસોને એકઠા કરી લાવો કે જેઓ મારા જૂના નોકર છે અને જેમને કેતકીએ પોતાની નોકરીમાંથી કાઢી મૂકયા છે. એ પછી હું કેતકી સાથેના હિસાબનો ફેસલો કરી નાખીશ. તમે એમ ન ધારશો કે મારી પાસે ધન દોલત નથી. મારી આવી હાલતમાં પણ હું એક મોટા ખજાનાની માલિક છું અને મારા એ ભેદને મારા વિના બીજું કોઇ પણ જાણતું નથી." મોહિનીએ કહ્યું.

"આપ પાસે ખજાનો હોય કે ન હોય તેની મને જરા પણ પરવા નથી. ઈશ્વરે મારાપર એટલી કૃપા કરેલી છે કે, મારી ગાંઠનું ખાઇને વર્ષો સુધી આપની સેવા કરવાને હું સમર્થ છું. વારૂ ત્યારે આપ અહીંથી ગમન કરો." લાલસિંહે નિસ્પૃહતા દર્શાવી.

"ચાલો હું તૈયાર છું." મોહિનીએ સંમતિ બતાવી.

બન્ને ત્યાંથી થોડીવારમાં રવાનાં થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

ખજાનામાં હાડપિંજર.

આજે કેટલાક દિવસ પછી આપણે કેતકીના અયશમહલને ફરી એકવાર રોનકદાર થએલો જોઈએ છીએ. આગળની પેઠેજ કેટલાક સિપાહીઓ પહેરો ભરતા ઊભા છે, અને બગીચામાં પણ નવો જીવ આવી ગયો છે.

દશવીસ દાસીઓ પણ આમ તેમ દોડધામ કરતી દેખાય છે. મકાનની અંદર એક ઓરડામાં ઉંચી મસ્નદપર બેઠેલી મોહિની કોઇ એક વિષયના વિચારમાં નિમગ્ન થએલી છે. તેની પાસે કોઈ બીજી સ્રી નથી. સંધ્યાકાળ થયો, દાસીઓએ દીપકપ્રકાશની વ્યવસ્થા કરી અને પાછા હુકમ મળવાથી આમ તેમ વિખરાઇ ગઇ. વિચારમગ્ના મોહિની પાછી એકલી અટૂલી રહી ગઇ. એકાએક તે ઉઠી અને એમ કહેતી મસ્નદપરથી નીચે ઉતરી આવી કે, " મારી માતા જે ધનભંડારને ખાસ મારા માટેજ મૂકી ગઇ છે ને ધનભંડારને આજે હું અવશ્ય નિહાળીને મારી આંખોને ટાઢી કરીશ ! "

" નીચે ઉતરીને મોહિનીએ ઓરડાના બધા દરવાજા અંદરથી બધ કરી લીધા અને તેનું કારણ એકે અંદરની તેની હીલચાલને બહારનું કોઇ પણ માણસ જોઇ ન શકે. તે પ્રકાશવાળા અને સુસજ્જિત એક ન્હાના ઓરડામાં ગઈ. તે ઓરડાની ઉત્તર તરફની દીવાલમાં પાંચ અલમારિયો બનેલી હતી, તેમાંની વચલી અલમારી તેણે ઉઘાડી તો તેમાં પાંચ દશ તલવારો, ખંજર અને કટાર આદિ હથિયાર પડેલાં હતાં; તેમાંથી એક કટારને ઉપાડી તે દક્ષિણ પૂર્વ ખૂણામાં પહોંચી અને ત્યાંની ફર્શને દૂર ખસેડી જમીન ખોદવાની શરૂઆત કરી દીધી. જ્યારે લગભગ બે હાથની ઉંડાઇ જેટલી જમીન ખોદાઇ રહી, ત્યારે એક નાજુક ડબ્બી તેના હાથમાં આવી અને તેને જોતાંજ ખુશીથી ઉછળીને તે બોલી કેઃ–" પરમેશ્વરનો મહદ્દાભાર કે હજી મારી દૌલત જેમની તેમ પડેલી છે–કોઇનો તેને હાથ સુદ્ધાં પણ અડકયો નથી ! " મોહિનીએ તે ડબ્બી લઈ લીધી અને ખાડામાં માટી ભરી જમીનને બરાબર કરી ઉપરથી ગાલીચો જેવી રીતે આગળ હતો તેવી રીતે પાછો બિછાવી દીધો. એ સર્વ કાર્યથી મુક્ત થઇ તેણે ચારે બાજૂના દરવાજા ખોલી નાખ્યા અને જ્યાં તે પ્રથમ બેઠી હતી તે ઉપરના ઓરડામાં પાછી આવી લાગી. ગાદીપર શમાદાન–દીવા–ની સ્હામે બેસી તેણે તે ડબ્બી ઉઘાડી કે જેમાં સોનાની માત્ર આઠ આંગળ લાંબી એક ચાવી મૂકેલી હતી. મોહિનીએ તે ચાવીને બહાર કાઢી ચુંબન કર્યું, અને ધીમા સ્વરથી આત્મગત કહેવા લાગી કે;–" આજે

મધ્યરાત્રિ સમયે હું મારી જમાપૂંજીને સહજ મારા હાથમાં લઇ શકીશ!” થોડીવાર પછી મોહિનીએ ભોજન કર્યું અને ત્યારપછી નિર્ભય તથા નિશ્ચિંત થઇને નિદ્રાને આધીન થઇ ગઇ; પરંતુ નિદ્રાવશ થવા પૂર્વે દાસીઓને આજ્ઞા આપી દીધી કેઃ-“આજે આ મકાનમાં હું એકલીજ સૂઇ રહીશ; આ મકાનની બહાર ઘણા ઓરડાઓ અને દાલાન વગેરે છે તેમાં જઇને તમે બધાં ગમે ત્યાં આરામ ફર્માવો!”

મધ્યરાત્રિએ સર્વત્ર નિઃસ્તબ્ધતાનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી જવા પછી મોહિની પુનઃ શય્યામાંથી ઉઠી અને નીચે ઉતરીને જ્યાંથી જમીનને ખોદી તેણે ડબ્બી કાઢી હતી તેજ ઓરડામાં જઇ પહોંચી. પુનઃ ચારે તરફનાં દ્વારોને બંધ કર્યા પછી તેણે જેમાંથી જમીનને ખોદવામાટે કટાર કાઢી હતી તે અલ્મારીનાં દ્વારને ઉઘાડયાં.

એ અલ્મારી બહુજ લાંબી અને પહોળી હતી, તે એટલે સુધી કે તેમાં બે માણસ ઘણીજ સહેલાઇથી બેસી શકે તેમ હતું. મોહિનીએ ધીમે ધીમે તે અલ્મારીને ખાલી કરી નાખી. એમાં ચીજ વસ્તુઓ રાખવાના સાધારણ ત્રણ તબક્કાઓ કરેલા હતા-ત્રણ માંડણીઓ ગોઠવેલી હતી. એમાંના સહુથી નીચેના તબક્કાની પાટિયાની જમીન એવી તો સાફ અને લીસી હતી કે એ ભાગ નીચેથી પોલો હશે, એવી કોઇને શંકા માત્ર પણ આવી શકે નહિ. એ કાષ્ઠભાગપર પીતળના કેટલાક ફૂલ બૂટા જડેલા જોવામાં આવતા હતા અને ચાર બાજૂએ કમળનાં ચાર પુષ્પ હતાં. મોહિનીએ તેમાંના એક પુષ્પને અંગૂઠાથી દબાવ્યું, તેની સાથેજ પીતળનો કકડો ઉંધો થઇ ગયો અને તે સ્થળે ચાવી ફેરવવાની જગ્યા સાફ નજરે પડવા લાગી. તેણે તેમાં ચાવી નાખીને તે પાટિયાને દૂર હટાવી દીધું અને પાટિયું હટતાં જ નીચે ઉતરવામાટેનાં પગથિયાં દેખાયાં. હાથમાં એક ફાનસ લઇને મોહિનીએ એ અલ્મારીમાં પ્રવેશ કર્યો અને તે નિઃસરણીપરથી નીચે ઉતરી ગઇ.

તે નીચેના વીસ હાથ લંબાઈ તથા તેટલીજ પહોળાઈના એક ઓરડામાં આવી પહોંચી. એ ઓરડાના મધ્ય ભાગમાં

ચાંદીનો એક પલંગ હતો અને તે પર દુશાલો ઓઢીને કોઇ માણસ સૂતેલું દેખાયું. ચારે બાજૂએ ચાંદીની બનાવેલી મોટી મોટી દેગો જરીના ઢાકણથી ઢાંકેલી મૌજૂદ હતી.

મોહિનીએ પ્રથમ તે મોટી મોટી દેગોને અનુક્રમે તેમના-પરનાં ઢાંકણાંને ઉપાડી ઉપાડીને જોયાં, બધી દેગો સોનામો-હોરોથી ભરેલી જોવામાં આવી તેથી સંતોષ પામીને તે પલંગ પર સૂતેલા માણસને જોવામાટે તેના શરીર પરના દુશાલાને તેણે દૂર હટાવી દીધો.

એ કોઈ જીવતો મનુષ્ય નહિ, પણ મનુષ્યની એક લાશ હતી કે જેના શરીરમાં ચામડી અને માસનું નામનિશાન પણ નહોતું, ફક્ત હાડકાંનું પાંજરૂં માથાંથી પગ સુધી ગોઠવીને પલંગપર મૂકેલું હતું એને જોઇને મોહિની કલાકો સુધી ત્યાંજ રોતી કકળતી ઉભી રહી. અંતે તે હાડપિંજરને તેણે આગળની પેઠેજ દુશાલાથી ઢાંકી દીધું અને એક દેગમાંથી થોડીક સોનામોહોરો લઇને તે એ તહખાનામાંથી પાછી બહાર નીકળી આવી અને અલ્મારી વગેરેને બંધ કરીને આગળની પેઠેનોજ બધો દેખાવ બરાબર કરી નાખ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

શૂરસેનની ધૂર્ત્તતા.

આજે હાજીપુરમાં ધામધૂમનો પાર નથી, સ્થળે સ્થળે વાજાંના અવાજ સંભળાય છે, બધાં માણસો ખુશ અને હસતાં દેખાય છે, બજારમાં દુકાનદારોએ પોતાની દુકાનોને શૃંગારીને સુશોભિત બનાવેલી છે અને રાજ-કર્મચારીઓ હાંફલ ફૂંફલ સાથે ચારે તરફ દોડધામ કરતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એજ ભીડમાં આસપાસ નજર દોડાવતો, લાલ પોશાકવાળો, બગલમાં ઝોળી ઝૂલાવતો અને હાથમાં ભાંગ ઘૂંટવાના સોટાને નચાવતો આપણો રંગીલો જવાન શૂરસેન પણ જોવામાં આવે છે. તે હાજીપુરમાંની આજની ધામધૂમને જોઇને

આશ્ચર્ય પામી રહ્યા છે, અને એની નિરાળી ચાલ તથા અજબ સૂરતને જોઇને બજારમાંના લોકો મૂછમાં ને મૂછમાં હસ્યા કરે છે શૂરસેન દુકાનોની સયર કરતો એકવાર પૂર્વથી પશ્ચિમમાં જાય છે તો પાછો પશ્ચિમમાંથી પૂર્વ દિશામાં પાછો વળે છે. દુર્ભાગ્યવશાત કોઈ ભલા માણસે એને પૂછ્યું કે;—"કેમ સાહબ, આપ કોને શોધો છો વારૂ?' તેના આટલા પૂછવાની જ વાર હતી, બસ એ સવાલને સાંભળતાં જ શૂરસેનભાઇ ગોટું વકોડીને બોલી ઉઠયા કે;—"વાહરે વાહ—આ અક્કલપર જ દુકાનદારી કરો છો કે? અને પાછા કહો છ કે, અમે મનુષ્ય છીએ—માણસ હોવાનો દાવો રાખો છો? મારા મુખડાને જોઇને એટલી કલ્પના પણ નથી કરી શકતા કે હું ભટકી ભટકીને બજારની શોભા જોવામા રોકાયલો છું કે કોઇને શોધવામા અટવાયલો છું? વિજયાદેવીએ બે આંખો આપી રાખી છે. એટલે સાહબ શેખીમાં એંટ્યાજ જાય છે! જો મારી પેઠે એક આંખને કોઈ શસ્ત્રવૈદ્ય ખાઈ ગયો હોત, તો દુનિયાની કદર જાણત અને સમજી જાત કે આ બિચારા પાસે ફક્ત એકજ આંખની પુંજી છે એટલે એકવાર આમથી તેમ જાય છે અને પાછો ફરીને બીજીવાર તેમથી આમ આવે છે. કારણ કે, એકવારમાં માત્ર એને એક બાજૂની દુકાનોજ દેખાય છે એ-ટલે બીજી તરફની દુકાનોમા નજર નાખવામાટે બિચારાને બીજો પલટો ખાવો પડે છે! વાહ વાહ! શુ આ નગરમાં આવાજ બધા બુદ્ધિમાનો વસે છે કે? કેમ ન વસે? આટલી વારથી રખડું છું, પણ ભાંગની એક પણ દુકાન કયાંય જોવામાં ન આવી; જો મારૂં ગામ હોત, તો આટલામાં તો ભાંગની એક હજાર, એકસોને નવ્વાણું દુકાનો નજર તળેથી નીકળી ગઈ હોત!"

શૂરસેનની વાતોથી કોઇને કશો ગુસ્સો ઉપજે તેમ તો નહોતુંજ; આમતેમના ઘણાક માણસો એની આવી વાતો સાંભળીને હસી પડયા અને એક ખુશદિલ બજાજ (બજારનો માણસ) ખુશ થઇ પોતાની દુકાનપરથી ઉતરીને એની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો કે;—"પધારો, પધારો, આપ મારી દુકા-

નમાં આવીને વિરાજો, જ્યારે કોઈનાં મહાભાગ્ય હોય છે, ત્યારેજ આપના જેવા સત્પુરુષો અને મહાપુરુષોના દર્શનનો લાભ મળી શકે છે.”

“બસ, કૃપા કરીને વધારે માથું ન પકાવો. જે માણુસ ભાંગ ન પીતો હોય તેવા માણુસ પાસે આપણે કદાપિ બેસતા નથી.” શૂરસેને કહ્યું.

“એ આપે કેમ જાણ્યુ કે હું ભાંગ નથી પીતો? અરે હું તો એટલી બધી ભાંગ પી જાઉં છું કે, આપ એટલી પીતા હશો કે કેમ એની શકા છે. જગતમા ભાગ કરતાં વધારે ઉત્તમ બીજી પણુ કોઇ વસ્તુ હશે ખરી કે?” દુકાનદારે કહ્યુ.

આટલું સાંભળતાજ શૂરસેન રાજી રાજી થઇ ગયો અને તરત તેણે તેની દુકાનપર જઇને પોતાનો અડ્ડો જમાવી દીધો.

“હ્યો ત્યારે હુકમ ફર્માવો એટલે હું ભાંગ બનાવું!” દુકાનદારે માગણી કરી.

“નહિ નહિ, અત્યારે તો આપણે સિદ્ધિનું પાન કરી ચૂક્યા છીએ, એટલે હવે તો વિજયા બીજીવાર સધ્યાકાળે છાણીશું હ્યો અત્યારે તો આ એક રૂપિયાના તાજા ગરમાગરમ ગુલાબજાંબૂ મગાવો, એટલે આપણે ઝટપટ આરોગીએ; કારણ કે, અત્યારે આપણા પેટમાં અગણોતરાની ભૂખે આવીને પોતાની છાવણી નાખેલી છે.” એમ કહીને શૂરસેને એક રૂપિયો તે દુકાનદાર તરફ ફેંક્યો.

“ભાઇ, આ રૂપિયાને પોતા પાસેજ રહેવા દ્યો, હું આપનામાટે ખાવાનું મગાવું છું.” દુકાનદારે વિવેક દર્શાવ્યો.

“નહિ, નહિ; જો આમ કરશો તો આપણે આ પળે જ ઉડનછૂ થઇ જઇશું. આપને પવિત્ર ભાંગદેવીના જ સોગન છે, જો આ બાબતમાં ફરીથી બોલ્યા છો તો. બસ મારા પૈસાના જ ગુલાબજાંબૂ મગાવો.” શૂરસેને આગ્રહ કર્યો.

“અરેરેરે–આપ આટલા ભારી સોગન ન આપો; હું આપના પૈસાનો જ નાસ્તો મગાવું છું, બલ્કે હું પોતેજ જઇને લઇ આવું છું. હં, પણુ આખા એક રૂપિયાના ગુલાબજાંબૂ મગાવીને શું કરશો?” દુકાનદારે આગ્રહ ત્યાગીને કહ્યું.

"શું, એક રૂપિયાના મણ બેમણ ગુલાબજાંબૂ આવી જશે કે શું ? આપણું બે માણુસ ખાનારા છીએ તે રૂપિયાનો નાસ્તો નહિ જોઇએ ?" શૂરસેને વાદ ચલાવ્યો.

"જી, નહિ; આપણે તો કાંઇ પણ ખાવાના નથી. અત્યારેજ રસોઈપર હાથ ચલાવ્યો છે અને ગુલાબજાંબુ એક રૂપિયાના પક્કા પાંચશેર આવશે તે આપણા જેવા ચાર જણ પણ ખાઇ શકવાના નથી." દુકાનદાર બોલ્યો.

"બસ--કુલ પાંચ શેર ? બાપરે ! અહીં તો મીઠાઇ બહુ મોંઘી મળતી દેખાય છે ! અહીં આજકાલ દુકાળ તો નથી ચાલતો ને ? ખયર-આપ ન ખાશો, આપણે જ જળપાન કરી લઇશું ! પાંચ શેરથી શું થવાનું હતું ! !" શૂરસેને બહુ બળાપો દેખાડ્યો.

શૂરશેનની વાતો સાંભળીને બિચારો દુકાનદાર તો અજાયબીથી દંગજ થઇ ગયો. તે મનમાં કહેવા લાગ્યો કેઃ-" આ વેંત જેટલું માણુસ આ શું બકી રહ્યુ છે કે; પાંચશેરથી શું થવાનું હતું ? વારૂ હવે જોઇશું કે એ પાચશેર ગુલાબજાંબૂ કેમ કરીને ખાઈ શકે છે !" એ દુકાનદાર જરાક ખુશમિજાજ અને મસ્કરા સ્વભાવનો હતો, તેણે પોતાના એક નોકરને કંદોઇની દુકાને દોડાવ્યો, તે ગયો અને એક પત્રાવળાના પડીકામાં પાંચ શેર ગુલાબજાંબૂ લાવીને તેણે શૂરસેન સમક્ષ મૂકી દીધાં, અને પૂછ્યું કે,-" પાણી એક ઘડો ભરીને લાવું કે બે ઘડા ભરીને ?"

નોકરનો આ સવાલ સાંભળીને દુકાનદાર પણ હસી પડ્યો. શૂરસેને કહ્યું;-" જી નહિ, અડધો પાશેર પાણી પીવામાટે અને એક શેર પાણી હાથ ધોવામાટે લાવો. જો પાણી પીનેજ પેટ ભરી લઇશું, તો પછી ખાઇશુ શું વારૂ ?"

હવે શૂરસેન પોતાની સ્હામે પત્રાવળીને પાથરી ગુલાબજાંબૂને છોલવા લાગ્યા અને પાંચ શેર ગુલાબજાંબૂમાંથી છોલી છોલીને કુલ નવટાંક જેટલો માલ જૂદો કાઢ્યો અને તેને આરોગી પાણી પીને નોકરને હાથ ધોવડાવવામાટેનો ઇશારો કરી દીધો.

"બસ ખાઇ ચૂકયા? અને આટલો માલ મફતનો બર્બાદ કર્યો?" દુકાનદારે કહ્યું.

"ત્યારે તમે એમ ધારતા હતા કે છિલટા સમેત હું ગુલાબજાંબૂ ખાઇ જાઉં અને પેટમાં દુઃખવા માંડે તો આ પારકા પરદેશમાં વૈદ્ય કે હકીમના ઘરને શોધતો ફરૂં? વાહરે વાહ, તમે તો સારી સોનામોહોર જેવી સલાહ આપનાર નીકળ્યા ને શું!" એ જવાબ આપીને તેણે નોકરને કહ્યું કે;–"આ એઠવાડાને ઉપાડી જા અને કોઈ ગાય કે બળદિયાને જમાડી દે!"

"ત્યારે શું રોજ આપ આવી રીતેજ જમો છો કે?" દુકાનદારે પૂછયું.

"નહિ તો શુ આખા વર્ષમાંના વચલે દિવસેજ આવો મલીદો ઉડાવીએ છીએ?" શૂરસેને સ્હામો સવાલ પૂછયો.

"ત્યારે તો આપના ખાવા પીવામાં પૈસાની ખૂબ હોળી થતી હોવી જોઇએ!" દુકાનદારે અજાયબી બતાવી.

"અરે ખર્ચની શી વાત પૂછો છો, મારા બિરાદર! આ ખાવાપીવાની મોકાણમાં તો દર મહિને મારા હજારો રૂપિયાનો ધુમાડો થઇ જાય છે; અને જે શિવની બૂટીના રંગનો ખર્ચ થાય છે, તે તો વળી પૈયે પૈ જૂદોજ સમજવો. ખરૂં પૂછો તો રાજા મહારાજાઓની પેદાશનો ચોથો ભાગ આપણે ઓઇયાં કરી જઇએ છીએ, એટલે આ સેવકને પાળવો એ કાઇ છોકરાંની રમત નથી, સમજ્યા કે? હવે તો આપણે અહીં પધાર્યા છીએ અને આપણી ઓળખાણ પણ થઇ ગઈ છે, એટલી બધી બીના પોતાની મેળેજ આપના જાણવામાં આવી જશે. શીદીભાઇ, ચાંદ દેખો તો કે આપસે નજર આ જાયગા!" શૂરસેને તોપ મારવામાં પૂરેપૂરી કુશળતા બતાવીને કહ્યું.

"ત્યારે આપનું નામ શું વારૂ?" દુકાનદારે આતુરતાથી પૂછયું.

"જી, આ શરીરને લોકો શૂરસેનના નામથી ઓળખે છે." શૂરસેને છાતીને બળાત્કારે ફૂલાવીને જવાબ આપ્યો; અને ત્યાર પછી તેમની વચ્ચે પ્રશ્નોત્તરની જે પરંપરા ચાલી તે નીચે પ્રમાણે;—

" અને આપનો નિવાસ ક્યાં છે ? "

" જી, લંકામાં. "

" લંકામાં ? "

" જી હા, જનાબેઆલી, લંકામાં ! "

" કઇ લંકામાં ? "

" મોટી લંકામાં ! "

" લંકા પણ વળી ન્હાની અને મોટી બે છે ખરી કે ?"

" જી હા, ન્હાની લંકામાં શિવના ભક્તો વસે છે અને મોટી લંકામાં શિવ તથા તેના ભક્તો બન્ને વસે છે. હવે સમજ્યા ? કે હજી વધારે સાફ ખુલાસો કરીને સમજાવું ? "

" જી હા, જરા વધારે ખુલાસાથી સમજાવો. તો મોટો ઉપકાર ! "

" ન્હાની લંકા તે છે કે જે પ્રથમ સુવર્ણની હતી અને જેમા રાવણનો નિવાસ હતો, અને મોટી લંકા, કાશી કે જે રત્નજડિત છે અને જેમાં વિશ્વનાથ, માતા અન્નપૂર્ણા અને તેમના ભક્તજનોનો શાશ્વત નિવાસ છે. આટલું સમજાવ્યા છતાં આપનામાં જો મારા કથનને સમજવાની શક્તિ ન હોય; તો આપણા આપને સદાના રામ રામ છે. આવા મોભાગ્રબુદ્ધિના મનુષ્યોના સહવાસમા રહેવુ ઉચિત નથી ! "

" આપ કૃપા કરીને કોપાશો નહિ. આપના કથનનો બધો ભાવાર્થ મારા મગજમાં બરાબર ઊતરી ગયો. આપે પ્રથમજ શાસારૂ ન જણાવી દીધું કે આપ કાશીજીના નિવાસી છો ? વાત તો સીધી અને સાફ હતી તેને વધારીને અમથી આવડી મોટી કરી નાખી ! "

" જે કવિજનો હોય છે, તેઓ આડાઅવળા વધારા અને મસાલા વિનાની સાધારણ જનો પ્રમાણે વાત કરતા નથી. જો તેઓ તેમ કરે, તો પછી કવિ શાના અને કાવ્યકળા શીખવાનું સાર્થક્ય શું ? "

" ત્યારે શું આપ કવિ પણ છો કે ? "

" જી હા, સજ્જન પુરુષ, કવિ હોવા ઉપરાંત ' કપિ ' પણ છું ! "

" તેનો આ જવાબ સાંભળતાંજ હસમુખો દુકાનદાર અને શૂરસેનની સૂરત જોવા તથા વાતચીત સાંભળવામાટે એકઠા થએલા કેટલાક લોકો ખડખડાટ કરતા હસી પડ્યા. દુકાનદાર પાછો કાંઇક પૂછવા જતો હતો, એટલામાં તેને બોલતો અટકાવીને શૂરસેને કહ્યું કે;–"આમ કદાપિ બની શકવાનું નથી; આખો જન્મારો માત્ર આપ એકલાજ સવાલ પૂછતા જાઓ અને અમે જવાબજ આપ્યા કરીએ ? વ્યાપાર તો ઘણોજ સારો. બસ–હવે મોઢાને તાળું વાસો."

" ત્યારે આપની જે કાંઈ પૂછવાની ઈચ્છા હોય તે પૂછી લ્યો." દુકાનદારે તેને ખુશ રાખવાના ઇરાદાથી કહ્યું.

" ત્યારે પ્રથમ તો એ જણાવો કે આજે આ શહેરમાં આટલી બધી ધામધૂમ શાની ચાલી રહી છે અને લોકો દુકાનો તથા મકાનોને શૃંગારવાના કામમાં કેમ લાગી ગયા છે ? હું આ નગરમાં આગળ પણ ઘણીવાર આવી ગયો છું, પણ આવી ધામધૂમ મારા જોવામાં આવી નથી."

" અરે એ તો અમારા રાજકુમારના લગ્નની ધામધૂમ છે."

" રાજકુમારનું લગ્ન ક્યારે થવાનું છે ?"

" આ અઠવાડિયામાંજ."

" જાન ક્યાં જવાની છે ?"

" શહેરમાં ને શહેરમાંજ ફર્યા કરશે !"

" આમ હોવાનું શું કારણ ? રાજાના કુમારોનાં લગ્ન તો કોઈ રાજાની રાજકુમારી અથવા તો કોઇ મોટા પેટવાળા ભારી ઠાકરડા જમીનદાર કે જાગીરદારની પુત્રી સાથેજ થવાં જોઇએ; તો પછી શહેરમાંજ તમારા રાજકુમારનાં કોની સાથે લગ્ન થવાનાં છે વારૂ ?"

" જી હા, તે એક જમીનદારની પુત્રી છે, પરંતુ તેને હરીને લાવવામાં આવી છે અને તેથી તેને મહેલમાંજ રાખેલી છે અને તેની જોડે રાજકુમારનો લગ્નસંબંધ પણ મહેલમાં જ થવાનો છે."

" એ વળી હરાયલી પુત્રી કયા દુર્ભાગીની છે ? શું તેનો પિતા રાજકુમારસાથે તેને પરણાવવાને રાજી નહોતો ?"

"આ બધી વાતો રાજા મહારાજાઓના ઘરની હોવાથી ખુલ્લા રસ્તામાં તેની ચર્ચા કરવામાં મોટું જોખમ સમાયલું છે, એટલે હું વધારે કાંઇ જણાવી શકતો નથી અને આશા છે કે, તમે પણ એ વિશે હવે વધારે કાંઇ પૂછશો નહિ."

"પૂછ્યા વગર તો આપણાથી રહી શકાય તેમ નથી; પણ હા, જો અહીં બજારમાં એ વાત કહેવાનો આપને વાંધો હોય, તો ચાલો અંદર કોટડીમાં ઘુસી જઈએ."

"વાહ-ખૂબ કહી!"

"વારૂ, પણ તે કન્યાના પિતાનું નામ તો જણાવશો કે, તે પણ નહિ?"

"તે જણાવવામાં કાંઇપણ વાધો નથી; સાંભળો, તે પટનાના જમીનદાર ગુલાબસિંહની કન્યા છે અને તેનું નામ રંભા છે, એ શું તમે નથી જાણતા કે? એ કન્યામાટે તો વિહારના રાજા ઉદયસિંહના પુત્ર મહેન્દ્રસિંહસાથે ખૂબ દંગોફસાદ પણ થઈ ચૂકયો છે!"

"વાહ વાહ! તે લોકોને આપણે સારી રીતે ઓળખીએ છીએ અને કન્યાની તો નસેનસથી જાણીતા છીએ. પણ આતો બહુ ભૂંડું થયું. જો તે મહેન્દ્રના ઘરમાં ગઇ હોત, તો ઠીક થાત! તે શયતાનની ગમે તેવી અને ગમે તેટલી દુર્દશા થાત, તેની આપણને કાંઇ પરવા નહોતી; પણ એ ચુડેલ કન્યાનો આપના રાજાના કુમારસાથે શરીર સબંધ થયો એ સારૂં ન થયું! હવે એ બિચારા રાજકુમારના આયુષ્યનો આંકો આવી ચૂકયો! ભૂંડું થયું-બહુજ ભૂંડું થયું!!"

રંભાનો વૃત્તાન્ત કાંઈ શૂરસેનથી અજ્ઞાત નહોતો. રંભા મહેન્દ્રસિંહમાટે પોતાના પિતૃગૃહને ત્યાગી પતિને શોધવા ચાલી ગઇ હતી, તે વાતને એ સારી રીતે જાણતો હતો; એટલે આજે બિચારી રંભાને આવી આપત્તિમાં આવી પડેલી જોઇને તેના હૃદયમાં અતિશય ખેદ થવા લાગ્યો છતાં તે પોતાની ચાલબાજીને ભૂલી જાય તેવો નહોતો; તેણે વાત કરતાં કરતાં એક યુક્તિ શોધી કાઢી. તેણે વિલક્ષણ મુદ્રાથી ડોકું

ધૂણાવીને કહ્યું કે;–"હાય હવે એ બિચારા રાજ કુમારના આયુષ્યનો આંકો આવી ચૂકયો! ભૂંડું થયું–બહુંજ ભૂંડું થયું!!" બિચારો દુકાનદાર અને ત્યાં ઊભેલા બીજા ચાર પાંચ માણસો ગભરાઇ ગયા કે, 'આ શું બકે છે? અમારા રાજકુમારનો જીવ શામાટે જાય?' અંતે દુકાનદારે પોતાની આતુરતા અતિશય વધી જવાથી પૂછ્યુ કે; "એમાં રાજકુમારના પ્રાણ જવા જેવું શું છે વારૂ?"

"ભાઈ, આ રાજાઓના ઘરની વાત હોવાથી આમ બજાર વચ્ચે ઢોલ વગાડીને કહી શકાય નહિ, સમજ્યા? ત્યારે લ્યો હવે આપણે ગચ્છંતી કરીએ છીએ; કારણ કે, કોઇને પણ પીડાઇ પીડાઇને મરી જતો જોવાની આપણી આંખોમાં તાકત નથી." એ જવાબ આપવા સાથે શૂરસેન ઉઠવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

"મહાશય, જરા બેસો તો ખરા! આમ ગભરાઓ છો શા માટે? મારે તો હજી આપની સાથે ઘણાં ઘણાં કામો છે" દુકાનદારે તેનો હાથ પકડીને બેસાડતાં આગ્રહ કર્યો.

"અરે રામ રામ, કામના નામથી તો આપણે સો ગાઉ છેટા ન્હાસીએ છીએ–કામને તો આપણા છેટેથીજ પ્રણામ છે!" શૂરસેને કંટાળો બતાવ્યો.

"વારૂ, પણ થોડીવાર થોભો તો ખરા."

"જો મારી બે વાતો માનવાનો કરાર કરો. તો થોડીવાર તો શું, કહો તો બેચાર દિવસની છાવણી નાખી દઇએ."

"મારે તે કબૂલ છે. એવો કોણ અભાગિયો હોય કે આપના જેવા હસમુખા અને વિનોદી પુરુષથી વિયુક્ત થવાની ઇચ્છા રાખે?"

"વારૂ, તો પછી તે બે વાતો જણાવી દઉં?"

"જણાવો, અને બહુજ જલ્દી જણાવો."

"એક તો એકે હું આપના દૌલતખાનામાં બેત્રણ દિવસ પડાવ નાખીને પડીશ અને ભાંગ ઘૂંટીને પીતો રહીશ. પણ તમારે બીજી કોઇ બાબતનો ડર ન રાખવો, મારા ખાનપાનનો

ખર્ચ હું પોતેજ વેઠી લઇશ–આપના પૈસાને આંચ આવવા નહિ દઉં !..........”

“ભાઇ, હવે જલ્દી જે જણાવવાનું હોય, તે જણાવીજ દ્યોને–આવી વાતોમાં વખત વીતાડવો યોગ્ય નથી. હું કાંઈ એટલો બધો કંગાલ નથી કે બે ચાર મહિના સુધી આપની મહેમાનદારી ન કરી શકું. હવે જોઈશુ કે છોલી છોલીને આપ કેટલાક ગુલાબજાંબૂ ખાઓ છો તે ! જો છેવટે આપ હારી ન જાઓ તો થઈજ રહ્યું છે !”

“વારૂ ત્યારે બીજી વાત પણ સાંભળી લ્યો. તે એકે, જે બાબત વિષે આપ મને પૂછી રહ્યા છો, તેને જાણવાનો અ-ત્યારેજ હઠ ન કરો. એકાંતમાં રાતે અથવા આવતી કાલે હું આપને બધો વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવીશ. આ વાત તો જાણે ઠીક; પણ જો ધારૂં તો હું ત્રૈલોક્યની વાર્ત્તા જણાવી શકું એમ છે. હું એક બહુજ ઉપયોગી માણસ છું, મારા મરવા પછી પણ મારૂં એક એક હાડકું બબ્બે લાખ રૂપિયાની કીમતે લીલામથી વેચાશે, સમજ્યા ?” શૂરસેને મહા ગંભીરતાના આ-ડંબરથી કહ્યું.

“વાહ વાહ ! આપની શી વાત કરવી !”

“શી વાત કોઈ બીજાની હશે, અમારી તો મોટી વાત છે !”

“વારૂ, સાહેબ, મને એ પણ કબૂલ છે.”

કેટલાક સમય સુધી એવીજ વિનોદવાર્ત્તા ચાલ્યા કીધી, શૂરસેનની વાતો સાંભળી બધા હસ્તા હસ્તા લોટપોટ થઈ જતા હતા. બપોરે દુકાનદારે દુકાન બંધ કરી અને શૂરસેનને સાથે લઇને તે પોતાને ઘેર ગયો. શૂરસેને બેધડક તેના ઘરમાં છાવણી નાખી અને પછી હરવા ફરવાને ઘરમાંથી તે બહાર નીકળ્યો, પણ બજારના રસ્તાને છોડી કિલ્લાની દિશામાં રવાના થઈ ગયો.

કિલ્લાની એક બારી બરાબર ગંડકી નદીના કિનારાપરજ પડતી હતી ને તે રસ્તે ઘણાં માણસો ગંડકીને કિનારે આવતાં જતાં હતાં, કેટલીક હરબારી દાસીઓ પણ એજ રસ્તે પાણી ભરીને અને પાણી ભરવામાટે આવતી જતી દેખાતી હતી.

શૂરસેન બીજાઓને ભલે ગમે તેવો મશ્કરો અને બેવકૂફ દેખાતો હોય, પણ ખરી રીતે તે એક બડો ચાલાક અને ધૂર્ત પુરુષ હતો. તે સારી રીતે જાણતોજ હતો કે, "રંભા શરીરમાં પ્રાણ હશે, ત્યાં સુધી તો કેવળ મહેન્દ્ર વિના બીજા કોઇ પર-પુરુષ જોડે પરણવાની નથી તે નથીજ; એટલુંજ નહિ, પણ તે જે પોતાના જીવપર ખેલીને બાપના ઘરમાંની પોલ થઇ હતી તે પણ મહેન્દ્રના કારણથીજ! કોણ જાણે કેવી રીતે તે એ દુષ્ટોના પંજામાં સપડાઈ ગઈ, તે કલ્પી શકાતું નથી. ગમે તેમ પણ હવે કોઇ એવી યુક્તિ કરવી જોઇએ કે, જેના યોગે એ બિચારી પારધીના જાળમાં સપડાયલી પોપટીનો છૂટકો થઇ જાય!" આવી ધૂનમાં ડૂબેલો શૂરસેન એક તરફ બેસી ગયો અને કિલ્લાની અંદરથી આવતાં અને કિલ્લામાં જતાં ઓરતો અને મર્દોના તમાશાને એકધ્યાનથી જોવા લાગ્યો.

જેમ જેમ દિવસ વીતતો ગયો તેમ તેમ લોકોની આવ-જાવ ઓછી થવા લાગી, અને તે એટલે સુધી કે સંધ્યાકાળ થતાં સુધીમાં તો ત્યાં લગભગ નિર્જનતાજ નૃત્ય કરવા લાગી. કેવળ એક વૃદ્ધા નારી બે દાસીઓને સાથે લઇને નદીપર આવી હતી, તેજ ઘાટપર રહી ગઇ. એ વૃદ્ધા નારીનું વય સાઠ વર્ષથી ઓછું તો નહિજ હોય; છતાં તેણે પોતાના શરીરને ઉત્તમોત્તમ અલંકારોથી શૃંગારેલું હતું અને તેની સાથવાળી બે બીજી ત-રુણીઓનાં શરીર પણ અલંકારોના ભારથી વાંકાં વળી જતાં હતાં. શૂરસેને કલ્પના કરી કે,-"આ વૃદ્ધા અવશ્ય રાણી સા-હબાની લોંડી અથવા લોંડીઓની સરદાર હોવી જોઇએ!" તે ઘણીવાર સુધી એ ત્રણે ઓરતોને જોતો રહ્યો. જ્યારે તે વૃદ્ધા માથું ચોળીને ન્હાઇ રહી એટલે વસ્ત્ર બદલીને બીજી બન્ને ચપળાઓને સાથે લઇ કિલ્લામાં જવામાટે સીડીપર ચઢવા લાગી. એટલામાં શૂરસેન દોડીને તેની પાસે જઇ પહોંચ્યો અને તેનાં ચરણોમાં પડીને રોવા લાગ્યો;—

"હાય, માતા, તું ક્યાં ચાલી ગઇ હતી? મેં તારૂં એવું તે શું બગાડયું હતું કે તું મને એકલો મૂકીને ચાલી નીકળી? હવે તારા જેવી બીજી માતાને હું ક્યાંથી લાવું? તું દિવસમાં

ચાર પાંચ વાર મને પ્રેમ કરીને અને આગ્રહ કરીને ખવાડતી હતી ને હવે તો તારા વ્હાલા બેટાને પૂરૂં પાધરૂં બેવાર પણ કોઈ ખવાડનાર રહ્યું નથી. મારા હાથેજ ચૂલો ફૂંકું છું ને રસોઈ બનાવું છું. એમા તો શંકા નથી કે, ઘરમાં તું મારામાટે લાખો રૂપિયાની પૂંજી મેલી ગઇ છે, પણ હવે એ પૂંજી શા કામની ! તારી પુત્રવધૂ પણ સ્વર્ગવાસિની થઇ છે, એટલે હવે એ ધનમાલને કોણ ભોગવવાનું હતું વારૂ? હા, એ હું જાણું છું કે, તું મારા બાપ સાથે લડીને લાખો રૂપિયા અને જડાઉ ઘરેણાંને લાત મારી ગુપચુપ ચાલી ગઇ હતી, પણ હવે બાપાજી પણ સ્વર્ગમાં સિધારી ગયા છે અને કેવળ મારા વિના ઘરમાં બીજું કોઈ પણ બાકી રહ્યું નથી. માતા, હું આટલી બધી દૌલતને સંભાળી શકતો નથી, જમીનદારીનો બદોબસ્ત મારાથી કોઇ પણ પ્રકારે થઇ શકતો નથી; માતા હવે હું માનવાનો નથી, તને ઘેર લઈ ગયા વિના અહીંથી ખસવાનો નથી ! મેં તારો કશો પણ અપરાધ કર્યો નહોતો, છતાં તું મારાથી કેમ રીસાણી ? હાય, માતા ! હાય, માતા !! હવે આ શરીરમાં પ્રાણ છે ત્યાં લગી તો હું તને છોડવાનો નથી, તેં આગ્રહ કરીને મારામાટે જે સાંકળી બનાવી આપી હતી તેને પણ લે, હું ઉતારીને તારી આગળ ધરી દઉં છું–હું હવે એ સોનાની માળાને મરી જતાં પણ મારા ગળામાં ધારવાનો નથી !" આટલું બોલી તેણે સુવર્ણમાળાને ગળામાંથી ઉતારી તે વૃદ્ધાનાં ચરણોમાં નાખી દીધી અને પુનઃ કહેવાની શરૂઆત કરી;–" જો તું હવે ઘેર નહિ આવે, તો હું બધી ધન દોલત ફકીર કુકરાને અને સાધુઓને વ્હેંચી, ઘરની ચીજોનું લીલામ કરી સાધુ બનીને જંગલમાં ચાલ્યો જઈશ. હું આજે વર્ષોથી તને શોધ્યા કરૂં છું અને માર્યો માર્યો ફર્યા કરૂં છું; પણ ક્યાંય તારો પત્તોજ ન મળ્યો. આજે ભગવાને તારો ભેટો કરાવ્યો છે, એટલે હવે તને હું કદાપિ દૂર થવાદેવાનો નથી; દુનિયા ઉંધી થઇ જાય તો ભલે, પણ હું તને ઘેર ઘસડી જવા વિના માનવાનો નથી ! મેં સાંભળ્યું છે કે, મારાં બે ત્રણ ભાઈ–બહેન પણ હતાં કે જેમને તું પોતાની સાથે લેતી ગઇ હતી; પણ હાય, અત્યારે તે

ક્યાં છે, મને સત્વર તેમના દર્શનનો લાભ આપ. આપણા ઘરમાં જે કાંઈ દૌલત છે તે હું તેમને સોંપી દઈશ, તેઓજ ગામ ગરાશનો બંદોબસ્ત રાખ્યા કરશે, મારે હવે એ ઝગડા સાથે કાંઈ પણ લેવા દેવા નથી, મને ધનમાલની જરા પણ પરવા નથી! મારો તો દિવસ અને રાત ભાંગના નશામાંજ મસ્ત રહેવાનો વિચાર છે. બસ પાશેર ભાંગ અને અડધોશેર સાકર જોઈએ–બીજું કાંઈ પણ નહિ. મા, હવે તો તારે ઘેર આવવુંજ પડશે–હું કોઇ પણ ઉપાયે માનવાનો નથી તે નથીજ!"

આવા પ્રકારના ઉદ્દગારો કાઢતો શૂરસેન ઘણીવાર સુધી તે વૃદ્ધાના પગોને પકડી રોતો અને અફસોસ કરતો રહ્યો. પ્રથમ તો વૃદ્ધા ગભરાઈ કે, 'આ વળી ક્યાંની બલા આવીને ગળે પડી!" પણ જ્યારે તેણે બેશુમાર દૌલતનું નામ સાંભળ્યું, તો તેના મોઢામાં પણ પાણી ભરાઈ આવ્યું અને તે વિચાર કરવા લાગી કે, 'અહીં જેટલી મિલ્કત દશ જન્મમાં પેદા થવાનો સંભવ છે, તેટલો માલ તો મને એકદમ આ પાગલ આપી દેવાને તૈયાર છે. આ તો બિચારો મને માતા બનાવીને આટલી દૌલત આપે છે, પણ જો બાયડી બનાવે તો પણ આટલી દૌલત માટે તો બાયડી બનવાને પણ તૈયાર થવું જોઇએ! કદાચિત્ એની માતા મારા જેવાજ રંગરૂપની હોવી જોઇએ, તેથીજ એ આટલો બધો ભરમાયો છે! એ કહે છે કે, 'મારા ભાઇ અને બહેનને પણ તું સાથે લેતી ગઇ હતી;' તો ચાલો એ વળી ઘણોજ સારો પ્રસંગ છે. મારો એક પુત્ર અને એક પુત્રી પણ છે, એટલે તેઓજ એનાં ભાઈ અને બહેન બની જશે. અર્થાત્ આટલી દૌલતને અમથી હાથમાંથી જવા દેવી, એ નાદાની નહિ તો બીજું શું વારૂ? મને તો એજ ઠીક લાગે છે કે, એની સાથે ચાલ્યાં જવું; પણ હા, આ બાબતમાં મારા દીકરાની પણ સલાહ તો લેવી જોઇએ."

વૃદ્ધા પણ ઘણીવાર સુધી આવા પ્રકારના વિચારોમાં નિમગ્ન રહી, એટલે કે, બન્ને પોતપોતાના સ્વાર્થમાં લીન હતાં. અંતે વૃદ્ધાએ કહ્યું;–"વારૂ, તારો આટલો બધો આગ્રહ છે તો હું તારી જોડે ઘેર ચાલીશ; પણ તે પહેલાં મારે તારા ભાઈને પૂછી લેવું પડશે."

"ત્યારે શું મારો ભાઇ પણ આ શહેરમાંજ છે કે ? તે શો ધંધો કરે છે ?"

"રાજાના અશ્વારોહી સૈન્યમા એક સૈનિક છે."

"અને બહેન ક્યાં છે ?"

"તારી બહેન તો પોતાના સાસરિયામાં છે."

"હાય, આજે હું તેનું મોઢું જોઇ ન શક્યો, મા ! હજાર બે હજાર રૂપિયા તેને મોકલી આપ અને ઘેર ચાલ્યા પછી તેને બોલાવી લેજે, મારા ભાઇને પણ લેતી ચાલ, તેની હું આપણા રાજા સાથે મુલાકાત સુદ્ધાં કરાવીશ."

"આપણો રાજા કોણ ?" વૃદ્ધાએ પૂછ્યું.

"ઉદયસિંહ." ઉત્તર મળ્યું.

"વિહારનો રાજા ?"

"જી હા, મા !"

વિહારના રાજા ઉદયસિંહનું નામ સાંભળી તે વૃદ્ધા કેટલીકવાર સુધી કાંઇક વિચારમાં પડી ગઇ, પણ પાછી શુદ્ધિમા આવીને શૂરસેનને ઉદ્દેશી કહેવા લાગી;–"વારૂ ત્યારે મોડું થએલું હોવાથી અત્યારે તો હું જાઉં છું; આવતી કાલે આ સમયે અને આ સ્થળેજ મને આવી મળજે, પછી જેવો નિશ્ચય થશે તેમ કરીશું."

"નિશ્ચય બિશ્ચયની વાત આપણે નથી જાણતા; તારે આલવુંજ પડશે."

"હા, હા; હું ચાલીશ, બેટા, ચાલીશ !"

"વારૂ ત્યારે આ સાંકળી તું લેતી જા, મારા ભાઇને આપી દેજે."

"ભલે–તારી ઇચ્છાને મારે આધીન થવુંજ જોઇએ." વૃદ્ધાએ એમ કહીને સોનાની સાંકળી ઝટ પોતાના હાથમાં લઇ લીધી.

એ પછી બે ચાર વાતો કરીને તે વૃદ્ધા ત્યાંથી ચાલી ગઇ અને શૂરસેન પણ પોતાની કાર્યસિદ્ધિ થઈ જવાના હ-

ર્ષથી મદોન્મત્ત થઇ ઝૂમતો ઝૂમતો પોતાના નવા મિત્ર દુકાનદારને ઘેર પહોંચી ગયો. ત્યાં દુકાનદારે તેની ઘણીજ સારી ખાતિરદારી કરી, અને શૂરસેને પણ પોતાના વિનોદી સ્વભાવથી દુકાનદારને સારી રીતે ખુશ કર્યો અને પોતાનો જાની દોસ્ત બનાવી લીધો.

બીજે દિવસે પેલી વૃદ્ધાને મળવામાટે શૂરસેન પાછો આગલા દિવસના પોતાના સ્થાને પહોચ્યો. આજે વૃદ્ધા સાથે તેનો પુત્ર પણ હતો કે જે સગા ભાઇ પેઠે ઘણાજ હર્ષથી તેને ગળે બાઝીને મળ્યો અને ઘણીવાર લગી વાતચીત કરતો ઉભો રહ્યો. આ બધી ચેષ્ટાને જોઈ શૂરસેનનો નિશ્ચય થઇ ગયો કે,–" હવે આપણા કાર્યની સિદ્ધિ અવશ્ય થવાનીજ ! " અંતે ધીમે ધીમે તેણે પોતાના સ્વાર્થની વાતને છેડી અને વૃદ્ધાને પૂછયું કે;–" વારૂ, ત્યારે માતા, એ જણાવ કે તું ઘેર ક્યારે ચાલીશ ? "

" તું કહે તે વેળાએ હું ચાલવાને તૈયાર છું. "

" મારા વ્હાલા ભાઇ, " શૂરસેન પોતાના બનાવટી ભાઈ અર્થાત્ તે વૃદ્ધાના પુત્રને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો, " હું તમને એક ચિઠ્ઠી આપું છુ, તે તમે વિહારના રાજા ઉદયસિંહ પાસે લઈ જાઓ, મને તેઓ પોતાના બંધુ સમાન માને છે, આપણા ઘણા પૈસા તેમના ખજાનામાં જમે છે, અને આપણા ઘરની ચાવી પણ તેમની પાસેજ છે. તેઓ તમને આપણા ઘરની કૂંચી અને એક હજાર રૂપિયા રોકડા આપશે તેમજ મારા નોકરોને બોલાવી તમને ઓળખાવી દેશે કે આ શૂરસેન ઝવેરીના ભાઇ છે. આમ થવાપછી તે નોકરો તમારો હુકમ માથાપર ઉઠાવશે, તમે ઘરની વ્યવસ્થા કરજો અને આજથી બરાબર પંદરમે દિવસે આપણા ઘરમાંથી ચાંદીની પાલખીને ભોઇઓના કાંધાપર ઉપડાવી શહેરમાંથી નીકળી પાંચ ગાઉપર આવીને અમારા આવવાની વાટ જોતા ઊભા રહેજો. માતાજીને આપણે પાલખીમાં બેસાડી ધામધૂમથી લઈ જઇશું. લ્યો આ ચિઠ્ઠી રાજાસાહેબને આપજો અને આ સોના મોહોરો માર્ગમાં ખર્ચજો. આજેજ એક ઘોડો ભાડાનો કરી લ્યો અને વેગથી

ચાલ્યા જાઓ." એમ કહીને શૂરસેને એક ચિઠ્ઠી અને દશ સોના મોહોરો કાઢીને તેને આપી.

વૃદ્ધાના પુત્ર રામદાસે "આવતી કાલે સેનાપતિની રજા લઇને હું જરૂર વિહારના રાજનગર પ્રતિ ચાલતો થઈશ" એટલું કહી શૂરસેનના હાથમાંથી ચિઠ્ઠી અને સોનામોહોરો લઇ લીધી અને ત્યારપછી ત્રણે જણ પોતપોતાના સ્થળે જવાને તૈયાર થઇ ગયાં. એટલામા શૂરસેને પોતાની બળાત્કારની માતાને પૂછ્યું કે,-"માતા, એ તો કહે કે, અહીંના લોકોએ તારૂં શું નામ રાખ્યું છે?"

"ચમેલી દાઇ." જવાબ મળ્યો.

"રામ, રામ, સારા નામને બદલીને અહીંના લોકોએ તને કેવું ભૂંડું નામ આપી દીધું છે! જો મારૂં ચાલતું હોય તો આ ક્ષણે બધાંનાંજ નાક કાપી નાખું! વારૂ ત્યારે અત્યારે તો રજા લઉં છું-આવતી કાલે પાછી અહીંજ મળજે, કોઇથી ડરવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી." શૂરસેને ઉદ્ગાર કાઢ્યા.

"લે-વાત કાઢી તે! મારા દીકરાને મળવા આવવામાં વળી ડર તે કોનો હતો!"

"વારૂ ત્યારે આપણે પધારીએ છીએ."

બન્ને પોતપોતાની દિશામાં ચાલ્યાં ગયાં.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

દાવપેચનો ફન્દો.

હાજીપુરના રાજા દૌલતસિંહનો કુમાર પ્રતાપસિંહ મહા-જડબુદ્ધિ હતો. તેનો પ્રથમથીજ વિદ્યાભ્યાસમાં પ્રેમ ન હોવાથી કેવળ કાગળપત્રપર હસ્તાક્ષર કરવા ઉપરાંત વધારે તે કાંઇ પણ ભણ્યો નહોતો-એટલે સુધી કે એક કાગળ પણ પોતાના હાથે લખી શકતો નહોતો. પંદર વીસ ગપ્પીદાસો અને ઘડી ઘડી પળ પળ ખુશામદ કરનારા સાથીઓસાથે હાહાહીહી કરવામાંજ તે પોતાના દિવસો.વીતાડી

હેતો હતો. હા, જો હોય, તો કવિતાનો તેને થોડો ઘણો શોક હતો. આજકાલ તો પોતાનાં લગ્ન થવાની ખુશાલીથી તે ફૂલ્યો સમાતો નહોતો, રંભા જ્યારથી એના ઘરમાં આવી હતી, ત્યારથી લપાઈ છુપાઈને અત્યાર સુધીમાં એણે બેવાર તેના સૌન્દર્યની ઝાંખી કરી હતી અને તેથી પોતાના સાથીઓના મધ્યમાં બેસીને તે વારંવાર રંભાના રૂપની ભાટો પ્રમાણે પ્રશંસા કર્યા કરતો હતો. ભાંગ અને ગાંજાનો તો એ કુમાર ગુલામજ હતો, દિવસમાં ત્રણવાર બૂટી ઘૂંટાતી હતી અને ગાંજો તો દશ દશવાર ફૂંકાતો હતો. મહાશય દિવસ અને રાત નશામાં ચકચૂરજ રહેતા હતા.

શૂરસેને એ ભાઈ સાહેબના રંગઢંગની બધી બરાબર ખબર મેળવી લીધી હતી, એટલે સંધ્યાકાળે બૂટી પીવાનો સમય થતાં તે કુમારના નજરબાગના દરવાજાપર પહોંચી ગયો કે જ્યાં પ્રતાપસિંહ દરરોજ બૂટીનું પાન કરી અડધી રાત વીતી જતાં સુધી ગપાટા હાંકયા કરતો હતો. શૂરસેને પહેરેગીરને કહ્યું કે,–"કુમારને બહુજ જલ્દી જઇને ખબર આપો કે વિજયાદેવીના એક સિદ્ધ મહાત્મા તમને પોતાની દુર્લભ મુલાકાતનો લાભ આપવાને પધાર્યા છે."

પહેરેગીર સિપાહીઓને શૂરસેનની સૂરત શકલને જોઇને બહુજ હસવું આવ્યું. આવી સૂરતને જોઇને કુમાર સાહેબ ઘણાજ ખુશ થશે, એવા વિચારથી એક સિપાહી દોડતો બાગની અંદર ગયો અને સલામ કરીને કડછા જેવા કુંવરજીને કહ્યું કે,–"આજે એક અજબ માણસ સરકારની મુલાકાતમાટે આવ્યો છે, કે જેની સૂરતને જોવાથી હસતાં હસતાં અમારાં તો કાળજાંજ નીકળી પડે છે. તે પોતાને 'વિજયાદેવીના સિદ્ધ મહાત્મા'ના નામથી ઓળખાવે છે. આજ્ઞા હોય તો તેને અહીં આવવા દઇએ."

"બિલાશક–તેને જલ્દીથી પણ જલ્દી અને શીઘ્રતાથી પણ શીઘ્ર અમારી હુજૂરમાં લાવીને હાજર કરો." કુમારજીએ હુકમ ફરમાવ્યો.

હુકમ મળતાંજ સિપાહી બહાર જવાને દોડયો અને તત્કાળ શૂરસેનને સાથે લઇ પાછો કુમાર સમક્ષ હાજર થઇ ગયો. આજે શૂરસેન વળી એક નવા રંગનો બાંકો જવાન બની ગયો હતો–તે પોતાને માથાથી પગ સુધી સિંદૂરથી રંગીને ખાસો મહાવીર હનૂમાનજી બની ગયો હતો. આજે ધોતિયા, પેરણ અને ટોપી સાથે તેણે છૂટા છેડા કરી નાખ્યા છે, લંગોટ કસી બગલમાં ભાંગની ઝોળી લટકાવેલી છે, હાથમાં ભાંગ ઘુંટવાનો સોટો અને ટોપીને ઠેકાણે ભાંગ છાણવાની મોટી કૂંડીને ઉંધી કરીને માથાપર ધારેલી છે. કુમારજી સમક્ષ આવતાંજ હિંદી ભાષાપર હલ્લો કરીને શૂરસેને આશીર્વાદરૂપ આ દોહરો ત્રણ સ્વર અને તેંત્રીસ તાળમાં લલકાર્યો;—

" મહાદેવકી પરમ પ્રિય, સિદ્ધિનકી સિધિ જોય;
આવનહાર અરિષ્ટ તવ, ટારહિં બિજયા સોય ! "

ભંગેડીની આગળ જ્યારે ભાંગની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે પ્રશંસા સાંભળીને મનમા તે બહુજ પ્રસન્ન થાય છે, એ એક નિયમજ છે. શૂરસેનના એ દોહરાને સાંભળી કુમારજી બહુજ પ્રસન્ન થયા અને સમજી ગયા કે, એ મહાશયની ઇષ્ટદેવી વિજયાજ છે; છતાં તે સાથે તે દોહરાના ત્રીજા ચરણથી તેના મનમાં ખટકો પણ મોટો થયો, પરંતુ ' સિદ્ધજી કાંઇ થોડીવારમાં ચાલ્યા તો જવાના નથી એટલે નીરાંતે એ વિષેનો ખુલાસો પૂછી લઇશું ' એવી ધારણાથી એ વિષે હાલતરત તેણે કાંઇ પણ ન પૂછતાં હસીને અન્ય વિષયમાં વળી કુમારે કહ્યું કે;–" પધારો, પધારો, સિદ્ધ મહાત્મા, આ આસન આપમાટે તૈયાર છે. કુશળ તો છે ને ? "

શૂરસેને એના ઉત્તરમાં બીજો દોહરો લલકાર્યો;—

" દેહિ બિજય તુમકો સદા, સો બિજયા બરદાનિ;
નિત હમ લહિ જાકી કૃપા, રહત અભય સુખ માનિ ! "

" વાહ સિદ્ધજી, શી વાત છે ! વિજયા એવીજ વસ્તુ છે ! " કુમારે–ભંગેડીએ ભંગેડીની પ્રશંસા કરી.

સિદ્ધ મહાત્માએ ફૂલીફાળીને વિજયાદેવીના પ્રશંસાપુરાણને

આગળ લંબાવતાં બિચારી કવિતાદેવીના ગળાપર નખ દબાવીને ભસવા માંડયું કે;—

"હે અમંદ આનંદ દ્વન્દ્વ દુખ દૂર હટાવે;
ભામા ભોજનમહીં દ્વિગુણ ઇચ્છા ઉપજાવે,
સપ્ત દ્વીપના ભૂપ ભલા ક્ષણમાંહિ બનાવે;
અષ્ટ સિદ્ધિ સુખ અનુભવ તે શ્રમ વિના કરાવે.
નન્દનવન, કૈલાસ, સ્વર્ગ, વૈકુંઠ વિલાસો;
આભવ કે પરભવની સહુ વસ્તૂનો વાસો,
થાય સદા જો કરો, ભક્ત, વિજયાની સેવા;
વિજયાના જે ભક્ત, ખાય તે મીઠા મેવા !"

"વાહ વાહ ! વાહ વાહ !! સિદ્ધજી, વિજયાદેવીનો મહિમા અગાધ અને અકથનીય છે. આપ ક્યાંના નિવાસી છો ?" કુમારે અતિશય પ્રસન્નતાથી પૂછયું.

"આપણે તો ક્યાંયના નિવાસી નથી. અમારા પિતાદેવની છાવણી કાશીજીમાં હતી, પણ તે હવે નથી !" સિદ્ધજી બોલ્યા.

"તે હવે નથી એટલે ? શું બાપના મરી જવાથી બાપદાદાનાં મકાનો પણ ટૂટી જાય છે કે ?" કુમારે સવાલમાંથી સવાલ કાઢયો.

"જી, કોઇના મરવાથી મકાનો તો કાંઇ ટૂટતાં નથી, પણ પિતાજી કાશીમાં મરીને મુક્ત થઇ ગએલા હોવાથી તેમના મળવાની હવે બિલકુલ આશા રહી નથી; વળી તે મકાન કાશીમાં ટૂટી જવાથી તેનો પણ સદાને માટે મોક્ષ થઇ ગયો છે, અને દાદાનું ઘર દરભંગામાં હતું, તેનું પણ ગયાજીમાં શ્રાદ્ધ કરીને હું ચાલ્યો આવું છું એટલે તે પણ ગયુંજ જાણો. હા, મારા પરદાદાનું મકાન મુલ્તાનમાં હતું, તેનું પિંડદાન તો મેં ગયાજી ગયા છતાં પણ ન આપ્યું; કારણ કે, પોતાના વડિલોમાંના કોઇનું ઠેકાણું તો કાયમ રહેવા દેવું જોઇએ ને !" શૂરસેને કહ્યું.

સિદ્ધજીની ધડપૂછડા વગરની વાતો સાંભળીને બધા ખડખડાટ હસી પડયા. કુમારે પુનઃ પૂછયું "શું ગયાજીમાં તમે

તમારા દાદાનું પિંડદાન ન આપ્યું, તેથી તેમનું મકાન મુલ્તાનમાં બચી ગયું ?

“ જી, આપ સમજ્યા નહિ, મકાન તેનેજ કહેવામાં આવે છે કે જેમાં કોઈ વસતું હોય, પછી તે જીવતો જાગતો રહે કે મુઆ પછી ભૂતપલીદ થઈને રહે, એની ચિન્તા નહિ. મેં જ્યારે ગયાજીમાં તેમના નામના પિંડનું દાન નથી કર્યું, તો તેઓ ભૂત થઈને તો પોતાના મકાનમાં રહેશે ને ! પિંડ આપવાથી જો તેમની ગતિ થઇ જવાથી મકાન સાથેનો તેમનો બધો સંબંધ સફાચટમયદાન થઇ જાત ! ” શૂરસેને તાત્ત્વિક વિચારો દર્શાવ્યા (?).

“ ત્યારે તેઓ ભૂત થએલા છે ને ત્યાં વસેલા છે, એવો આપનો નિશ્ચય છે ખરો કે ? ” કુમારજીએ પૂછ્યું.

“ જી હા, તેમની જોડે તેમના ભૂતના અવતારમાં અનેકવાર મારી મુલાકાત પણ થઇ ચૂકી છે. ”

“ કેવી રીતે મુલાકાત થઇ ચૂકી છે ? ”

“ બસ કોઇના શરીરમાં આવીને બે ચાર વાતો કરી ગયા અને મુલાકાત થઈ ચૂકી, જેમકે ગુલાબસિંહની દાદી ! ”

“ ગુલાબસિંહની દાદી વળી કઇ ? ”

“ અરે પેલા પટનાના જમીનદાર ગુલાબસિંહની દાદી; પણ તેતો એવી કઢંગી છે કે વિનાકારણ પોતાની પ્રપૌત્રી રંભાના શરીરમાંજ વારંવાર આવ્યા કરે છે ! ”

“ રંભાના શરીરમાં તેની પરદાદી આવ્યા કરે છે, એ તમારા જાણવામાં કેમ કરીને આવ્યું વારૂ ? ” કુમારે ભયદર્શક મુદ્રા અને કંપથી પૂછ્યું.

“ હું પોતે જોઇ ચૂક્યો છું અને દુઃખ ભોગવી ચૂક્યો છું. ” ઉત્તર મળ્યું.

“ શું, રંભાના શરીરમાં તેની પરદાદીને આપ જોઇ ચૂક્યા છો ? ”

“ એકવાર કહ્યું તો ખરૂં કે, માત્ર જોઇ ચૂક્યો છું એટલુંજ નહિ, પણ અમુક પીડા પણ વેઠી ચૂક્યો છું. ”

"આપને શી પીડા વેઠવી પડી હતી વારૂ?"

"એ ન પૂછો. એ ઘણી મોટી લાબી પહોળી કથા છે."

"કાંઇક તો કૃપા કરીને કહો, ઉપકાર થશે, સિદ્ધજી!"

"આપ આટલો બધો આગ્રહ કરો છો તો લાચારીએ મારે એ વાત કહેવી પડે છે, સાંભળો; રંભાની પરદાદી સાથે બીજી પણ ઘણી ચુડેલો છે, જ્યારે તે રંભાના શરીરમાં આવે છે ત્યારે રંભા કોઇના શિરપર હાથ રાખી દે છે, અથવા તો ભૂલથી જેના શિરપર તેનો હાથ પડી જાય છે, તો તે માણસના શરીરમા પણ ગમે તે એક ચુડેલનો વાસો થઇ જાય છે અને તે ચુડેલ તે માણસનું એકે એક હાડકું હીલવી નાખે છે એક દિવસ હુ પટનામાં ગુલાબસિંહને ત્યાં, આજે અહીં આવ્યો છું તેમ, ગયો હતો, સંધ્યાકાળ થતાં સુધીમાં તો મહાલયમાં ખૂબ કોલાહલ મચી ગયો અને તેને સાંભળીને મહાશય ગુલાબસિંહ ગભરાઇ ગયા. મેં તેમને તેમના એ ભય વિષે સવાલ કર્યો એટલે તરત તે ભોળા ભટાક સરદારે કહી દીધું કે, 'મારી પુત્રીના શરીરમાં પ્રત્યેક અમાવાસ્યાને દિવસે ચુડેલનો વાસો થાય છે. આજે અમાવાસ્યા હોવાથી મહાલયમાં એનોજ કોલાહલ મચી રહ્યો છે!' મારા મોઢામાંથી નીકળી ગયું કે, 'હું ભૂત અને ચુડેલને ભગાવી શકું છું એટલે મને તેની પાસે લઇ ચાલો.' તરત તેઓ મને પોતાના જનાનખાનામાં લઇ ગયા. ત્યાં રંભાના શરીરમાં ચુડેલનો વાસો મારા જોવામાં આવ્યો, તે ધૂણતી હતી અને હાથપગં પછાડતી હતી. મેં જતાંની સાથેજ પોકાર કર્યો કે, 'બસ, ખબરદાર!' મારો આટલો અવાજ સાભળતાંજ તે વિફરી અને તરત મારા નજદીકમાં આવી મારા માથાપર તેણે પોતાનો હાથ રાખી દીધો. બસ પછી શું પૂછવું? તે પળેજ હું ગાંડા જેવો ભાનભૂલ્યો બની ગયો અને ત્યાર પછી બેહોશીમાં મારી કેટલી બધી દુર્દશા થઇ, તે તો તે વેળાએ મારા જાણવામાં જ ન આવ્યું. જ્યારે બીજે દિવસે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે મેં મને પોતાને ગંગાતીરે વાલુકામાં પડેલો જોયો. હાય હાય! તે દિવસને તો હું કદાપિ ભૂલી શકવાનો નથી. પંદર દિવસ સુધી તો મારા દરેક સાંધા દુઃખતા રહ્યા અને હું મરતો મરતો

બચ્ચો. હવે જો કોઇ મને એમ કહે કે, ‘ તમને, પટના ચાલો, તો લાખ રૂપિયા આપવામાં આવશે; તોપણ જે પટનામાં પગ મૂકે તેની સાત પેઢી પર લાનત છે ! હમણાં તો વળી એમ પણ મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, ગુલાબસિંહે લાચારીથી રંભાને પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મેલી છે અને લોકોને એમ જણાવ્યું છે કે, તેતો ક્યાંક પલાયન કરી ગઇ છે !” સિદ્ધજીએ ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો !

તેની આવી વાતો સાંભળીને કુમાર પ્રતાપસિંહ તો ગાંડા જેવો બની ગયો, તેના રોમાંચ ખડા થઇ ગયાં, તેની છાતી ધડકવા લાગી અને તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે -“ એજ રંભા સાથે મારો લગ્નસંબંધ થવાનો છે. એટલે જો આ સિદ્ધજીનું કથન સત્ય હોય તો તો જાણે પ્રાણ ગયાજ સમજી લેવા ! જો તે ક્યાંક માથાપર હાથ મૂકી દેશે, તો આપણા બાર વાગી જવાના, ભાઇ ! અરે પણ સિદ્ધજી આ ગપાટો તો નહિ હાંકતા હોય, ટાઢા પોરની તોપ તો નહિ ચલાવતા હોયને ?” એવી શંકા આવવાથી તેણે શૂરસેનને પૂછ્યું કેઃ— “ સિદ્ધજી, આપ આ અક્ષરે અક્ષર સત્યજ કહો છો કે ? મારો તો વિશ્વાસ નથી બંધાતો ! ”

“ વિશ્વાસ ન બંધાતો હોય, તો મારી બલારાતને. જો મારા કથનના સત્યાસત્યની આપને પરીક્ષા કરવી હોય, તો પ્રથમ તેનો પત્તો મેળવો અને પછી અમાવાસ્યાને દિવસે તેની પાસે ચાલીને જુઓ તમાશો. ” સિદ્ધજીએ છાતી ઠોકીને કહ્યું.

“ રંભા અત્યારે ક્યા છે એ તો હું સારી રીતે જાણું છું.” કુમાર બોલ્યો.

“ તો—બસ તે જે શહેરમાં હોય, ત્યાં ચાલ્યા જાઓ અને અમાવાસ્યાના સંધ્યાકાળે તેને મળો.” સિદ્ધજીએ સલાહ આપી.

“ રંભા આ શહેરમાંજ છે અને અમાવાસ્યાને પણ હવે થોડાજ દિવસ છે.” કુમારે કહ્યું.

“ શું, રંભા આ શહેરમાં છે ? ” સિદ્ધજીએ ચમકીને પૂછ્યું.

“ જી હા, આ શહેરમાં છે એટલુંજ નહિ, પણ અમારા પોતાના મહેલમાંજ છે. ” કુમારે વધારે ખુલાસો કર્યો.

"હાય હાય! ત્યારે તો મોટો ગજબ થઇ ગયો!! હે પરમેશ્વર, મેં તારૂં એવું તે શું બગાડયું છે કે તું મને ફેરવી ફેરવીને આ શહેરમાં લઇ આવ્યો! હવે મારા પ્રાણને બચાવ!!" આવી જાતનો બકવાદ કરતો શૂરસેન ત્યાંથી એકદમ નાઠો અને કુમારજી તેને બોલાવતાજ રહી ગયા. "હાં હાં, સિદ્ધજી, જરા ઊભા રહો. મારી વાત તો સાંભળો!" પણ સાંભળે તે બેટો હોય, તે તો એવો નાઠો કે કૂંડી સોટાને પણ ભૂલી ગયો, દરવાજાપર તેને પહેરેગીરોએ રોકયો એટલે તે જમીનપર લેટી ગયો અને 'મારી નાખ્યોરે બાપલિયા!' કરીને શોરબકોર કરવા મંડી ગયો લાચાર થઇને બધાએ તેને છોડી દીધો અને પાછો તે જીવ લઇને દોડયો.

કુમારના મનની એ વેળાએ થએલી અવસ્થાને કેવળ કુમાર જ જાણતો હોવો જોઇએ. સિદ્ધજીના પલાયન પછી તે ચાર છ કલાક સુધી મૂંગોમંતર બનીને બેસી રહ્યો અને તેના હ્રદયમાં નાના પ્રકારના શુભાશુભ વિચારો આવવા લાગ્યા. લગ્નનો આનંદ શોકના સ્વરૂપમાં ફેરવાઇ ગયો અને તે એટલી હદ સુધી ડરી ગયો કે, માતાને મળવામાટે મહેલમાં જવાની પણ તેનામાં હિંમત ન રહી. છેવટે ડરતો ડરતો તે પોતાના એક મિત્રને સાથે લઇને બાપ પાસે ગયો અને માથું નમાવી બાપાની સોડમાં સંતાઇ બેઠો.

પિતાએ બેચારવાર ઉદાસીનતાનું કારણ પૂછવાથી કુમારના મિત્રે વિજયાદેવીના સિદ્ધનો સમસ્ત વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યો. એ વૃત્તાન્ત સાંભળીને પ્રથમ તો રાજા દોલતસિંહ સ્તબ્ધ થઇ ગયો અને કેટલોક સમય વિચારમાં વીતાડયા પછી બોલ્યો કે,—"ઉફ્-આ બધી વાહિયાત વાતો છે, આવી વાતોને હું જરા પણ માનતો નથી. ભૂત પ્રેત કાંઇ પણ નથી, એ બધા ઠાલા વહેમ અને ગુમાન છે. તમને છોકરા જાણીને કોઇએ બહેકાવી દીધા છે. હાથ કંકણને આરસીની શી અગત્ય છે? અમાવાસ્યા આડા છ કે સાત દિવસ છે, એટલે તે દિવસે તમારા મનની બધી શંકાઓ દૂર થઇ જશે."

પ્રકરણ ૨૪ મું.

નવીન વ્યવસ્થા.

પુનપુના નદીના તીરપ્રાન્તમાં છાવણી નાખીને પડેલા લશ્કરપર છાપો મારીને મહેન્દ્રસિંહ અને માધવસિંહ બન્ને અબળાઓને લઇ આવ્યા અને ત્યાર-પછી એક સ્થળે વિશ્રામમાટે થોભવા પછી તેમના જાણવામાં આવ્યું કે, એ બે અબળાઓમાં રંભા નહોતી, એટલી બીના તો આપણે આગળ જાણી ચૂક્યા છીએ. તારા અને કાન્તાના મળવાથી પણ તેમને આનંદ તો થયોજ, પણ તે આનંદ રંભા ન મળવાથી મહેન્દ્રસિંહના હૃદયમાં છવાયલી ઉદાસીનતાને કોઈ પણ પ્રકારે ઓછી કરી શક્યો નહિ. મહેન્દ્રસિંહે તારાને પૂછ્યું કે;— "તમારી જોડેજ રંભા પણ પકડાઇ હતી, તે ક્યાં છે વારૂ ?"

"અમો બન્નેને બળાત્કારે ઉપાડી જનારા લૂટારાઓએ જ્યારે નદીના તીરપ્રાન્તમાં છાવણી નાખી એટલે બધા પોતપોતાના કામની ફિકરમાં પડી ગયા, મારી અને રંભાની પાલખીઓ એક જ સ્થળે રાખેલી હતી, તે સમયે રંભાએ લાગ જોઇને રાત્રિના પ્રથમ અંધકારમાંજ પાલખીમાંથી ઊતરીને મેદાનનો રસ્તો સંભાળી લીધો અને ઈશ્વર જાણે તે ક્યાં ચાલી ગઈ! મેં પણ ભાગવાનો પ્રયત્ન તો કર્યો, પણ મારો પ્રયત્ન સફળ ન થઈ શક્યો; કારણ કે, રંભાના પલાયનની વાર્ત્તા તત્કાળ પહેરાવાળાઓના જાણુ-વામાં આવી ગઇ અને તેથી ચારે તરફથી શોધો, પકડો, દોડો, છટકી ન જાય, એવા પોકારો સંભળાવા લાગ્યા; કિંબહુના થોડીવાર પછી એવો અવાજ પણ કાનોમાં આવીને અથડાયો કે, 'મળી, રાંડ, મળી ગઇ !' આથી મારા જાણુવામાં આવી ગયું કે, રંભા પલાયન કરી શકી નહોતી અને દુશ્મનોના હાથમાં પાછી સપડાઈ ગઇ હતી. એ પછી થોડીવારેજ આપ સર્વ આવી લાગ્યા અને તેમની સાથે જંગ મચાવીને અમારા જીવ બચાવ્યા. પણ અત્યારે હું અહીં મારી પ્રિય રંભાને બદલે બીજીજ કોઇ અબળાને જોઇ રહી છું અને એનું મને બહુજ આશ્ચર્ય થયા કરે છે." તારાએ બધો ખુલાસો કરી સંભળાવ્યો.

"અને તમે કેવી રીતે ફસાઈ પડયાં?" માધવે કાન્તાને પૂછયું.

"હું આફતની મારી, મારી બહેન મોહિનીની સાથે મારી મારી ભટકી રહી હતી, અને અમો ભટકતી ભટકતી જ્યાં લડાઇ થઇ છે તે જગ્યાએ જઇ પહોંચી. હું પાણી લાવવાને નદીતીરે ગઇ, ત્યાં ઓચીંતા કેટલાક માણસો મારી પાસે આવી લાગ્યા અને તેમણે 'મળી ગઈ, એજ છે એજ છે, એમ કહીને મને ઝટ પકડી લીધી. મેં તેમને ઘણીએ વિનવણી કરી, પણ મારૂં કોઇએ કાંઈ પણ સાંભળ્યું નહિ. હાય, મારા આમ પકડાઇ ગયા પછી બહેન મોહિનીની કોણ જાણે કેવીએ દુર્દશા થઇ હશે!!" કાન્તાએ પોતાના ગોટાળાની વાત કહી સંભળાવી.

"આથી તો એમજ જણાય છે કે, રંભા દુશ્મનોના હાથમાંથી આબાદ છટકી ગઈ!" મહેન્દ્રે ઉદ્‌ગાર કાઢયો.

"મને તો નથી ભાસતું કે તે બચીને નીકળી ગઇ હોય. આપણી સાથે લડયા પછી નાઠેલા અને આસપાસ ફેલાયલા દુશ્મમનોના હાથમાં તે પાછી ફસાઇ પડી હોય, તો તેમાં અજાયબી જેવું કાંઇ પણ નથી." માધવસિંહે કહ્યું.

"એમ પણ બનવાજોગ છે. પણ ત્યારે હવે શો ઉપાય કરવો?" મહેન્દ્ર બોલ્યો.

"મારો તો એજ અભિપ્રાય છે કે, અત્યારે તો ઘર તરફ ચાલો, પછી ત્યાંથી જે બંદોબસ્ત કરવાનો હશે તે કરી લઇશું." માધવે સલાહ આપી.

"નહિ, આવી અવસ્થામાં હું ઘેર તો આવવાનોજ નથી." મહેન્દ્રે પોતાની વિરુદ્ધતા દર્શાવી.

"આપ મોટા છો એટલે આપને મારાથી કાંઈ પણ વધારે તો કહી શકાય તેમ નથીજ; છતાં એટલું તો હું અવશ્ય કહેવાનોજ કે, આપ અત્યારે ઘેર ચાલો તો સારૂં છે. આપને ત્યાં મૂકીને હું પોતે તેને શોધવામાટે પાછો બહાર નીકળી પડીશ અને આપને વચન આપું છું કે તે રંભાને ગમે ત્યાંથી ખોળી કાઢયા વિના મારૂં મોઢું કોઇને બતાવીશ નહિ." માધવસિંહે આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું.

"બિચારી મોહિની પણ મહા દુર્દશામાં આવી પડી હશે !" મહેન્દ્રે નિઃશ્વાસ નાખીને કહ્યું.

"ભાઈસાહેબે તો પ્રેમના બે કકડા કરી નાખ્યા, હવે તો ઈશ્વરજ બચાવે !" એ પ્રમાણે મનમાં કહીને પછી માધવસિંહ પ્રકટ કહેવા લાગ્યો કે;–"પોતપોતાના ભાગ્યનાં ફળ સર્વને ચાખવાં પડે છે; એટલે એ વિષેનો શોક કરવા બેસીએ, તો કોઇ પણ રીતે આરો આવવાનો સંભવજ નથી."

માધવસિંહનો અંતિમ ઉદ્‌ગાર મહેન્દ્રસિંહને અતિશય અયોગ્ય દેખાયો, એથી તેના કપાળમા કરચોળિયો પડી ગઇ, મોઢાની રંગત બદલાઈ ગઇ, આંખોમા લાલી આવી ગઇ અને તે હોઠ ચાવીને બોલ્યો કે;–"જ્યા તમારા આવા વિચારો છે, તો પછી તમે રંભા તથા મોહિનીને શોધવાનો કેવોક પ્રયત્ન કરશો, તે સાફ દેખાઇ આવે છે."

છેલ્લો ઉદ્‌ગાર મુખમાંથી નીકળી ગયા પછી માધવસિંહના મનમાં પણ ખેદ થયો અને તેથી પોતાના મિત્રને મનાવવામાટે તેને બમણો પરિશ્રમ કરવો પડયો. અંતે પ્રત્યેક પ્રકારે તેના મનનું સમાધાન કરી તે તેને ઘેર તો લઇજ ગયો. તારા અને કાન્તા પણ તેમની સાથે હતી.

મહેન્દ્રનો પિતા ઉદયસિંહ પોતાના પુત્રના આગમનથી બહુજ આનંદિત થયો, પરંતુ જ્યારે તેણે માધવસિંહના મુખથી સમસ્ત વૃત્તાન્ત સાંભળ્યો, એટલે તેના હૃદયમાં પુનઃ અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ થવા લાગી. તેણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરી લીધો કે, 'ગમે તે ઉપાયે પણ રંભાનો પત્તો તો મેળવવોજ જોઇએ, એટલુંજ નહિ, પણ તેને લાવીને મહેન્દ્રજોડે પરણાવી દેવી જોઇએ. આ કાર્યમાટે ભલે મારૂં સર્વસ્વ ચાલ્યું જાય, તો તેની કાંઇ પણ ચિન્તા નથી !' એની સાથે તેણે એ વિષેનો પણ વિચાર કરી લીધો કે, 'હું મોહિનીનો પત્તો લાગવા દઇશ નહિ અને જો તે અહીં આવશે તો તેનો આ ઘરમાં પ્રવેશ થવા દઈશ નહિઃ કારણ કે, ગમે તેવી પણ તે બદમાશ કેતકીની બહેન છે, એટલે કેટલીક સારી હશે વારૂ ?' મહેન્દ્રનું હૃદય રંભા અને મોહિની બન્નેમાં પરોવાયલું છે, એ વાર્ત્તાને સાંભળીને વળી તેના મનમાં વધારે ખેદ થવા લાગ્યો.

ઉદયસિંહે પોતાના મનમાં જે નિશ્ચય કર્યો હતો તે કોઇને પણ જણાવ્યો નહિ, છતાં એ ભેદને માધવસિંહથી ગુપ્ત રાખવાનું પણ તેને વ્યાજબી ન લાગ્યું; કારણ કે, માધવ બહુજ ગંભીર સ્વભાવનો અને સારાસારને સારી રીતે સમજી શકનારો પુરુષ હતો, તે એટલે સુધી કે ઘણીકવાર તો રાજકાર્યના કઠિન વિષયોમાં પણ ઉદયસિંહ પોતે અનુભવી અને વૃદ્ધ હોવા છતાં એ બુદ્ધિમાન્ માધવની સલાહ લેતો હતો, અને એની સલાહ ઘણીજ સારી મનાતી હતી.

કાન્તાને જોઇને માધવસિંહ તેના સૌન્દર્યમાં મુગ્ધ તો થઈ ગયો હતો, છતાં તેણે પોતાના મનને કાબૂમાં રાખ્યું. તેણે પોતાના હૃદયમાં દૃઢ નિશ્ચય કરી લીધો કે,—"ભલેને કાન્તાના પ્રેમમાં જીવ ચાલ્યો જાય, તોપણ હું વિના વિચારે તો એને સ્વીકારવાનો નથીજ. હા, જો પરીક્ષા કર્યા પછી એ પોતાની બહેન કનકીના જેવી દુર્ગુણી નહિ સિદ્ધ થાય, તો પછી એને સ્વીકારવામાં કશો પણ વાંધો નથી. તેમજ મારો જેવો એનામાં પ્રેમ છે, તેવોજ એનો પણ મારામાં પ્રેમ હોવો જોઈએ; નહિ તો કેવળ એકપક્ષીય પ્રેમથી કાંઈ પણ સારૂં પરિણામ આવી શકવાનું નથી."

રંભાને શોધવામાટે ઘણાક માણસોને ચારે દિશામાં મોકલી દેવામાં આવ્યા અને થોડા દિવસમાજ રંભાના હાજીપુરમાં હોવાના સમાચાર મળતાં માધવસિંહ ત્યાંથી રવાનો થયો, પણ ઘરમાંથી બહાર નીકળવા પહેલાં જ તેને શૂરસેનની ચિઠ્ઠી મળી ગઇ. કે જે તે વિનોદી પુરુષે પોતાના બળાત્કારના બનાવેલા ભાઈદ્વારા મહારાજા ઉદયસિંહના નામથી મોકલી હતી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

દીકરો કે બાપ?

હાજીપુરના રાજકુમાર પ્રતાપસિંહને ડરાવી ભ્રમાવી —આપણા હનુમાન બનેલા શૂરસેનભાઇ જે નાઠા તે એવા કે તે ભાઇસાહેબ કયાં ગયા એનો કોઇને કશો પણ પત્તો મળી શકયો નહિ. પણ તે વિજયાના સિદ્ધ

મહાશય આમતેમ આઠાઅવળા ચક્કર લગાવી પોતાના દુકાનદાર મિત્રની દુકાનપર પહોંચી ગયા. ઘણા દિવસના સમાગમથી ગોપાલદાસ દુકાનદાર તેનો મિત્ર બની ગયો હતો, પરંતુ પોતાના કાર્યનો વિચાર કરીને અને પોતાના કારણથી ક્યાંક તે બિચારાના માથાપર બલાએ નાગહાની ટૂટી ન પડે એવી ચિન્તાથી તેણે તેના ઘરમાંનો નિવાસ કાઢી નાખ્યો, અને ત્યારપછી તેણે પોતાનો અડ્ડો ક્યાં જમાવ્યો અને અત્યારે તે શું કરતો હતો, એ કહેવાને કોઇ પણ સમર્થ નહોતું.

શૂરસેન ભલે જહન્નમમાં વસતો હોય, પણ એટલું તો ખરૂં કે, ચમેલી દાઇની રોજ કાયદાસર મુલાકાત લઇને તેની સાથેના પોતાના માતા પુત્રના સંબધને તે મજબૂત કર્યા કરતો હતો. ચાર પાચ દિવસનો પરિચય થવા છતા પણ શૂરસેને તે વૃદ્ધા આગળ પોતાના સ્વાર્થની વાત ન કાઢી. જ્યારે તેના એ નિશ્ચય થઈ ગયો કે, તે ઘરડીનો છોકરો રામદાસ વિહાર તરફ જવાને ચાલ્યો ગયો છે અને તે બહુ દૂર નીકળી ગયો હશે, ત્યારેજ તેણે પોતાના સ્વાર્થની વાતને છેડવાની કાંઇક તૈયારી કરી.

એક દિવસ બપારની શાન્ત વેળાએ ચમેલી દાઇ પોતાના સપૂત દીકરા શૂરસેનને પોતાના તે ઘરમાં લઈ ગઈ કે જેમાં તેનો કમ્બખ્ત દીકરો રામદાસ વસતો હતો. તે બુઢ્ઢીએ શૂરસેનના મોઢા આગળ ખાવાપીવાની સારી સારી ચીજો લાવીને હાજર કરી દીધી કે જે ચીજો જનાનખાનામાંથી ચોરી છુપીથી તે શૂરસેનના સત્કારમાટેજ ખાસ લાવી હતી. કબૂતર જેવા અકરાંતિયા ખાનાર (?) શૂરસેને ભોજનનો આરંભ કર્યો અને તે સાથે પ્રસંગને જોઇ પોતાના મતલબની વાત પણ છેડી દીધી;—“ માતા, મેં સાંભળ્યું છે કે, તમારા રાજકુમારનાં લગ્ન થવાનાં છે, તે ખરૂં છે કે ? ”

“ જી હા, બેટા, રાજકુમારનાં લગ્ન તો થવાનાં છે, પણ કન્યા દુર્ભાગી અને કર્કશા છે.”

“ એટલે ? ”

“ એટલે એજ કે તે રાતદિવસ રડવા કૂટવામાંજ મશગૂલ રહે છે. ”

“ તે તો પટનાના જમીનદાર ગુલાબસિંહની કન્યા છે ને? ”

“ જી હા, ગુલાબસિંહનીજ કન્યા છે. ”

“ પણ તેનો લગ્નસંબંધ તો અમારા રાજકુમાર મહેન્દ્ર સાથે થવાનો હતો ! ”

“ તેનો લગ્નસંબંધ કોની સાથે થવાનો હતો અને કોની સાથે નહિ એ તો હું જાણતી નથી, પણ એટલું જોવામાં આવે છે ખરૂં કે તે રાત દહાડો ‘ મહેન્દ્ર, મહેન્દ્ર ’ કરીને રડયા કરે છે અને પોતાના થનારા લગ્નસંબંધ તરફ જ્યારે જુઓ ત્યારે તિરસ્કાર અને ધિક્કાર દર્શાવતીજ દેખાય છે. પછી એનું કારણ તો ગમે તે હોય ! ”

“ માતા, જો તમે તે કન્યાને આપણી સાથે આપણે ઘેર લઇ ચાલો, તો મોટો મજો થઇ જાય. જો આપણે એ કન્યાને આપણા રાજાના હાથમાં સોંપી દઇએ, તો એટલું બધું ઇનામ મળે કે માલામાલ અને ખુશખુશાલ ! ”

“ અરે રામરામ, આવો વિચાર પણ ન કરીશ, બેટા ! આપણો આ વિચાર માત્ર પણ કોઇના જાણવામાં આવે, તો તત્કાળ આપણ બન્નેના જીવપરજ આવી બને, સમજ્યો ? ”

“ હું તો મારા જીવને રાતદિવસ હથેળીમાં રાખીનેજ ફર્યા કરૂં છું; છતાં અફસોસ તો એજ છે કે, તું મરણના દરવાજાપર આવી ઉભેલી છતાં મરણના નામથી આટલી બધી ગભરાય છે ! ”

“ ત્યારે શું તું મને મારી નાખવામાટેજ અહીં આવ્યો છે અને એટલામાટેજ મારો દીકરો બન્યો છે ? ” ડોશીએ જરાક કકડીને કહ્યું.

“ મારી અવસ્થા ન્હાની છે તેથી શું થયું ? ન્હાની અવસ્થા હોવા છતાં પણ હું કોઇનો દીકરો બનતોજ નથી, જો બનું છું તો ફક્ત પાંચ સાત દિવસને માટેજ; નહિ તો હમેશાં બધાનો બાપાજી બનીનેજ ફર્યા કરૂં છું. આજે મારી તારા બાપાજી બનવાની ઇચ્છા થયા કરે છે. ” શૂરસેને એકદમ પોતીના રંગને બદલાવી દીધો.

શૂરસેનના ઉદ્દગારો સાંભળી ડોકરી તો ગભરાઈ હેબતાઇ ગઇ, બલ્કે એમજ કહેવું જોઇએ કે, તે ગાંડી જેવી બની ગઇ અને મનમાં સમજી ગઇ કે,–"આ બનાવટી બેટો કોઇ મહા મક્કાર અને ચાલાક મર્દ છે!" કેટલીકવાર સુધી તેના મોઢાને તાકી તાકીને જોયા પછી તે બોલી કેઃ–"તું તો કોઈ મોટો બદમાશ માણસ દેખાય છે ને શું!"

"શાબાશ, બુઢ્ઢી, શાબાશ! છેવટે તેં મોડો મોડો પણ મને ઓળખ્યો તો ખરોજ. બસ એટલામાટેજ હું કહું છું કે, હવે તું પણ મારી જોડે ચાલાક અને બદમાશ બની જઇશ તોજ કામ ચાલી શકશે!" શૂરસેને ચટકાવ્યું.

"ખબરદાર, છોકરા, મોઢું સંભાળીને વાત કર. પીટયો બદમાશ કયાંકનો! અહીંથી ચાલતો થઈ જા, નહિતો હમણાં બન્ને કાન ઉખેડી લઇશ, સમજ્યો? મને તારે કાચી પોચી ન ધારવી. તારા જેવા તો મેં ચાર દીકરા જણી કાઢયા છે!"

"હું એ માનું છું; એ વિષે મને જરા પણ શંકા નથી. પણ મારામાં એક મહાભારત ગુણ એ છે કે, હું જેની પાસેથી મારૂં કામ કઢાવવા ચાહું છું તેને પ્રથમ મારા કબ્જામાં કરી લઉં છું કે જેથી તે પછીથી હૂં કે ચૂં ન કરી શકે. એ મારા સ્વભાવને અનુસરીને તને પણ મેં મારા કબ્જામાં કરી લીધી છે!" શૂરસેને જરા પણ ઉશ્કેરાયા વિના ઠંડે પેટે જવાબ આપ્યો.

"હું અને તારા કબ્જામાં! જારે પીટયા જા! ખાંડ ખા! હું ધારૂં તો ચુટકી બજાવતાંમાં તને ફાંસીનો હુકમ અપાવી દઉં, જાણે છે?" બુઢ્ઢી બિલ્કુલ બેતાળી થઈ ગઈ.

"મને ફાંસીનો રસ્તો બતાવતાં કયાંક તારો જણ્યોજ ફાંસીને લાકડે ન લટકી જાય, એનો વિચાર કરીને બોલજે." શૂરસેને બરાબર તાળમાં રહીનેજ કહ્યું. "હું સાચુંજ કહું છું કે, તારી ચાવી હવે મારા હાથમાં છે એટલે તારે ઝખ મારીને પણ મારૂં કામ બજાવવું પડશે!"

"તું પાગલ તો નથી થઈ ગયોને!"

"એંસી વર્ષની ચુડેલ ડોશીને પોતાના કબ્જામાં કરી લેવી એ તને પાગલનું કામ દેખાય છે કે?"

"પાછો તેનો તેજ બકવાદ ?"

"હજી ન સમજી ? તો લે, હવે તને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સમજાવું છું, હું કહું તે સાંભળ, પ્રથમ તો મેં જે સોનાની સાંકળી તને આપી છે તેને તારે લોઢાની સાંકળજ સમજી લેવી; બીજું તારા દીકરાને મેં વિહાર મોકલ્યો છે તેને તારે યમલોકમાં મોકલેલો જ ધારી લેવો; તે હવે જીવતો પાછો આવે તેમ નથી. હા, જ્યારે તું મારૂં કામ કરી આપીશ અને હું જ્યારે પાછો મારા હાથનો કાગળ લખીશ ત્યારેજ તેનો છૂટકો થઇ શકશે; નહિ તો તેની ખોપરી થોડા દિવસમાંજ કોઈ કાપાલિક-અઘોરી-ના હાથમાંજ શોભતી દેખાશે, સમજ્યાં મારાં બુઢ્ઢી મા !"

શૂરસેનની આ વાતોએ તો નાતવાન ડોશીને મડદાના રૂપમાજ ફેરવી નાખી અને તે મનમાં પોતાના હાથે થએલી ભૂલમાટે મહા પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. તે હવે બરાબર સમજી ગઇ કે, "હવે આના પંજામાંથી છૂટી શકાય તેમ નથી, હવે તો ઝખ મારીને એનું કામ કરી આપવુજ પડશે, નહિ તો બેશક મારો અને મારા દીકરાનો ઘાત થઈ જવાનો !"

શૂરસેને ખંધી ડોકરીને દરેક રીતે પોતાના કાબૂમાં કરી લીધી અને પોતાના કાર્યની સિદ્ધિમાટે જે કાઇ યુક્તિઓ ધારી રાખી હતી તે બધી તેને કહી સંભળાવી. એ સાથે કાર્યની સિદ્ધિ થઇ જવા પછી તેને મોટું ઇનામ અપાવવાની પણ તેણે આશા આપી અને ત્યાર પછી ત્યાંથી નીકળીને મેદાનનો માર્ગ સ્વીકારી લીધો. શૂરસેનની આજ્ઞા પ્રમાણે ચમેલી દાઇએ શાં શાં કામો કર્યા, તે તો જ્યારે રંભાના શરીરમાં ભૂત આવશે ત્યારેજ આપણુને જણાશે. માત્ર એટલું અહીં જણાવવું જોઇએ કે, બુઢ્ઢીએ પોતાની મદદગાર તરીકે કેટલીક તરુણ સ્ત્રીઓને રાખી લીધી અને પોતાના કાર્યનું મંગળાચરણ કરી દીધું.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

અમાવાસ્યાની રાત્રિ.

હાજીપુરનો રાજા પોતાના પુત્રના મુખથી રંભાના શરીરમાં ચુડેલ આવવાની વાતને સાંભળી ઘણોજ ગભરાયો; જોકે બહારથી તો તેણે પોતાના કુમારને એમજ જણાવ્યું હતું કે, 'એ બધા ખોટા વ્હેમો છે,' પરંતુ તેના મનમાં તો એ વિષેનો ખટકો કાયમજ રહ્યો. રાત્રે જ્યારે તે મહેલમાં ગયો તે વેળાએ પોતાના પુત્રના મુખથી સાંભળેલી બધી વાત તેણે પોતાની રાણીને કહી સંભળાવી. આ વાતને સાંભળતાંજ રાણી બિચારી થથરી ગઇ અને કહેવા લાગી કે, "રામ રામ, હું આવી કન્યા સાથે પરણાવીને મારા એકના એક દીકરાના જીવપર આફત લાવવા નથી ઇચ્છતી. હું અત્યારેજ એ રાંડને ઘરમાંથી બહાર હાકી કાઢું છું. કરવું હોય તો ભલે જઇને પોતાનાં માબાપના ઘરને વેરાન કરી નાખે! આપણે એ પીઠા શામાટે જોઇએ?"

"આટલાબધા ગભરાટની કાંઇ પણ અગત્ય નથી." દૌલતસિંહે કહ્યું.

"અરે ગભરાટ તો રહ્યો ગભરાટને ઘેર, પણ ભૂતપ્રેતના નામથી મારા તો પ્રાણજ ઉડી જાય છે. આપણે આ બખેડાને ઘરમાં ઘાલવાનાં નથી." રાણીએ કહ્યું.

"ઉતાવળી શામાટે થાય છે? પહેલાં એટલું તો જોઈ લેવા દે કે અમાવાસ્યાને દિવસે રંભાના શરીરમાં ડાકણ આવે છે કેમ! ક્યાંક પેલા ભંગેડીએ ગપગોળો ન ફેંક્યો હોય!" દૌલતસિંહ બોલ્યો.

"તે બિચારાને આવો ભયંકર ગપગોળો ફેંકવાની શી અગત્ય અને એથી તેને શો લાભ?" રાણીએ સવાલ કર્યો.

"બદમાશ લોકો ફાયદાની આશા વિના પણ આવી આવી હરકતો કર્યા કરે છે. તું આ વાતને અત્યારે મનમાંજ રાખી

રાખજે, કોઇને જણાવતી નહિ અને પછી જોજે કે તે દિવસે શું થાય છે તે. જો આ બાબત સાચીજ ઠરશે તો એ છોકરીને ઘરમાંથી કાઢી મૂકતાં કેટલી વાર લાગવાની હતી વારૂ ?” દોલતસિંહે દીર્ઘદર્શિતા બતાવી.

“ વારૂ ત્યારે એમ કરીશું, પણ મારૂં કાળજું તો ભયથી કંપ્યા કરે છે. ” રાણીએ કોમળતાનો પરિચય કરાવ્યો.

“ ભયભીત થવાનું કાંઇ પણ કારણ નથી, તું જોયા કર કે શું થાય છે. ” રાજાએ આશ્વાસન આપ્યું

ભય અને શંકામાં પણ છેવટે છ સાત દિવસનો કાળ તો વહી જ ગયો, પરંતુ અમાવાસ્યાને દિવસે પ્રભાતથીજ રાણીના પેટમા ધાસ્કો પડી ગયો. ચમેલી દાઇ પોતાની સાધેલી તરુણ સ્ત્રીઓ સાથે રંભા પાસે હાજર હતી, એ ઉપરાંત બીજી પણ ત્રણ ચાર લૌડીઓને રાણીએ ત્યાં હાજર રાખી હતી, પણ રંભાના શરીરમાં ડાકણનો વાસો છે, એ વાત કોઇને પણ જણાવી નહોતી.

રાણી પોતે ભયને લીધે આખો દિવસ રંભાના ઓરડામાં ગઇજ નહિ. સંધ્યાકાળ થતાંની સાથેજ ચમેલી દાઈ દોડતી દોડતી રાણી પાસે આવી અને હાંફતી હાંફતી કહેવા લાગી કેઃ–“ રંભાની તો અજબ હાલત થઈ ગઇ છે. ”

“ શી અજબ હાલત ? ” રાણીએ ભયદર્શક મુદ્રાથી પૂછયું.

“ તેનું મોઢું લાલચોળ થઈ ગયું છે અને તે પોતાની મોટી મોટી આંખોને ફાડીને ચારે તરફ જોતી ઝૂલ્યા કરે છે. ” ચમેલી દાઇએ જવાબ આપ્યો.

“ તેં તેને કાંઇ સવાલ પૂછયો હતો ? ” રાણીએ પૂછયું.

“ મારો તો તેની નજદીકમાં જતાં પણ જીવ ગભરાય છે. હું દૂરથી કાંઈ પૂછું છું તો આંખો રાતી કરી મારી તરફ જુએ છે અને દાંત કચકચાવીને કહે છે કે, ‘ હું તો આ આખા ઘરને ખાઇ જવાની છું,’ એટલે શું પૂછું ? ” ચમેલીનું ઉત્તર મળ્યું.

“ હે પરમેશ્વર, હવે આફતમાંથી અમારો બચાવનારો તુંજ છે. હાય, તે કોણ જાણે કઇ ઘટિકા હતી કે આ બલાને તે લોકો

અમારા ઘરમાં ઉપાડી લાવ્યા ! ” રાણીએ હાથ ઉંચા કરીને ઈશ્વરની કરુણા યાચી.

“ મને તો લાગે છે કે, એ રંભાના શરીરમાં કોઇ ભૂત આવ્યું છે ! ” ચમેલીએ બળતામાં ઘી હોમ્યું.

“ ના, એ ભૂત નથી, જે કાંઇ છે તે હું સારી રીતે જાણું છું. ચાલ જરા હું પણ ચાલીને જોઉં તો ખરી કે શી હાલત છે !” રાણીએ ઉછીની હિંમતનું પ્રદર્શન કરાવ્યું.

“ ઇશ્વરને માટે, મહારાણી સાહબા, આપ ત્યાં ન પધારશો. ક્યાંક એવું ન થાય કે આપ ત્યા પધારો અને વળી કોઇ નવું તૂત જાગી ઉઠે. ” ચમેલીએ ગભરાટની આગ સળગાવી.

“ તે જે કાંઇ તૂત જગાવી શકે છે, તે પણ મારા જાણવામાં છે. હું કાંઇ તેની પાસે જવાની નથી, દૂરથીજ તમાશો જોયા કરીશ. ” રાણી બોલી.

ચમેલી દાઈ સાથે રાણી પોતે તે ઓરડા પાસે ગઇ; પરંતુ રંભાની નિકટમાં જવાની વાત તો દૂર રહી, તેણે ઉંબરાને ઓળંગવાની પણ હિંમત ન કરી. દૂરથીજ ડોકિયું કરીને જોયું તો રંભા એ વેળાએ ખૂબ ઝૂમી રહી હતી અને આંખો ફાડીને વારંવાર છતની તરફ ઉંચે જોયા કરતી હતી.

“ ચમેલી, કોઇને કહે તો ખરી કે તે એની પાસે જાય અને હાથ ઝાલીને એને જરાક હીલવે. ” રાણીએ ઉંબરા બહારથીજ આજ્ઞા કરી.

“ જેવી આજ્ઞા. ” ચમેલીએ આજ્ઞાને મસ્તકે ચઢાવી.

ચમેલી ઓરડામાં ગઇ અને પરમેશ્વરી નામની આગળથીજ સાધી રાખેલી એક દાસીને રંભા પાસે જવાની સૂચના આપી. પરમેશ્વરી રંભા પાસે ગઇ અને તેને હાથ ઝાલીને હલાવવા લાગી.

“ ભાગી જા, ભાગી જા, નહિ તો ખાઇ જઈશ ! ” રંભાએ કોપ ભરેલી આંખો દેખાડીને કહ્યું.

“ તમે કોણ છો ? પોતાનું નામ તો બતાવો ! ” પરમેશ્વરીએ પૂછ્યું.

"તું માનવાની નથી કે? ત્યારે બતાવું તમાશો?" રંભાએ કહ્યું.

"પણ તમે કોણ છો એ કહો તો ખરાં?" પરમેશ્વરીએ હઠ ચાલૂ રાખ્યો.

"પાછી બકવાદ કરવા લાગી? તું નથીજ માનવાની? વારૂ ત્યારે જોઈ લે આટા દાળનો ભાવ!"

આમ કહેતાની સાથેજ રંભાએ તેના માથાપર પોતાનો હાથ મૂકી દીધો. બસ એ ચેષ્ટા થતાંની સાથેજ પરમેશ્વરી દાસી નાચવા અને બૂમો પાડવા મંડી ગઇ. તે ચારે તરફ ભ્રમણ કરી બૂમો પાડવા અને બીજી દાસીઓને બચકાં ભરવાનો ઉદ્યોગ આદરી બેઠી. ત્યાં બેઠેલી બધી દાસીઓ હાયહાય ને વોય વોય કરતી બહાર નીકળી આવી, તેમની સાથે પરમેશ્વરી પણ બહાર નીકળી આવી ને ખૂબ કૂદવા ઉછળવા મંડી ગઇ.

આ તમાશાને જોતાજ રાણીના તો બધા હોશકોશ ઉડી ગયા, તે કંપતી ત્યાંથી ભાગી અને પોતાના ઓરડામાં આવી ભરાઈ બેઠી. તેણે એક દાસીને કહ્યું કે;–"જલ્દી જા અને મહારાજાને બોલાવી લાવ. તેઓ પોતેજ રંભાની હાલતને આવીને જુએ અને પોતાના મસ્તકપર તેના હસ્તને ધારણ કરે. હું તો તે દિવસેજ કહેતી હતી કે એ ચુડેલને આજે ને આજેજ કાઢી મૂકો, પણ મારૂં કહેવું ન માન્યું તો હવે ચાખ્યા કરે આ મીઠા મેવા!"

દાસી દોડતી બહાર ચાલી ગઇ અને ચોપદારદ્વારા રાણીનો સંદેશો રાજાને કહાવી દીધો. રાજા એ સમયે એજ વિચારમાં બેઠો હતો કે, 'જોઇએ આજે રંભાના શરીરમાં તેની પરદાદી આવે છે કે કેમ?' એટલામાં આવા સમાચાર આવવાથી તે એકદમ ગભરાઇને ઉઠયો અને ઠરતો ઠરતો મહેલમાં આવી લાગ્યો. રાણી તો લપાઇને પોતાના ઓરડામાં બેઠી હતી અને વળી અંદરથી દરવાજા પણ વાસી લીધા હતા. પરમેશ્વરી દાસીના કોલાહલનો તો પારજ નહોતો. તે ખૂબ નાચતી હતી

અને તે એટલે સુધી કે તેને પોતાનાં વસ્ત્રોનું પણ પૂરૂં ભાન નહોતું. રાજા સમજી ગયો કે, રંભાની પરદાદી સાહુબા આવી પહોંચ્યાં. તે દરવાજો ઉઘડાવીને રાણીના ઓરડામાં આવ્યો. તેને જોતાંજ રાણીએ કહ્યું કેઃ—

"જોયું, ઘરમાં શો બખેડા મચી ગયો છે તે!"

"બેશક, વાત તો સાચી નીકળી. હવે શું કરવું?" રાજા બોલ્યો.

"એજ કે આજ ને આજ એ રંડાને ઘરમાંથી બહાર હાંકી કાઢવી." રાણીએ ઉપાય બતાવ્યો.

"અત્યારે તો એની પાસે જવું તે પોતાના માથાપર બલા વ્હોરી લેવા જેવું છે. કોણ જાણે માથાપર હાથ મૂકી દે તો બસ ...." રાજા વધારે બોલી શકયો નહિ.

"જો ઇશ્વર આજનો દિવસ કુશળતાથી વીતાડે તો આવતી કાલે તેની દાદી કે નાની સાથેનો હિસાબ બરાબર ચૂકતો કરી નાખીશ." રાણી બોલી.

એટલામાં એક દાસી રંભાના ઓરડામાં ગઈ, રંભાએ તેના માથાપર હાથ મૂકયો અને તેથી તે પણ પરમેશ્વરી પ્રમાણેજ કૂદતી ઉછળતી બહાર નીકળી આવી. હવે તો આખા મહેલમાં ખૂબ ધામધૂમ મચી ગઈ. મહેલમાં જેટલી સ્ત્રીઓ હતી તે સર્વે પોતપોતાના જીવને બચાવવાની ચિન્તામાં પડી ગઈ; બધીને એજ વિચાર થઈ પડયો કે, રંભા કયાંક પોતાના ઓરડામાંથી બહાર આવીને અમારા માથાપર પણ પોતાનો હાથ ન મૂકી દે! મહારાજા દોલતસિંહ પોતાની રાણી સાથે ઉપર પ્રમાણેની વાતચીત કરી રહ્યો હતો એટલામાં એક દાસીએ આવીને પ્રાર્થના કરી કેઃ—

"બહાર દરવાજાપર એક મ્યાનો આવ્યો છે."

"મ્યાનામાં કોણ છે?" રાણીએ પૂછ્યું.

"આવનારીએ પોતાનું નામ તો કહ્યું નથી, પણ દેખાવથી તે કોઇ સારા ધનાઢય ગૃહસ્થની પુત્રી હોય એમ જણાય છે." દાસીએ ઉત્તર આપ્યું.

"શું તે અહીં આવવાની ઇચ્છા ધરાવે છે!" રાણીએ બીજો સવાલ કર્યો.

"જી હા, તેની આપની સેવામાં ઉપસ્થિત થવાની ઇચ્છા છે. તે કહે છે કે, રંભાના વિષયમાં મહારાણી સાહબાને સર્વ પ્રકારે ભ્રમાવવામાં આવ્યાં છે, તેનો ખરો ભેદ મારા વિના બીજા કોઇના પણ જાણવામાં નથી." દાસીએ એક આશ્ચર્યકારક વાર્ત્તા કહી સંભળાવી.

રાણીએ પોતાના પ્રાણનાથ પ્રતિ દૃષ્ટિ કરીને કહ્યું કેઃ– "આ વળી એક નવો તમાશો; પણ એમાં મારો વિશ્વાસ કેવી રીતે બંધાય? કારણ કે, બધી ઘટના આપણે આપણી આંખોથી જોઇ ચૂક્યાં છીએ."

"મહારાણી, તે અબળા એમ પણ કહે છે કે, જો અત્યારે રંભાના શરીરમાં ભૂત આવ્યું હોય, તો તો બહુજ સારૂં; હું તેને ચુટકી બજાવતાંમાં કાઢી નાખીશ. વળી તેણે એક ચિઠ્ઠી પણ આપી છે." દાસીએ વધારામાં જણાવ્યું.

"લાવ જોઇએ ક્યાં છે તે ચિઠ્ઠી?" રાણીએ માગણી કરી.

દાસીએ ચિઠ્ઠી રાણીના હાથમાં આપી. રાજા દૌલતસિંહે ધ્યાનપૂર્વક તેનું વાંચન કર્યું તો તેમાં નીચેની હકીકત લખેલી હતીઃ–

"રંભાના શરીરમાં ભૂત, પ્રેત કિંવા ચુડેલના વાસાની બધી જૂઠી અને બનાવટી વાત છે. આ બધો ફસાદ શૂરસેન ભંગેડીનો જગાવેલો છે; કારણ કે, તે મહેન્દ્રસિંહનો મિત્ર છે. આપની દાસીઓને તેણે મેળવી લીધી છે. બીજો વધારે વૃત્તાન્ત રૂબરૂમાં કહી સંભળાવીશ."

ચિઠ્ઠી વાંચીને રાજાએ રાણીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કેઃ–"જોયું, હું નહોતો કહેતો કે આ બધો બનાવટી તાલ છે. હવે એ અબળાને જલ્દી બોલાવીને બધો ભેદ આપણે જાણી લેવો જોઇએ."

મહારાણીનો હુકમ મળતાંજ દાસી ત્યાંથી દોડતી ગઇ અને મ્યાનામાંની અબળાને ઉતારીને ત્યાં લઇ આવી. એ અચાનક અણીને વખતે આવેલી અબળા કોણ હોવી જોઇએ? આપણે એને થોડીવારમાંજ ઓળખી શકીશું.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

કેતકીનું ખૂન !

મોહિનીએ પોતાના હૃદયમાં જે નિશ્ચય કર્યો હતો, એ તો આપણે જાણીએ છીએજ, એટલે તેથી એજ કલ્પના કરી શકાશે કે, પ્રસ્તુત નવલકથામાંનાં પાત્રોમાં કેતકી સર્વ કરતાં બદમાશ અને મક્કાર ઔરત છે, પણ હવે અમે મોહિનીની કેટલીક એવી કૃતિઓનું દિગ્દર્શન આપવા ઇચ્છીએ છીએ કે જેથી તેનેજ આ વાર્ત્તાની મુખ્ય નાયિકા માનવાની વાચકોને ફરજ પડશે.

રંભા તથા તારાના હરાઇ ગયા અને પોતાના મકાનના લૂટાઇ ગયા પછી કેતકી જે ભાગી તે સીધી પોતાના જન્મસ્થાન ગયાજીમા પહોંચી ગઇ અને એક ન્હાનકડા મકાનમાં, કે જેમાં તેનો પિતા વસતો હતો, રહેવા લાગી. તેના ઘરમાં હવે આગળના જેવી માણસોની ભીડ નહોતી, કેવળ તેના સંગને ન છોડી શકનારાં પાંચ સાત માણસોજ તેની તહેનાતમાં હતાં, પૈસા ટકાની ભલે કોઇ પણ રીતે તેને તંગી ન હોય, તોપણ તેનું હૃદય નિત્ય શોકાતુરજ રહ્યા કરતું હતું. મોહિની અને કાન્તાના પ્રાણ મહેન્દ્રસિંહના હાથે બચી ગયા હતા એ વાર્ત્તાને જાણી તેના હૃદયમાં અસહ્ય કષ્ટ થવા લાગ્યું. તે પોતાના મનમાં જાણી ગઇ કે, 'હવે મારા પ્રાણ કોઇ પણ રીતે બચી શકે તેમ નથી. મોહિની અને કાન્તા વૈરનો બદલો લીધા વિના છોડવાની નથી.' તે રાત અને દિવસનો કાળ એજ વિચારમાં વીતાડતી હતી કે, 'હવે આપત્તિને ટાળવાનો શો ઉપાય કરવો?' થોડા દિવસ પછી જ્યારે તેને એ સમાચાર મળ્યા કે, 'મોહિની તો તેના વિલાસમંદિરમાં પહોંચી ગઇ છે' ત્યારે તો વળી તે બહુજ ગભરાઇ અને પોતાની બેત્રણ સખીઓને પાસે બેસાડી એ વિશેની મસ્લત ચલાવવા લાગી. પરંતુ મોહિનીસાથે કેવા પ્રકારનું વર્ત્તન કરવું, એ વિશેના તે કોઇ પણ પ્રકારના નિશ્ચયપર આવી શકી નહિ.

જે મકાનમાં કેતકી વસતી હતી તેના પાછળના ભાગમાં એક બાગ હતો; એ વખતે ભલેને તે ગમે તેવી બિસ્માર હાલતમાં આવી પડયો હોય, પણ તેના પિતાના જીવનકાળમાં એ બગીચો બહુજ સારી હાલતમાં રહેતો હતો. એ બગીચાના બરાબર મધ્ય ભાગમાં એક ન્હાનકડો બંગલો પણ હતો અને તેનો અત્યારે કેતકી પોતાની બેઠક તરીકે ઉપયોગ કરતી હતી. દિવસ અને રાત્રિનો અધિક સમય તે એ બંગલામાં બેસીનેજ વીતાડી દેતી હતી

એ બંગલામા સામાન, કોચ, કુરસી વગેરેની વધારે સજાવટ નહોતી, ફક્ત જમીનપર એક ગાલીચો પાથરેલો હતો અને એક બાજૂએ એક ઉંચી ગાદી અને તેપર બે મોટા ગોળ તકિયા ઉપરાંત કેટલાક ન્હાના તકિયા પણ ગોઠવેલા હતા. ખૂણામાં મોરીની પાળપર પાણીની ભરેલી ગંગાજળની સુરાહી અને ચાંદીનાં બે ત્રણ પાત્રો હરહમેશ તેયાર રાખવામાં આવતાં હતાં.

આજે અડધી રાત વીતી જવા છતાં પણ કેતકી એકલીજ એ બંગલામાં ગાદીપર લેટીને કાંઇક વિચારમાં નિમગ્ન થએલી છે. થોડી થોડી વારે ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસનો વ્યાપાર ચલાવીને અને અંતે 'ઉફ્' કરીને તે અટકી જાય છે. બંગલાની ચારે તરફ બગીચામાં નિઃસ્તબ્ધતા વ્યાપેલી છે અને કાળી રાત્રિના અંધકારે પોતાના અધિકારને સંપૂર્ણ વિસ્તારી દીધો છે.

અચાનક તેની સ્હામેનો દરવાજો ઉઘડયો અને મર્દાના પોશાકમાં સજ્જ થએલી એક અબળા ઓરડામાં આવતી જોવામાં આવી. તેનાપર નજર પડતાંજ કેતકીએ તેને ઓળખી લીધી અને તેના શરીરમાં કંપનો ભયંકર આવિર્ભાવ થઇ ગયો.

એ અબળા બીજી કોઇ નહિ, પણ આપણી પૂર્ણ પરિચિતા મોહિનીજ હતી કે જે પોતાના હાથમાં એક ચળકતો છરો લઇને કેતકીની સ્હામે આવીને ઉભી રહી અને બોલી કે:–
“બોલ, હવે શો મનોભાવ છે, શી ઇચ્છા છે?”

એ સમયની મોહિનીની ભયાનક મુખમુદ્રાને જોઇને કેતકીનું હૃદય થરથર કંપવા લાગ્યું, પોતાનાં પુરાણાં પાપોએ તેનાં

ગાત્રોને શિથિલ કરીનાખ્યાં, તે ભયની મારી ચારે તરફ જોવા લાગી અને એટલી હદ સુધી ગભરાઇ ગઇ કે, મોહિનીના સવાલનો કશો પણ જવાબ આપી શકી નહિ. મોહિનીએ પુનઃ ગર્જના કરીને પૂછ્યું કે;—"કેમ, બોબડી બંધ કેમ થઈ ગઇ ? કાંઇક બોલ તો ખરી ! તેં શુ ધારીને મારાપર આટલો બધો અત્યાચાર કર્યો હતો, તેનું ઉત્તર આપ."

કેતકી બીજી વાર પણ કાંઇ ઉત્તર ન આપી શકી અને એક ધ્યાનથી મોહિનીના હાથમાંના છરાનેજ તાકી તાકીને જોતી રહી. અંતે મોહિની "જો હવે મારો વારો છે, માટે સંભાળ !" એમ કહેતી તેના નિકટમાં જઈ પહોચી અને તેની છાતીપર ચઢી છરાને તેની નિર્દય છાતીમા ભોકી દીધો અને ત્યાર પછી છરાને ત્રણ ચાર વાર સારી રીતે હીલવ્યો પણ ખરો. પાંચ સાત વાર હાથ પછાડીને કેતકીએ પોતાના પાપી પ્રાણને ત્યાગી દીધા અને તેનું સુદર શરીર મડદાંની ગણનામાં ગણવા યોગ્ય થઈ ગયું !

મોહિનીએ તેની છાતીમાંથી પોતાનો છરો કાઢી લીધો અને તેને કેતકીની સાડીથીજ લૂછીને પોતાનો માર્ગ સ્વીકારી લીધો. બંગલામાંથી બહાર નીકળી તે બગીચાના પૂર્વ–દક્ષિણ ખૂણા તરફ વળી, ત્યાંની દીવાલ થોડીક તૂટેલી હતી એટલે પગને ટકાવી કૂદી જવાની પૂરતી સગવડ હતી. તે નિર્વિઘ્ન દીવાલને કૂદી પાર થઈ ગઇ અને ત્યા તેણે પોતાના વફાદાર સિપાહી લાલસિંહને બે સજાવેલા ઘોડાની લગામ પકડીને ઊભેલો જોયો. મોહિનીને જોતાંજ લાલસિંહે પૂછ્યું કેઃ–" કેમ, કામ તમામ ?"

"તમામ, તમામ !" કહેતી મોહિની ઝટ એક ઘોડાપર સ્વાર થઈ ગઇ અને બીજા ઘોડાપર લાલસિંહ ચઢી બેઠો. બન્નેએ વાયુના વેગથી ખુલ્લા મેદાનનો રસ્તો લઈ લીધો. સૂર્યોદયથી અર્ધ પ્રહર પૂર્વેજ એ બન્ને વિલાસમંદિરમાં આવી લાગ્યાં, કે જેને હવે આપણે મોહિનીનું નિવાસસ્થાનજ માનવું જોઇએ. પોતાના ગૃહમાં આવવા છતાં પણ મોહિનીએ વિશ્રાંતિ ન લીધી, કિન્તુ નીચેના ઓરડામાં જઇને તેણે ચારે તરફના દર-

વાજા બંધ કરી લીધા અને જેવી રીતે આગળ તહખાના—ભોંયરામાં—જવાનો માર્ગ ખુલ્લો કર્યો હતો તેવી રીતે અત્યારે પણ અલમારીમાંના માર્ગેથી હાથમાં ફાનૂસ લઇને તે તહખાનામાં ઊતરી ગઈ. પ્રથમ તો એ તહખાનામાંની આગળ વર્ણવેલી લાશ પાસે તે થોડી વાર સુધી ઊભી રહી. ત્યાર પછી તે લાશના માથા તરફના શય્યાભાગને ઊંચો કરી તેણે તેની નીચે પડેલા કાગળોના બંડલને બહાર ખેંચી કાઢ્યું અને તે પોતે જેને ઇચ્છતી હતી તેજ બંડલ હતું એવી ખાત્રી કરી લેવાને તેમાંના કાગળોને તે ઉલટાવી પલ્ટાવીને જોવા લાગી. એ બંડલમાં કેટલાક બંધ કાગળો હતા અને તેમનાપર લાલ સાહીના અક્ષરો લખેલા હતા.

મોહિનીએ કાગળોના એ બંડલને પોતાનાં વસ્ત્રોમાં છુપાવી દીધું અને ત્યાર પછી જેમાં સોનામોહોરો ભરેલી હતી તે દેગોનાં મોઢાં ખોલી ખોલીને જોયાં. એક દેગમાંથી થોડીક મોહોરો કાઢી લીધી અને પછી તહખાનામાંથી બહાર નીકળીને તેના દરવાજાને બંધ અને દુરસ્ત કરી દીધો.

એ પછી તેણે બીજી અલમારી ઉઘાડી અને તેમાંથી કોરો કાગળ તથા કલમદાન કાઢી ગાદીપર જઈ બેઠી. એ કલમદાનમાંની કાળી સાહીથી તેણે કાગળની બન્ને બાજૂએ કાંઇક લખ્યું અને તહખાનામાં લાશના માથા તળેથી લાવેલા કાગળોના બંડલને વસ્ત્રોમાંથી કાઢી તે પોતાના લખેલા કાગળને પણ તેમાંજ આમેજ કરી દીધો. પુનઃ કાંઇક વિચાર આવવાથી તેણે અલમારીમાંથી મીણીયા કાગળનો એક કકડો કાઢ્યો અને તેના પરબીડિયામાં તે કાગળોના બંડલને બંધ કરી ખૂણા વાળી ઉપરથી મોહોર સિક્કો કરી દીધો અને તે પરબીડિયાને પોતાના વસ્ત્રોમાં રાખી લીધું. સિક્કો અને લાખ ઇત્યાદિ સાધનો પણ તે કલમદાનમાંજ હાજર હતાં.

જ્યાં સુધી મોહિની આ બધાં કાર્યોમાં નિમગ્ન હતી, ત્યાં સુધી તેની આંખોમાંથી આંસૂઓનું ટપકવું ચાલૂજ હતું. કાંઇક વિચાર આવતાં તેણે જેનાવડે પરબીડિયું સીલ કર્યું હતું તે સિક્કાને ઉઠાવ્યો અને પોતે ઓરડામાંથી બહાર નીકળી આવી.

એ વેળાએ પણ તેણે પોતાના સૈનિક લાલસિંહને દરવાજાની બહાર ગશ્ત લગાવતો જોયો.

મોહિનીને બહાર આવેલી જોઇને લાલસિંહે પૂછ્યું કેઃ– "હવે શું કરવાનો નિર્ધાર છે?"

"જરા થોભો, હું આવું છું" એમ કહીને મોહિની ઉદ્યાનની પૂર્વ દિશામાં ચાલી ગઇ, એક કૂવામાં તે સિક્કાને નાખી દીધો અને તરત પાછી ત્યાંજ આવી પહોંચી. પ્રભાત થવા પૂર્વે જ મોહિની આ સર્વ કાર્યોથી મુક્ત થઇ ગઇ અને ત્યાર પછી લાલસિંહ પાસે આવી ઊભી રહી.

"જુઓ, પ્રભાતના પ્રકાશનો વિસ્તાર થતો જાય છે." લાલસિંહે કહ્યું.

"હવે મારે પણ કાંઇ કામ કરવાનું નથી. બન્ને ઘોડા તૈયાર છે કે?" મોહિનીએ પૂછ્યું.

"જી હા, પેલા ઝાડના થડ સાથે બાંધેલા ઘોડા તૈયાર ઊભા છે." લાલસિંહે હાથવતી ઘોડાઓને બતાવી જવાબ આપ્યો.

મોહિનીએ લાલસિંહના હાથમાં સોનામોહોરો આપવા સાથે સૂચના આપી કે;–"તે દિવસે આપણે જે ઠરાવ કર્યો છે તે ઠરાવ પ્રમાણે આ સોનામોહોરોને વ્હેંચી દ્યો અને બધા માણસોને બરાબર સમજાવી મનાવીને જલ્દી આવો, હું આગળ ચાલતી થાઉં છું."

"જેવી આજ્ઞા." લાલસિંહે આજ્ઞાંકિતતાનો સંપૂર્ણ રંગ બતાવીને કહ્યું.

તત્કાળ અશ્વારૂઢ થઇને મોહિની વિલાસમંદિરની સીમામાંથી બહાર નીકળી અલ્પ સમયમાંજ અદૃશ્ય થઇ ગઈ. લગભગ ચાર માઇલ જેટલો પંથ કાપ્યા પછી મોહિની એક વૃક્ષની છાયામાં ઊભી રહીને લાલસિંહના આવવાની વાટ જોવા લાગી. અલ્પ સમયમાંજ દૂરથી આવતા અશ્વારોહી લાલસિંહપર તેની દૃષ્ટિ પડી.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

મહેન્દ્રની ભોળાઈ.

લાલસિંહ પાસે આવી લાગતાંજ મોહિનીએ આતુરતાથી પૂછયુ કે;–" કેમ, બધાને સારી રીતે સમજાવી દીધા કે નહિ ? "

" જી હા, બધાને બરાબર મનાવી દીધા છે. " લાલસિંહે ઉત્તર આપ્યું.

" ત્યારે હવે તે લોકો તે સ્થળે પહોંચી જશે કે ? " મોહિનીએ પુનઃ પૂછયું.

" એમાં હવે શંકા શાની ? " જવાબ મળ્યો.

" વારૂ ત્યારે ચાલો. " મોહિનીએ આતુરતા દર્શાવી.

" અહીંથી બન્ને તરફ જવાના રસ્તા છે. " લાલસિંહે સૂચના કરી.

" જો તમારો નિશ્ચય હોય કે મહેન્દ્રસિંહ વિહારમાંજ છે, તો તો પછી વિહારમાં જવાથીજ આપણા કાર્યની સિદ્ધિનો સંભવ છે. " મોહિનીએ કહ્યું.

" એમાં તો લેશ માત્ર પણ શંકા નથી કે, મહેન્દ્રસિંહ વિહારમાંજ છે, છતાં એક શુભેચ્છક તરીકે એકવાર એટલું તો મારે આપને જણાવવુંજ જોઇએ કે આપ આટલા મોટા મહાભારત કામને પાર પાડવા કમર ન કસો અને વિના કારણ પોતાના પ્રાણ ખોવાની તૈયારી ન કરો. " લાલસિંહે ઉપદેશ આપ્યો.

" લાલસિંહ, હું મારા મનમાં કરેલા નિશ્ચયને કોઈ પણ રીતે ડગમગાવી શકું તેમ નથીજ. તમે શામાટે ગભરાઓ છો ? હું તમારા માટે મોટી દોલત મેલી જાઉં છું કે જે દોલત, તમે અને તમારી પછીની દશ પેઢી બેઠાં બેઠાં ખાશો તો પણ, કદી ખૂટવાની નથી. " મોહિની પોતાના ગ્રીહઠને દૃઢતાથી વળગી રહી.

"આપ મારામાટે આટલી બધી સંપત્તિ મૂકી જાઓ છો એતો ઠીક છે અને એમાટે હું આપનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું; પણ આપના જેવી સ્વામિની મને પાછી ક્યાંથી મળી શકશે વારૂ ?" લાલસિંહે કૃતજ્ઞતા દર્શાવી.

"એતો વિશ્વનો નિયમજ છે કે, જે જન્મે છે તે મરવાનુંજ; કોઇ અમર થયું નથી અને થવાનું પણ નથી. અર્થાત્ એક દિવસ મરવાનું તો છેજ, તો પછી હું મારા શત્રુઓને આનંદવિલાસ ભોગવવાને જીવતાં શામાટે છોડી જાઉં ? હું મારી કરેલી પ્રતિજ્ઞાને તો અવશ્ય પૂર્ણ કરવાનીજ. જુઓ, લાલસિંહ, હવે કદાપિ આ વિષયવિશે મને કશો પણ ઉપદેશ આપશો નહિ; પોતાના વચન પ્રમાણે વર્ત્યા કરો, નહિ તો પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે." મોહિનીએ કઠિન સૂચના સંભળાવી દીધી.

"હું મારા વચનથી વિરુદ્ધ કદાપિ વર્ત્તવાનો નથી, એ વિશે તમારે નિશ્ચય રાખવો, તેમજ હવે કદાપિ તમને ઉપદેશ પણ આપીશ નહિ." લાલસિંહે પોતાના ઉપદેશનો અનાદર થએલો જોઇને તેની ઇચ્છાને સ્વીકારી લીધી.

ત્રીજે દિવસે મોહિની વિહાર પ્રાંતમાં આવી પહોંચી અને એક સારૂં મકાન ભાડે રાખી તેમાં પોતાનો અડ્ડો જમાવી દીધો. પોતાને જોઇતી જરૂરી ચીજોને બજારમાંથી મગાવી લીધા પછી લાલસિંહ દ્વારા તેણે એક પત્રિકા મહેન્દ્રસિંહપર મોકલી. મોહિનીના વિહારમાં આવી પહોંચવાના સમાચાર સાંભળવાથી મહેન્દ્ર બહુજ હર્ષિત થયો અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો લેશ માત્ર પણ વિચાર ન કરતાં જે મકાનમાં મોહિનીએ પોતાની છાવણી નાખી હતી ત્યાં ખટકો રાખ્યા વગર બેધડક ચાલ્યો ગયો.

અમે એ તો આગળ જણાવેલુંજ છે કે, જ્યારથી મહેન્દ્ર તારા તથા કાન્તાને લઇને પોતાના નગરમાં આવ્યો હતો, ત્યારથી બહુજ ઉદાસ રહ્યા કરતો હતો. રંભા અને મોહિની ઉભયના પ્રેમની જ્વાળા દિવસ અને રાત તેના હૃદયને બાળ્યા કરતી હતી, અને એ બન્ને નવયૌવનાઓના વિચારથીજ તે ઉદાસ રહેતો હતો. આજેજ શૂરસેનની મોકલેલી પત્રિકા પણ

તેને મળી હતી અને તેથી તેના આનંદનો અવધિ થઇ ગયો હતો. શૂરસેનના લખવા પ્રમાણે તેણે ચમેલી દાઈના પુત્રને કેદ કરાવી દીધો અને અમાવાસ્યાથી પહેલાંજ હાજીપુર પહોંચવાની તૈયારીઓ તે કરતો હતો, એટલામાં મોહિનીની પત્રિકા લઇને લાલસિંહ આવી લાગ્યો અને એકાન્તમાં મળીને તેણે મહેન્દ્રને તે પત્રિકા આપી દીધી. મોહિનીના આગમનની વાર્ત્તા સાંભળી તે વિશેષ હર્ષિત થયો અને નિશ્ચિન્તતાથી તે હરામજાદીના મકાનમાં જઇ પહોંચ્યો.

એને પોતાના મકાનમાં આવતો જોઇ મોહિનીએ અજબ રંગ બતાવ્યો, તે દોડીને તેના ગળામાં લપટી ગઇ અને ઘણી વાર સુધી પોતાની આંખોમાંથી આંસૂ વર્ષાવતી રહી. મહેન્દ્રસિંહે મનાવી પટાવીને તેને છાની રાખી અને લાંબો વખત તેની સાથેની વાતચીતમાં વીતાડી દીધો. મોહિનીએ પોતાના વૃત્તાન્તને એવો તો મસાલેદાર બનાવીને વર્ણવ્યો કે તેથી મહેન્દ્રના હૃદયમાં તેના વિશેનો પ્રેમ બમણો વધી ગયો, એટલે સુધી કે થોડીવારને માટે બિચારી રંભા પણ તેના સ્મરણમાંથી દૂર થઇ ગઇ. અંતે મોહિનીએ પૂછ્યું કે;–હવે શી આજ્ઞા છે ? ”

“ તું મારી છે અને હું તારો છું; છતાં નમ્રતા અને વિનયથી હું તારી પાસેથી પાચ સાત દિવસ ગેરહાજર રહેવાની રજાનો ઉમીદવાર છું. તેટલા દિવસ તું આ મકાનમાંજ રહેજે, બનતાં સુધી તો હું વહેલોજ આવી પહોંચીશ. ” મહેન્દ્રે કહ્યું.

“ એટલે ? આપની ક્યાં જવાની તૈયારી છે ? ” મોહિનીએ મુખને મુરઝાવી નાખીને પૂછ્યું.

“ હાજીપુર ” ઉત્તર મળ્યું.

“ શામાટે ? ” સવાલ પૂછાયો.

એના જવાબમાં મહેન્દ્રે મોહિનીને રંભાનો અક્ષરેઅક્ષર વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો અને છેવટે કહ્યું કે;–“ અત્યારે રંભા હાજીપુરમાં છે એ સમાચાર મને પેલા આપણા ઠઠ્ઠાખોર શૂરસેનેજ મોકલ્યા છે, તેણે ત્યાં જઇને વિચિત્ર રંગ જમાવ્યો છે, રાણીની એક ચમેલી નામની દાઇને પોતાના પક્ષમાં કરી લીધી

છે અને રાજા દૌલતસિંહના પુત્ર પ્રતાપસિંહના મવાલી મંડળમા મળી જઇને તેના મનમાં એવી શંકા ભરી દીધી છે કે પ્રતિ અમાવાસ્યાની રાત્રીએ રંભાના શરીરમાં તો તેની નાની કે દાદી ચુડેલ થઇ છે તે આવે છે અને તે દિવસે તે જેના શિરપર પોતાનો હાથ રાખી દે છે તેના શરીરમાં પણ ભૂત આવી જાય છે. પ્રતાપસિંહજોડે રંભાનો લગ્નસંબંધ થવાનો હતો, પણ હવે તેઓ અમાવાસ્યાની વાટ જોઇ રહ્યાં છે; એટલે જો રંભાના શરીરમાં ચુડેલ આવશે તો તેઓ તેને પોતાના ઘરમાંથી બહાર હાંકી કાઢશે. એમાં તો જરા પણ શક નથી કે, તેના શરીરમાં ચુડેલ આવવાનીજ; કારણકે,–ચમેલી દાઇએ શૂરસેનના કહેવાથી એ બધો બનાવટી ખેલ ભજવવાની જવાબદારી પોતાના માથાપર લીધેલી છે.”

આ વૃત્તાન્ત સાંભળતાંજ મોહિનીના હૃદયમાંનો કોપાગ્નિ ચારગણો વધી ગયો, પરંતુ તેને અંદરને અંદર દાબી રાખીને તેણે પોતાના હૃદયના ભાવને બહાર વ્યક્ત થવા ન દીધો. મોહિનીએ શંકા દર્શાવી કે;–“જો ચમેલી દાઇ શૂરસેનની મદદમાં ન રહે તો?”

“તે ઝખ મારીને મદદમાં રહેવાનીજ; કારણ કે, શૂરસેને હથેળીમાં ચાંદ બતાવીને તેને એવી તો કઢંગી રીતે પોતાના પંજામાં સપડાવી છે કે, વાહવાહ! તેણે કોણ જાણે શું એ સમજાવી પટાવીને એક પત્રિકા આપી તેના છોકરાને મારી પાસે મોકલ્યો છે અને તે પત્રિકામાં માત્ર એટલુંજ લખ્યું છે કે, ‘હાલ તરત આ પત્રિકા લાવનારને કેદ કરી રાખજો.’ હવે તે ચમેલી દાઇને જરૂર એમજ કહેવાનો કે, ‘જો તું મારી મદદગાર થવાનું નહિ સ્વીકારે, તો તારો પુત્ર જીવથી માર્યો જશે,’ એટલે પોતાના પુત્રના પ્રાણ બચાવવામાટે લાચારીએ પણ તે એ કાર્ય કરવાનીજ.” મહેન્દ્રે ખુલાસાવાર હકીકત કહી સંભળાવી.

“બેશક, કાણાએ કરામત કરવામાં કશી પણ કચાશ રાખી નથી.” મોહિનીએ શૂરસેનને કાણાની ઉપમા આપીને હૃદયથી ઉદ્ગાર કાઢ્યો.

"અને એ કાર્યમાટેજ આજે હું હાજીપુર તરફ જવાને રવાના થનાર છું. જો કાર્યની સિદ્ધિ થઇ ગઇ, તો તો ઠીકજ છે; નહિતો નિરુપાયવશતાથી સૈન્યને લઇ જઇ રાજા દૌલતસિંહ સાથે લડાઇ કરવી પડશે." મહેન્દ્રે જણાવ્યું.

"આપ આનંદથી પધારો; મને ભાસે છે ત્યાં સુધી તો આપનું કાર્ય અવશ્ય સિદ્ધ થવુંજ જોઇએ. ઇશ્વર કરે ને બિચારી રંભા અહીં આવી જાય અને મને પણ તેના મળવાથી આનંદની પ્રાપ્તિ થાય એજ મારી પણ ઇશ્વરનાં ચરણોમાં યાચના છે." મોહિનીએ હૃદયમાં હલાહલ છતાં મુખમાં અમૃતનો સ્વાદ દર્શાવ્યો.

"તારી ભગિની કાન્તાને હું જવા પહેલાં તારીપાસે મોકલી આપું છું." મહેન્દ્રે કહ્યું.

"ના ના, તે આપના મહેલમાં છે, એટલે મને તેના વિશેની કશી પણ ચિન્તા નથી. હું અત્યારે તેને મળવા ઇચ્છતી નથી; કારણ કે, જ્યાં સુધી આપ હાજીપુરથી પાછા નહિ આવો, ત્યા સુધી હું અહીં ગુપ્ત ભાવથીજ રહીશ. આપ પણ કોઈ આગળ મારી વાત ન કાઢશો, આપને મારા ગળાના સોગંદ છે." મોહિનીએ પ્રપંચજાળને પાથરવાનો પ્રારંભ કર્યો.

"જેવી તારી ઇચ્છા." મહેન્દ્રે હસીને અનુમતિ દર્શાવી.

વાર્ત્તાલાપમાં એ પછી બીજા પણ બે કલાક વીત્યા. મોહિનીએ બનાવટી પ્રેમ બતાવવામાં કોઇ પણ જાતની કસર ન રાખી. અંતે મહેન્દ્ર મોહિનીની આજ્ઞા લઇને પોતાના મહેલ તરફ ચાલ્યો ગયો અને ઉતાવળથી વીસ પચીસ માણસોને સાથે લઈ હાજીપુરની દિશામાં પ્રયાણ કરી ગયો.

આગળ અમે એ તો જણાવેલુંજ છે કે, હાજીપુરના રાજાને ત્યાં એક અજ્ઞાત અબળાએ આવીને એ રહસ્યને પ્રકટ કરી દીધું કે 'રંભાના શરીરમાં ભૂત કે ચુડેલનો વાસ છેજ નહિ અને એ બધો શૂરસેનનો પાખંડ છે.' મહારાણીએ પૂછવાથી તે અબળાએ પોતાને 'સુંદર' ના નામથી ઓળખાવી હતી. મહેલમાં જવા પછી તેણે રાણીને સમજાવી દીધું કે;—"રંભાના

શરીરમાં ભૂત પ્રેત કોઇપણ આવતું નથી, એ તો બધા તેના નખરા છે નખરા." આ વાત જાણીને રાણી ઘણીજ ખુશ થઇ અને સુંદરને કહેવા લાગી કે;-"તમે આજે મારી સાથે ઘણીજ મોટી ભલાઇ કરેલી છે. હું આશા રાખું છું કે, તમે પોતેજ પોતાના મુખથી આ બધો વૃત્તાન્ત મહારાજાને કહીને તેમના હૃદયની શંકાને પણ દૂર કરી દેશો. આમાટે તમને કશો વાંધો તો નથી ને ?"

"એમાં તે વળી વાંધો શાનો હોય ?" સુંદરે કહ્યું.

"તો હું મહારાજાને બોલાવું ?" રાણીએ પૂછ્યું.

"આપ બેશક મહારાજાને બોલાવો, મને તેમની સાથે વાતચીત કરવામાં કાંઇ પણ ડર કે વાંધો નથી. તેઓ રાજા હોવાથી પ્રજાના પિતા છે એટલે હું તો તેમની પુત્રી સમાન છું. હું તેમને બરાબર સમજાવીશ કે, આ બાબતમાં આપને બધાંને પૂરેપૂરાં ભ્રમાવવામાં આવ્યાં છે." સુંદરે હિંમતથી કહ્યું.

રાણીએ તે ક્ષણેજ રાજાને બોલાવવામાટે દાસીને મોકલી દીધી અને રાજા આવ્યો એટલે તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે;-"લ્યો, બધો ભેદ ખુલ્લો થઇ ગયો, રંભાના શરીરમાં ચુડેલ કે પરી કોઇ પણ આવતી નથી; આ તો બધી દાવપેચની બાજીજ રમાઈ છે."

"આ વાત તમારા જાણવામાં કેવી રીતે આવી ?" રાજાએ પૂછ્યું.

"આ બાઇના જણાવ્યાથી." રાણીએ સુંદરને બતાવીને કહ્યું.

"બાઈ, તમારૂં નામ શું ?" રાજાએ સુંદરને ઉદ્દેશીને પ્રશ્ન કર્યો.

"જી, સુંદર !" મધુર ઉત્તર મળ્યું.

"આપનું મકાન ક્યાં છે ?" રાજાએ બીજો સવાલ પૂછ્યો.

"જી, પટનામાં." જવાબ મળ્યો.

"રંભાના આ બધા ઢોંગ છે, એમ તમે કેવી રીતે જાણવા પામ્યાં વારૂ ?" રાજાએ ગંભીરતાથી પૂછ્યું.

એના ઉત્તરમાં સુંદરબાઇ બોલ્યાં કે;–"મહેન્દ્રસિંહના મિત્ર શૂરસેનેજ અહીં આવીને આ બધો ઝગડો જગાવી દીધો છે, તેણેજ આપના કુમારને સિદ્ધના વેશમાં મળીને ભ્રમાવ્યા છે, આપની ચમેલી દાઇને પોતાના પક્ષમાં કરી લીધી છે અને રંભાના શરીરમાં ચુડેલનો નિવાસ છે એ પોતાના પાખંડને પરિપૂર્ણ કરવાની પૂરી વ્યવસ્થા કરી રાખી છે. એમાં તેનો ઉદ્દેશ એ છે કે, આ વાત સાંભળીને કે જોઇને આપ રંભાને પોતાના મહેલમાંથી હાંકી કાઢો એટલે રંભા તેને મેળવવામાટે જેઓ આટલો બધો ઉદ્યોગ આદરી બેઠા છે તેમના હાથમાં અનાયાસજ જઇ પડે. આપની ચમેલી દાઇનો પુત્ર આ બધી બાબતની ખબર પહોંચાડવાને મહારાજા ઉદયસિંહ પાસે વિહારમાં ગયો છે. માર્ગમાં તેની સાથે મુલાકાત થતાં મને તે સારી રીતે ઓળખતો હોવાથી તેના મુખથીજ આ બધો ભેદ મારા જાણવામાં આવ્યો અને ઇનામની લાલચથી હું આપના દરબારમાં આવી પહોંચી."

"બેશક આ ઇનામ મેળવવા જેવુંજ કામ છે." એમ કહીને રાજાએ દાસીને આજ્ઞા કરી કે,–"ચમેલી દાઇને જ્યાં હોય ત્યાંથી જલ્દી લાવીને મારી પાસે હાજર કરો."

હુકમ મળતાંજ એકને બદલે અનેક દાસીઓ ચમેલી દાઇને બોલાવવામાટે દોડી ગઇ, પણ ચમેલી દાઇ એમ તરત હાથમાં આવી જાય તેવી કાચી નહોતી ! તે આ વાતનો સળસળાટ સાંભળતાંજ છપાંચ અગિયારા ગણી ગઇ; એટલે દાસીઓએ આવીને જાહેર કર્યું કે;–"સરકાર, ચમેલી દાઇનો ક્યાંય પત્તો નથી એટલે તે ન્હાસી ગઇ હોય એમ લાગે છે."

ચમેલી દાઇના પલાયનની વાર્ત્તા સાંભળતાંજ મહારાજાનો સુંદરના કથનમાં વિશ્વાસ બંધાઈ ગયો, તે મહેલમાંથી બહાર આવ્યો, ચમેલીના પુત્રનો શોધ કરાવ્યો, પરંતુ તેનો પણ પત્તો મળી ન શકયો. કોપની અતિશયતાથી મહારાજાનું શરીર કંપવા લાગ્યું. તેણે પોતાના કુમારને બોલાવીને રચાયલા પ્રપંચની બધી વાર્ત્તા કહી સંભળાવી અને ધીમે ધીમે એ વાર્ત્તાનો સમસ્ત નગરમાં વિસ્તાર થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

નિરાશા, નિરાશા !!

હાજીપુરથી બે માઈલના અંતરપર આવેલી એક આમ્ર-વાટિકામાં કેટલાક માણસોને સાથે રાખીને મહેન્દ્રસિંહ આમ તેમ ફરતો હતો. એની સાથેના બધા મનુષ્યો અશ્વારૂઢ હતા, કેવળ તે પોતેજ જમીનપર ફર્યા કરતો હતો અને તેના ઘોડાની લગામ એક બીજા માણસે પકડી રાખી હતી. ચંદ્રિકાનો વિસ્તાર થએલો હતો, છતાં આમ્રવૃક્ષોની ઘનચ્છાયામા તેનો બહુજ અલ્પ અંશ પ્રવેશ કરી શકતો હતો. પાંદડામાથી ચળાઇને આવતી ચંદ્રિકા કયાક કયાક પૃથ્વીને સ્પર્શ કરીને શ્વેતબિન્દુસ્વરૂપ દેખાતી હતી.

આમ્રવાટિકામાં આટાફેરા કરતા મહેન્દ્રસિંહને લગભગ એક પ્રહર જેટલો સમય વીતી ગયો. તે પોતાના મનોગત વિચારમા એવો અને એટલો તો તલ્લીન થઈ ગયો હતો કે, તે પોતે કયાં અને શા કાર્યમાટે આવ્યો હતો, એનું પણ તેને ભાન રહી ન શકયું. અચાનક ઘોડાનાં ટાપાંના અવાજે તેને વિચારનિદ્રામાંથી ચમકાવીને જાગૃત કરી દીધો અને તે જે દિશામાંથી કેટલાક ઘોડેસ્વારો આવતા હતા તે દિશામા માથું ઊંચું કરીને જોવા લાગ્યો.

મહેન્દ્રના એક અશ્વારોહી સાથીએ કહ્યું કે;–" યુવરાજ, આપ પણ ઘોડાપર ચઢી બેસો, કોણ જાણે એ આવનારા ઘોડે-સ્વારો આપણા દોસ્ત હોય કે દુશ્મન પણ હોય ! "

મહેન્દ્રે અશ્વપર આરોહણ કર્યું અને બ્યુગલનો એક મંદ ધ્વનિ સાંભળીને કહ્યું કે;–" આતો આપણાજ માણસો હોય એમ દેખાય છે. કદાચિત્ એઓ આપણનેજ શોધતા હશે. "

" ત્યારે તો આપણે પણ એ બ્યુગલના અવાજનો લાયક જવાબ આપવો જોઇએ. " સાથી બોલ્યો.

" જરૂર જવાબ આપવોજ જોઇએ. " મહેન્દ્રે અનુમોદન આપ્યું.

એ તરફથી પણ બ્યુગલનો ધીમો અવાજ કરવામાં આવ્યો અને એ અવાજને સાંભળીને તે આગંતુકો વાયુના વેગથી મહેન્દ્ર પાસે આવી લાગ્યા. તરત જાણવામાં આવી ગયું કે, મહેન્દ્રનો પ્રાણપ્રિય મિત્ર માધવસિંહ કેટલાક અશ્વારોહી સૈનિકોને સાથે લઇને ત્યાં આવ્યો હતો.

"મિત્ર તમે શામાટે આવ્યા છો?" મહેન્દ્રે માધવને પૂછ્યું.

"પિતાજીની આજ્ઞા થવાથી," માધવે ઉત્તર આપ્યું.

"મારા આવવામા વિલંબ થવાથી તેમના મનમાં ચિન્તા થવા લાગી કે શું?" મહેન્દ્રે કલ્પના કરી.

"કેવળ ચિન્તાજ નહિ, પણ તેમનો એવો નિશ્ચયજ થઇ ગયો કે, આપના કાર્યમાં અવશ્ય કોઈ પણ વિઘ્ન આવી પડેલું હોવું જોઇએ." માધવસિંહે જણાવ્યું.

"ખરેખર બનાવ એવોજ બની ગયો છે." મહેન્દ્રે કહ્યું.

"એટલે શૂરસેનસાથે અદ્યાપિ તમારો મેળાપ નથી થયો કે શું?" માધવસિંહે ચિન્તા દર્શાવીને પૂછ્યું.

"શૂરસેનસાથે મેળાપ તો થયો છે, કિંબહુના નિત્ય મેળાપ થયા કરે છે, પરંતુ દોલતસિંહની પાસે એક દુષ્ટ અબળાએ આવીને આપણા કામનું સત્યાનાશ વાળી નાખ્યું છે. તેણે શૂરસેન અને ચમેલી દાઇના પ્રપંચનો બધો ભેદ ખોલી નાખ્યો છે. કોણ જાણે આ બધી વાતો કયાથી તે હરામજાદીના જાણવામાં આવી ગઇ! ભયને લીધે ચમેલી દાઈ પણ કયાંક પલાયન કરી ગઇ છે, અને દુશ્મનો શૂરસેનને શોધવાનો યત્ન કરી રહ્યા છે. એક રીતે જોતાં કામ બગડીજ ગયું છે તો!" મહેન્દ્રસિંહે નિઃશ્વાસ નાખીને કહ્યું.

"તો પછી આપ વિના કારણ અહીં અટકી શામાટે બેઠા છો? જો એમજ હોય તો ઘેર ચાલીને યુદ્ધની યોગ્ય તૈયારીઓ કરી નાખવી જોઇએ." માધવ બોલ્યો.

"શૂરસેન આવવાની તૈયારીમાંજ છે, એટલે તેની પણ સલાહ લેવામાં આવે તો વધારે સારૂં છે." મહેન્દ્રે કહ્યું.

" મારો તો એટલોજ અભિપ્રાય છે કે, હવે આવા પ્રકારના ઉપાયોથી કામ ચાલી શકે તેમ નથી. " માધવે પોતાનો આંતરિક અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

" શું કરીએ, બની ગએલું કામ અચાનક બગડી ગયું ! " મહેન્દ્રે પુનઃ નિઃશ્વાસ નાખીને નિરાશા દર્શાવી.

કેટલીક વાર સુધી એ પ્રમાણેની વાતચીત ચાલતી હતી એટલામાં શૂરસેન પણ આવી પહોંચ્યો. તેને દૂરથી જોતાંજ મહેન્દ્ર તેની પાસે ગયો અને તેણે વ્યાકુલતાથી પૂછ્યું કે;– " કેમ, કાંઇ કાર્યસિદ્ધિનો રંગ દેખાય છે ખરો કે ? "

" જરા પણ નહિ; હવે તો આપણે અહીંથી તત્કાળ પલાયનનોજ આશ્રય લેવા જોઇએ; કારણકે, દોલતસિંહને આપના આગમનના સમાચાર મળી ગયા છે એટલે આપને પકડવામાટે સેના આવતીજ હશે. આપના મિત્ર માધવસિંહ આવી ગયા એ પણ એક રીતે સારૂંજ થયું. " શૂરસેને સ્નાનના સમાચાર સંભળાવ્યા.

" ક્ષત્રિય હોવા છતાં શત્રુસેનાના ભયથી નિરાશ થઇને આપણે ભાગી જઇએ કે ? મને તો એ ઠીક નથી લાગતું. " મહેન્દ્રે વાંધો દર્શાવ્યો.

" બસ, હવે, પોતાની આ શૂરવીરતાને રહેવા દો; ક્ષાત્ર તેજને પ્રકાશિત કરવાનો આ સમય નથી. આ શૂરસેન આપના કરતાં પણ વધારે શૂરવીર છે, પણ આપનામાં અને તેનામાં ભેદ એટલોજ કે, તે પ્રસંગ જોઇને સધાન સાધે છે. " શૂરસેને કહ્યું.

" આ શૂરસેનની સલાહ ખરેખર બહુજ સારી છે, અત્યારેજ સાહસ કરવામાં સાર નથી. " માધવસિંહે અનુમતિ આપી.

" અત્યારે ઘેર ચાલો એટલે ત્યાંથી લશ્કરને સાથે લઇને તરત આપણે પાછા ફરીશું; પછી જોજો કે શું થાય છે તે! જો હાજીપુરના રાજાને સુખનિદ્રાનો સ્વાદ લેવા દઉં તો મારૂં શૂરસેન નામજ નહિ. " શૂરસેને આત્મશ્લાઘા કરી.

" શૂરસેનભાઇ, હવે કૃપા કરીને આ શેખીની વાતોને

રહેવા દો, તમારાથી કાંઇ થયું નથી અને થવાનું પણ નથી. તમારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં ચાલ્યા જાઓ. હું તો અહીંથી એક ડગલું પણ ખસવાનો નથી." મહેન્દ્રસિંહે હઠધર્મને વ્યક્ત કર્યો.

"અત્યારે અહીં રહેવાનો પ્રસંગ નથી, કૃપા કરીને અત્યારે મારી વાતને માની જાઓ." માધવસિંહે બહુજ નમ્રતા દર્શાવીને કહ્યું.

"ઠીક ત્યારે ચાલો." મહેન્દ્રે કેટલાક વિચાર પછી શીતલ દીર્ઘ શ્વાસ લઇને લાચારીએ તેમની માગણી કબૂલ કરી.

એ લોકો ત્યાંથી ત્રિહાર પ્રાન્તમાં જવાને રવાના થયા અને પ્રભાત થતાં સુધીમા તો લગભગ દશથી બાર ગાઉ જેટલો માર્ગ કાપી ગયા. ત્યાર પછી એક તળાવ આવતાં મહેન્દ્રસિંહે સ્નાન સધ્યાથી મુક્ત થવાનો વચાર દર્શાવ્યો અને તેથી બે કલાકને માટે ત્યા પડાવ નાખવામાં આવ્યો.

ત્યાં પ્રસંગ મળવાથી માધવસિંહે શૂરસેનને એકાંતમાં બોલાવીને હાજીપુરનો વૃત્તાન્ત પૂછયો. શૂરસેને કહ્યું કે;-"કોઇ સાંભળશે તો નહિ ને?"

"કોઇ સાભળવાનું નથી, આપ બેધડક કહો." માધવ બોલ્યો.

"અરે મોટો ગજબ થઈ ગયો છે!" શૂરસેને કંપીને કહ્યું.

"એટલે?" માધવ વધારે ગભરાયો.

"બસ, એ વાત કહેવા જેવી નથી, જોઇએ કે, મહેન્દ્ર-સિંહ આપણા શા હાલ કરે છે તે!" શૂરસેન ભેદમાંજ બકતો ગયો.

"તમારી આ વાતો તો કાળજાને કંપાવી નાખે છે, પ્રભુને માટે જલ્દી જણાવો કે બનાવ શો બન્યો છે?" માધવે આતુ-રતા અને આગ્રહથી પ્રાર્થના કરી.

"પણ હજી મારો એ વાતમાં પૂરો વિશ્વાસ બંધાતો નથી." શૂરસેનનું ચક્ર પાછું ફરવા માંડયું.

"તોપણ કહી દેવામાં વિલંબ ન કરો." માધવે અત્યા-ગ્રહ કરો.

"એક અજ્ઞાત અબળાએ દોલતસિંહના મહેલમાં પહોંચીને બધું બનેલું કામ બગાડી નાખ્યું છે, એ વાત તો આપના જાણુવામાં આવેલી હોવીજ જોઇએ, કેમ નહિ ?" શૂરસેન કિસ્સાને તૂલ કરતો ગયો.

"એ વાત તો મહેન્દ્રસિંહે મને જણાવી."

"હાય, આજે સાંભળ્યું કે તે અજ્ઞાત અબળાએ બિચારી રંભાનું કામ તમામ કરી નાખ્યું અને પોતે પલાયન કરી ગઇ !" શૂરસેને વાત જણાવી દીધી.

"હાય, ત્યારે તો મહાન અનર્થ થઈ ગયો !" માધવે ઉદ્‌ગાર કાઢયો.

"જોકે મારો અદ્યાપિ આ વાતમા વિશ્વાસ બંધાતો નથી, પરંતુ મહેલમાથી એક શબને કાઢી ગંગાતીરે બાળવામાં આવ્યું હતું અને તેથી લાચારીએ પણ એ વાત માનવી પડે છે. અત્યારે આ વાત મહેન્દ્રસિંહને ન જણાવશો, નહિ તો વળી બીજું કાંઇક માઠું પરિણામ જોવાનો પ્રસંગ આવી લાગશે." શૂરસેને ચેતવણી આપી.

"હાય, બહુ ભૂંડું થયું ! પણ આ વાત તમે કયાંથી સાંભળી ?" માધવે કાંઇક શંકાયુક્ત હૃદયથી પૂછયું.

"અહીંના એક વ્યાપારી દુકાનદારસાથે મારી મિત્રતા બંધાઇ ગઇ છે અને રાજદરબારસાથે તેનો ગાઢ સંબંધ હોવાથી આ વાર્ત્તા તેના મુખથીજ મારા જાણવામાં આવી છે." શૂરસેને ઉત્તર આપ્યું.

શૂરસેનની આ વાતો સાંભળીને માધવસિંહના મુખમંડળમાં ઉદાસીનતાની છટા પ્રસરી ગઈ અને તેનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુના બિન્દુ ટપકવા લાગ્યા. પરંતુ આ વાર્ત્તા હાલ તરત મહેન્દ્રના જાણુવામાં ન આવવી જોઇએ એ વિચારથી તેણે પોતાના મનોવેગને રોકી રાખ્યો અને હસ્ત મુખ આદિ ધોઈને ટટાર થઈ ગયો.

મહેન્દ્રસિંહ પોતાના નિવાસ સ્થાનમાં પહોંચી ગયો અને લશ્કરને તૈયાર કરી હાજીપુરપર ચઢાઇ કરવાના ઉદ્યોગમાં

પડયો. પરંતુ એ કાર્ય કઠિન હતું, કારણકે, માધવસિંહ તથા શૂરસેને રંભાના મરી જવાની વાત મહારાજા ઉદયસિંહને જણાવી દીધી હતી. મહારાજાના મનમાં પણ એથી બહુજ ખેદ થયો, પણ ખુલ્લી રીતે તેનાથી કાંઇ પણ કહી કે કરી શકાતું નહોતું. તેના મનમાં એજ વિચાર થયા કરતો હતો કે, જો આ વાત મહેન્દ્રના જાણવામાં આવશે તો તે પોતાના શરીર તથા પ્રાણની દુર્દશા કરી નાખશે. છતાં આવી વાતને કયાંસુધી છુપાવી શકાય વારૂ ? મહેન્દ્રસિંહ યુદ્ધની તૈયારી કરવા ઇચ્છતો હતો, એટલે તેને રોકી પણ કેમ શકાય ? પણ જ્યાં રંભાનું જ અસ્તિત્વ નથી તો પછી યુદ્ધ કરવું કોના માટે ? આવી આવી અનેક બાબતો મનમાં આવતાં ઉદયસિંહ વ્યાકુળ થઇ ગયો; છતાં હજી શૂરસેનના 'અદ્યાપિ હું રંભાના મરણની વાર્ત્તાને વિશ્વાસપૂર્વક માની શકતો નથી; કદાચિત્ આપણને ભ્રમાવવામાટે આ પ્રપંચ રચવામાં આવ્યો હોય, તોપણ કોને ખબર ?' એ કથનનો ખટકો પણ તેના હૃદયમાં થયા કરતો હતો.

ભલેને છુપાવવાના ગમે તેવા અને ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરવામા આવે, પરંતુ હૃદયમાં આઘાત કરનારા ખેદનો રંગ કોઇ કાળે છુપો રહી શકતો નથી. રંભાના મૃત્યુની વાર્ત્તા અત્યાર સુધી કેવળ ત્રણ માણસજ જાણતા હતા અને ત્રણે જણ એ વાર્ત્તાને છુપાવવાનો યત્ન આદરી બેઠા હતા; પરંતુ ઉદાસીનતા તેમનાં મુખમંડળોનો પીછો છોડતી નહોતી અને તેમની એ ઉદાસીનતાને જોઇને મહેન્દ્ર પણ શોકાતુર રહ્યા કરતો હતો; પણ તેમની ઉદાસીનતાનો ભેદ કોઈ પણ ઉપાયે તેના જાણવામાં આવી શકતો નહોતો.

રાત્રિના સમયે મોહિનીને મળવાની ભાવનાથી મહેન્દ્રસિંહ તેના નિવાસાલયમાં ગયો, કે જ્યાં તેની તે આગળ એકવાર મુલાકાત લઈ આવ્યો હતો. તેને જોઇને મોહિનીના આનંદનો અવધિ થયો અને તેણે તેના સત્કારમાં કોઈ પણ પ્રકારની ન્યૂનતા ન રાખી. મોહિનીએ પૂછયું કે;–" આપ તો સત્વર આવવાનું કહી ગયા હતા ને આટલો બધો આવવામાં વિલંબ કેમ થયો વારૂ ? "

"ઇચ્છા તો સત્વર આવવાની હતી પણ અણધાર્યો વિલંબ થઈ ગયો" મહેન્દ્રે ગોળ જવાબ આપ્યો.

"રંભાને લઇ આવ્યા?" મોહિનીએ જરાક ગંભીર મુદ્રા કરીને પૂછયું.

"નહિ." ઉત્તર મળ્યું.

"કેમ વારૂ?" મોહિનીએ આશ્ચર્ય બતાવ્યું.

"જે યુક્તિ શૂરસેને યોજી હતી તે પાર પડી શકી નહિ, એટલે હવે સૈન્ય લઇને જવું પડશે." મહેન્દ્રે જેવી વાત હતી તેવી જણાવી દીધી.

ઘણીવાર સુધી એમની વચ્ચેનો વાર્ત્તાલાપ ચાલતો રહ્યો, બન્યું ત્યાં સુધી મોહિનીએ પ્રેમ દર્શાવવામાં કાંઇ પણ ખામી ન રાખી, પોતાના હાથે ઉત્તમ વસ્તુઓ બનાવીને તેણે મહેન્દ્રને ભોજન કરાવ્યું અને તેની પાસેથી નિત્ય દર્શનનો લાભ આપવાનું વચન લઇ તેને વિદાય કરી દીધો.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

ભેદનો પ્રકાશ.

મધ્યરાત્રિનો સમય વીતી ગયો હતો, એક સુંદર અને શૃંગારેલા ઓરડામાં પલંગપરની શય્યામાં બિચારો મહેન્દ્રસિંહ રુગ્ણ થઇને પડયો હતો. મહારાજા ઉદયસિંહ અને માધવસિંહ મંદ અને ઉદાસ મુખથી તેની પાસે બેઠા હતા. શૂરસેન પણ એક તરફ બેસીને રડયા કરતો હતો, ઘણાક વૈદ્યો અને હકીમો પણ ઔષધોપચારની વ્યવસ્થામાં રોકાયલા હતા; પરંતુ રોગ શો છે, એ અદ્યાપિ કોઈના પણ જાણવામાં આવી શકતું નહોતું. જો કે મહેન્દ્ર બહારથી તો ઉદર અને છાતીની બળતરા થવાનું જણાવતો હતો, પણ અંદરનો રોગ કોઇ બીજોજ હોવો જોઇએ, એવી વૈદ્યો કલ્પના કરતા હતા, તેનો ચહેરો ફીકો પડી ગયો હતો અને કલાક કલાક કે દોઢ દોઢ કલાકે ઉધરસ આવતી હતી, પણ બળખામાં ફક્ત

લોહી વગર બીજું કાંઈ પણ નીકળતું નહોતું. સર્વ જનોનાં મુખમંડળમાં ઉદાસીનતા વ્યાપી રહી હતી અને કેટલાક નોકર ચાકરો દોડધામ કરી રહ્યા હતા. કોઈને આવવાની મનાઈ નહોતી, એટલે ગમે તે આવે જાય તો તેને કોઇ પણ કાંઇ પૂછનાર નહોતું. એવી પરિસ્થિતિમાં લોકોએ જોયું કે, હાથમાં કાગળોનું એક બંડલ લઇને મોહિની તે ઓરડામાં ચાલી ગઈ, અને તે બંડલને રાજા ઉદયસિંહના હાથમાં આપીને પોતે દૂર જઇને ઊભી રહી, અને કહેવા લાગી કે;–"મને આવી અવસ્થામાં આવા ઢંગથી અહીં આવેલી જોઈને આપના મનમાં આશ્ચર્ય તો થવાનુંજ; પરંતુ હું આના કારણ અને આની અંતર્ગત જે જે બીનાઓ છુપાયલી છે તેમને મુખથી ન જણાવતાં આ કાગળોનું બંડલજ આપના હાથમાં આપું છું. એ કાગળો કોઇ એવા માણુસના હાથમાં આપો કે જે એમને અથથી ઇતિ પર્યંત મોટા સાભળી શકાય તેવા અવાજથી વાંચી સંભળાવે. હું પોકાર કરીને બધા લોકોને કહું છું કે, આ કાગળમાં જે કાંઈ લખ્યું છે તેનું સર્વ જનો એક ધ્યાનથી શ્રવણ કરે અને જાણે કે મોહિની કોણ હતી અને તેણે આ સૃષ્ટિમાં આવીને શું શું કરી બતાવ્યું ! અફસોસ, આજે તે દિવસ છે કે જે વેળાએ હજારો માણસો રડતા થશે અને આ મોહિનીના શિરપર ગાળો તથા ધિક્કારની વૃષ્ટિ વર્ષાવશે ! પણ હું એને પણ ગનીમત માનું છું; કારણ કે, આ બધા કાંટા મારાજ વાવેલા છે અને તેથી સર્વથી પ્રથમ મારેજ એનાં ફળ ચાખવાને તૈયાર રહેવું જોઇએ, અને હું તૈયાર છું !"

એ વેળાએ મોહિનીનું સ્વરૂપ મહા વિલક્ષણ હતું. તેના શરીરપર અલંકારોનો સર્વથા અભાવ હતો, કેવળ નૂતન અને શ્વેત રંગની રેશમી સાડી તેણે પહેરી હતી, તેનો નાગસમાન કેશકલાપ પૃષ્ઠભાગે મુક્ત રહીને ઝૂલતો હતો, આંખો લાલચોળ દેખાતી હતી અને બોલતી વેળાએ તેના હોઠો કંપતા હતા. એની વિચિત્ર વાર્ત્તાએ સર્વના ધ્યાનને એના પ્રતિ આકર્ષ્યું. રાજા ઉદયસિંહ, કુમાર મહેન્દ્રસિંહ, માધવસિંહ અને શૂરસેનના હૃદયમાં એ વેળાએ શી શી વિલક્ષણ કલ્પનાઓ ઉદ્ભવતી હતી, તેની બીજાઓના મનમાં કલ્પના આવવી પણ અશક્ય છે.

ઉદયસિંહે કાગળનું તે બંડલ મોહિનીના હાથમાંથી લઇ અને તેને પ્રથમ પોતેજ ખોલીને જોયું. એ બંડલમાંના કાગળો જન્મપત્રિકા પ્રમાણે ગોળ વીંટાળેલા હતા અને ઘણાક કાગળો અનુક્રમે ગુંદરથી તેમાં ચોંટાડેલા હતા. એમાંનો પ્રથમ કાગળ કાળી સાહીનો લખેલો હતો અને બીજા કેટલાક કાગળો લાલ સાહીથી લખેલા હતા. ઉદયસિંહે એ કાગળનું બંડલ એક કામદારના હાથમાં આપ્યું અને ઉંચે સાદે તે વાંચવાનો હુકમ ફરમાવ્યો. કામદારે તે વાંચવાની શરૂઆત કરી. પ્રથમનો કાળી સાહીથી લખેલો કાગળ નીચે પ્રમાણેની હકીકતથી ભરેલો હતો:—

"આ કાગળ વાંચવાથી આપ લોકોના જાણવામાં આવશે કે, મેં આ રાજ્ય સાથે એક ઘણીજ મોટી ભૂંડાઇ કરેલી છે. આવી અવસ્થામાં પ્રથમ આપને એ વાતની જાણ થવી જોઇએ કે, હું કોની પુત્રી છું અને મારા પિતાએ આ સંસારમા પોતાનાં કૃતકર્મોનું કેવું ફળ ચાખ્યું હતું. એ પછી આપના જાણવામા આવી શકશે કે, મેં અબળા હોવા છતાં શું શું કર્યું છે. મારા પિતાએ પોતાનો જીવનવૃત્તાંત પોતાના હાથેજ લખ્યો હતો અને તેમાં જે કાંઇ ન્યૂનતા રહી ગઈ હતી તેની મેં પૂર્ણતા કરી છે અને તેમાંજ પોતાનો વૃત્તાંત મેળવીને આ વૃત્તાંતની સમાપ્તિ કરી છે. આમાં જેટલો વૃત્તાંત લાલ સાહીથી લખાયલો છે, તે મારા પિતાના હાથનો છે એટલે પ્રથમ તેનેજ વાંચવો યોગ્ય છે અને તેજ પદ્ધતિથી મેં એ લેખના અનુક્રમને પણ વ્યવસ્થિત કરેલો છે."

જે વૃત્તાંત લાલ સાહીથી લખેલો હતો તે આ પ્રમાણે હતો:—

"મારૂં નામ હજારીસિંહ છે. મેં મારા પોતાનાં કુકર્મોના યોગે જે કાંઇ આપત્તિઓ ભોગવી છે, તે સર્વનો સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરી તે ઉલ્લેખને એક સ્થળે જાળવી રાખવાની મારી ઇચ્છા છે. એમાં તો લેશ માત્ર પણ શંકા નથી કે, આ કાગળના વાંચનારાઓ આગળ મારી ભૂંડાઇ ખુલ્લી પડી જશે અને હું બદનામ થઇ જઇશ; પરંતુ મારો આ વૃત્તાંત વાંચવાથી લોકોને એક જાતનો પાઠ મળશે અને જેમના યોગે મારે આવી આપત્તિઓ વેઠવી પડી છે તે કુકર્મો તેઓ નહિ કરે એવી ધારણાથીજ મેં આ વૃત્તાંત લખવાનું વ્યાજબી ધાર્યું છે અને તેથી

બદનામીની પરવા રાખી નથી. હું નથી કહી શકતો કે, મારા જીવનનો છેલ્લો દિવસ આજનો છે કે આવતી કાલનો, એટલે વિલંબ કરવો વ્યર્થ છે.

"મારા પિતા મારા માટે વાર્ષિક પચાસ હજારની આવકની જમીનદારી અને મોટી સંપત્તિ મૂકી ગયા હતા. મને તેમણે પોતાના જીવનકાળમાંજ પરણાવી દીધો હતો, પરંતુ મારી સ્ત્રી કુરૂપ હોવાથી મારો તેનામાં તિલમાત્ર પણ પ્રેમ નહોતો. મારૂં વય તે વેળાએ વીસ વર્ષનું હતું કે જે વેળાએ મારા પિતાના સ્વર્ગવાસથી હું સર્વ સ્થાવર અને જંગમ સંપત્તિનો સ્વતંત્ર સ્વામી થયો હતો. મારા મકાનમાં અનેક દાસીઓ હતી, તેમાંની શિવકુમારી નામની એક દાસી અત્યંત રૂપસુંદર અને મનોમોહક હતી. મારો તેનામાં બહુજ પ્રેમ હતો અને હું એમજ માનતો હતો કે, એને વિધાતાએ કેવળ મારા માટેજ આ સંસારમાં મોકલી છે મારી કૃપાના કારણથી તેને વસ્ત્રાલંકારોની જરાપણ ખોટ નહોતી.

"શિવકુમારી કોઇ બીજા ઇલાકાની રહેનારી હતી અને તે પોતાની બુઢ્ઢી માતા સાથે આવી અમારા ઘરમાં વસતી હતી. જ્યારે તેની માતા મરી ગઇ, ત્યારે હું બહુજ પ્રસન્ન થયો અને શિવકુમારીને મારી પત્ની સમાન માનવા લાગ્યો. હું એ જણાવવાનું ભૂલી ગયો કે, શિવકુમારીનો પણ મારામાં પ્રેમ હતો અને તેથી તે હમેશા મને સંતુષ્ટ રાખવાના પોતાથી બનતા પ્રયત્નો કર્યા કરતી હતી.

"શિવકુમારીના આવા રંગને જોઇને મારી વિવાહિતા ધર્મપત્નીના હૃદયમાં અતિશય શોક થવા લાગ્યો અને તેથી તેણે મને ઘણીવાર એમ કહીને ધમકાવ્યો, ડરાવ્યો કે, 'જો તમે આ દાસીને અહીંથી હાંકી નહિ કાઢો, તો સમાજમાં હું તમારી બદફેલીને ખુલ્લી કરી નાખીશ.' મારા માટે આ ધમકી ઘણીજ ભયંકર હતી, કારણ કે, હું મારી ન્યાતનો એક બહુજ પ્રતિષ્ઠિત અગ્રેસર અથવા પટેલ હતો.

"હું મારા હૃદયમાં રમી રહેલા શિવકુમારી વિશેના પ્રેમને કોઈ પણ રીતે ઘટાડવાને શક્તિમાન્ નહોતો. જો હું

ધારત તો મારી પત્નીને ઝેર ખવડાવીને પૂરી કરી નાખત; પરંતુ એમાં એક મોટી એ અડચણ હતી કે, મારી ન્યાતવાળાઓ મારી સ્ત્રીના મરી જવા પછી મને વિધુર રહેવા દેત નહિ, કિંતુ જરૂર બીજું લગ્ન કરવાની ફરજ પાડત; એટલે પાછી તેની તેજ અવસ્થા ! મારો બીજી બાયડી પરણી લાવવાનો વિચાર નહોતો; મારી તો શિવકુમારીનેજ મારી અર્ધાંગના કરી રાખ વાની ઇચ્છા હતી, અને એટલામાટે હું એ વિષપ્રયોગની બાજી ન રમી શક્યો. હું તીર્થયાત્રાના નિમિત્તથી મારી સ્ત્રીને અન્ય દેશમાં લઇ ગયો અને તેને એવા સ્થાનમાં ખપાવી આવ્યો કે, કોઇને કાંઈ પણ ખબર ન પડી અને તે સતી સ્ત્રીનું સ્થાન અને પદ મેં હરામજાદી શિવકુમારીને આપી દીધું કેટલીક એવી યુક્તિઓ ચલાવવામા આવી કે મારી પત્નીના પરલોકવાસની વાર્ત્તા ન્યાતીલાઓના જાણવામાં ન આવી અને તેઓ એટલું પણ જાણી ન શકયા કે, મારી હવેલીમાં મારી વિવાહિતા સ્ત્રી છે કે બીજી કોઈ વેશ્યાનારી ! પણ અફસોસ, થોડા દિવસમાંજ ચાંડાલિની શિવકુમારીએ વિષ ઓકવાનો પ્રારંભ કર્યો અને પોતાના દુર્વર્ત્તનનો તમાશો સારી રીતે બતાવ્યો કે જેનો વૃત્તાંત હું આગળ જતાં લખીશ.

"ગયાજીથી થોડા અંતરપર મારી અમલદારીની જગ્યામાં મેં એક બાગ અને બંગલો બનાવ્યા અને તેમને અયશ મહેલ (વિલાસમંદિર) નું નામ આપી હું ત્યાંજ શિવકુમારી સાથે આનંદથી મારા દિવસો વીતાડવા લાગ્યો. સાત વર્ષના અવધિમાં શિવકુમારીએ ત્રણ પુત્રીઓને જન્મ આપ્યો, પ્રથમ પુત્રીનું નામ કેતકી, દ્વિતીયનું નામ મોહિની અને તૃતીયનું નામ કાન્તા. ધીમે ધીમે શિવકુમારીનું નઠારૂં વર્ત્તન મારા હૃદયમાં ખટકવા લાગ્યું અને તે સાથે એ પણ મારા જાણવામાં આવી ગયું કે, તે કેટલાક નીચ જનો સાથે સ્નેહનો સંબંધ રાખતી હતી, પણ તેની સવિસ્તર કથા લખવાનું હું યોગ્ય ધારતો નથી.

"શિવકુમારીના બાહ્ય સત્યના આડંબરને અજમાવવામાટે એક દિવસ મારી જાગીરમાં ફરવા જવાનું નિમિત્ત બતાવીને હું ઘરમાંથી નીકળ્યો અને રાતે પાછો વિલાસમંદિરની

સીમામાં આવી લાગ્યો. નોકર ચાકરોને મારા આવવાની ખબર ન પડવા દેતાં સીધો હું બંગલામાં ચાલ્યો ગયો અને નિઃસરણીપર ધીમે ધીમે પગ મૂકીને ઉપર ચઢવા લાગી ગયો. અચાનક મારા કાનોમાં કોઇના વાર્ત્તાલાપનો ધ્વનિ આવીને અથડાયો, પણ તે વાર્ત્તાલાપના અર્થને હું બરાબર સમજી શક્યો નહિ. અંતે અજ્ઞાત રીતે હું ઠેઠ ઉપર પહોંચી ગયો અને ઓરડાના બંધ દરવાજા આગળ જઇને ઊભો રહ્યો. ત્યા કાન લગાડીને સાંભળવાથી મારા જાણવામાં આવ્યું કે, શિવકુમારી કોઈ પુરુષસાથે વાર્ત્તાલાપમાં નિમગ્ન હતી. પ્રથમ જે વાક્ય મારા સાંભળવામાં આવ્યું તે આ હતું;—'તમે જે કાંઇ કહ્યું છે તે મંજૂર છે હું ખૂબ પોકાર કરીશ કે જેથી મારા વિશે કોઈના મનમાં કશી શકા ન આવે, અને પછી તમારી સાથે આ મહાલયમાંજ મદનવિલાસનો આનંદ લૂટ્યા કરીશ.........'

આનાથી વધારે બીજું હું કાઈ પણ સાંભળી શક્યો નહિ. હુ કોપથી કંપવા લાગ્યો, એકદમ દરવાજો ખોલીને હું અંદર ચાલ્યો ગયો અને ત્યાં મારા પલંગપર એક પુરુષને લેટેલો અને શિવકુમારીને તેના માથામાં તેલ ઘસતી જોઈ. પણ હું તે પુરુષના મુખને સારી રીતે જોઇ ન શક્યો. હું એ બિલ્કુલ જાણતો નહોતો કે મારાજ મકાનમાં મારા વિનાશનાં અનેક સાધનો એકઠાં થઇ ચૂક્યાં છે. હું હજી તો દીવાનખાનાના મધ્ય ભાગમાં પહોંચ્યો કે તેટલામાં પાછળથી કોઇએ આવીને મારા ગળામાં કપડું નાખી દીધું અને એક ઝટકો મારીને મને એવી રીતે ખેંચ્યો કે હું મૂર્ચ્છિત થઇને પીઠભેર જમીનપર પછડાઇ પડ્યો. ગભરાટ અને પડવાના આઘાતથી જે થોડુંઘણું ભાન હતું તે પણ જતું રહ્યું. જ્યારે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો, ત્યારે મેં મને પોતાને જમીન નીચેના એક તહખાનામાં બંધ થએલો જોયો. તે સમય દિવસનો હતો કે રાત્રિનો એ મારાથી જાણી શકાતું નહોતું.

"એ ભોંયરાની દીવાલો પત્થરની અને ઉપરની પત્થરની છત બહુજ નીચી હતી. એક બાજૂ ગોખલામાં દીવો બળ્યા કરતો હતો. મારા હાથ પગ છૂટા હોવાથી હું ગભરાટમાં ને

ગભરાટમાં ઉઠીને ઊભો થઇ ગયો અને ધીમી ચાલથી આમ તેમ કૂદવા લાગ્યો. એ ઓરડામાં બે બાજૂએ બે દરવાજા હતા તેમને ખોલીને મેં બહાર નીકળી જવાનો વિચાર કર્યો. પ્રથમ એક દરવાજા તરફ ગયો અને તેને ઊઘાડવાનો યત્ન કર્યો, પણ તે બહારથી બંધ હોવાથી ઉઘડયો નહિ. ત્યાંથી નિરાશ થઈ પાછો ફરીને બીજા દરવાજા પાસે આવ્યો. એ દરવાજો અંદરથી બંધ હતો એટલે સહજમાંજ ઉઘડી શકયો, પણ બહાર નજર નાખવાથી કેવળ અંધકાર વિના બીજું કાંઇ પણ જોવામા ન આવ્યું. લાચાર થઇને પુનઃ ત્યાંથી પણ પાછો ફર્યો અને હાથમા દીવો લઇને તેના અંતર્ભાગમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં એક ન્હાની ઓરડી જોવામા આવી અને તેમાં નીચે ઊતરવા-માટે નિસરણી પણ મૂકેલી હતી. હું નીચે ઉતરી ગયો અને ત્યાંના દ્રશ્યને જોઇને એકદમ થરથર કંપવા મંડી ગયો થોડી-વારને માટે બેહોશ થઈ આંખોને મીચી દીવાલને અઢેલી જમીનપર બેસી ગયો. થોડીવાર પછી શુદ્ધિમા આવી ઉઠયો અને ત્યાંની સ્થિતિને ભ્રમણ કરી જોવા લાગ્યો. એ ઓરડો બહુજ લાંબો તથા પહોળો હતો, ચારે તરફ હાડકાંના ઢગલે ઢગલા પડેલા હતા, વચ્ચે સંગેમરમરનું એક ચબૂતરૂં હતું અને તેનાપર મા-ણસના કદથી પણ કાંઈક મોટી લોઢાની એક મૂર્ત્તિ જોવામાં આવતી હતી. તેના બન્ને હાથ હદથી વધારે લાબા હતા. એ મૂર્ત્તિ અતિશય ભયાનક હતી અને તેની મુખાકૃતિને જોવાથી હૃદયમાં ભયની ઉત્પત્તિ થતી હતી. તે મૂર્ત્તિના સમસ્ત શરી-રમાં બંને બાજૂએ ધારવાળા અણીદાર છરા લગાડેલા હતા, અને આગળનો બધો ભાગ એ છરાઓથીજ ભરેલો હતો.

“એ ચમકતા છરા અને ભયાનક મૂર્ત્તિ ઉપરાંત સર્વત્ર હાડકાં અને મડદાંના ઢગલાને જોઇને હું કમકમી ગયો, મારા હૃદયમાં નાના પ્રકારની ભયાનક કલ્પનાઓ ઉદ્‌ભવવા લાગી, ત્યાં ઊભા રહેવાની મારી હિંમત ન ચાલી! હું ડરતો અને કંપતો ત્યાંથી નાઠો અને જ્યાં પ્રથમ હતો તે ઓરડામાંજ આવીને બેસી રહ્યો. મારા હૃદયનો, આ કોઈ એવું સ્થાન છે કે જ્યાં મનુષ્યોને અતિશય નિર્દયતાથી મારી નાખવામાં આવે છે, એવો વિશ્વાસ બંધાઈ ગયો; અને એ નિશ્ચય થતાંજ મારા મસ્તક-

માં ભ્રમણ થવા લાગ્યું અને હું વિચાર કરવા લાગ્યો કે;–'શું મને પણ આટલા માટેજ અહીં લાવવામાં આવ્યો છે? અવશ્ય એવીજ કાંઇ વ્યવસ્થા હોવી જોઇએ. એ તો નિશ્ચિત છે કે, આ કાર્ય શિવકુમારીની આજ્ઞાથીજ કરાયલું છે!' એ પછી જે વેળાએ મારા પોતાના મકાનમાંજ મને બળાત્કારે પકડીને વિવશ કરવામાં આવ્યો હતો તે વેળાનું હું સ્મરણ કરવા લાગ્યો.

"હું આવા વિચારમાં નિમગ્ન હતો એટલામાં મારી સ્હામેનો દરવાજો ઉઘડયો અને બે માણસોની સાથે દુષ્ટ શિવકુમારી આવતી મારા જોવામાં આવી. તે બન્ને માણસોની સૂરતમા બદમાશી અને નિર્દયતા સ્પષ્ટ ઝળકી રહી હતી. તેમનો કાળો રંગ, કાળી ચઢેલી મૂછો, રાતી આંખો અને ગુંચવાયલા ઘાટા વાળ આદિ ચિન્હો તેમની દુષ્ટતાનો તત્કાળ પરિચય કરાવતાં હતાં. એ ઉપરાંત તેમની જાડી જંઘા, વિશાળ કટિ અને ફુલેલી ભુજાઓ તેમને કાળના રૂપમાંજ રજૂ કરતી હતી. આશ્ચર્ય તો એ હતું કે, આવા કાળરૂપ મનુષ્યો સાથે હોવા છતાં પણ કોમળાંગી શિવકુમારીના મુખમંડળમાં ભય કિંવા ગભરાટનું લેશ માત્ર પણ ચિન્હ દેખાતું નહોતું, કિંતુ તે તો સ્હામી એક રીતે પ્રફુલ્લમુખીજ દેખાતી હતી. તે બન્ને પુરુષ અને શિવકુમારી મારી સ્હામે આવીને બેસી ગયા અને શિવકુમારી મારી સાથે વાતો કરવા લાગી.

"અફસોસ કે હું આપને આવી દુર્દશામાં નિહાળું છું!" તેણે મંગળાચરણમાંજ ખેદ દર્શાવ્યો.

"પણ તારા મુખમંડળમાં કોઇ પણ પ્રકારનો ખેદ દેખાતો નથી એ આશ્ચર્ય છે." મેં મર્મભેદક વાક્ય ઉચ્ચાર્યું.

"ઠીક છે, હું આપને આ કયદમાથી છોડવી શકું એમ છે, પણ તે એક શર્તથી," તેણે શાંતિથી કહ્યું.

"તે શી શર્ત છે?" મેં આતુરતાથી પૂછ્યું.

"તે એ કે તમારા પિતાનું લખી આપેલું જે વસીયતનામું તમારી પાસે છે તે મને આપી દ્યો તેમજ પોતાના હાથથી પણ એક બીજું મારા નામનું વસીયતનામું લખી આપો કે જેના યોગે તમારી બધી સંપત્તિની હું 'એકલીજ સ્વતંત્ર

સ્વામિની બની શકું. કારણ કે, તમારા પિતાએ જે વસીયતનામું કરેલું છે, તેના પરિણામે તમારા મરણ પછી તમારો પુત્ર, અને પુત્ર ન હોય તો તમારો પીતરાઈ ભાઈ, આ જાગીર અને જમીનનો માલિક થઈ જશે. તમારી પત્ની કિંવા તમારી પુત્રીઓને કેવળ ખાનપાન, નિવાસસ્થાન અને વસ્ત્રો ઉપરાંત બીજું કાંઈ પણ મળી શકે તેમ નથી." તે અપવિત્ર રંડાએ પોતાની શર્ત કહી સંભળાવી.

"ત્યારે શું આ નીચ ઉદ્દેશથીજ તેં મને આવી દુર્દશામાં નાખી દીધો છે કે ?" મેં કોપથી લાલચોળ બની સવાલ કર્યો.

"એમાં વળી પૂછવાની શી જરૂરત છે વારૂ ?" તેણે ઠંડે પેટે જવાબ આપ્યો.

"હાય ! તારા તરફથી સ્વપ્નમાં પણ મેં કદાપિ આવા નિર્દય વર્ત્તનની આશા રાખી નહોતી. હું તને મારીજ સમજતો હતો ! અફસોસ !" મેં શોક દર્શાવ્યો.

"રાંડોને તેમજ રાખેલીઓને પોતાની માની લેવી એ સરાસર નાદાની છે. જે વેશ્યાઓ પાસેથી વફાદારીની આશા રાખે છે, તે મર્દ પૂરો બેવકૂફ છે !" શિવકુમારીએ બિલ્કુલ નફ્ટ જવાબ આપ્યો.

"ભલે મને મારી નાખવામાં આવે, પણ તારી શર્ત પ્રમાણે મારાથી ચાલી શકાય તેમ નથી. જો જીવતો રહીશ તો જરૂર તને આ બેવફાઈ અને નિર્દયતાનો બદલો આપીશ." મેં જોશમાં આવીને જણાવ્યું.

"હજી જીવવાની આશા જો તમારા મનમાં બાકી હોય, તો પણ મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરીને તમે કદાપિ જીવતા રહી શકવાના નથી." તેણે હસીને આ ભય દર્શાવ્યો.

શિવકુમારીના મુખમાંથી આ શબ્દો નીકળતાંજ તે બન્ને કાળયવનોમાંના એકે મને ધમકાવીને કહ્યું કે;—"એમ ન ધારશો કે તમને અમે પળમાત્રમાંજ મારી નાખીશું અને અક્ષય સુખ આપી દઇશું. તમારો જીવ તો ઘણી ઘણી વેદનાઓ આપીને લેવામાં આવશે. તમારી મરવાનીજ ઇચ્છા હોય તો લ્યો હું તમને મરણનો સ્વાદ ચખાડું છું !"

"એમ કહીને તે બન્નેએ મને મજબૂત પકડી લીધો અને ખેંચીને નીચેના તહખાનામાં લઇ જઇને પેલી ધારવાળા છરાવાળી લોહમૂર્ત્તિની સ્હામે ઊભો રાખી દીધો કે જેનું વર્ણન હું ઉપર આપી ચૂકયો છું અને જે મૂર્ત્તિને હું તહખાનાના દરવાજાને ઊઘાડી પોતેજ જોઇ આવ્યો હતો. તે બન્નેએ કહ્યું;

"જુઓ આ એક પેચને ફેરવવાથી આ મૂર્ત્તિમાં એટલી બધી શક્તિ આવી જાય છે કે એ તમને પોતાના બન્ને હાથથી છાતી સાથે ચાંપી લે અને આ બધા તીખી ધારવાળા છરા તમારા શરીરમાં આરપાર પેસી જાય. અમે આ પ્રયોગને અજમાવી શકીએ તેમ છે અને અજમાવીશુંજ. તમને એ મૂર્ત્તિની બાથમાં છોડીને ચાલ્યા જઇશું અને તમે તડપી તડપીને મરી જશો. તમારા પોકારને પણ કોઈ સાંભળી શકે તેમ નથી. હવે તમેજ વિચાર કરો કે, જો મરણનેજ પસંદ કરશો, તોપણ કેવી વેદનાથી તમારા પ્રાણ જવાના છે!"

"હું તેમનાં આ વચનોને સાંભળી ગાંડા જેવો બની ગયો અને થોડીવાર સુધી તો મને કાંઈપણ ભાન રહ્યું નહિ. અચાનક મને એક વાર્તાનું સ્મરણ થઈ આવ્યું, તેથી મારો ગભરાટ ઘણે અંશે જતો રહ્યો અને મારા મનમાં જીવનની કાંઇક આશા બંધાવા લાગી. મેં કહ્યું કે;–"અસ્તુ, હું તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્ત્તવાને તૈયાર છું." મારા આ શબ્દોને સાંભળતાંજ તેઓ મને પાછો ઉપરના ઓરડામા લઇ આવ્યા. મને આવેલો જોતાંજ શિવકુમારીએ પૂછયું કે;–"વારૂ ત્યારે હવે એ બતાવો કે તમારા પિતાનું કરેલું વસીયતનામું કયાં છે? તે વસીયતનામું મળ્યા પછી કાગળ, કલમ અને દવાત લઇને હું તમારી પાસે આવીશ, તમે બીજું વસીયતનામું કરી આપજો એટલે અમે તમને બંધન મુક્ત કરી દઇશું."

"તે વસીયતનામું મારા જૂના અને વફાદાર નોકર રામદીન પાસે છે તે લઈ લ્યો." મેં જણાવ્યું.

"જ્યાં સુધી તેનાપર તમે એક ચિઠ્ઠી નહિ લખી આપો, ત્યાં સુધી મને એ વસીયતનામું તે કદાપિ આપવાનો નથી." શિવકુમારીએ વાંધો બતાવ્યો.

"તું તેને એટલુંજ જણાવજે કે, જેની સાથે ત્રણસેં તેંત્રીસ રૂપિયા તેર આનાની થેલી તને સોંપવામાં આવી છે, તે વસીયતનામું આપી દે" મેં સૂચના આપી.

"પણ આમ કહેવા છતાં તે ન આપે તો?" શિવકુમારીએ પૂછ્યું.

"તો મને જે મનમાં આવે તે શિક્ષા કરજે." મેં જણાવ્યું.

"બહુ સારૂં; તમે મારા કબ્જામાંથી નીકળીને અંતે ક્યાં જવાના છો વારૂ? આ પ્રયોગને પણ અજમાવી જોઉં છું" રંડા બોલી

"એ પછી તે ત્રણે પાપમૂર્ત્તિઓ ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને દરવાજાને બહારથી બંધ કરતી ગઈ ક્ષુધા અને તૃષાથી પીડાતા આ દુર્ભાગીને પુન. એકાન્તમાં વિચાર કરવાનો અને કલ્પનાના અશ્વને દોડાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. મેં એ તો ધારીજ લીધું હતું કે, જો વસીયતનામું નહિ આપું, તો અવશ્ય હું માર્યો જવાનો; તેમજ વસીયતનામું આપવાથી અને બીજું વસીયતનામું કરી આપવાથી પણ એ ચાંડાલો મને જીવતો છોડે તેમ નથી, કારણકે, મને મારી નાખ્યા વિના તેમનાથી વસીયતનામાનો વિલાસ ભોગવી શકાય તેમ નહોતું આવો વિચાર કરીને હું કદાચિત્ જીવ બચી જાય એવી ધારણાથી ચાલાકીની એક બીજી બાજી રમી ગયો.

"રામદીન મારા પિતાના સમયનો અમારો એક બહુજ વફાદાર નોકર હતો અને તે બહુજ ભલો, ચાલાક અને દૂરદર્શી હતો. મારા પિતાનો તેનામાં અતિશય પ્રેમ તેમજ વિશ્વાસ હતો. પોતાના જીવનકાળમાં મારા પિતાએ તેને એક ભેદ સમજાવી રાખ્યો હતો. એ ભેદ અથવા સંકેતના પ્રતાપે અનેકવાર મારા પિતાના પ્રાણ બચી ચૂક્યા હતા; કારણ કે, મોટા જમીનદાર અને અમીર હોવાના કારણથી તેમના શત્રુઓની સંખ્યા પણ તેટલીજ મોટી હતી. તેજ સંકેત રામદીને મને સમજાવી દીધો હતો અને તાકીદ કરી રાખી હતી કે, 'તમારાં વર્ત્તન સારાં નથી તેમજ મારો ઉપદેશ પણ તમે માનતા નથી; તેથી તમે અચાનક કોઈ આપત્તિમાં ફસાઈ જાઓ, એ બનવા જોગ છે. ન કરે નારાયણ 'ને જો એવો પ્રસંગ આવી પડે, તો તમે પણ

પોતાના પિતા પ્રમાણે મારી જોડે એ સંકેતનો સંબંધ રાખજો.' એનુંજ મને સ્મરણ થઇ આવ્યું, એથી જીવનની કાંઇક આશા બંધાઈ અને તેજ યુક્તિને મેં યોજી દીધી. રામદીન મારા સમસ્ત ભેદને જાણતો હતો અને એટલામાટે મારાવિશે તે કદાપિ નિશ્ચિન્ત રહેતો નહોતો.

"એ પછી શિવકુમારી અને રામદીન વચ્ચે જે કાંઈ વાર્ત્તાલાપ થયો અને રામદીને પોતાની કાર્યવાહકતાનો જે વૃત્તાંત મને કહી સંભળાવ્યો તે અહીં હું લખી જણાવું છું;–

"જ્યારે હું મારા ઇલાકામાં ગશ્તપર જતો હતો તે વેળાએ શિવકુમારી ખાસ કરીને ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર કલાક સુધી માત્ર બે ત્રણ દાસીઓને સાથે લઇને વિલાસમંદિરની આસપાસના જંગલ અને મેદાનમા ફર્યા કરતી હતી. હમણાં પણ હું હમેશના રિવાજ પ્રમાણે ઇલાકામાં ગયો હતો, પણ મારા છુપી રીતે પાછા ફરવાની બીના કોઇના જાણવામાં ન આવી અને અચાનક હું શિવકુમારીના જાલિમ પંજામાં સપડાઇ ગયો. જ્યારથી હું એ વિલાસમંદિરમાં રહેવા આવ્યો ત્યારથી મેં શિવકુમારીને અશ્વપર બેસવાની કળા સારી રીતે શીખવી હતી, કારણ કે, ત્યાં એકાન્તમાં સગાંવ્હાલાં કે ન્યાતજાતનાં માણસોનો અભાવ હોવાથી તેને ઘોડાપર બેસાડી હરવાફરવામાં મને કશો પણ વાધો દેખાતો નહોતો.

"મારી ગેરહાજરીમાં શિવકુમારી અશ્વારૂઢ થઇને હવા ખાવામાટે બહાર ગઇ હતી તે ઠેઠ સાત કલાક પછી ત્યાથી પાછી ફરી. તેનું આ કૃત્ય રામદીનને બહુજ અયોગ્ય અને નિંદાસ્પદ ભાસ્યું; કારણ કે, શિવકુમારીને તે મારામાટે એક કલંકરૂપજ માનતો હતો અને તેથી તેનાં એવાં વર્ત્તનથી તેના મનમાં માઠું લાગે એ સ્વાભાવિકજ હતું.

"પ્રભાત સમયે શિવકુમારી પોતાના ઓરડામાં કાંઇક વિચાર કરતી બેઠી હતી, થોડીવાર પછી એક દાસીને મોકલીને તેણે રામદીનને પોતાપાસે બોલાવ્યો અને બેસાડીને આમતેમની વાતો કરવા લાગી. એટલામાં એક દાસીએ આવીને જણાવ્યું કે, 'સરકારનો એક માણસ જાગીરમાંથી આવ્યો છે અને સાથે

એક કાગળ લાવ્યો છે, પણ મને તે આપતો નથી.' શિવકુમારીએ રામદીનને આજ્ઞા કરી કે, 'તમે તેની પાસેથી કાગળ લઈ લ્યો.' 'બહુ સારૂં' કહીને રામદીન બહાર ચાલ્યો ગયો, શક ભરેલી નજરથી તે માણસને માથાથી પગસુધી માપી જોયો અને કાગળ લઇને પાછો શિવકુમારી પાસે આવી લાગ્યો. તેણે કાગળ વાંચીને રામદીનને કહ્યું કે, 'સરકારે મને બોલાવી છે.'

"આપને ત્યાં બોલાવવાની શી અગત્ય હતી વારૂ ?" રામદીને પૂછ્યું.

"કોણ જાણે ! તેમજ તમારી પાસેથી એક વસ્તુ લેતા આવવાની પણ આજ્ઞા કરેલી છે." શિવકુમારીએ કહ્યું

"તે કઈ વસ્તુ ?" રામદીને આતુરતાથી પૂછ્યું.

"વસીયતનામું, કે જે તેમના પિતાએ લખ્યું હતું." ઉત્તર મળ્યું.

"તે વસીયતનામું તેમની પોતાની પાસેજ છે, મને ક્યારે આપ્યું હતું કે વળી માગવા નીકળ્યા છે તે !" રામદીને આશ્ચર્ય બતાવ્યું.

"જી નહિ, તે તમારી પાસેજ છે. લ્યો આ કાગળ વાંચી જુઓ, તેમણે લખ્યું છે કે, ત્રણસેં તેંત્રીસ રૂપીયા અને તેર આનાની થેલી સાથેનું જે વસીયતનામું રામદીન પાસે છે તે વસીયતનામું લઇને ચાલ્યાં આવો." શિવકુમારીએ સાંકેતિક શબ્દો કહી સંભળાવ્યા.

"ત્રણસે તેંત્રીસ રૂપિયા અને તેર આનાનું નામ સાંભળતાંજ રામદીનના શરીરમાં કંપનો આવિર્ભાવ થઈ ગયો અને એક વાર ધ્યાનપૂર્વક શિવકુમારી પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કરીને તેણે કહ્યું કે, "વારૂ ત્યારે હું વસીયતનામું આપને લાવી આપુંછું, પણ આ કાગળ મને આપી દ્યો, કે જેથી સરકાર વળી એમ ન કહે કે, વસીયતનામું મેં મગાવ્યું જ નહોતું. મોટા લોકોને ફરી જતાં વાર લાગતી નથી, એતો આપ જાણો જ છો." શિવકુમારીએ કાગળ રામદીનને આપી દીધો, તે લઇને તે બહાર

આવ્યો અને જે માણસ તે કાગળ લાવ્યો હતો તેને સાથે લઈને એક તરફ ચાલ્યો ગયો.

"બે કલાક વીતી ગયા, પણ રામદીન પાછો ન આવ્યો એટલે કાગળ લાવનાર માણસને પોતા પાસે લાવવાને શિવકુમારીએ એક દાસીને મોકલી. તે દાસીએ આવીને એવો જવાબ સંભળાવ્યો કે, 'તે માણસ બહાર નથી, રામદીન તેને પોતા સાથે લઇ ગયો છે.' આ સાંભળીને શિવકુમારી અચાનક કાંઈક વિચારમાં પડી ગઈ અને ઘણીવાર સુધી વિચાર કરતી બેસી રહી. છેવટે ઓરડામાંથી તે બહાર નીકળી આવી અને એક દાસીને હુકમ ફરમાવ્યો કે, 'એક ઘોડાને પલાણીને બહુ જ જલ્દી લઇ આવ.' દાસી ચાલી ગઇ, પણ તરત પાછી આવીને કહેવા લાગી કે, 'સઇસનો દિમાગ તો આજે સાતમા આસમાનપર ચઢી ગયો છે, તે કહે છે કે, અત્યારે ઘોડો પલાણીને લાવી શકાશે નહિ.'

"શું તેનામાં આટલી બધી નાફર્માની અને હિંમત આવી ગઈ છે?" શિવકુમારીએ આંખો ફાડીને પૂછયું.

"જી હા, બાઇસાહેબ!" દાસી બોલી.

"તબેલાના દારોગાને તેં આ વાતની ખબર આપી'તી કે?" શિવકુમારીએ બીજો સવાલ કર્યો.

"જી હા, બરાબર ખબર આપી હતી, પણ તે પણ કાંઈ સાંભળતો નથી અને કહે છે કે, રામદીનની આજ્ઞાવિના ઘોડો પલાણી શકાય તેમ નથી" દાસીએ સ્નાનના સમાચાર સંભળાવ્યા.

"રામદીન કોણ છે, કે જે........" એટલું બોલીને શિવકુમારી અટકી ગઈ. તે બીજા ઓરડામાં ચાલી ગઈ અને ફરવા જવાનો પોશાક પહેરીને કમરમાં ખંજર છુપાવી, મોઢાપર નકાબ નાખી એક દાસીને સાથે લઈ આંગણામાં આવી બહાર જવામાટે દરવાજા પાસે આવી, પણ દરવાજાપર તેનો અટકાવ કરવામાં આવ્યો. જે માણસો આજ સુધી તેનાજ હુકમને માથાપર ચઢાવતા હતા અને તેના નામથી કંપતા હતા, તેજ માણસો અત્યારે તેની સાથે લડવાને તૈયાર થઇ ગયા અને તેમણે ખુલ્લા શબ્દોમાં જણાવી દીધું કે, 'બાઇ સાહેબ, આપ-

નાથી આ દરવાજામાંથી બહાર નીકળી શકાય તેમ નથી !' લાચાર થઈને શિવકુમારી ત્યાંથી પાછી વળી અને પોતાના ઓરડામાં આવીને બેસી ગઇ. થોડીવાર પછી એક લપેટેલો કાગળ લઇને રામદીન પણ આવી પહોંચ્યો. આવતાંની સાથેજ તેણે કહ્યું કે:–" વસીયતનામું તો લઈ આવ્યો છું, "

" તો તેને મારે હવાલે કરો " શિવકુમારીએ હાથ લંબાવીને કહ્યું

" હું આપની સાથે આવુ છું; કારણ કે, એ વસીયતનામુ રૂબરૂમાંજ સરકારને આપવાનો મારો વિચાર છે" રામદીને કહ્યું.

" ત્યારે મારામાં તમારો વિશ્વાસ નથી કે ?" સવાલ પૂછાયો.

" ના, જરા પણ નથી, પણ હવે વાતોને વધારવાની અગત્ય નથી. સાફ સાફ જણાવીદ્યો કે સરકાર કયા છે ? " રામદીને આંખ ફેરવીને આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા

" હું શું જાણું કે સરકાર કયાં છે તે ! " શિવકુમારીએ ગભરાઇને જવાબ આપ્યો.

" રામદીને જોરથી તાળી પાડી અને તેનો અવાજ ઉંચી છતવાળા ઓરડામાં ગુંજી રહ્યો. તાળીનો અવાજ સાંભળતાંજ હાથમાં કાંઇક લઇને બે માણસો ઓરડામાં ઘુસી આવ્યા અને તેમને શિવકુમારીએ રામદીનના પુત્રો તરીકે તત્કાળ ઓળખી લીધા. રામદીને શિવકુમારીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે–"જુઓ, હવે જે કાંઇ ભેદ હોય તે ખુલ્લો કરી નાખો, નહિતો આ પળે અને આ સ્થળેજ તમારી મહા દુર્દશા થઈ જશે. તમે પોતાને આ ગૃહની સ્વામિની ધારશો નહિ. હું જાણી ગયો છું કે, તમે મારા માલેકને દગાથી ફસાવ્યા છે. જે માણસ કાગળ લાવ્યો હતો તેને પણ મેં મારા કબ્જામાં કરી લીધો છે અને તેના મુખથીજ બધો ભેદ પણ જાણી લીધો છે. "

" રામદીન, મને તો લાગે છે કે તમે ગાંડા થઈ ગયા છો. " શિવકુમારીએ વાતને ટાળવાનો યત્ન કર્યો.

" આ વચન સાંભળતાંજ રામદીને પોતાના પુત્રોને કાંઇક સંકેત કર્યો. તરત જ તે બન્નેએ શિવકુમારીને રસ્સીથી બાંધી લીધી અને તેના શરીરપર ફટકા મારવાનો આરંભ કરી દીધો.

"હું મારો વૃત્તાંત બહુજ સંક્ષેપમાં લખવા ઇચ્છુછું, એટલામાટે એટલું જણાવવુંજ પૂર્ણ છે કે, શિવકુમારી અને પેલા બનાવટી કાગળ લાવનાર માણસને સારી રીતે મેથીપાક જમાડીને રામદીને તેમની પાસેથી મારો સર્વ વૃત્તાન્ત જાણી લીધો અને પોતાથી બની શકે તેટલી ઉતાવળથી મને કારાગૃહમાથી બંધનમુક્ત કરીને બહાર લઇ આવ્યો.

"હું કારાગૃહમાં પ્રતિજ્ઞા કરી ચૂકયો હતો કે, જો બચીને બહાર નીકળવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થશે, તો આ અત્યાચારનો શિવકુમારી પાસેથી વ્યાજ સુદ્ધા બદલો લઇશ. એટલે ઘરમાં આવતાંજ મારી પ્રતિજ્ઞાની મેં પૂર્ત્તિ કરી નાખી.

"અયશમહલ અથવા વિલાસમંદિરમાં મેં એક તહખાનું-ભોંયરૂં બનાવરાવ્યું હતું કે જેમાં હું મારો ખજાનો રાખતો હતો. શિવકુમારીને હું તેજ તહખાનામાં લઇ ગયો અને શિકારી કુતરાઓના મુખથી તેના શરીરના ટુકડેટુકડા કરાવી તેને યમધામમાં રવાના કરી દીધી ત્યાર પછી સ્વચ્છ કરાવીને તેનાં હાડકાંનો માળો તેજ તહખાનામા રખાવ્યો અને આશા છે કે ઘણા કાળસુધી તે ત્યાજ રહેવાનો તે કોઇ કોઈને મારા વૃત્તાંતથી જાણીતા કરી કુલટા સ્ત્રીઓના પ્રપંચજાળમાંથી બચવાનો માર્ગ બતાવશે; કારણ કે, મારી કર્મકથાનો આ લેખ પણ મેં તેની સાથેજ રાખ્યો છે."

અહીં મોહિનીના પિતાએ પોતાને હાથે લાલ સાહીથી લખેલા વૃત્તાતની સમાપ્તિ થઇ. હવે તે લેખનો તે ભાગ વાંચવામાં આવ્યો કે જે મોહિનીએ પોતાના હાથે કાળી સાહીથી લખીને પૂરો કર્યો હતો. અહીં મહારાજા ઉદયસિંહે એ વૃત્તાંતના વાંચનાર મુન્શીને જરાક વિશ્રાંતિ લેવાનું કહ્યું; કારણ કે, હજારીસિંહના વિલક્ષણ વૃત્તાંતે તેના કોમળ હૃદયને ઘાયલ કરી નાખ્યું હતું. મહેન્દ્રસિંહ પણ પલંગપર પડયો પડયો એ અદ્ભુત કથાને સાંભળી દુઃખી થયો અને મોહિની પ્રતિ તેનો તિરસ્કાર થઇ ગયો, અને તે એટલે સુધી કે તે પોતાનું મોઢું ફેરવીને બીજી તરફ જ જોવા લાગ્યો. વેદનાથી તે બહુજ બેચેન હતો, તેને ક્ષણે ક્ષણે ઔષધ આપવામાં આવતું હતું, છતાં

પળેપળે નાડી વધારે અને વધારે નિર્બળ થતી જતી હતી. મહેન્દ્રસિંહે મુન્શી તરફ નજર કરીને કાગળને આગળ વાંચવાનો ઇશારો કર્યો અને મુન્શીએ તે પ્રમાણે વાંચવાનો આરંભ કર્યો:-

"મારૂં નામ મોહિની છે, હું હજારીસિંહની દ્વિતીય પુત્રી છું. મારી મોટી બહેનનું નામ કેતકી અને ન્હાની બહેનનું નામ કાન્તા છે. સાધારણ રીતે માતાના સ્વભાવનું પરિણામ અમો ત્રણે બહેનોના સ્વભાવમાં થયું છે; છતાં આ જગત્‌માંના ભલા લોકોના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે કૃત્યો ભૂંડાં મનાય છે તે સર્વ ભૂંડાં કૃત્યોથી કેતકી આરપાર ભરેલી હતી. અમારા પિતા હજારીસિંહે અમારી કુલકલંકિની માતા સાથે અમો ત્રણે બહેનોને પણ મારી ન નાખી એ તેમની ખરેખર એક મોટામાં મોટી ભૂલ થઇ, એમજ કહેવું જોઇએ; કારણ કે, સર્પિણીની સંતતિ પાસેથી કોઇપણ પ્રકારે સુધાવૃષ્ટિની આશા રાખવી વ્યર્થ છે, વર્ણસંકર પ્રજા કોઈ કાળે પણ કુલીનતાનો ગુણ બતાવી શકતી નથી; પણ અમારા પિતાએ અમારા પર દયા કરી અને અમો ત્રણેને પાળીપોષી ઉછેરીને મોટી કરી. જ્યારે કેતકી પોતાની યૌવન દશામાં આવી, એટલે તેનો લગ્નસંબંધ કરી આપવામા આવ્યો; પરંતુ તેનાં દુષ્ટ વર્તનોએ મારા પિતાના કાન ઉઘાડી દીધા અને તેનો નિશ્ચય થઇ ગયો કે, આ ત્રણે પુત્રીઓમાંની એકની પાસેથી પણ કોઈ પ્રકારનાં કલ્યાણ કિંવા સદ્વર્ત્તનની આશા રાખી શકાય તેમ નથી અને તેથી એ ત્રણેને એક સાથે જ સદાને માટે ખપાવી દેવી જોઇએ.

"કોણ જાણે કેવી રીતે, પણ અમારા પિતાનો એ મનોભાવ કેતકીના જાણવામાં આવી ગયો અને તેથી પોતાના પ્રાણને બચાવવામાટે તે અમારા પિતાના પ્રાણ લેવાને તૈયાર થઈ ગઈ. પરંતુ તેમના મરી ગયા પછી તેમની સમસ્ત સ્થાવર જંગમ સંપત્તિનો અધિકારી તેમનો ભાઈ અથવા ભત્રીજો જ થશે, એનો વિચાર આવતાં તે અટકી અને પ્રથમ તે બન્નેના જીવ લેવાના વિચારપર આવી લાગી. અંતે તે લોકો સાથે મિત્રતા તથા પ્રેમનો સંબંધ વધારીને પ્રસંગ આવતાં વિષપ્રયોગથી તે બન્નેનું કામ તમામ કરી નાખ્યું. તે પછી બે ચાર

દિવસમાંજ પોતાના પતિનો ઘાત કર્યો અને અંતે રસોઇ કરનાર બ્રાહ્મણને પોતાના યૌવનનું દાન આપી પોતાના જન્મદાતા પિતાને પણ પરલોકમાં પહોંચાડી દીધો.

"પિતાનો સ્વર્ગવાસ થવાથી અમો ત્રણે બહેનો પિતાની સંપત્તિની સ્વામિની થઈ; પરંતુ કેતકીની સ્વતંત્ર સુખ ભોગવવાની પ્રબળ ઇચ્છા હોવાથી પોતાની બે ન્હાની બહેનોનું જીવન પણ તેની આંખોમાં ખુંચવા લાગ્યું અને તેથી તેમણે અડચણને દૂર કરવાનું કામ કેટલાક બદમાશોના હાથમાં સોંપી દીધું. મારા અને કાન્તાના પ્રાણ મહેન્દ્રસિંહે કેવા સંકટમાંથી ઊગાર્યા હતા, તે નવેસરથી લખવાની કશી પણ અગત્ય નથી, કારણ કે, એ વાત અત્યારે સર્વત્ર ગવાતી હોવાથી મહારાજાશ્રીના જાણવામાં પણ આવેલી હોવીજ જોઇએ. જો કે મહેન્દ્રસિંહનો ઉપકાર તો મારે માનવોજ જોઇએ; પણ નહિ, હવે હું તેવો કશો પણ ઉપકાર કે આભાર માની શકતી નથી, તેમજ એમના અપરાધની કોઈ રીતે એમને ક્ષમા પણ આપી શકતી નથી. મારી મોટી બહેન કેતકી પાસેથી તેના પ્રાણ હરીને મને મળેલા અન્યાયનો બદલો મેં લઇ લીધો છે, અને તેવીજ રીતે મહેન્દ્રસિંહને પણ મારી આંખો સ્હામે તડપી તડપીને પ્રાણ ત્યાગતા જોવાની મારી પ્રબળ આકાંક્ષા છે........"

મુન્શી વાચતો વાંચતો આટલે સુધી આવી લાગ્યો, એટલે ત્યાં બેઠેલા સર્વ જનોની સ્થિતિ બદલાઇ ગઇ, કોપથી સર્વનાં શરીર કંપવા લાગ્યાં, આંખો લાલચોળ થઇ ગઇ, સર્વના હાથો તલ્વારોની મૂઠ તરફ ધસવા લાગ્યા અને સર્વ દાંત હોઠ ચાવીને મોહિનીનાં મુખને તિરસ્કારથી જોવા લાગ્યા. મહા કઠિન પરિશ્રમ કરીને મહારાજાએ પોતાના કોપને દબાવ્યો અને મુન્શીને આગળ વાંચવાનો ઇશારો કર્યો. પુનઃ મુન્શી વાંચવા લાગ્યોઃ—

"મહેન્દ્રસિંહના મારામાંના પ્રેમને જોઇને મને આશા હતી કે, હું અવશ્ય એમની અર્ધાંગના થઇશ, કારણ કે, મારો પણ એમનામાં અગાધ પ્રેમ હતો, અરે એમના માટે તો હું મારા પ્રાણ પાથરતી હતી, પરંતુ જ્યારે મારા જાણવામાં આ-

ણ્યું કે એમનો સત્ય અનુરાગ તો રંભામાં બંધાયલો છે, ત્યારે મારી સર્વ આશાઓ જતી રહી; કારણ કે, મારી સાથે મહેન્દ્રસિંહના પ્રેમની કોઈ ભાગીદારણ હોય, એ વાત મને પસંદ નહોતી. જ્યારે મહેન્દ્રસિંહ સાથે મારો પોતાનો મેળાપ થયો અને પરસ્પર વાર્તાલાપનો પ્રસંગ આવ્યો, એટલે આગળ કરતાં પણ વળી મારો વધારે નિશ્ચય થઇ ગયો કે મહેન્દ્રસિંહ રંભા સાથે અવશ્ય લગ્ન તો કરવાનાજ. અર્થાત્ નિરુપાય થઇને મારે પ્રતિજ્ઞા કરવી પડી કે, હું રંભા અને મહેન્દ્રસિંહ બન્નેને, તેઓ પરણીને સુખ ભોગવતાં થાય તે પહેલાંજ આ લોકમાંથી પરલોકમા પહોચાડી દઈશ !

"મારી મોટી બહેન કેતકીને તેના કૃત્યોની શિક્ષા આપી તેના પ્રાણ હરીને જ્યારે હું વિહારમા એટલે કે અહીં આવી, તે વેળાએ ગુપ્ત રહીને મહેન્દ્રસિંહ સાથે મળી અને તેમની સાથેની વાતચીતથી મારા જાણવામા આવી ગયું કે મહેન્દ્રસિંહ મને પણ ચાહતા હતા અને મારી જોડે પરણવાને પણ રાજી હતા; છતાં એની સાથે એ પણ જણાઈ આવ્યું કે, પ્રથમ તેઓ રંભા સાથે લગ્નના ગાંઠથી બધાશે અને ત્યાર પછીજ મારો સ્વીકાર કરવામાં આવશે. લાચારીથી મારે મારી પ્રતિજ્ઞામાં દૃઢચિત્ત થવું પડયું.

"મહેન્દ્રસિંહના મુખથી મારા જાણવામાં આવ્યું કે, રંભા હાજીપુરમાં કેદ છે અને શૂરસેન પણ હાજીપુરમાજ છે. ત્યાં તેણે ચમેલી દાઇને પોતાની મુઠ્ઠીમાં લઇને એવો ગપગોળો ઉડાવ્યો છે કે, રંભાના શરીરમાં તો ચુડેલનો વાસો છે, ઇત્યાદિ. એમ કરવામાં તેનો એ ઉદ્દેશ હતો કે, આ વાત સાંભળીને દોલતસિંહ રંભાને પોતાના આવાસમાંથી હાંકી કાઢશે અને તેમ થતાં રંભારાણી સહજમાંજ મહેન્દ્રસિંહના હાથમાં આવી જશે.

"જ્યારે મહેન્દ્રસિંહ રંભાને લેવામાટે અહીંથી પ્રયાણ કરી ગયા એટલે હું પણ વેશ બદલીને હાજીપુર જઇ પહોંચી, પોતાને 'સુંદર'ના નામથી ઓળખાવીને રાજાના મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો અને ત્યાં શૂરસેન તથા ચમેલી દાઇના પ્રપંચનો

સર્વ ભેદ ખોલી નાખ્યો. ત્યાં મારો બહુજ સારો સત્કાર થયો; મને રંભાની પાસેનોજ એક ઓરડો રહેવામાટે આપવામાં આવ્યો, આખા મહેલની દાસીઓની હું સરદાર નીમાઇ અને તેથી મારાં કાર્યની સિદ્ધિમાટેનો મને ઘણોજ સારો પ્રસંગ અનાયાસે મળી ગયો.

"મધ્ય રાત્રિના સમયે હું મારા ઓરડામાંથી બહાર નીકળી, અને આસપાસ નજર દોડાવી તો મહેલમાં સર્વજનો નિદ્રાને આધીન થઈ ગયા હતા હું કોઇ પણ પ્રકારના ભય વિના રંભાના ઓરડામાં ચાલી ગઇ, પણ ત્યાં નિબિડ અંધકારનો વિસ્તાર હતો આમ તેમ ફાંફાં મારતી હું રંભાના પલંગ પર્યન્ત પહોચી અને તેને ગાઢ નિદ્રામાં પડેલી જોઇને છાતીમાં અણીદાર ખંજર ભોંકી તેના આયુષ્યના દિવસોનો અંત લાવી નાખ્યો ! આ સામાચારનો તેજ દિવસે સર્વત્ર પ્રસાર થઈ ગયો, અને તેથી તે સામાચાર શૂરસેનના સાંભળવામાં પણ આવ્યાજ હશે.

" મને મહેલમાંથી બહાર નીકળતાં કોઈ પણ પ્રકારનો પરિશ્રમ વેઠવો ન પડયો. હું તરત ત્યાંથી નીકળીને ભાગી અને મહેન્દ્રસિંહના આવ્યા પહેલાંજ અહીં આવી લાગી મહેન્દ્રસિંહ અહીં આવ્યા પછી મને મળ્યા, મેં મારા હાથેજ ખાનપાનની કેટલીક વસ્તુઓ બનાવી અને એમને ખવડાવી એમાંની એક બે વસ્તુઓમાં એક એવા વિષની મેળવણી કરવામાં આવી હતી કે જેની અસર કોઈ પણ રીતે બીજી કોઈ ઓષધિના યોગે દૂર થઇ શકે તેમ નહોતું. મારી આશા સફળ થઇ છે, મહેન્દ્રસિંહ કલાક કે બહુ તો બે કલાકમાંજ આ સંસારને સદાને માટે છોડી જશે અને તેટલામાટે હું પોતે પણ હવે મરવાને તૈયાર છું. મારા પ્રાણ ગમે તેવી અને ગમે તેટલી નિર્દયતાથી અને યંત્રણાથી લેવામાં આવે, એની મને જરાપણ દરકાર કે પરવા નથી ! ! "

અહીં સમસ્ત લેખની સમાપ્તિ થઇ ગઇ. મહેન્દ્રસિંહને અપાયલા વિષની વાર્ત્તા સાંભળીને સર્વની વિલક્ષણ દશા થઈ ગઇ. જેટલા મનુષ્યો ત્યાં હાજર હતા તે સર્વના મુખમાંથી શોકના ઉદ્દગારો અને નેત્રોમાંથી આંસૂ ટપકવા લાગ્યાં, સર્વત્ર

ઉદાસીનતાનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી ગયું. મહારાજા માથું કૂટી "હાય પુત્ર, મહેન્દ્રસિંહ!" કહી અચાનક મૂર્છાગત થઇ ગયા.

માધવસિંહનાં નયનોમાંથી અશ્રુની વૃષ્ટિ વર્ષવા લાગી, દીવાન, મુસદ્દી અને મુસાહિબ આદિ સર્વ રોવા કકળવા મંડી ગયા, સર્વત્ર હાહાકારનો પ્રચાર થઇ ગયો, સર્વત્ર વીજળીના વેગે આ વાત ફેલી ગઈ અને તેથી પ્રજાજનોમા પણ સર્વત્ર શોક વ્યાપી ગયો. ધીમે ધીમે મહેન્દ્રસિંહના મુખમંડળમાં નિસ્તેજસ્વિતા આવવા લાગી અને તેની નાડીએ પણ પોતાનુ સ્થાન છોડી દીધું....

સુજ્ઞ વાચકો, આ પ્રસંગ અતિશય શોક અને ખેદનો છે આવી દુઃખાન્ત નવલકથા લખવામાં મારી રુચિ નથી, કારણ કે, મારા હૃદયમા એટલી બધી દૃઢતાનો નિવાસ નથી. એ સમયના ચિત્રને કોઇ પણ રીતે હું મારી લેખિનીથી શબ્દરૂપે આલેખી શકતો નથી; છતા પણ મને આશા છે કે, આ ભયાનક પ્રસંગ અવશ્ય વાંચકોનાં નેત્રોમાં રમી જશે અને તેઓ જાણી શકશે કે, એ કેવો ભયાનક અને તે સાથે કોમળ પ્રસંગ હોવો જોઇએ કેટલાકોની કેવળ દુઃખાન્ત નાટક અને નવલકથાઓમાંજ રુચિ હોય છે, તેવી રુચિવાળાઓને મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે કે, હવે પછીના ભાગને વાંચવાનો તેમણે પરિશ્રમ ન લેવો, આ કથાને દુઃખાન્ત જાણીને અહીંજ વાચનની સમાપ્તિ કરી નાખવી, પરંતુ જે કોમળ હૃદયવાળાઓની દુઃખાન્ત કથામાં સર્વથા અરુચિ છે, તેમણે તો હવે પછીનો ભાગ પણ અવશ્ય વાંચવોજ જોઇએ; કારણ કે, એ ભાગ માત્ર તેમના માટેજ લખવામા આવ્યો છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

આનંદ, આનંદ!!

અડધા કલાકમાં તો મહાલયમાં અને નગરમાં સર્વત્ર મહેન્દ્રના અંતિમ સમયના સમાચાર ફેલાઈ ગયા અને હાહાકારના પોકારો વધતા ગયા. મહારાજા ઉદયસિંહ શુદ્ધિમાં આવ્યા અને છાતી કૂટી કૂટીને રોવા લાગ્યા.

અનુચરોએ મોહિનીને દોરડાંવતી મજબૂત બાંધી લીધી અને મહારાજાની આજ્ઞા થતાંજ તેના શરીરને વિદારી તેની કૂતરાં અને શિયાળવાંને ઉજાણી આપવાના અવસરની આતુરતાથી તેઓ વાટ જોવા લાગ્યા.

એજ પળે બે સૈનિક જેવા દેખાતા મનુષ્યો, ઢાલ, તલવાર, ખંજર આદિ શસ્ત્રો સહિત મોઢાપર નકાબ નાખીને બેધડક અંદર ચાલ્યા આવ્યા કે જ્યાં મહેન્દ્રના અંતિમ સમયને આવેલો જોઇ લોકો હાયહાય અને રડાપીટ કરી રહ્યા હતા. એ બે નવીન આગંતુકોમાંના એકે પોતાના બન્ને હાથોને ઊંચા કરી મોટા સાદે કહ્યું કે;-

"કૃપા કરીને તમો બધા ચુપ રહી જાઓ, કોઈ પણ પ્રકારનો શોક ન કરો અને વિશ્વાસ રાખો કે મહેન્દ્રસિંહનો અત્યારે અકાળ અંતકાળ થવાનો નથી હું વેળાસર આવી પહોંચ્યો છું, એટલે તમો સર્વના દેખતાંજ એમને આરોગ્ય આપીશ અને અલ્પ સમયમાંજ આ શોકસ્થાનમા આનંદનાં વાદ્યોનો ધ્વનિ સર્વના સાભળવામાં આવી શકશે."

આ નવીન મનુષ્યના આવી લાગવાથી અને તેના એ આશ્વાસનથી સર્વ આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયા. સર્વના મુખમંડળમાં એક પ્રકારની આશાનો ચમકાટ દેખાવા લાગ્યો. મહારાજા ઊઠીને ઉભા થઈ ગયા અને આશ્ચર્ય તથા આશાભરી દૃષ્ટિથી તે મનુષ્યને જોવા લાગ્યા. એ વેળાએ બંધનમાં પડી પરવશ થએલી મોહિની એક ખૂણામાં ઉભી હતી, પરંતુ તેની મુખમુદ્રામાં કોઇપણ પ્રકારના શોક કિંવા પશ્ચાત્તાપની છટા દેખાતી નહોતી. આ નવીન આગંતુકના મુખમાંથી નીકળેલા ઉદ્દગારોને સાંભળી તે ખડખડાટ હસી પડી અને તિરસ્કાર દર્શાવતી કહેવા લાગી કેઃ—"જો બ્રહ્મા ઉતરી આવે, તો પણ તે મહેન્દ્રને હવે આરોગ્ય કિંવા જીવન આપી શકે તેમ નથી. એને અપાયલા વિષના પરિણામને દૂર કરી શકે એવા કોઈ ઔષધનું આ સૃષ્ટિમાં અસ્તિત્વજ નથી!"

મોહિનીનાં આ વચનોએ પુનઃ સર્વને શોકસમુદ્રમાં ડુબાવી દીધા. તેમના મનમાં જે થોડી ઘણી આશા બંધાઈ હતી

તે પણ હવે ટૂટી ગઈ. મહારાજા બન્ને હાથોથી હૃદયને દબાવી 'હાય' કહીને બેસી ગયા અને આંસૂભરેલી આંખોથી તે આગંતુકને જોવા લાગ્યા. તે અજ્ઞાત મનુષ્યે પુનઃ હાથ ઉઠાવીને કહ્યું કે;—

"મહાશયો, આપ આ ચાંડાલિની મોહિનીની અશુભ વાણીને સાંભળી લેશ માત્ર પણ નિરાશ થશો નહિ. હું જે કાંઈ કહું છું તે મન પરોવીને શાંતિથી સાંભળી લ્યો. એક સમયે રંભા અને તેની સખી તારાને કેતકીના વિલાસમંદિરમાં વસવાનો અવસર મળ્યો હતો. કેતકી તેમની સાથે એટલી બધી ભેળાઈ ગઈ હતી કે, તેણે પોતાના સર્વ ભેદો તેમને જણાવી દીધા હતા કેતકીની એક સખીના મુખથી રંભાના જાણવામાં આવ્યું હતું કે, કેતકીને એક વૈદ્યરાજે એક પ્રકારનું એવું વિષ બનાવવાનો વિધિ બતાવ્યો છે કે જે વિષનો પ્રયોગ થવા પછી મનુષ્ય કોઇ કાળે પણ જીવી શકતો નથી. કોઈ પણ ઔષધ તે વિષના પરિણામને દૂર કરવા સમર્થ નથી; પણ એ સાથે તે વૈદ્યરાજે એ પણ જણાવ્યું હતું કે, જે મનુષ્યને એ વિષ આપવામાં આવ્યું હોય, તેનેજ પુનઃ જીવતો રાખવાની આવશ્યક્તા આવી પડે, તો એક રતિભાર સોમલ ખવડાવી દેવુ. આ વિરુદ્ધ દેખાતા ઉપચારથી લોકો આશ્ચર્યચકિત તો થશેજ, પરંતુ એ વિના એ વિષને ઉતારવાનો આ જગતમાં બીજો કોઇ ઉપચાર છેજ નહિ. આ ભેદ રંભાના મુખથી મારા જાણવામા આવ્યો હતો. મોહિની કેતકીની ભગિની હોવાથી એ વિષના ગુણને અવશ્ય જાણુતી હોવી જોઇએ અને તેજ વિષ એણે યુવરાજ મહેન્દ્રસિંહને આપેલું હોવું જોઇએ. હવે આપ બેધડક મહેન્દ્રસિંહને એક રતિભાર સોમલ આપી ઘો અને તેથી એમનું જીવન બચી જશે, એમાં કોઇ પણ પ્રકારની શંકા નથી. જ્યારે મહેન્દ્રસિંહની પ્રકૃતિ કાંઇક સ્વસ્થ થશે એટલે હું રંભાનો વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવીશ, કારણ કે, રંભાને મરેલી ધારવામાં મોહિનીએ થાપ ખાધી છે. રંભા તો જીવતી છે."

તે આગંતુકનું ભાષણ સાંભળતાંજ મોહિનીના મુખની લાલી ઉડી ગઈ અને તેના સ્થાનમાં ફીકાશ છવાઇ ગઇ. તેણે

મહા પરિશ્રમથી પોતાની મૂર્ચ્છાને અટકાવીને કહ્યું કેઃ—

"બસ–હવે મહેન્દ્રસિંહના મરણની આશા નથી. અત્યાર સુધી મારા હૃદયમાં મારા પોતાના મરણનો એટલામાટેજ શોક નહોતો કે હું મહેન્દ્રની સાથેજ મરવાની છું; પણ હવે મારે એકલીએજ નરકના માર્ગમાં પ્રવાસ કરવો પડશે, એથી મારા મરણનો અવશ્ય મારા ચિત્તમાં અનિવાર્ય ખેદ થાયછે !"

તેના આ ઉદ્‌ગારને સાંભળીને સર્વના હૃદયમાં ગએલી આશાનું પુનરાગમન થયું. મહારાજાએ નિરાશા દર્શાવીને કહ્યું કે;— "મારો પુત્ર ગએલો તો છે જ, તો હવે આ ભદ્ર પુરુષના ઉપદેશ પ્રમાણે એને સોમલ ખવડાવવામાં કોઈપણ પ્રકારનો પ્રત્યવાય નથી."

મહેન્દ્રસિંહમાં બોલવાની શક્તિ જોકે નહોતી, છતાં આંખો મીચી શય્યામાં પડયો પડયો તે બધી વાતો સાંભળ્યા કરતો હતો. માત્ર મહારાજાની આજ્ઞાનોજ વિલંબ હતો. આજ્ઞા મળતાંજ સોમલ લાવીને મહેન્દ્રને ખવડાવવામાં આવ્યું, અને અલ્પ અવકાશમાંજ સોમલ પોતે પણ વિષ હોવા છતાં તેણે સુધાનું કાર્ય કરી બતાવ્યું. સોમલનો ઉદરમાં પ્રવેશ થતાંજ મહેન્દ્રનાં નેત્રો ખુલી ગયાં, નાડીમાં પણ ગતિ આવી ગઈ અને પડખું ફેરવીને તે જેણે રંભાનો વૃત્તાન્ત સંભળાવવાની આશા આપી હતી તે પોતાના અજ્ઞાત મસીહા–ધન્વંતરી–ના મુખને આશાતુર નયનોથી જોવા લાગ્યો; પરંતુ પિતાની લજ્જાથી પોતાના મુખથી તે રંભા વિશે કાંઈ પણ પ્રશ્ન કરી શકયો નહિ. તેના મુખમંડળમાંજ દૃષ્ટિને લીન કરી બેઠેલા મહારાજા ઉદયસિંહ તેના મનોભાવને જાણી ગયા અને તેથી તેમણે તે આગંતુકને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે;—

"પરોપકારી પુરુષ, તમોએ અત્યારે મારાપર જે અલૌકિક ઉપકાર કર્યો છે, તે ઉપકારનો લેશ માત્ર પણ બદલો આપવાની મારામાં શક્તિ નથી. હું મારૂં રાજ્ય, મારૂં ગૃહ અને પ્રત્યક્ષ આ તમારા હાથથી ઉગરેલા મારા પુત્રને તમારા

નજરાણામાં આપી દેવાથી પણ સંતુષ્ટ થઈ શકું તેમ નથી; કારણ કે, તમારો ઉપકાર એ સર્વથી વધારે મૂલ્યવાન્ છે. હવે આશા છે કે, રંભાનો વૃત્તાન્ત સંભળાવી અમને તમો એ ચિંતામાંથી પણ સત્વર મુક્ત કરશોજ."

એના ઉત્તરમાં તે મનુષ્યે મસ્તક નમાવ્યું અને રંભાના વૃત્તાન્તને કહી સંભળાવવાનો આરંભ કરી દીધો;—"મહારાજ, મહેન્દ્રસિંહ જ્યારે કેતકીના વિલાસમંદિરમાં પધાર્યા હતા, ત્યારે તેનેજ મોહિની ધારીને ભ્રમમાં પડી ગયા હતા; કારણ કે, બન્ને બહેનોની શરીરાકૃતિ અને મુખમુદ્રા એકસરખીજ હતી. આ ભેદને રંભા ત્યાંજ વસતી હોવાથી સારી રીતે જાણતી હતી. જ્યારે મોહિની હાજીપુરના રાજમહાલયમાં આવી પહોંચી અને તેનાપર રંભાની નજર પડી એટલે તે તેને કેતકીની ભગિની તરીકે તરત ઓળખી ગઇ. ત્યાર પછી મોહિનીએ ત્યાં જે કાંઇ કૃતિ કરી બતાવી તેથી રંભાને તેની પોતા તરફની શત્રુતાનું યથાર્થ પ્રમાણ મળી ગયું. જ્યારે મોહિનીએ રંભાના ઓરડાની બાજૂના ઓરડામાં આવીને પોતાની છાવણી નાખી એટલે રંભા ચમકી ગઈ અને એ અવશ્ય કાંઇ પણ નવીન ઉત્પાત કરવાનીજ એવો તેનો નિશ્ચય થઇ ગયો. રંભાના ઓરડામાં બે પલંગ હતા, એકપર રંભાની શય્યા હતી અને બીજાપર રંભાની દેખરેખ રાખનારી એક બીજી દાસી સૂતી હતી. રાતે જ્યારે રંભાની દેખરેખ રાખનારી સ્ત્રી સૂઇ ગઇ, એટલે રંભાએ પોતાના છત્રી વિનાના પલંગને ઉપાડીને એક ખૂણામાં ઉભો કરી દીધો અને દીવો ઓલવીને પોતે તે દાસીના પલંગની નીચે જઇને પડી રહી. આ સર્વ કાર્ય રંભાએ કેવળ મોહિનીના ભયથીજ કર્યું હતું. ભયના યોગે રંભાનાં નેત્રોમાં નિદ્રાનો અભાવ હોવાથી તે જાગતીજ પડી હતી................"

તે મનુષ્ય રંભાના વૃત્તાન્તમાં આટલે સુધી આવ્યો, એટલામાં મોહિનીએ વચ્ચેજ પોકાર કર્યો કે;—"હાય હાય ! હું બેશક છેતરાઇ, મેં પૂરી થાપ આપી. મારા ખંજરથી બીજીજ

કોઇ અબળા હલાલ થઇ અને હરામજાદી રંભા પલંગની નીચે છુપાઇને મારા ખંજરના વારથી છટકી ગઈ! અફસોસ–મારી બધી કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ, બન્ને દુશ્મનો હાથમાંથી છટકી ગયાં અને વિનાકારણ શિક્ષા ભોગવવાની વેળાજ મારા ભાગ્યમાં રહી !”

આના ઉત્તર તરીકે મોહિનીને ઉદ્દેશીને તે નવીન આગંતુકે કહ્યું કે;–“નિ શંક એમજ થયું છે, અને વધારામાં તારે જાણવું જોઇએ કે, તારા જવા પછી તારી પાછળજ દાસીના વેશમાં રંભા પણ ત્યાંથી પલાયન કરી ગઈ હતી. તારા આ દુષ્કૃત્યથી પોતાને પલાયન કરવાનો અને શત્રુના કારાગારમાંથી છૂટવાનો લાભ મળ્યો એટલામાટે રંભા અંતઃકરણપૂર્વક તારો આભાર માને છે.” એટલું કહી પુનઃ તે મહારાજાને સંબોધીને બોલ્યો કે;–“રાજન્, હવે માત્ર થોડોજ વૃત્તાન્ત કહેવો બાકી રહ્યો છે, પણ તે આ સર્વ મનુષ્યો સમક્ષ મારાથી કહેવાય તેમ નથી. મારી પ્રાર્થના છે કે, આપ માધવસિંહ, શૂરસેન અને મોહિની વિના અન્ય સર્વને બહાર જવાની આજ્ઞા આપશો.”

મહારાજાએ અમુક આશયથી સર્વ પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કર્યો, સંકેતના ભાવાર્થને સમજી ચાલાક દરબારીઓ તરત બહાર ચાલ્યા ગયા અને ત્યાર પછી શૂરસેને દરવાજાને અંદરથી સાંકળ વાસી દીધી.

પોતાની ઇચ્છાનુસાર એકાંતવાસ મળતાંજ તે નવાગંતુકે પોતાના મુખપરથી નકાબને ઉતારીને દૂર ફેંકી દીધો અને મહારાજાનાં ચરણોમાં પડી તેણે નમ્રતાથી કહ્યું કે;—

“રાજન્, મારૂંજ નામ રંભા છે. તે અભાગિની અબળા હું પોતેજ છું અને મારી જોડે મારો પિતરાઇ ભાઇ વિજયસિંહ છે. હાજીપુરના રાજમહાલયમાંથી બહાર નીકળતાં અકસ્માત્ અમારો મેળાપ થઇ ગયો હતો; કારણ કે, મને શોધવામાટે એ ગામેગામ ફરતો તે વેળાએ હાજીપુરમાં આવી લાગ્યો હતો.”

મહારાજા ઉદયસિંહ, મહેન્દ્રસિંહ, માધવસિંહ અને શુભેચ્છક શૂરસેનના આનંદનો આ ભેદને જાણ્યા પછી અને રંભાને પ્રત્યક્ષ જોયા પછી કાંઈ પણ અવધિ હોઇ શકે ખરો કે ? પોતાના પ્રયત્નનું આવું વિપરીત પરિણામ થએલું જોઇને મોહિનીએ પોતાનું મસ્તક પત્થરની દીવાલસાથે એટલા તો બળથી અફાળ્યું કે તત્કાળ તેનાં બે ફાડિયાં થઇ ગયાં–તે પોતાના પતિત દેહને મૂકી પાપી આત્મા સાથે નરકાલયમાં જવામાટે રવાની થઈ ગઈ.

અંતે સંક્ષેપમાં એટલુંજ જણાવવાનું અવશિષ્ટ રહે છે કે, આ બધો વૃત્તાન્ત જાણ્યા પછી પોતે નિર્દોષ હોવા છતાં પોતાની દુરાત્મા બહેનોનાં દુષ્કૃત્યો અને પાપોથી લજ્જિત થઇ કાન્તાએ પણ ત્રીજા માળપરની અગાસીમાંથી નીચે કૂદી આત્મહત્યા કરીને પોતાના જીવનનો અંત કરી નાખ્યો. જ્યાં થોડા સમય પૂર્વે શોકનાં ગાન ગવાતાં હતાં ત્યાં આનંદનાં ગીતો ગવાવા લાગ્યાં અને આનંદદર્શક વાદ્યો વાગવા લાગ્યાં. બે ચાર દિવસમાંજ મોટી ધામધૂમથી મહેન્દ્રસિંહ અને રંભાના લગ્નનો ઉત્સવ ઊજવાયો.

* * * * *

મોહિનીના શબને જે સ્થળે અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો તે સ્થળે મહેન્દ્રસિંહે પત્થરનો એક ઓટલો ચણાવ્યો અને તેની એક બાજૂએ સ્ફટિક પાષાણની એક શિલા જડવી તેનાપર માત્ર એટલોજ પ્રશ્ન લખાવ્યો કે, “ રમણી કે રાક્ષસી ? ”

ઉપસંહાર.

અહીં કેટલાકોના મનમાં એવી શંકા ઉદ્ભવવાનો સંભવ છે કે, મોહિની અને કેતકી જેવી સ્વરૂપસુંદર અને કોમળાંગી પ્રમદાઓને પ્રસ્તુત નવલકથામાં જે મહાનિર્દયતા અને ભયંકરતાની પ્રતિમારૂપ દર્શાવવામાં આવી છે, તે કેટલેક અંશે

અશકય કિંવા અસંભવનીય જ કહી શકાય; કારણ કે, કોમળ-હૃદયા કામિનીમાં આટલી સીમા પર્યન્તની અમાનુષતા હોવી શકય નથી. પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓના હૃદયમાં સ્વાભાવિક જ પ્રેમ અને દયા, સહાનુભૂતિ તથા અનુકંપાનો અધિક નિવાસ હોય છે અને કેટલીકવાર તો અબળાઓ પોતાના સ્વાર્થ તથા સ્નેહનું બલિદાન આપીને પોતાનો જેનામાં પ્રેમ હોય છે તે પુરુષને સુખી કરવાનો પોતાથી બની શકે તેટલો ભગીરથ પ્રત્યન કરે છે. આ કથનને અમે પણ સ્વીકારીએ છીએ, છતાં પણ પ્રત્યેક નિયમનો જેમ એક અપવાદ તો હોય છે જ, તેજ પ્રમાણે એ નિયમના અપવાદો પણ વારંવાર દૃષ્ટિગોચર થએલા છે, થાય છે અને સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ છે, ત્યાં સુધી થતા રહેશે. સ્ત્રીના હૃદયમાં જેમ પુરુષ કરતાં અનુકંપા તથા સ્વાર્થને ત્યાગવાની શક્તિ વિશેષ છે, તેમજ તેમાં સાહસનું પ્રમાણ પણ ઘણુંજ વધારે છે. સ્ત્રીઓમાં કામવિકાર તો વળી પુરુષ કરતાં આઠ ગણો વધારે હોય છે, એમ આપણા નીતિવિશારદ ઋષિ મુનિયો તથા વિદ્વાન્ ગ્રંથકારોજ કહી ગયા છે. જે વેળાએ સ્ત્રીના હૃદયમાં મદનવિકારની અતિશય પ્રબળતા થઈ જાય છે, તે વેળાએ આઠગણા વિશેષ બળવાન્ મદનવિકાર સમક્ષ અત્યંત ન્યૂન શક્તિવાળી દયા, કોમળતા કે અનુકંપા એક પળ માત્રને માટે પણ ટકી શક્તી નથી, અને કહેવાતી કોમળાંગી અથવા અબળા ગમે તેવું અશ્રુતપૂર્વ સાહસ કિંવા પાપ કરવાને કમર કસીને તૈયાર થઇ જાય છે. '**कामातुराणां न भयं न लज्जा**' એ વાકય એનું પ્રબળમાં પ્રબળ પ્રમાણ છે. યૂરોપ દેશ કે જ્યાં સ્ત્રીઓને પુરુષ કરતાં પણ વિશેષ યોગ્યતા-વાળી અને ઉત્તમ માનવામાં આવે છે ત્યાંના વિદ્વાનો પણ એ મતને મળતા છે. મહાન્ આંગ્લ નાટયગુરુ શેકસપીયર પણ પોતાના જગત્પ્રસિદ્ધ 'હેમ્લેટ્' નાટકમાં એક સ્થળે લખે છે કે, "Frailty, thy name is woman!" એનો અર્થ એવો થાય છે કે, "હે ચંચળ બુદ્ધિ, તારૂં નામજ લલના છે!" વળી ત્યાંની એક વિદુષી સ્ત્રી લેખકના એજ અર્થને દર્શાવનારાં નિમ્ન

લિખિત વાક્યો જ્યારે આપણા વાંચવામાં આવે છે, ત્યારે તો સ્ત્રીની એ વિકારવશ બુદ્ધિ વિશે આપણા મનમાં કોઇ પણ પ્રકારનો સંશય રહેતો જ નથી. તે વાક્યો આ પ્રમાણેઃ—

> "But what is Woman? Only one of
> Nature's agreeable blunders."
>
> *Mrs. Cowley.*

અહીં લક્ષ્મીના પણ કેટલાક ગુણ તથા અવગુણને આપણે જાણી લેવા જોઇએ. જેવી રીતે તલવાર સંરક્ષણનું કાર્ય બજાવી શકે છે તેમજ તે સંહાર પણ કરી નાખે છે, અર્થાત્ તલવારના જેવી રીતે બે પ્રકારના ઉપયોગો થઈ શકે છે, તેવીજ રીતે લક્ષ્મી પણ બે પ્રકારનાં કાર્યો કરી શકે છે. જો લક્ષ્મી કોઇ સદ્‌ગુણી મનુષ્યના હાથમાં આવે છે, તો તેની સહાયતાથી તે અનેક ક્ષુધાતુરોને અન્ન આપી તૃપ્ત કરી શકે છે અને બીજાં પણ એવાં જ અનેક પ્રકારનાં સત્કાર્યો કરી બતાવે છે. પરંતુ તેજ લક્ષ્મી જો વિકારી મનુષ્યના હાથમાં જાય છે, તો તેથી અસંખ્ય સતી સ્ત્રીઓના શીલનો ભંગ થાય છે, પુરુષો પાપાચારમાં પ્રવૃત્ત થાય છે અને જે અનાચાર કોઇ દિવસે સંભળાયલા પણ નથી હોતા તે અનાચાર પ્રત્યક્ષ થતા દેખાય છે. અર્થાત્ પ્રથમ કેતકી પાસે અને ત્યાર પછી મોહિની પાસે જો લક્ષ્મીનું મહા પ્રબળ સાધન હોત નહિ, તો આટલી બધી શીઘ્રતા, નિર્દયતા અને અવિચારશીલતાથી તેઓ પોતાની અપવિત્ર અને અશ્લીલ ઇચ્છાને પાર પાડવામાટેના ઉપાયો યોજી શકત જ નહિ. નિર્ધન જનને પોતાની એવી ભાવનાની સિદ્ધિ મેળવવામાં વિલંબ થાય છે અને વિલંબ થવાથી ઘણીકવાર વિકારની પ્રબળતા ઓછી પડી જાય છે. એ નિર્ધનતાનો એક મુખ્ય ગુણ છે. વળી ધનહીન અબળાઓ ઘરનાં કામકાજોમાં એટલી બધી રોકાયલી હોય છે કે તેમને આવા પ્રકારના વિકારમય વિચારોમાં હૃદયને તલ્લીન કરવાનો અવકાશ પણ ભાગ્યેજ મળી શકે છે, તો પછી કૃતિ કરવાનો અવકાશ તો ક્યાંથી જ

મળી શકે ? શ્રીમંતોના ગૃહની નારીઓને ગૃહકાર્યની લેશ માત્ર પણ ચિંતા હોતી નથી, તેમજ બીજો પણ કોઇ પ્રકારનો વ્યવસાય ન હોવાથી તેમનાં ચંચળ મન અવકાશના સમયમાં આવા વિકારના માર્ગોમાં બહુધા દોડયા કરે છે અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે, શ્રીમંતોના ગૃહની સ્ત્રીઓ આજકાલ બહુ જ વધારે પ્રમાણમાં આડેમાર્ગે ઉતરી ગએલી પ્રત્યક્ષ આપણા જોવા અને સાંભળવામાં આવી શકે છે. આપણા શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીને બાલ્યાવસ્થા, તારુણ્ય અને વૃદ્ધાવસ્થા ત્રણે અવસ્થામાં સ્વતંત્રતા ભોગવવાને યોગ્ય ગણીજ નથી તેમજ ન્યાય અનુસાર પણ સ્ત્રી, ધન, સ્થાવર અને જંગમ સંપત્તિ આદિની વારસ થઇ નથી શકતી એવો જે નિયમ બાંધેલો છે, તેમાં પણ કેટલો બધો ઉચ્ચાશય અને દીર્ઘ દૃષ્ટિનો સમાવેશ થએલો છે, એની પ્રસ્તુત નવલકથાના વાંચનથી વાંચકોને અવશ્ય કાંઇક કલ્પના આવી શકશે. કહ્યું જ છે કે:--

" विद्या विवादाय धनं मदाय
शक्तिः परेषां परिपीडनाय ।
खलस्य साधोर्विपरीतमेतद्
दानाय मानाय च रक्षणाय " ॥

એટલે કે, "સજ્જન અને ખલ જનમાં ભેદ માત્ર એટલો જ છે કે, ખલ પુરુષનાં વિદ્યા, ધન અને શક્તિ અનુક્રમે વિવાદ, મદ અને પરપીડામાટેજ હોય છે, અને સજ્જન પુરુષનાં એ સાધનો સન્માન, દાન તથા અશક્તજનોના સંરક્ષણમાટે જ હોય છે."

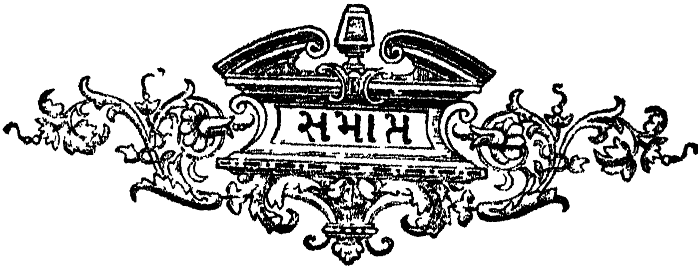
એક અન્ય કવિએ સત્યજ કહ્યું છે કે:—

" यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता ।
एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ? " ॥

અર્થાત્—"યૌવન, ધન સંપત્તિ, પ્રભુતા અને અવિવેકિતા એમાંની એક એક વસ્તુ પણ મહા અનર્થકારિણી થઇ પડે છે,

તો પછી જ્યાં એ ચારેની એકત્રતા થએલી હોય ત્યાંના અનર્થની તો શીજ વાત કરવી?"

આપણે ઇચ્છીશું કે, ભારતવર્ષીયજનો--સ્ત્રીપુરુષો પોતાનાં યૌવન, ધન, પ્રભુત્વ અને કુલીનતા ઇત્યાદિ સાધનોનો યોગ્ય ઉત્તમ માર્ગમાં વ્યય કરતાં થાઓ, સર્વના દુર્ગુણોનો લોપ થાઓ, સદાચારની વૃદ્ધિ થાઓ, ભારતવર્ષના પુરુષો દેવ તુલ્ય અને ભારતવર્ષની પવિત્ર લલનાઓ વિશ્વની વંદનીય દેવીઓ કહેવાઓ. તથાસ્તુ.

ભાગ્યે જ માની શકાય

કે

અમૃતમાં ઝેરનું અસ્તિત્વ હોઈ શકે છે;

પરન્તુ

આ ગ્રંથ તે પૂરવાર કરી આપશે.

વાંચો   એક વખત અવશ્ય   વાંચો.

અમૃતમાં ઝેર.

એક બેવફા સ્ત્રીનો આબેહુબ ચિતાર. કીં. રૂ. ૧-૪-૦

પ્રયોજક

કવિ દેવશંકર કેશવજી પંડિત.

ઠેકાણું:—

પી. ડી. પંડિત એન્ડ કું.

કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ.